

KURT KONRAD

S V O B O D A
A Z B R A N Ě

Z LITERÁRNÍ
POZŮSTALOSTI
POPRAVENÉHO
HISTORIKA A
PUBLICISTY

N A Š E V O J S K O 1 9 4 9

PŘEDMLUVA

Seznámil jsem se s Kurtem Konradem, když začal spolupracovat s Juliem Fučíkem, který jakožto redaktor *Tvorby* ihned poznal, koho má před sebou. Začal Konradovi svěřovat menší práce pro *Tvorbu*, zasvěcoval ho do technické, tiskárenské práce a vědomě si v něm vychovával svého redakčního zástupce a nástupce. Julius Fučík jako redaktor, publicista a umělecký a společenský kritik, byl jaksí Konradovým antipodem, byl rozený talent, spíš umělec než vědec, spíš bystrý, pohotový, jiskřivý essayista než rozvážný filosof. Julius Fučík měl umělecký smysl pro konkrétní veličiny živého života. Kurt Konrad pro veličiny obecné, algebraické, pro velké ideové obrysy historicko-filosofické.

Nejlépe to lze osvětlit na poměru k dělnické třídě. U Fučíka, zakořeněného v českém lidovém prostředí, to byl především vztah lidového zpříznění, vztah bratrského citu, básnického poměru k utlačенému, bezprávnému člověku-dělníku, který se může ubránit jen tehdy, pozná-li, že ve svém osudu není osamocen, že musí jít s miliony ostatních. U Kurta Konrada, světoobčana, to byla především moc vědeckého přesvědčení, abstraktní, intelektuální poměr k třídě jako společenské síle pověřené slavným dějinným úkolem osvobodit lidstvo. Veliká uchvacující idea. S tímto vysokým ponětím, ideovým západem a vytrvalostí se vrhal Kurt Konrad do práce. Ať psal o čemkoli, vždycky přistupoval k věci poučen a připraven. Tak dělal i „*Tvorbu*“.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UKP

STARÝ FOND

Č. inv. 935499

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP

Č. inv. 3-7-1529/38672

na niž ustavičně myslel, tak psal její úvodníky, články zahraničně-politické, články vojenské, at šlo o válku v Číně, o tažení habešské, o válku ve Španělsku. Vždycky dobře obeznámen s politickými a vojenskými otázkami, burcoval a naléhavě upozorňoval českou veřejnost na nebezpečí fašistických hrozeb a ukazoval správné prostředky obrany proti nim. Se stejnou svědomitostí a horlivostí pracoval Kurt Konrad jako šéfredaktor Haló-novin; tak dovedl si získat vážnost jako publicista, ale i soustředit na sebe zavilé nepřátelství nepřátel dělnické třídy, pravdy a svobody.

Léta 1933, 1935, 1936 byla dobou houstnoucího mraku fašistické hrozby nad Evropou, dobou nejtemnějšího spiknutí světové reakce proti zemi sovětů, dobou obrožení celých existencí malých národů. U Madridu se již bojovalo o Prahu. Nastalo třídění mezi inteligencí spjatou s dělnickou třídou.

V myšlení Kurta Konrada, vášnivého protiválečného a protifašistického bojovníka, člověka neobyčejného životního zdraví a charakterové síly, nastává nová fáze jeho myšlenkového vývoje. Kurt Konrad očividně roste. Začíná se intenzivně seznamovat s českou národní otázkou, s českou historií a kulturou, s otázkami smyslu českých dějin, sžívá se důvěrně s českým národním životem, objevuje se u něho nový pathos a humor.

Po jeho důkladné theoretické práci k diskusi o socialistickém realismu, po knize o španělských revolucích, se začínají objevovat práce z českých dějin. Kurt Konrad přednáší s úspěchem na Socialistické akademii o dějinách husitství.

Česká husitská revoluce vyčerpávala v posledních letech před válkou veškeren jeho zájem. Byl to podivuhodný vývoj. Poslední léta jeho života byla zasvěcena především studiu české historie, v níž ho fascinovala husitská doba.

V pozůstalosti Konradově zůstaly rozsáhlé, pečlivě, systematicky, s hlediska historického materialismu uspořádané výpisky k dějinám husitského hnutí s hlavním zřetelem k hospodářským a mezinárodním předpokladům jeho vzniku. Tyto uspořádané excerpce představují nový, velmi významný přínos pro moderní české dějepisce a je v jeho zájmu, aby byly brzy vydány.* Konrad na nich pracoval do posledních dní svého svobodného života až do svého zatčení, ještě jako tiskový atašé sovětského vyslanectví v Praze. Dokonce i ve vězení, jak vysvítá z jeho vězeňských dopisů, připravuje si v myšlenkách program dalšího studia a dalších prací k historii sociálního hnutí husitské doby. Vůbec věci, o nichž Kurt Konrad přemýšlel ve vězení, o nichž se dovídáme z náznaků, zkratek a jinotajů jeho vězeňské korespondence adresované jeho ženě Vlastě, později rovněž zatčené a léta vězněné, ukazují, koho česká dělnická třída a komunistická strana v Kurtu Konradovi ztratila. Narážky na „silně zamlženou německou filosofii“, na „fatalism, jímž se vyznačují německé romány“, to vše ukazuje, kolik jasná mohl dnes přinést Kurt Konrad do našeho myšlení.

Pokud šlo o Konradovu lásku ke kultuře, byly to její vrcholy. Miloval Stendhala, Balzaca, Tolstého, Gogola, Gončarova, Čechova, Gorkého, Romaina Rollanda, zvláště pak Costerova Ulenspigela. Jak mohutnou, mravní silou mu byla právě tato literatura (Ulenspiegel, Jan Kryštof), o tom nejkrásnější svědectví podávají jeho dopisy z vězení ženě. V době největších německých postupů upozorňuje z vězení ženu na Vojnu a mír, který prý má v knihovně. Dopisy, v nichž mimo jiné stále vzpomíná též soudruha Jana Krejčího, ukazují hrdinskou ušlechtilost, něhu a velikost jeho kulturního ducha a srdce.

* Vydavatel této knihy, dr Rudolf Beck, připravuje vydání pod názvem „K. Konrad o husitské revoluci“.

O tom, jak Kurt Konrad chápal svůj osud v době, kdy mu již bylo jasno, co ho čeká, o tom opět mluví jeho vězeňské listy. V dopise z 10. srpna 1941 z vězení v Cvikově píše Kurt své ženě o své dcerušce Evičce a v této souvislosti s myšlenkami na své dítě říká: „Velmi mnoho jsem myslel na Jana Kryštofa, zejména na podobenství o řece, kterým končí, zvláště máje před sebou obrázek Evy v kabátku, bílém kloboučku, jak hledí vzhůru, do budoucnosti, plná zářivé nevinné důvěřivosti.“ V dopise ze 17. srpna opět navazuje na tuto myšlenku: „Také Jan Kryštof mě stále provází, i když zatím nemám příčiny pocítovat podobenství o řece... každá myšlenka na Evičku je s tím spjata.“ Kurt Konrad tu naráží na podobenství, jímž končí Rollandův Jan Kryštof: Sv. Kryštof přenáší s námahou a vypětím posledních sil přes řeku dítě, mimojdoucí nechápou jeho počínání a posmívají se mu, dítě je stále těžší a těžší. Když vyčerpán dosáhne konečně druhého břehu, skládá dítě z náručí na zem, ptá se ho, kdo jsi, že jsi tak těžké? Dítě odpovídá: „J s e m d e n, k t e r ý s e r o d í.“ Je samozřejmé, že tím nechtěl vyjádřit jen něžný ideový poměr ke svému děcku, nýbrž že tím především symbolisuje své vědomí toho, že svým osudem pomáhá k zrození šťastnějšího zítřka lidské společnosti.

Tak hleděl na svůj osud hrdinský člověk, komunista, soudruh Kurt Konrad několik dnů před svou smrtí.

Ladislav Štoll

O KURTU KONRADOVI

„Často mi procházejí hlavou moje historické studie — škoda, že musejí odpočívat. Dívám se však pln důvěry do budoucnosti, kterou si dovedu představit v obou pro mne možných variantách: se mnou nebo beze mne.“

(V dopisu z vězení)

Tak ho mám v paměti: pod tmavými, zkadeřenými vlasmi dvojice velkých, mandlovitých, poněkud krátkozrakých očí, jen zřídka kdy zacloněných brejlemi, a kolem pevných rtů lehký, ironický přídech. Pravidelné rysy obličeje a vůbec celý zjev vyjadřovaly zvláštní směr zvládnuté dychtivosti a sebevědomé bojovnosti, pramenící z ideové jistoty marxistického vědeckého názoru. A pak nezbytná, důkladná aktovka. V poslední době našeho styku vždy přeplněna knihami, které přinášel a zase odnášel. Byla to historická literatura, kterou Kurt Konrad potřeboval ke své práci o husitské revoluci a kterou — když mu okupanti pro jeho původ znemožnili návštěvu vědeckých knihoven — jsem mu opatřoval prostřednictvím archivu Národního musea. Výměna knih se obyčejně protáhla na kratší dobu v archivu a na dlouhé hodiny u nás v bytě. Tehdy se plně uplatňovaly všechny jeho vlastnosti a schopnosti obratného debatéra, bystrého dialektika, důkladně poučeného marxisty, politického taktika, milovníka všeho krásného a hluboce citového člověka. Bylo to za okupace a tedy přirozené, že zprávy, které přinášel ze sovětského konsulátu, kde tehdy zastával funkci tiskového atašé, a vzájemná výměna informací, byly především obsahem těchto setkání. Pak docházelo na historii a Konrad neméně poučeně hovořil o problémech, které mu vystávaly při jeho studiu. Neboť české dějiny a zvláště husitství pohlcovaly v posledních letech všechno jeho zájem.

Bylo to vlastně logické, že Kurt Konrad (vlastním jménem Kurt Beer) dospěl k historickým studiím, i když tato cesta nebyla přímá. První krok na této cestě učinil, když on, syn zámožnější kultivované židovské rodiny (narodil se 15. října 1908 v Třebíči na Moravě) spjaté s vídeňskou kulturou a absolvent brněnské německé střední školy, se odpoutal od svého prostředí tím, že se připojil k českému dělnickému hnutí. Stalo se to v Praze za jeho studii na lékařské fakultě, kde jeho obdivuhodná schopnost theoretické abstrakce ho vedla k tomu, aby si filosoficky objasnil některé přírodovědecké problémy, s nimiž se setkal při studiu fyziologie a psychologie.

Tak se dostal k četbě filosofických spisů Engelsových, k marxistické literatuře vůbec, a z theoretického poznání učinil politické a praktické závěry. Třebas pokračoval úspěšně ve svých univerzitních studiích, vědecky odůvodněné přesvědčení o dějinné úloze dělnické třídy ho mělo stále nalébatěji k tomu, aby se připojil k těm, kdož bojují za nový společenský řád, za socialismus. Zprvu byl pouhým příspěvatelem (prvním jeho literárním projevem byla polemika „Krise kapitalismu a souručenství“, určena pro Signal v roce 1930), později spolupracovníkem Tvorby a Julius Fučík, který poznal jeho vynikající kvality, vychovával si v něm svého redakčního zástupce a nástupce. To už Kurt Konrad opustil po deseti semestrech universitu (roku 1933) a věnoval se publicistické činnosti jako svému hlavnímu povolání. Byl postupně redaktorem Tvorby, Rudého práva a Haló-novin a byl publicistou, který se vymykal z obvyklého průměru. Ke každému sebemenšímu a pouze časovému úkolu přistupoval dokonale poučen a připraven, jak to dosvědčují kromě úvodníků jeho články o zahraničně politických otázkách, o válečných operacích v Číně, v Habeši, ve Španělsku nebo seriály pevně fundovaných theoretických úvah o surrealismu a socialistickém

realismu. Neboť důkladnost, úsilí proniknout studovaný problém, potřeba jít až k pramenům, byly takřka bytostnými vlastnostmi Konradovými.

Když od roku 1933 začalo nové tažení světové reakce proti Sovětskému svazu, proti malým národům a stále hrozivěji vystupovalo nebezpečí války, začal se Kurt Konrad obírat otázkami války a míru, války a politiky. Studoval theoretiky válečné vědy, především Clausewitze, a potřeba odhalit kořeny občanské války ve Španělsku, kterou publicisticky glosoval, vedla ho k sledování španělských revolucí v minulosti a posléze k zájmu o revoluční války vůbec. Nebyla to však pouze jeho vrozená důkladnost, která přivedla Kurta Konrada od žhavých otázek přítomnosti k dějepisnému studiu. Byl to především nutný důsledek plynoucí ze skutečnosti, že Kurtu Konradovi, vzdělanému marxistovi, jevila se historická věda jako základní věda o procesech, původu, vývoji historických jevů a o jejich skutečných, nikoli vykonstruovaných souvislostech, jako věda usilující o to, aby byly objeveny všeobecné pohybové zákony, které se v dějinách lidské společnosti prosazují jako panující.

Tak začal Kurt Konrad studovat historii a zase svým charakteristickým způsobem, důkladně: prostudoval metodologii dějepytu a vyučil se tak v odborné technice historické práce. Poznatky, k nimž dospěl, konfrontoval pak s oficiální vědou v semináři hospodářských a sociálních dějin prof. B. Mendla a prohluboval je aktivní účastí na schůzích Historické skupiny, s níž zůstal ve styku až do svého zatčení.

Prvními literárními projevy Konradova studia historie byla kniha o španělských revolucích a články o husitství, o roce 1848 v Čechách a anglických chartistech, které vycházely roku 1938 v Tvorbě. Marně bychom však hledali v těchto jeho historických prvotinách obvyklé nedostatky

začátečnických prací: stilistickou neobratnost, názorovou tápavost, nespělost formulací a závislost na uznávaných vzorech. Nepochybně k této jistotě přispíval jeho zralý věk, jeho vyjadřovací schopnost, tříbená dlouholetou publicistickou činností, a jeho životnost praktického politika. Avšak především skutečnost, že Konradovými prvními učiteli opravdu vědeckého dějepisu byli Marx, Engels, Lenin, Stalin, a nikoli Bernheim, Feder, Wolf, Bauer a jim podobní. Byli jimi už tehdy, když Kurt Konrad se obíral jen jejich názory na přírodovědecké problémy, neboť dialektický materialismus, pružná vědecká metoda, se uplatňuje při výkladu všech oblastí jsoucna: přírody, lidského myšlení, společnosti. Nyní, když Kurt Konrad se rozhodl studovat historii, byli pro něho především historickými materialisty, aplikujícími vědeckou metodu na lidskou společnost.

Bylo tedy jen samozřejmé, že Kurt Konrad nejen v těchto svých prvních, ale i v dalších historických pracích vycházel z jejich názorů na studované thema. To však nijak neznamenalo, že se spokojoval s pouhým opakováním nebo parafrázováním hodnotících soudů zakladatelů a rozvíjetelů marxismu a že by snad byly hlavními pilíři apriorně pojaté konstrukce. Kurt Konrad byl opravdovým marxistou a nemohl se dopustit podobné chyby, která někdy oprávněně, častěji méně oprávněně, bývá vytýkána historickým materialistům. Byl si totiž velmi dobře vědom toho, že základem marxismu nejsou pouze slovní formulace Marxovy, Engelsovy, Leninovy a Stalinovy, nýbrž že dialektický materialismus je způsob vědeckého myšlení, jenž si také sám nečiní nárok, aby byl považován za konečný, nýbrž uplatňuje své metody na sobě samém, při čemž se však považuje za nutnou podmínku dalšího vývoje. Konrad měl skutečné schopnosti, aby marxismus dále rozvíjel. Nejpatrněji se to jeví v jeho pojetí

husitství, které podle něho bylo konfliktem protikladných složek středověkého feudalismu, a revolucí, „mezi revolucemi doznívajícího středověku největší svým dosahem i svým úspěchem“. Kurt Konrad rozšířil klasickou Engelsovu řadu měštáckých revolucí tím, že před reformační selskou válku v Německu, revoluci nizozemskou, anglickou, americkou a francouzskou, postavil husitství, jakožto revoluci převážně městskou, plebejskou. Tento Konradův nepochybný přínos marxismu — i když se snad označení „revoluce“ zpřesní výrazem „revoluční války“, který se snažil stále hlubším studiem pevněji zdůvodnit — stal se od jeho přednášek na Socialistické akademii, od otištění jeho článků a od jeho diskusí v Historické skupině obecným majetkem českých marxistických historiků. A zapomínává se již, že původství názoru o husitství jako revoluci určitého druhu (nikoli jako revoluci vůbec, neboť tak označili husitství i někteří idealističtí historikové, jimž obvykle nebyvá jasno, co revoluce je) a jako článku řetězu evropských revolucí, přísluší Kurtu Konradovi. Aby mohl vyslovit tuto klasifikaci husitské revoluce, musil k ní dospět pečlivým studiem pramenů a historické literatury, v níž však skoro šmahem převažuje názor o selském rázu husitských vojsk i celého revolučního hnutí.

Konradova odlišnost od vládnoucího mínění v tomto případě ukazuje nám i míru jeho závislosti na dosavadní literatuře v jeho historické činnosti vůbec. Ta v jeho prvních pracích historických byla nepochybně větší než později, ač nikdy nedosahovala onoho stupně běžného ve vědeckých prvotinách. Kurt Konrad měl již příliš vybraně názory, než aby se spokojoval s přejímáním názorů nebo pouhou mechanickou kompilací. Literatura a prameny byly pro něho především zásobnicí konkrétních historických fakt, nikoli názorů. Svůj poměr k idealistickému

dějepisectví vyjádřil nejlépe charakteristikou německého vojenského historika Hanse Delbrücka: „Stačí přeložit Delbrückův rozbor do názvosloví skutečné historie. Delbrück, který theoreticky nenáviděl historický materialismus, je prakticky, ve svých vědeckých historických rozbořech, jedním z nejbohatších pramenů historicko-materialistického dějepisectví.“ (Podobně soudil Kurt Konrad i o českém historikovi B. Mendlovi). Vyzvednutím určitých fakt a novým jejich zařazením dospíval Kurt Konrad k odlišným, překvapivě správným názorům. Co dovedl vytěžit z dosavadní dějepisné produkce, ukazuje na příklad jeho stat o českém roce 1848, otištěná rovněž v této knize. Analýsou tehdejší české společnosti, začínající se již diferencovat, vysledoval právě příčiny jejího postoje k evropské revoluci a jejího vlastního postupu v sobeckých třídních pohnutkách. Nebojácnou rukou odňal svatozář kolem tradic a legendou posvěcených hlav a ukázal, že politika tehdejších českých prominentů byla s hlediska evropské revoluce opravdu reakční. Kurt Konrad se dovedl tehdy, před deseti lety, postavit planě vlastenčící ulici a jí v nenávisti proti marxismu poplatné české historiografii tím, že nikoli omlouval, nýbrž vysvětloval Marxův a Engelsův příkrý odsudek české politiky v r. 1848. A byl to Kurt Konrad, který rovněž již tehdy zdůrazňoval to, co se nyní stalo obecně uznávaným názorem, že český národ jako celek před příhanou reakcionářů zachránilo jen červenové povstání pražského lidu, studentů, dělníků a řemeslníků, i když si byl zase na druhé straně plně vědom jeho historických omylů a chyb. Tato průkopnická studie Konradova je však rovněž svědectvím jeho pozorného zájmu o nejnovější vědeckou produkci, týkající se roku 1848.

Samozřejmý požadavek znát pokud možno všechnu literaturu vztahující se k předmětu studiu byl při vrozené

Konradově důkladnosti vystupňován na nejvyšší míru. Kurt Konrad patřil k typu lidí, kteří se nespokojí pouhým vypůjčováním knih k studiu, nýbrž musí je vlastnit. A tak vyrůstala jeho hodnotná knihovna, jejíž knižní celky byly svědectvím jeho jednotlivých zájmových oblastí. Základem i první časovou vrstvou — stále se ovšem doplňující — byli klasikové marxismu. Konradův příznačný jazykový talent — ovládal dokonale němčinu, francouzštinu, angličtinu a později i ruštinu — mu umožňoval, aby ve své knihovně soustředil marxistickou literaturu vyšlou v těchto jazycích, což opět v době chudé na její překlady mu skýtalo nesporné přednosti v politické a názorové ujasněnosti. Na tento knižní základ se postupně vrstvily další knižní soubory, vzniklé z jeho zájmů. Konradovy statě o surrealismu a socialistickém realismu zůstavily po sobě speciální literaturu o literární vědě, estetice a průvodní dokladový materiál krásné literatury. Všechny jeho publicistické projevy, at už o otázkách válečné vědy, španělských revolucích, smyslu českých dějin a podobně, jsou doloženy v jeho knihovně příslušnými odbornými spisy. Když pak Kurt Konrad začal studovat historii a zvláště husitskou revoluci, nové knižní přírůstky zastíňovaly svým počtem starší knižní soubory. V jeho knihovně byla zastoupena nejen obvyklá základní díla české historiografie, nýbrž v překvapující úplnosti literatura týkající se všech stránek husitské revoluce, nevyjímajíc práce jen zřídka kdy se vyskytující v soukromých knihovnách. V tomto knižním celku byly v dokonalé úplnosti vydané prameny k náboženským, hospodářským, společenským, literárním a vojenským dějinám té doby. Byly dokladem Konradova stále se prohlubujícího studia historie. Je však přirozené, že i jeho knihovna zůstávala daleko za požadovanou bibliografickou úplností. Kurt Konrad s podrobnými seznamy litera-

Villemanne, 9 juillet 1926

Cher Kurt Beer

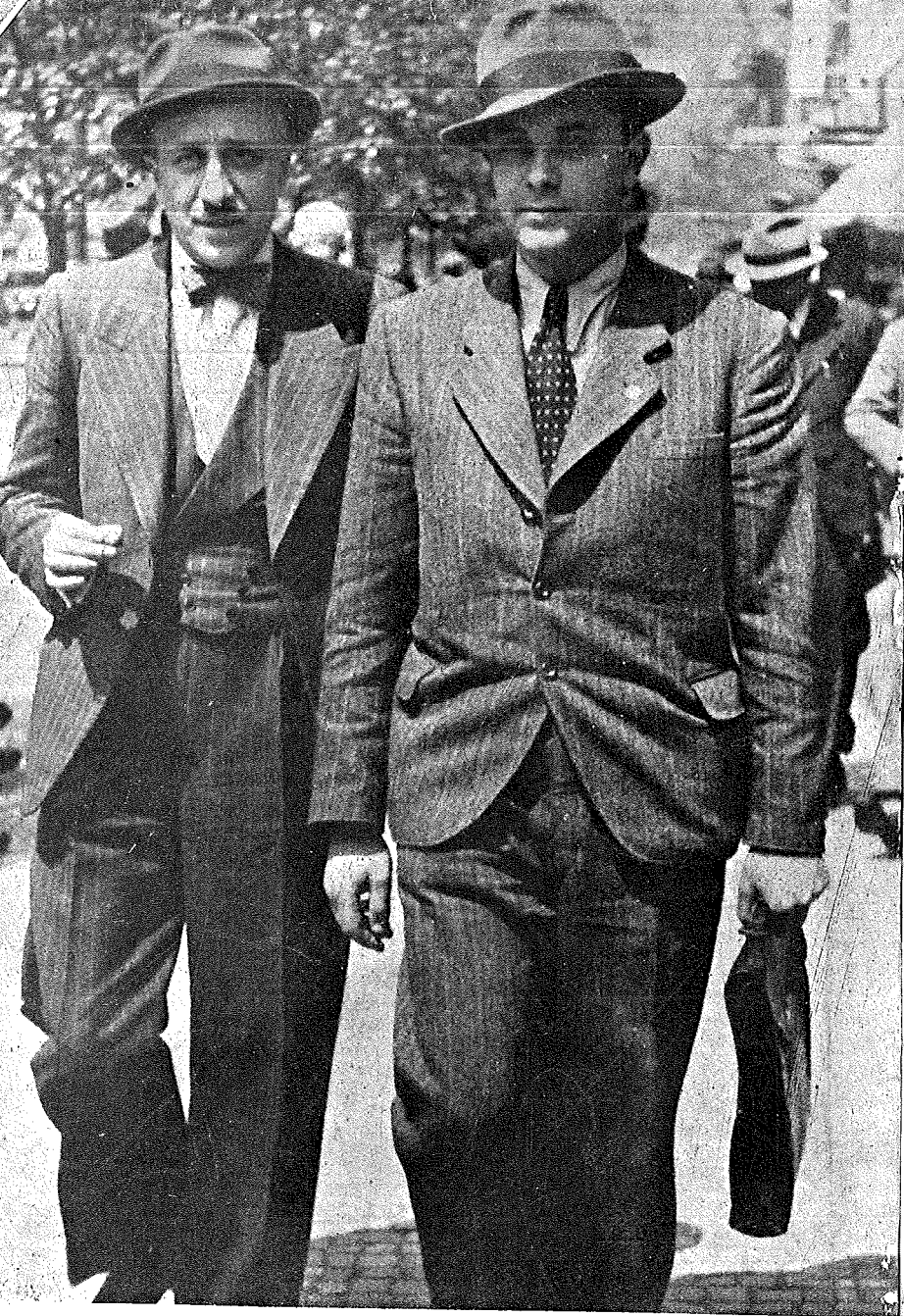
Je vous serra dans la main, non que
vous me la tendez, je vous dis que
c'est de la sympathie.

Je m'en souviens pas si je ne puis
vous en dire davantage. Je vous en parle
sans la multiplicité des Français qui
me tiennent sans arrêt.

Combattre vaillamment, naturellement
la vie est le combat. Je l'écris pour
cela. Et je crois que l'un des plus forts
moyens pour aider les hommes, est de leur
donner l'exemple d'un homme qui tient bon
jusqu'au bout.

A vous, amicalement

Romain Rolland

Krátce před Mnichovem navštívil Prahu francouzský komunistický poslanec Gabriel Péri, který byl později, stejně jako K. Konrad, Němci popraven. Oba přátelé v Praze.

ture navštěvoval odborné knihovny, aby si odtud vypůjčoval knihy, a když náhodou při studiu dvou svazků ČČH zjistil, že v jejich zprávách našel údaje a fakta pro sebe důležitá, která však pochopitelně nebyla bibliograficky zachycena, probral soustavně všech třiadvacet ročníků tohoto časopisu a totéž opakoval i s ostatními historickými časopisy. Ku podivu výsledek této obdivuhodné trpělivosti byl — aspoň pro jeho práci — úměrný vynaloženému času, jak mne o tom přesvědčil svými výpisky.

Vůbec ty Konradovy výpisky! Sta a sta pečlivě seřazených lístků, pokrytých drobným úhledným písmem, a pak zase popsané sešity s volnými, červeným inkoustem ohraničenými okraji pro hesla, umožňující rychlou orientaci a na první stránce s postupně doplňovaným seznamem excerpované literatury. Při tomto druhém způsobu excerpt vycházel Kurt Konrad z jedné knihy, a došel-li při jejím studiu k odkazu na jiné dílo, připojil k původním výpiskům nové z tohoto díla, takže tímto řetězovým pochodem studoval současně několik desítek knih. Výsledkem této systematické metody bylo dokonalé ovládnutí celé problematiky studované otázky.

Takovým způsobem se Kurt Konrad připravoval především k práci o husitské revoluci, kterou pokládal za „Velkou revoluci“ českého národa, avšak nikoli za izolovaný zjev českých dějin, nýbrž za krizi středověkého feudalismu vůbec. Proto odhalení jeho hospodářských a sociálních kořenů věnoval stále více a více studijního zájmu, jak dosvědčují výpisky, osnovy přednášek a rozvrhy jednotlivých kapitol. Rostla práce, jež, ač nedokončena, je hodnotným přínosem české vědě historické. Zůstala nedokončena stejně jako nehotova je druhá jeho práce o revolučních válkách, na níž pracoval současně a jejíž jednotlivé kapitoly jsou otištěny v této knize.

„Nastává dějinný okamžik, který přiblížil svobodu a zbraně do zcela těsného sousedství. Zbraně — nebezpečí války všude kolem nás i u nás — a to v době, v níž hluboká a všeobecná krise kapitalistického řádu nám klade jako bezprostřední úkol boj o svobodu. Doba však, v níž přistupujeme akademicky k dějinnému temat, se nevyznačuje jen tím, že problém svobody i problém zbraní v ní spadá časově: je mezi nimi i souvislost vnitřní, dialektická, historická. Je-li všeobecně, v dnešní době imperialismu, ráz válek možných mezi kapitalistickými zeměmi, reakční a imperialistický, pak problém svobody se musí nutně objevit v jejich průběhu; dnešní doba staví před nás svobodu i zbraně zároveň: svobodu jako předpoklad spravedlivého užití zbraní a ozbrojenou srážku jako vystupňování rozporů, které rozpoutávají síly osvobozovacího boje.“

Může snad něco lépe, než tyto Konradovy věty, ozřejmit důvody, proč se rozhodl psát dějiny revolučních válek? Kurt Konrad, který z ideových důvodů se rozešel s třídou, z níž vyšel, aby se stal jedním z bojovníků ve velkém dějinném zápasu za nový spravedlivý řád, který vědeckým studiem opodstatnil toto své vnitřní přesvědčení a který pozorným sledováním politických událostí od r. 1933 dospíval k názoru o nevyhnutelnosti války, považoval za svou povinnost, aby v nadcházející srážce svobody s hrozícími silami světové reakce učinil vše pro zvýšení ideologické a bojové odolnosti českého lidu. Zatím co v té době oficiální česká historiografie pod heslem „vědy pro vědu“ ztracovala malou skupinu marxisticky orientovaných historiků, soustředěných kolem sborníku „Dějiny a přítomnost“ pro její požadavek zživotnění historie, psal Kurt Konrad kapitoly knihy, která měla být poučením a příkladem. Té knize, v níž hluboce osvěd-

čoval marxistickou zásadu jednoty theorie a praxe, dával Konrad ještě vyšší a určitější poslání.

Měla být přímým a praktickým návodem českému pracujícím lidu a jeho nejvyspělejší složce, proletariátu, jak si má vésti v nastávajícím boji za svobodu. Měla příklady z minulosti přispět k jeho revoluční výchově a k tomu, aby sám ve své dílně si ukoval a zostřil zbraně. Její vstupní část „Průvodce dějinami“ měla vyjít samostatně v podzimu roku 1938 a ostatek knihy měl pak rychle následovat. Mezi tím se připravovala mnichovská zrada a kniha nevyšla v době, kdy jí bylo nejvíce zapotřebí. Aktuálnější boj proti domácím a zahraničním zrádcům zneumožňoval Kurtu Konradovi, aby ji včas dokončil. Dočasné vítězství reakce a fašistického otrokářství volaly jej, osvědčeného protifašistického bojovníka, na jiná místa. Avšak ani na nových úsecích protiokupantské fronty nezapomínal Kurt Konrad na povinnost knihu dokončit. Pracoval na ní dále. A jestliže již nemohl tuto příručku revolučního boje za svobodu dát čtenářům před dobou, kdy začínal aktivní zápas českého lidu s okupanty, pak mu svým životem a svým vlastním bojem dal příklad ještě působivější. Neboť vyzýval-li Kurt Konrad k boji za svobodu, bojoval za ni především sám a věděl, že bude-li nutno, položí za ni život, a položil jej. Pro podezření z ilegální činnosti proti říši byl dne 1. března 1941 zatčen, dne 10. března dopraven do soudní vazby do Drážďan, Cvikova a znovu do Drážďan, kde byl pravděpodobně bez soudu dne 25. září téhož roku popraven. Jeho poslední pozdrav rodině, napsaný tužkou na bílé záložce kalhot, zní: „Umírám čestně. — K. 25. IX. 1941.“

A český lid, pracující lid, vedený a vychovaný jedinou opravdu revoluční stranou, komunistickou stranou, choval se tak, jak Kurt Konrad chtěl, aby si počínal, kdyby se

byl ještě více poučil jeho knihou. Plnou pravdivost prokázal závěr vstupní části jeho připravované knihy: „Žádná moc na světě nemůže porazit lid, který bojuje za svou skutečnou svobodu a vzal věc této obrany plně do vlastních rukou: Žižkův Tábor a Želivského Praha, jakobínská Paříž a rudý Petrohrad. Zbraně, které byly svobodné, dosud vždycky zvítězily. A zvítězí!“

Účel Konradova díla byl podmíněn jeho obsahem. Název „Svoboda a zbraně“ se s ním plně nekryje. Jeho cílem nebylo snad, aby podalo úplné dějiny zbraní, nýbrž aby ukázalo, že boj za svobodu nebo její obrana vytvářejí vždy novou taktiku a strategii, a že vítězí, pokud trvá bdělost revolucionářů, hájících svoji materiální vlast a dokud si je neosvojí nepřítel. Ač Kurt Konrad nijak nepodceňoval důležitost zdokonalení zbraní pro vývoj válečnictví, nicméně vždy právem spatřoval v ekonomických, společenských a politických poměrech — ostatně podmiňujících toto zdokonalení zbraní — daleko nejdůležitějšího činitele. Dospíval k poznání, k němuž o několik let později došel i anglický vojenský publicista a voják Tom Winterringham: ke změnám ve válečnictví, otvírajícím nové cesty, dochází proto, že lid tvořící národ a objevivší nové formy sociální organizace se uplatní revolučním způsobem. Tyto změny nemohly vzniknout v armádách, které jako zvláštní povolání byly odděleny od ostatního národa, nýbrž byly vyvolány zásahem civilistů a nevojáků cele proniknutých novou ideou, která se pak stala materiální silou, působící na provedení nutných změn v základech společenské stavby.

Tyto myšlenky jsou páteří dokončených, nehotových, rozvržených i plánovaných kapitol, které měla obsahovat Konradova kniha. Chtěla obsáhnout nejen všechny revo-

luční války od hluboké krise feudalismu ve středověku až po vítěznou socialistickou revoluci říjnovou, nýbrž kapitolami o ztrnutí nových forem válečnictví, přinesených revolucemi, ukázat na jejich dialektický vývoj. Okupanti znemožnili Konradovi dovést ke konci plánovanou knihu, která v tomto souboru končí epochou národně osvobozovacích válek, kapitolou nazvanou „Důsledky francouzské revoluce“. V Konradově pozůstalosti našly se ještě náčrtky osmé a deváté kapitoly, které měly vylíčit revoluci v r. 1830 a v r. 1848, jimiž by byla zakončena řada buržoasních revolucí. Pak by — podle Konradova rozvrhu — následovaly kapitoly o proletářských revolucích, počínajících pařížskou Komunou a končících Velkou říjnovou socialistickou revolucí. K těmto kapitolám se ne našly v jeho pozůstalosti ani jejich osnovy, jejichž existenci můžeme odůvodněně předpokládat nejen při obvyklé pracovní metodě Konradově, nýbrž také proto, že se zachovalo jiné jeho zpracování ruské říjnové revoluce, otištěné také v tomto souboru pod názvem „Zbraně rudého Petrohradu“. Tato kapitola v zamýšlené knize by vypadala nepochybně jinak. Můžeme tak právem usuzovat ze tří jiných případů. Tak „Zbraně husitů“ otištěné ve vstupní části nazvané „Trojí zkušenost z pěti století o lidu, který bránil svobodu“ se podstatně liší nejen od kapitoly „Války husitské revoluce“, nýbrž i od jiných jeho osnov na toto thema. Odlišují se i „Zbraně jakobínů“ od kapitoly „Armáda francouzské revoluce“; a konečně, osnova náčrtku kapitoly „Revoluce 1848“ neodpovídá článkům o roce 1848, vyšlým v Tvorbě a rovněž tu otištěným.

Tyto varianty jednoho thematu — vyplývající samozřejmě z toho, že každé zpracování mělo zvláštní funkci — a osnovy nezpracovaných kapitol především dávají nám možnost nahlédnout ještě hlouběji do Konradovy

pracovní metody. Od heuristické činnosti, od sebrání materiálu, vedla cesta k vypracování podrobné a systematicky uclánkované osnovy celé kapitoly. Kapitola se rozpadala na několik oddílů, ty se zase členily na další a další pododdíly, takže posledním článkem tohoto dělení jsou heslovité záznamy. Tento detailní rozvrh předpokládal nejen plné zoládnutí látky, nýbrž i schopnost syntesity, a jeho autorovi zaručoval, že v definitivním zpracování kapitoly nezapomene ani na nejmenší složku. A právě konfrontace osnov se zanechaným zněním kapitol nám umožňuje bezpečně zjistit — ovšem pokud se osnovy zachovaly — která z otištěných kapitol je hotova a která není dokončena.

Tak se udiveně zarazíme před skutečností, že nejvlastnější oblast Konradova studijního zájmu, husitská revoluce, má v kapitole „Války husitské revoluce“ po stránce obsahové i formální tvar polotovaru. Nejenom že není vůbec zpracován její pododdíl „Ofensivní strategie — defenzivní taktika“ a je vlastně jen holým a ještě k tomu kusým výčtem hesel, uvedených v osnově, nejenom že kapitole chybí celý závěr o porážce revolučních vojsk u Lipan, nýbrž zdaleka nevyčerpává všechno bohatství hesel uvedených v rozvrhu. Nejpravděpodobnější výklad tohoto překvapujícího faktu můžeme asi hledat v tom, že Kurtu Konradovi na této kapitole, uvádějící revoluční války vůbec, obzvláště záleželo a že chtěl k jejímu definitivnímu zpracování užít výsledků svého speciálního studia. K tomu by nasvědčovala i slovesná forma kapitoly, která má ráz zběžnosti, což se také zoláště odráží od vstupní kapitoly. Zjišťujeme rovněž, že stat o roce 1848 (vyšla v Tvorbě), má velmi daleko do úplnosti jeho podrobné osnovy. Ta plánovala zoláštění oddíly o Francii, Německu, Rakousku (v něm jako třetí pododdíl figurovala česká otázka), o Marxově a Engelově stanovisku

k revoluční válce a o vojenských zkušenostech z tohoto roku. A každý oddíl byl bohatě rozčleněn na pododdíly a hesla, takže tato kapitola by asi patřila k nejrozsáhlejším. Přetištěná stat z Tvorby, nepřihlížíme-li ke krátkému a nutnému informativnímu úvodu o Francii, je vlastně rozvedením pouhých čtyř hesel osnovy (přičteme-li k tomu hesla o Rakousku vůbec, tedy celkem jednácti).

Z osnov a tedy samozřejmě i z jednotlivých kapitol je také zřejmé, že jsou sdělány podle určitého řádu, třebaže Kurt Konrad plně respektoval svébytnost každého líčeného historického zjevu. První místo je vždy vyhrazeno popsání ekonomické základny, po ní následuje líčení sociální struktury ve vší její mnohotvárné protikladnosti, vedoucí k revoluční válce, pak je vylíčen rozmach revolučních ideí, které se stávají materiální silou, a konečně rozbor nových forem válečnictví, vyplývajících nutně z předešlého, je závěrem kapitoly. Pevný logický sled a především skvělé uplatnění dialektické metody dodávají Konradovým kapitolám mnohdy objevitelský ráz. Nejsou tím pouze míněny jeho nepochybné přínosy, o nichž již byla řeč, nýbrž jeho pregnantní analýsy společenských struktur. K nim patří na př. charakteristika dvojí role Prahy na počátku revolučních válek, vylíčení dvojí tváře španělského odboje proti Napoleonovi, popsání podivné směsice selské zaostalosti a nepochybné hrdinskosti v tyrolském povstání, a větší část kapitoly „Od Morgartenu k Valmy“. I když za mnohé popudy k tomuto dialektickému nazírání vděčí Kurt Konrad především Marxovi, Engelsovi, Leninovi a Stalinovi (není ostatně příznačné, že všichni tito mistři dialektiky studovali důkladně dějiny válečnictví?), bylo by nesprávné považovat jeho formulace za pouhé parafráze. Kurt Konrad se od nich dialektické metodě učil, a skvělým způsobem ji uplatňoval.

Kurt Konrad nejen dialekticky myslil a psal, nýbrž i žil. A toto plné prožití dialektiky se jeví i při konfrontaci jeho časově vzdálených projevů na totéž thema: Kurt Konrad nepochybně stále rostl a jeho pozdější práce jsou v obledu odborně vědeckém nepochybně dokonalejší, i když snad formálně nejsou tak vybroušené.

Kurtu Konradovi nebyla lhostejná forma. Ne nadarmo byli jeho láskou skvělí stilisté Balzac, Stendhal, Rolland, Tolstoj, Gogol, Čechov, Gorkij a zvláště pak Coster, kteří byli bohatě zastoupeni v jeho knihovně a kteří — jak o tom nejkrásnější svědectví podávají jeho dopisy ženě — mu byli velikou mravní posilou ve věznici. Kurt Konrad se snažil, aby jeho publicistické projevy byly i po stránce stilistické dokonalé, a dosahoval toho. Svědčí o tom úvod ke „Španělským revolucím“, svědčí o tom slovně úsporná a působivá vstupní kapitola ke knize „Svoboda a zbraně“. Avšak úsilí o formu se Kurtu Konradovi nestalo nikdy ničím samoúčelným. Forma musela ustupovat obsahu. Novému obsahu nového řádu, za nějž se Kurt Konrad vydal do boje a v němž čestně padl.

Jaroslav Charvát

Není náhodou, že se u nás v politické diskusi o českých a československých otázkách tolik argumentuje fakty historickými. Na historických problémech rostlo naše obrození, v diskusi o smyslu českých dějin vybrousil T. G. Masaryk svou politickou linii; ve jménu Pekařově táhne reakce proti revoluční tradici českého lidu; rukopisy Králodvorský a Zelenohorský stávají se politickým argumentem proti levici — a spor, oživený Stříbrným, o přednosti zahraničního nebo domácího odboje, tedy spor o otázkách dnes již v podstatě historických, je nabit politickou výbušinou zcela aktuální. Dosud neustal boj brožurek a pamfletů o smysl českých dějin, který je stejně aktuální dnes jako r. 1911, kdy Masaryk temperamentně odpovídal Pekařovi v „Naší době“. A hlavně: husitská revoluce se u nás diskutuje odjakživa jako aktuální politický problém; vášnivě a zaujatě.

Tento historisující pohled na politiku — anebo, chcete-li, tento politický pohled na historii — má své klady i své zápory. Do minulosti se často obrací zrak toho, kdo v přítomnosti nemá co říci — nebo hůře ještě: nemá co žít. U Stříbrného je převaha historisujících argumentů nad aktuálními výsledky jalovostí jeho aktuálně-politického programu — jak je to u jeho odpůrců na levici? Je u nich skutečně historie vždycky oním živým reservoárem zkušeností a ukazovatelem cesty dalšího vývoje, kterým je povolána býti u všech národů, milujících svobodu?

V dílech četných historiků nalézáme dlouhá pojednání o tom, byla-li či nebyla-li husitská revoluce štěstím pro vývoj českého národa — je to otázka hodně málo „objektivní“, která vybočuje velmi dalekosáhle z učenecké objektivní přímo do oblasti aktuální politiky. Jistě tato zvláštnost naší oficiální historické vědy má své kořeny v tom, že v osobnosti *Františka Palackého* se spojoval první veliký historik národa českého s politikem státoprávním — a že celá jeho koncepce historické jsoucnosti a historického oprávnění českého státu se nutně musela opřít o dějiny, byť i romanticky vykládané. Ale zdá se mi, že kořeny tohoto jedinečného zaujetí pro dějiny jsou mnohem hlubší. Husitská revoluce byla mezi revolucemi doznívajícího středověku revolucí největší — svým dosahem i svým úspěchem. John Ball a Wat Tyler v Anglii, Etienne Marcel a povstání Jacquerie ve Francii, ba i Münzer a selské války v Německu zůstávají historicky *pod* úrovní husitské revoluce. A máme plné právo být hrdi na tuto „Velkou revoluci“ v české minulosti. Ale je veliký rozdíl pro dějinný vývoj národa, ve kterém z revolučních pásem dospěl ke své „Velké revoluci“: my jsme ji měli r. 1419 a pět set let vývoje ji mohlo zasypávat; Francouzi ji měli r. 1789 — a každých 30 až 50 let od té doby si znovu ověřili její živou sílu na stupni stále vyšším; a Rusové ji měli r. 1917 — tu nejzralejší, nejdokonalejší Velkou revoluci, která kdy v dějinách byla. Národ, který *po* husitské revoluci již nemá veliké revoluce odvážně započaté, silou lidu povznesené k vrcholu a dovedené do důsledného splnění nejen národních, nýbrž i sociálních tužeb lidových mas — tento národ diskutuje pochopitelně o smyslu své *vzdálené* revoluce mnohem vášnivěji než na př. Francouzi by diskutovali o své Jacquerii ze 14. století — když přece revoluci v posledních stopadesáti letech dělali každých třicet let a mají z nich plno aktuálních zkušeností.

Český národ dospěl k státní organizaci své národní svébytnosti velmi pozdě, v době, kdy západ měl svou měšťansko-demokratickou revoluci již dávno za sebou. Musel se vyrovnat s francouzskou revolucí — a učinil to nedokonalým rokem 1848, který ve Francii, kde vznikla tato revoluční vlna, pozvedl na historické jeviště již dělnickou třídu. Musel překonat romantické herderovství a vyvážit jeho vliv s vlivem francouzské revoluce celou tou diskusí o smyslu českých dějin od Palackého přes Kaizla, Golla a Pekaře k Masarykovi. A musel se s historickým faktem ruské revoluce vyrovnat nejen v theorii a diskusi, ale přímo historickou otázkou hned při vzniku čsl. státu — a řekněme hned, že tato srážka nedopadla zrovna slavně pro nás. Čím méně však „revoluční slávy“ v přítomnosti, tím více diskuse o její platnost v dějinách.

Diskuse o revolučních tradicích byla shodou okolností u nás vždycky diskusí o *zbraních* revoluce, o *zbraních* *svobody* — ať již šlo o husity anebo o legionáře. A proto připadá u nás zvláštní význam nejmladší větvi naší historické vědy, historii vojenské. Marxisté vždycky věnovali velkou pozornost právě tomuto odvětví historické vědy, od Marxe a Engelse, jichž práce z válečných dějin jsou dodnes nedostižným vzorem, po Mehringa a Lenina až k mladé vědě sovětské.

(Z Konradova článku „Něco o dějinách a politice“, *Tvorba* 1938)

SVOBODA A ZBRANĚ

TROJÍ ZKUŠENOST Z PĚTI STALETÍ
O LIDU, KTERÝ BRÁNÍ SVOBODU

Důstojnický pluk pochoduje v přesně vyrovnaných řadách. Skvěle ušité stejnokroje z dobrého sukna, vyleštěné řemení, čepice frajersky nasazené a tu a tam cigareta v ústech. „Na bodák!“ Pušky s nasazenými bodáky tvoří jedinou čáru smrti, pravice pěkně přitlačuje pažbu k boku a levice ještě pevněji svírá nadpažbí. Dlouhé šiky, řada za řadou, velitel vpředu; šiky se vlní s vlnitým terénem jako obilí ve větru. Bledé tváře, z nichž vystupují lícní kosti a svaly napjaté zaťatými zuby. Kolem úst se rýsuje pohrdavý posměšek, do něhož vrylo napětí a zoufalá odhodlanost dvě hluboké vrásky. Tu padne výstřel, tu padne muž. Bez hlesnutí postoupí na jeho místo důstojník ze zadní řady a čára pohrdavé panské odvahy je zas nepřetržitá. Tak pochoduje důstojnický pluk bílé gardy do své poslední bitvy na jedné z dvanácti front občanské války v Rusku.

Proti nim leží v řídkém řetězu čapajevská holota. Otrhaní jeden jako druhý. Není dvou, kteří by měli stejný výstroj. Jeden má čapku se štítkem, druhý beranici, třetí krasnoarmějskou přilbu, jeden je v kožichu, druhý v námořnickém tričku, třetí v roztrhané kazajce; boty, střevíce, opánky, válenky; pušky, karabiny, pistole — jediný kulomet na levém boku. A přece jakýsi stejnokroj: zarostlé, nemyté tváře, z nichž hledí tu bystrý, tu zviřavý pohled k důstojnickým řadám, které se blíží.

Důstojnické řady nahánějí hrůzu svým tvrdým, napjatým klidem. Vždyť to nejsou lidé! Zdalipak je zasáhne kulka? Důstojníci padnou — jako by nepadli. Řady se stále znovu doplňují, jako pryž, která se natáhne a vrací do původní polohy. Ticho a jen pravidelný dupot kroků. Hrůza z těch nelidských kroků roste. Vidíš, jak pochodují. Ty nezastavíme, za chvíli budou před námi, za chvíli

nás rozdupají, za chvíli zůstaneme za nimi... Do pohledů upřených na nepřitele se vkrádá váhání, rukám se nechce stlačit spoušť proti těmto ztrnulým, postupujícím řadám; několik rudých partyzánů již zahodilo pušky a utíkají, utíkají s nesrozumitelným křikem jako malé děti, které popadne strach před strašidlem. Řetěz, i tak řídký, se zachvívá, neudrží se, až na něj narazí napjatá síla důstojnického klínu, neudrží se... U Bílých tomu říkají psychologický útok.

Rudí se neudrží? Čapajevci utečou před bílými důstojníky? Rudí před Bílými? Revoluce před kontrarevolucí? Ne.

Hlouček ustrašených, který prchá, se daleko nedostane. Komisař je zastaví mávnutím ruky. Komisař — toť strana, která vede revoluci. Komisař — toť revoluční důslednost. Hrůzou svráštělé tváře prchajících se vyjasní. Komisařovo nezlomné odhodlání znovu vyburcuje jejich odvalu. Hlouček se zastaví, obrací se a znovu vyplňuje mezeru v rudém řetězu.

V tomto okamžiku zvítězila rudá otrhaná holota nad skvělými bílými důstojníky. Že pak kulomet na levém boku Rudých zaseje smrt do bílých šiků, že Čapajevova jízda přijede včas, aby rozmetala prořídle řady Bílých — to je už jen dovršením okamžiku, v němž zvítězila revoluční ostražitost nad zakolísáním slabých lidí.

Psychologický útok pohrdavých pánů na vzpouru otroků se rozbil o jejich pevný, ocelový řetěz. Zvítězili: roztrhaná kazajka nad jemným sukem, mužické válenky nad vyleštěnými botami, zarostlá špína nad hladce oholenými tvářemi.

Čapajevci jsou nám nejlepším průvodcem dějinami: tak jako zahнала otrhaná čapajevská holota Bílé, tak hnali Táboři a Pražané na začátku husitských válek Zikmundovy křižáky s hory Vítkovy —

tak ve francouzské revoluci povstal všechen lid proti zahraniční kontrarevoluci, vedený důslednými revolučními jakobínskými —

tak pařížský lid přes zradu buržoasie setrval ve válce a vydobyl si svou stodenní proletářskou komunu proti versaillovcům i Bismarckovi —

tak se uhájila sovětská revoluce proti nesmírné přesile na přechýlených frontách občanské války —

tak — jenom tak! — se ubráníme i my.

ZBRANĚ HUSITŮ

Blížil se rok 1419. V letech po Husově smrti zachvacovala kališnická agitace vždy širší lidové masy — a v rukou těchto mas staly se husitské články víry voláním po čisté a spravedlivé církvi, voláním po čistém a spravedlivém světě. V pražských kostelích a kaplích se shromažďoval drobný městský lid a poslouchal vášnivá kázání kněze Jana ze Želiva; lid venkovských měst a venkova se scházel na horách a tam naslouchal světským výkladům Písma. Revoluce náboženská? Boj o reformu církve? Mnohem více! O čtrnáct let později, na basilejském koncilu, řekne zástupce Táborů Biskupec velmi jasně, že husitský požadavek trestání hříchů veřejných zahrnuje i nárok na sesazení knížat. Předtím ještě položí katolický protihusitský traktát všechny karty na stůl: moc světská i církevní — praví se tam — vzájemně na sobě závisí. Padne-li jedna, ani druhá neobstojí; bude-li možné pod záminkou špatných mravů neposlouchat vrchností církevních, pobíjet je a statky jejich zabírat, nebudou pak stejně jednat i s vrchnostmi světskými, sesazovat je a pobíjet, a nová knížata a pány si zřizovat? Ale nebylo třeba tohoto pozdního zaklínání: lid sám v tomto období „chození na hory“, v měsících revoluční mobilisace před rokem 1419,

dával si kázat od svých kněží, že „čas nynější dnem pomsty slove a trestání“. A požadavky jsou jen docela málo náboženské, tleská-li se učení, že „všichni páni, panoše a rytíři jakožto výstavci (snopy) mají podřezání a vyplenění býti“. Vždyť bylo velmi jasné, oč běží: „Ale jejich dědiny, rybníky, louky, lesy i všechna jejich panství mají nám svobodny býti a takovou hojnost všeho budete míti, že vás i stříbro i zlato i peníze budou mrzeti.“ Revoluční agitátoři rýsovali před svými bídými posluchači dobu, kdy „již přestane daň i úrok a nebude, kdo by nutil k tomu“, a kdy „přestanou králové, knížata i preláti...“

Praha Želivského

Revoluce mobilisovala své síly *na horách* a již jasně vystupovala dvě její ohniska: Nové město pražské a Tábor. Reakce se smlouvala *na hradech*: tu na hradě pražském na podzim 1419 uzavřeli páni, rytíři a pražští konšelé s královnou-vladařkou Žofií ozbrojenou jednotu proti všem rušitelům zemského pokoje. Tato reakční jednota pak zahájila jednání se Zikmundem, který se objevil vůči revolučním Čechům ve svých křížáckých taženích jako představitel zahraniční reakce.

Reakční jednota *ozbrojená* v době, kdy na horách drobní lidé ještě velmi klidně a mírně „jedno s holemi chodili jako poutníci“ a kdy shromáždění „na křížkách“ při svém návratu do Prahy bylo „ani ne tolik ozbrojené jako smířlivě naladěné“. Tato smířlivá nálada neměla dlouho trvat. Ať již to byly ozbrojené rejdy české reakce, ať již to byly zprávy o tom, že král Zikmund chystá pod vlivem papežského legáta křížové tažení proti husitům: dne 30. července 1419 letěli konšelé a rychtář z oken novoměstské radnice a lid vedený Janem Želivským „takové ukrutenství nad nimi učinil, že museli na oštěpy a na

sudlice a na meče a na kordy dolů padati“. Na pikle reakce odpovídá lid tím, že bere v Praze moc do vlastních rukou. Volí si hejtmany i revolučního komisaře Jana Želivského.

Zprávy o pražském červencovém „mordu“ urychlují Zikmundovy přípravy k prvnímu křížáckému tažení. A tu — praví Biskupec — veškerý lid se souhlasem mistrů a kněží jde do války z nutnosti, nikoli z vůle, a to jedině na obranu hlásaných pravd. Situace je vážná, sláva zbraní královských vojsk je veliká — nebylo by lepší dohodnout se s patriciji, uzavřít „hradní mír“ s hrady, společně s nimi se bránit proti křížovému tažení? Želivského Praha a Žižkův Tábor odpověděly na takové úvahy rozhodným — ne! Proti zahraniční kontrarevoluci, proti křížákům — podle slov mistra Prokopa z Plzně — „prostý lid a ti, kdož jen čekali na příležitost k rebelii“, pokládali za nejlepší opatření, aby „se vrhli do povstání, zvolili si hejtmany podle své vůle a usnesli se klásti válečný odpor“. A odpor, který za něco stál: okolnost, že pražský lid za vedení Jana Želivského se vypořádal svým způsobem s „vlastní reakcí“, znásobila jeho sílu a jeho jednotu v odporu proti křížákům.

Pražský lid chtěl svůj boj proti králi vést důsledně a bezohledně. Již v prvních listopadových dnech zahájil útok na královské posádky na Vyšehradě a na Malé Straně — a zvítězil! Lehké bylo vítězství na Vyšehradě: vždyť již 30. září královská posádka přes zákaz propustila Vyšehradem pražský lid, který se vrátil od shromáždění na Křížkách. Královská posádka pod mocným vlivem lidového hnutí stala se „nespolehlivou“; a byla to právě ona, která vydala 25. října pražský Vyšehrad bez valného odporu — Vyšehrad, který platil za stejně nedobytný jako hrad pražský. Nejen silou svých zbraní si otevřel pražský lid vyšehradské brány!

Za tak skvěle dobytých úspěchů lidu byla *kapitulace* to první, nač konšelé pražských boháčů pomýšleli. Vítězný lid byl zaskočen smírem, který netrval dlouho. Lid bděl. A když se druhé poselstvo pražských konšelů vrátilo z Vratislavě s nepořízenou, když přineslo zprávu o reakční zpupnosti králově, který chce žhavým železem vypálit husitskou ránu — tu si lidová Praha znovu vzpomněla na vlastní sílu.

Na hradišti hory Tábor rostla již v té době tvrdá pevnost — Praha Jana Želivského nezůstala za ní. A tak — jak píše husitský kronikář — „v středu před Velikou nocí dne 3. měsíce dubna Pražané pod obojí způsobou poznavše, že král uherský Zikmund nic dobrého o nich nemyslí“, zavázali se na návrh Jana Želivského, že své přijímání z kalicha a tím svou světskou svobodu „chtí brániti, hájiti, statkův i hrdel svých nelitovati“. Zvolili si své lidové zastupitelství hejtmanské. A to teprve byla Praha, lidová hejtmanská Praha, která mohla spolu s Táborem vítězně odolat králi.

Nesmírná bohatství byla tehdy uložena v patricijských domech Starého města pražského; pražské Nové město však patřilo drobnému lidu řemeslnickému a plebejskému živlu. Takto se mohla Praha stát střediskem *svobody* a střediskem *reakce* zároveň — podle toho, kdo v ní nabyt převahy. Praha v rukou *reakce*, to znamenalo pro husitské Čechy, že Zikmundovo křížové tažení přemůže izolovaný Tábor a pak spolu s patriciji Starého města se krvavě vypořádá s lidem novoměstským. Praha ovládána *svobodou* Jana Želivského — to znamenalo nejen spojení obou středisk husitské revoluce proti křížovému tažení, nýbrž i hegemonii nejdůslednějších revolucionářů pražských. Lidová Praha a Žižkův Tábor mohly takto na hoře

Vítkově ukázat rytířům královského vojska, co svede nadšená lidová masa, bojující proti zastáncům starého řádu za svou vlastní svobodu.

Než však ještě došlo k utkání mečem, vzpomněli si Žižkovi a Želivského bojovníci na důvody snadného dobytí Vyšehradu. Vyslali do Zikmundova ležení před Prahou své nejlepší řečníky, kteří se měli s královským duchovenstvem „hádati“ o čtyři artikule pražské — program husitské revoluce. A jejich požadavek, jak se toto „hádní“ má vésti, byl prapodivný a neslýchaný: diskuse se neměla vést jen v jazyce latinském, jak přísluší vědcům, nýbrž i v jazyce českém, německém a maďarském — aby rozuměli i *vojáci* Zikmundovi! Že husitská revoluce byla národní? Ano, všude, kde šlo o boj chudého českého lidu proti německým *boháčům*. Ale byla *mezinárodní* všude tam, kde v nepřátelském táboře hledala spojence ať jakéhokoli jazyka pro svou spravedlivou věc.

Hádání nevedlo k cíli a není zpráv, do jaké míry hlásání lidových pravd vedlo k rozkladu králova vojska. Ale jistě nezůstalo bez vlivu na konečný výsledek: hrdé královo vojsko bylo na hoře Vítkově poraženo českým lidem, který bojoval za vlastní věc.

Od tohoto prvního vítězství se datuje vítězná cesta husitských vojsk. Co však dalo Žižkovým božím bojovníkům jejich nepřemožitelnou sílu? Nebyly to jen vozové hradby a dobře obsloužená děla. Byla to především dobrovolná a nadšená kázeň, vědomí boje za vlastní svobodu. A tato dobrovolná, revoluční kázeň dovolila Žižkovi postavit proti dosud tak obávaným rytířům, zvyklým na tvrdé souboje, úder ucelené sevřené masy — to, čemu vojáci říkají „taktické těleso“. A tato sevřená masa nadšených božích bojovníků naháněla křížákům takovou hrůzu, že u Domažlic před nimi utekli, jakmile zaslechli jejich bojovou píseň.

Reakce celého světa se chvěla před silou těchto svobodných zbraní. Kde byla moc, která je mohla smrtelně zranit? Kdo chtěl oslabit sílu těchto vítězných zbraní, musel zasadit ránu jejich *svobodě*. A o to se důkladně postarala *pražská reakce boháčů*, vždy ochotná k úplné kapitulaci. Dne 8. března 1422 zmocnila se „*lstivě a jidášsky*“ Jana Želivského a druhého dne padla jeho ušlechtilá hlava na radničním nádvoří. Lid se sběhl a držel krvavý soud, a ten den — jak praví kronikář — „stala se jest v Praze větší škoda, než když král Zikmund ležel okolo Prahy, maje lidu více nežli sto tisíc“. Síla lidu byla ještě nezlomena a teprve za dvanáct let dokáže reakce „*likvidaci*“ vzbouřeneckého Nového města. Ale cesta k Lipanům byla smrtí Jana Želivského otevřena. Tím, že lidová Praha byla zbavena svého revolučního vůdce, že v Praze byla zlomena vláda lidu, přešlo *vedení* husitské revoluce na Tábor. V Táboře však a na hoře Oreb byly nemalé vlivy nižší šlechty vladycké a zemanské; sám Žižka byl z nich. A tato šlechta nemohla míti pochopení pro nejdůležitějšího spojence městského revolučního lidu, pro rolnictvo. Tím, že po pádu lidové Prahy se vedení ujal Tábor, byla nastoupena cesta, která přes mnohá vítězství v Čechách i v zahraničí vedla k odpuzení rolnického spojence; a tak stála roku 1434 u Lipan vozová hradba domácí reakce, v níž se sešli měšťané a šlechta podobojí se šlechtou katolickou, proti vozům polních vojsk *husitských*, která — vedena Prokopem Holým — se již nemohla opřít o rolnickou masu. Reakce mohla před bitvou přemoci plebejské pražské Nové město, které již nemělo Želivského. Po ztrátě rolnictva i revoluční Prahy se musely Lipany stát osudnými.

Husitská holota vítězila, dokud nezlomná svoboda byla

silou jejich zbraní. Jakmile reakce přemohla lidovou Prahu, jakmile v husitském táboře vznikla reakční strana Pýbramova a Menhartova, strana agentů římské reakce, jakmile byl v Novém městě pražském zlikvidován opěrný bod lidové svobody — pak byla cesta k porážce u Lipan připravena. K porážce, která znamenala konec.

ZBRANĚ JAKOBÍNŮ

Šestatřicet let před útokem na Bastillu napsal anglický lord Chesterfield o předrevoluční Francii: „Ve Francii lze dnes nalézt všechna znamení, která kdy ohlašovala příchod velikých revolucí; a těchto znamení denně přibývá.“ V posledních desetiletích 18. století denně přibývalo ve francouzském absolutistickém království tlaku shora i zdola. Feudální útlak na venkově vedl k úpadku zemědělství a nesmírné bídě zemědělců, zatím co ve městech brzdil starý feudální řád rozvoj výrobních sil kapitalismu. Došlo k revoluci, ve které bojovala městská buržoasie společně s rolnictvem o moc s feudální šlechtou, církví a královstvím. Byla to revoluce měšťácká a vedoucí třídou revoluce byla buržoasie. Tato však nešla do revoluce — jako proletariát do své — z největší bídy: buržoasie nabyta v předrevoluční Francii již značné moci *hospodářské* a chtěla se revolucí zbavit *politických* *pout* a omezení. Buržoasie měla co ztratit, když šla do této své vlastní revoluce; proto byla vždy ochotna k smířlivosti s reakčními silami, ke kapitulaci. Kdo však neměl co ztratit, to byl lid, venkovský a městský, především pařížský. I když tehdy ještě nebylo dělnické třídy, která by si byla uvědomila své samostatné třídní cíle, je to především plebejská vrstva, lid, luza, muž z ulice bez slušných kalhot, sansculotte, který vytrvává důsledně v boji za svobodu, rovnost a bratrství proti reakci ve vlastní

zemi a proti reakci, která se shromažďuje na hranicích k útoku na revoluční Francii. Je to pařížský lid, který 14. července 1789 podnikl útok na Bastillu, symbol královského útluaku; jsou to ženy lidové Paříže, které 5. října téhož roku táhnou do Versailles a přinutí krále k návratu do Paříže. Je to lidová Paříž, organizovaná v 48 sekcích pařížské komuny, která smete 10. srpna 1792 zrádné království a 2. září zavede revoluční teror, aby se ubránila zahraniční reakci.

Nová vlast

Francouzský lid jednal z patriotismu, z vlastenectví, když takto poháněl revoluci. Ale jaké to bylo podivné vlastenectví! V jednom z lidových slovníků z r. 1791, které vysvětlovaly širokým vrstvám množství nových pojmů a slov, vnesených revolucí na povrch, najdeme věty o patriotismu, které si dnešní nadvlastenci stěží přečtou s radostí:

„Patriotismus nám již neznamena nenávidět ty, kdož nejsou našimi krajany, neboť jsme jim přísahali mír. Není to již bezvýhradná láska ke kousku země, na kterém jsme se narodili: je to náklonnost k zemi, ve které vládnou zákony spravedlnosti a lidskosti, kde je dovoleno milovat všechny a obdivovat se všem, kdož toho zasluhují, ať je jakákoliv jejich země, jejich obyčej, jejich náboženství. Francie by přestala být naší vlastí, kdyby její zákony nevyplývaly již ze zásad lidskosti a spravedlnosti a přijali bychom za svou vlast tu zemi, kde vládnou tyto čisté zákony.“

Vlastí tedy byla francouzskému lidu zem svobody, země, která jim dala něco, co mohli ztratit. A to nebyl jen souhrn vlasteneckých frází, ale i něco velmi hmotného, především však půda.

Královští žoldnéřští vojáci byli jen velmi neochotnými obránci země, a tak celé 18. století stojí ve znamení porážek francouzských zbraní. Tito vojáci neměli co bránit kromě vlastního útlaku a tak se ve dnech před útokem na Bastillu hromadně přidávali k revolučnímu lidu. Když pak lid 14. července zaútočil, namířili vojáci z pluku francouzské gardy děla na tvrz feudální reakce. Když se aristokraté pokoušeli zdolat lidové povstání a poslat vojáky proti lidu, narazili u většiny královských praporů na naprostou neposlušnost. Tím byl rozklad staré královské armády zpečetěn a revoluce musela budovat své vlastní branné síly, chtěla-li se ubránit reakci. Den po pádu Bastilly objevily se na pařížských ulicích *národní gardy*, první ozbrojená moc měštácké revoluce.

Národní gardy, to byl strach buržoasie před vlastní odvahou, kterou jí dodával postup lidových mas. Ihned po červencovém povstání si pospíšilo ústavodárné shromáždění, rozeznávajíc aktivní a pasivní občany, a vyloučilo nejméně dva miliony chudých z politických práv. Jen aktivní občan, t. j. občan majetný, který platil daň ve výši nejméně tří denních mezd, se mohl stát členem národních gard. Národní garda se takto stala brannou mocí měštáctva proti nejhorším výstřelkům feudální reakce, ale sloužila i měštácké pravici k potlačení lidu, který se nemínil zastavit v polovině cesty: pařížské národní gardy krvavě rozehnaly v červenci 1791 ty, kdož na Martově poli podepisovali petice s požadavkem okamžitého odstoupení krále a zřízení republiky.

Styk královských vojáků s národními gardisty ještě více rozložil královskou armádu. Revoluční lid, který se scházel v jakobínských klubech, dožadoval se bouřlivě politických práv pro ty, kdož byli povoláni bránit zem svobody proti reakci. Dne 29. dubna 1791 píše Beauharnais ústavodárnému shromáždění o předpokladech nové

vojenské kázně pro vojáky, kteří by již nebyli automaty: „Vaše výbory vyslovily názor, že netřeba míti obav z účasti vojáků ve společnostech přátel ústavy (t. j. v jakobínských klubech); že to nejen nepoškozuje subordinaci, ale že ji to dokonce lépe zabezpečí: Vaše výbory zastávají názor, že je cenné vysvětlit všem lidem povinnosti, které mají plnit. Minula již doba, kdy vláda nebyla schopna z vlastní vůle prodloužit své trvání a zajistit klid jinak než za cenu nevědomosti ovládaných.“ Jakobínské kluby, v nichž se soustředila ostrážitost revoluce, domáhaly se takto plné účasti vojáků na politickém dění. Shromáždění schválilo návrh, a vojáci se stali nejhorlivějšími účastníky diskusí a schůzí v jakobínských klubech. A kluby postavily obranu svobody do popředí svého zájmu. Pomáhaly při mobilisaci rekrutů a bděly nad jejich výzbrojí a zásobováním. Vyslechly přání a stížnosti vojáků a zakročily všude, kde toho bylo zapotřebí. V klubech našli vojáci své vychovatele, své poradce i své ochránce. S hrdostí ukazovali své jakobínské členské lístky. Zůstávali se svými kluby ve spojení, i když odešli na frontu, a dopisy, které posílali do zázemí, byly na schůzích klubů předmětem vášnivých diskusí. „Patrioti ve zbraní — píše Mathiez — jsou hrdí na to, že zůstali myslícími občany, kteří uvažují a posuzují a hlasitě vyslovují svůj názor o věcech veřejných.“ Jen tímto zpolitisováním vojáků ve jméno svobody bylo možné postavit základnu pro novou skutečnou obranu proti reakci.

Jakou válku?

Po lidovém povstání 14. července dostává se k moci ústavodárné shromáždění, v němž měla převahu Gironda, měštácká pravice. Již tento sbor se však octl před stěžejní otázkou francouzské revoluce: jak sloučit *obranu*

revoluce s obranou země. Řadová armáda nesměla podlehnout aristokratickým vlivům a nesměla se stát nástrojem politické reakce: tomu sloužilo zpolitování vojáků, které je postavilo proti zrádným důstojníkům. Tento třídní boj uvnitř armády však podryval její soudržnost — obrana revoluce, revoluční ostražitost zdála se takto být v rozporu s obranou země. Jak zvládnout tento úkol? Jak zrevolucionisovat armádu a zároveň ji znovu postavit a posílit? Byl tu arci velmi jednoduchý prostředek, který mohl zajistit naprostou kázeň a poslušnost zpolitovaných vojáků — prostředek, kterého si obrana země přes zahraniční reakci vyžadovala velmi naléhavě: úplně odstranit z armády reakční aristokratické důstojníky! Vyhodit všechny reakcionáře, jejichž druzi v emigraci chystali armádu proti Francii! Avšak smířlivá většina ústavodárného shromáždění se neodhodlala k tomuto radikálnímu řezu. Ukládala aristokratickým důstojníkům jen různé přísahy věrnosti, které nezastavovaly důstojnickou deserti a emigraci. Tak po nezdařeném útěku krále uteklo 2000 důstojníků z celkového počtu 9500. Zůstalo na pařížském lidu, aby si v okamžiku krajního nebezpečí vybudoval z vlastní moci lidovou armádu, schopnou bránit svobodu.

Za těchto okolností se schylovalo k válce. Sobecký pohled evropských samovládců viděl původně ve francouzské revoluci především oslabení francouzského královského konkurenta. Teprve když zákonodárství francouzské revoluce vneslo neklid mezi obyvatelstvo evropských monarchií, domohl se rakouský kancléř Metternich rozhodujícího ohlasu pro svůj do omrzení opakovaný požadavek: že je třeba uhasit požár u souseda, nemá-li zachvátit vlastní dům. Francouzské lidové vrstvy *nechtěly válku*. Věřily — snad příliš optimisticky — v mírovou sílu a široký ohlas svých revolučních hesel u obyvatelstva re-

akčních států. Válku ve Francii chtěl především král, odsouzený téměř k úplné bezmoci. Sliboval si od ní porážku revoluce. Ústavodárné shromáždění odpovědělo na královské rejdy zprvu velmi rázně. Když roku 1790 koloniální spor mezi Anglií a Španělskem v severní Africe hrozil, že z něho vzplane evropský požár, a francouzský král si chtěl na něm přihřát svou reakční polévku — tu jakobíni za Robespierrova vedení prosadili, aby ústavodárné shromáždění *zbavilo krále rozhodování o válce a míru* a vzalo je do vlastních rukou.

Avšak i pravicová girondinská většina v ústavodárném shromáždění byla pro válku. Velká buržoasie měla revoluce dost: dosáhla svého a její zástupce Barnave řekl docela otevřeně, čeho se obává: „Ještě o krok blíže k rovnosti bude znamenat zrušení vlastnictví.“ O krok blíže — toho se však právě bouřlivě dožadovaly lidové vrstvy, byť měly i jen velmi nejasné představy o tom, jak budovat po zrušení vlastnictví novou společnost. Gironde se obávala o svůj buržoasní majetek, byla ochotna likvidovat revoluci v polovině cesty. Poněvadž však vnitropoliticky stála pod tlakem mas, nebylo jiného východiska, než pustit žilou revoluční energii mas a zahájit válku, kterou bylo možno velmi snadno zahalit do roucha revoluce. Chtěli se zmocnit výhradního řízení státu — píše S. K. Neumann ve svém krásném díle o francouzské revoluci — aby si zabezpečili své třídní zájmy. Válka měla „zusuščit francouzskou národní povahu“, t. j. přesvědčit střední vrstvy francouzského lidu o správnosti politických názorů girondinských. Měla „konsolidovat revoluci“, t. j. zabezpečit politický vliv měšťácké pravici. Měla „očistit revoluci od zhoubných lidí“, t. j. zatlačit a vyhladit jakobínské radikální směry. Válka, kterou chtěla měšťácká pravice ústavodárného shromáždění, byla válkou typicky kapitalistickou: vždyť kromě uvedených cílů měla ještě

odstranit finanční krizi a zvednout pokleslé kursy peněžních poukázek a směnek. A v pozadí stál již tehdy stín francouzsko-anglického boje o hospodářskou nadvládu, o ovládnání světových trhů.

V tom se sešla měšťácká pravice s feudální reakcí na jednotném programu. Rejdy šlechtických emigrantů na francouzských hranicích, které pomalu získávaly evropské samovládcy pro kontrarevoluční válku proti Francii, daly vhodnou záminku k rozpoutávání válečného ducha. Je pochopitelné, že leví jakobíni byli za těchto okolností ostře proti této *kapitalistické* válce. V jakobínských klubech vystoupil Robespierre a varoval (v lednu 1792) před válkou vládnoucích:

„Než zabloudíte do politiky států evropských vladařů, prohlédněte si napřed svou vnitřní posici. Udělejte pořádek doma, než ponese te svobodu jinam... Co však pravím? Což máme nepřátele uvnitř? Neznáte je: znáte jen Koblenc. Neřekli jste snad, že sídlem zla je Koblenc? Není tedy v Paříži? Není tedy vztahu mezi Koblencí a jiným místem nedaleko nás? ... Vezměte tedy na vědomí, že podle soudu všech osvícených Francouzů je pravá Koblenc ve Francii!“

Robespierre varuje — a není to malomyslnost, která jej při tom vede, ale hluboké poznání podmínek, za kterých jedině může francouzský lid vésti úspěšně svůj boj o svobodu proti evropské reakci:

„Chci také válku — praví Robespierre — chci válku na život a na smrt, hrdinnou válku, válku, jakou vypoovídá svoboda despotismu, jakou vede revoluční lid sám pod vlastními vůdci, nikoli jakou si přejí intrikáni.“ V takové lidové válce závisí vše na tom, kdo vede vojáky:

„Kde je však generál, neochvějný obhájce práv lidu, rozený nepřítel tyranů, který nedýchal otravný dvorský vzduch...? Máme povalit trůny, čekat na rozkazy mi-

nisterstva války, čekat, až dvůr dá znamení? Mají nás do války proti aristokratům a králům vésti patricijové, tito věční oblíbenci despotismu? Nikoli! Chceme sami jít do boje, sami se chceme vést!“

Sami — to znamená také, že svrchovaný lid si chce sám vybrat nejvhodnější okamžik k boji. A ještě o půl roku později, když pravice již strhla shromáždění k vypovězení války, když se již dobrovolci připravovali na frontu, zněla jim z jakobínského časopisu varovná slova:

„Ach, nešťastníci, kam běžíte? Pomyslete přece, pod jakými vůdci potáhnete proti nepříteli! Vaši důstojníci jsou téměř všichni šlechtici; takový Lafayette vás povede na jatky. Ach, nevidíte, jak za žaluziemi Tuilerijí se divoce smějí vaší šlechetné, ale zaslepené horlivosti?“

Nastalo, co prorokovali jakobíni: válka začínala špatně. Šlechtici, reakcionáři, intrikáni v čele armády měli jiné starosti, než porazit kontrarevolučního nepřítel. Pomýšleli mnohem více na to, jak uvnitř země budovat opěrné body pro armády evropské reakce. Řadová armáda pod vedením reakcionářů takto selhává v okamžiku, kdy nebezpečí roste a kdy evropská reakce počítá se snadným a rychlým pochodem na Paříž. Zákonodárné shromáždění — nástupce ústavodárného — prohlašuje 11. července 1792 „*vlast v nebezpečí*“; není však ochotno zlidovět brannou soustavu a může jen opakovat výzvu k národním gardám: výsledek nemohl být valný, když v 33 z 83 okresů převládá vliv kontrarevoluce. Nebezpečí stále roste, legislativa není schopna starými způsoby zajistit obranu země, poněvadž není schopna rázně zakročit proti kontrarevoluci na francouzské půdě. Jak se ubrání francouzský lid — v okamžiku, kdy vojevůdce německého císaře, vévoda z Brunšviku, vydává provokativní manifest, v němž hrozí popravou každému stoupenci svobody? Francouzský lid se ubrání jen *sám*.

Když legislativa prohlásila vlast v nebezpečí, hlásili se do zbraní především příslušníci *lidu*: za velkých kontrarevolučních bouří v zemi, kdy válka mohla všelijak dopadnout, buržoasní synkové se vymkli povinnosti bránit Francii. Velký příliv dělnictva při těchto odvodech dobrovolníků národní gardy vykazuje zejména přístavní město *Marseille*, kde všichni dobrovolci prvního odvodu byli dělníci. A z *Marseille* přišel do Paříže 10. srpna slavný pluk, který spolu s pařížským lidem podnikl útok na královský zámek.

Ano, znovu zasáhl do běhu událostí lid. Povstal proti váhavosti legislativy, proti zbabělosti buržoasie, proti zradě šlechty a královského dvora. Na zahraniční nebezpečí, které denně rostlo, odpověděl prudkou ranou proti oporám reakce na francouzské půdě. Kontrarevoluční Evropa byla přesvědčena, že lidové povstání 10. srpna úplně desorganizovalo francouzskou armádu; domnívala se, že republikáni, neschopní čelit vpádu, budou snadno přemoženi, a rakousko-pruská vojska vtáhnou do tří neděl do Paříže.

Evropská reakce se důkladně přepočítala. Lidové povstání 10. srpna nastolilo pod tlakem zahraničního nebezpečí jakobínskou diktaturu a ta se postarala, aby chudý lid, povoláný do zbraní, *měl co bránit!* Před útokem na královský palác zmohla se legislativa jen na snížení věkové hranice vojáků z 18 na 16 let. Po 10. srpnu však zmizela hranice mezi aktivními a pasivními občany. Všichni bez ohledu na majetkové poměry dostali stejné volební právo. A venkovský lid nabytí hmotné vlasti tím, že veškerá feudální práva šlechty byla zrušena a s nimi všechny služebnosti a poplatky, pokud nebyly výkupným za přidělenou půdu; statky reakčních emigrantů byly roz-

děleny na malé parcely, aby je drobný venkovský lid mohl získat za výhodných podmínek. Novou mobilisaci lidu zajišťuje další opatření v okresech. Dobrovolníci dostanou prémie a pozůstalé rodiny podporu. Takto nabytí drobný lid *hmotné vlasti*, kterou by bránil.

Lidové povstání 10. srpna a opatření, která si vynutilo, přivedla obrat na frontě. Jakobínští sansculottes odcházel hromadně na frontu, poněvadž měli co bránit a poněvadž revoluční diktatura drobného lidu jim dala jistotu, že o jejich rodiny je postaráno. Reakční koalice podnikla vpád do Francie v naději, že veliká masa francouzského obyvatelstva je royalistická a přijme německá vojska jako osvoboditele. Počítala s desorganizací francouzské armády ve chvíli, kdy se tato obnovovala proudem revoluční energie. Tak došlo ke kanonádě u Valmy 20. září 1792 — kdy vítězné šiky pruské reakční armády byly poraženy, ani ne tak zbraněmi jako sebevědomím jakobínské armády svobody. „Proti monarchistickému řádu, spočívajícímu na dogmatu a autoritě, postavili řád nový, jehož základem byla svoboda. Proti válečnému řemeslu, udržovanému pasivní disciplinou, povstala armáda, oživená duchem lidské důstojnosti a národní nezávislosti. Proti božskému právu vládařů vztyčila se práva lidská a občanská — a nebylo zřejmo, že nutně podlehnou. Prusaři poznali, že nemají proti sobě jen rozptýlený národ, jehož odpor sice již pocítili, nikoli však způsobem, který by imponoval vojákům. Nyní zakusili, že tento národ dovedl si také v nejkratší době zorganizovat hybnou sílu, schopnou odporu, plnou energie a nadšení. A před touto silou právě pocítilo nemocné a unavené pruské vojsko svou bídu, které nečelil v jeho duchu žádný ideál. Ani Kellermann, ani Dumouriez z počátku nepochopili, o jakou porážku jde a jaký smysl bude mít zakrátko Valmy; porážka byla v srdci nepříteli. Ale pochopil ji Goethe, německý básník,

který provázel pruskou armádu a řekl prý proslulou větou: „Na tomto místě dneškem počíná nová epocha v dějinách světa“ (S. K. Neumann „Francouzská revoluce“ II, str. 198).

Po vítězství v Belgii se dobrovolníci domnívali, že vlast již není ohrožena. Stasisice opustily armádu a situace na frontě se stala velmi povážlivá. Konvent — zastupitelský sbor jakobínské diktatury — nařídil proto 24. února 1793 nové odvody 300.000 mužů. Situace je vážná i uvnitř země: králova poprava posunula ještě více napravo stranu feuillantů (konstitučních monarchistů), jejichž vůdcem byl Lafayette, a velkou část měšťácko-smířlivé Girondy. Reakce organisuje odpor ve všech okresech proti novým odvodům. Konvent však zakročí velmi rázně. Zprávy z bojiště jsou špatné: porážka u Neerwindenu a zprávy o kolísání generála Dumourieza nutí k rychlému zákroku. Již 8. března ustanoví konvent revoluční komisaře, kteří mají v okresech zlomit odpor reakce a mobilisovat lid. Při prvních zprávách o ztrátě Belgie zřídí revoluční soud a revoluční výbory, které mají vypátrat, zatýkat a trestat francouzské spojence reakce. Když na začátku dubna zradí velící generál Dumouriez — přejde k reakci, aniž dovedl strhnout s sebou své vojsko — organisuje konvent *výbor veřejného blaha*, který se stane řídicí buňkou jakobínské diktatury. Konvent pochopil svou pravou úlohu. Zvítězit nad evropskou koalicí, to předpokládá likvidaci reakce ve vlastní zemi; to však velí semknout vojáky ještě více kolem praporů revoluce: po Dumouriezově zradě rozšíří konvent nařízení o podporování rodin vojáků a pozůstalých.

Nejživější, nejaktivnější silou jakobínské diktatury byl pařížský drobný lid, organisovaný v 48 sekcích pařížské komuny. Válka přináší bídu pro zázemí, bídu ovšem pouze pro lid, neboť i francouzská revoluce měla již své

dodavatelské kořistníky. A na ty poukazuje pařížský lid velmi energicky. Když pařížská komuna vyslala proti kontrarevolučnímu povstání ve Vendée 12.000 dobrovolců, vyplatila každému z nich před odchodem 500 liber, získaných *nucenou půjčkou u bohatých*. Jakobínská levice, vedená Hébertem a strana zuřivců, vedená Jakubem Rouxem, obracejí svou agitaci vždy důrazněji proti bohatým. Vždy naléhavěji žádají tyto politické skupiny pařížské chudiny řízené hospodářství podle programu „*Ať platí bohatí!*“ Žádají nucený kurs assignátů (papírových peněz), aby zabránili spekulaci; maximální ceny potravin a jejich rozdělování, aby čelili lichvě; zabavení zásob a velkých jmění, přiděl chleba nejchudším a popravy všech, kdož se obohacují z nouze. A jakobíni, kteří původně potírali tyto příliš radikální návrhy „zuřivců“, musili ustoupit masovému nátlaku a uskutečnit hlavní lidové požadavky: napřed nucený kurs assignátů (11. dubna); pak maximální ceny obilí (4. května) a na guillotíně padla mnohá hlava lichváře a spekulanta. Jen tato opatření mohla zaručit, že síla bojujících na frontě nebyla podlamována bídou v zázemí, na které měla reakce svrchovaný zájem.

Srpen roku 1793 byl opět velmi kritický. Na všech frontách porážky a uvnitř země monarchistické a girondinské povstání. Revoluce ještě nevyčerpala všechny své branné prostředky, odvody narážely vždy znovu na sabotáž reakce a na vlačnost měšťáctva. V této kritické situaci vyšel popud k vojenskému a zároveň revolučnímu vzpružení zdola, z lidu. K 12. srpnu sešli se v Paříži delegáti místních zastupitelstev, aby z rukou konventu přijali novou ústavu. Jejich zástupci se objevili v zasedání konventu a vrhli do váhavých diskusí smělá slova: „*Vyzvěte lid! Necht lid sám povstane v masách, on sám může zdolat tolik nepřátel!*“ Zároveň žádají zatčení všech podezřelých a zrádců. Není jedno bez druhého: novému

vpádu lze čelit jen úplným zlomením kontrarevolučních sil ve vlastní zemi.

Danton a Robespierre se okamžitě postavili za tento návrh lidové delegace; když pak přesto konvent nevyhověl, vrátila se delegace znovu 16. srpna. A tentokrát byla jejich řeč již o to důraznější, že zároveň s nimi přišli i zástupci 48 sekcí pařížských: „Budete-li chtít 100.000 vojáků, pak je nenajdete. Avšak miliony mužů uposlechnou *všeobecné výzvy k pohotovosti*. Uvědomte si, že unavený lid má již dost taktisírování ve válce, že již nechce být vydáván na milost i nemilost zrádným generálům, kteří jej dosud vodili na smrt. Lid chce skončit válku, která ho trýzní, prudkým a ničivým úderem pomsty proti nepřítelům.“

Konvent vyhověl a 23. srpna vyhlásil *všeobecnou pohotovost* nařízením, kterým volá do boje za svobodu *všech lidí*!

„Od této chvíle až do doby, kdy nepřátelé budou zahnáni z území republiky, jsou všichni Francouzi trvale požadováni pro službu ve zbraní. Mladí lidé půjdou do boje, ženatí muži budou kovat zbraně a dopravovat potraviny, ženy budou dělat stany, obleky a sloužit v nemocnicích, starci půjdou na veřejná místa povzbuzovat odvahu bojovníků, hlásat nenávisť proti králům a jednotu republiky. Národní budovy budou proměněny v kasárny, náměstí v zbrojířské dílny. Ze sklepní země bude získáván sanytr...“

Všichni mladí lidé od 18 do 25 let, neženatí nebo bezdětní vdovci tvořili první výzvu a měli se bez meškání shromáždit ve svém okresním městě a vytvořit tu prapory pod korouhví s nápisem:

Francouzský lid vzhůru proti tyranům!

I když skutečnost dopadla trochu střízlivěji než vzletná výzva — byla to revoluce *měšťácká!* — přece jen repub-

lika podle Barérových slov byla již jen veliké obležené město, mohutný tábor. Všeobecná pohotovost dala francouzským armádám početní převahu nad vojsky reakce. Rozptýlený střelecký boj, v němž záleželo na odvaze a nadšení každého jednotlivého bojovníka, zneklidnil dlouhé nacvičené šiky pruských vojáků, jimž vládla profousova hůl. A mohutný úder francouzských kolon vítězné dílo dokončil. S takovými nadšenými vojáky bylo možné vykonat dlouhé a nesnadné pochody a objevovat se náhle v boku, ba i v týlu nepřítele. Nový nadšený bojovník o svobodu dal vzniknout novému revolučnímu brannému zřízení, které se stalo postrachem reakční Evropy, nové taktice a nové strategii. Nastalo období velikých vítězství, které trvalo, dokud za vedení Napoleonova francouzská buržoasie nepřešla od politiky republikánské obrany k politice kapitalistického dobyteltství. I tu byl prvním krokem k porážce pád jakobínské revoluční diktatury, pád nejširší svobody francouzského lidu — 9. thermidor, který je dnem Robespierrovy smrti.

ZBRANĚ RUDÉHO PETROHRADU

O sto dvacet let později zvedli štít francouzských jakobínů ruští bolševici, o nichž praví Lenin, že jsou jakobíny 20. století.

Bylo po únorové revoluci. Touha po míru zachvátila po tříletém vraždění nejširší vrstvy obyvatel carské říše; z bídy a nehorázného kořistnictví vládnoucích vrstev vznikla v zemi široká revoluční vlna, která postupně rozléptávala válečný šovinismus a zasáhla i vojáky v zákopech. Ruský proletariát a jeho bolševická avantgarda byly v čele revolučního hnutí, které v březnu 1917 smetlo carství. Byla to revoluce měšťácko-demokratická; poněvadž však dělnictvo bylo nejaktivnější silou této revo-

luce, vzniklo ihned *dvojvládí*, které trvalo do vítězné revoluce proletářské. Buržoasie chtěla zdolat lid, který povstal, a pokračovat v imperialistické válce po boku dohodových mocností, byla *provisorní vládou*. Výrazem síly pracujících vrstev, které na barikádách zlomily carskou moc, byly *sověty* dělnických a vojenských delegátů.

Proti dělnictvu, které chtělo pokračovat v revoluci a převést revoluci měštácko-demokratickou v revoluci proletářskou a socialistickou, spojila se buržoasie s nejreakčnějšími živly a zejména s generály starého carského režimu. Menševici a eseri, kteří tehdy měli v sovětech většinu, pokládali revoluci za dokončenou a za zcela samozřejmé, že vládní moc přechází do rukou buržoasie. Stali se takto vykonavateli vůle kontrarevolučního měštáctva, které jim mohlo bez obavy světit provisorní vládu, v jejíž čelo se dostal Kerenskij.

Jako každá měštácká revoluce byl i únorový převrat revolucí nesplněných slibů. Široké vrstvy chtěly mír, chudí rolníci půdu a dělníci splnění svých sociálních a politických požadavků. Buržoasie podvedla všechny tyto vrstvy o plody jejich boje, a tak se brzy po únorovém převratu obrátil hněv lidu proti podvodné provisorní vládě. Revoluční vlna nejen neopadla, ale mohutněla. Bolševická organizace, která za Leninova vedení dovedla vést masy kupředu, stala se čím dále tím větší autoritou pro pracující vrstvy. Události, úspěchy i neúspěchy dělnické třídy v tomto období, potvrzovaly krok za krokem správnost bolševických předpovědí. Po únorové revoluci pokládaly široké vrstvy ještě pokračování v imperialistické válce po boku dohody za „obranu revoluce“; avšak sama provisorní vláda se postarala o to, aby masy těchto „pocitivých revolučních obránců vlasti“ — tak je nazýval Lenin — poznaly pravou tvář nové vládnoucí třídy. Dubnové demonstrace v Petrohradě; demonstrace 1. Máje pod heslem

„Demokratický mír!“; červnová demonstrace s hesly „Všechna moc sovětům!“ a „Pryč s kapitalistickými ministry!“; ozbrojené červencové demonstrace v Petrohradě, kterých využila provisorní vláda k tomu, aby zahнала bolševiky do illegality ostrými pronásledováním; a posléze šestý sjezd bolševické strany, který ukázal cestu k ozbrojenému povstání — to byly až do prvních srpnových dnů hlavní milníky na cestě k Říjnu. Bolševici byli znovu v ilegalitě jako před únorovou revolucí, avšak jejich vliv v masách neustále rostl. Země byla v stavu naprosté hospodářské desorganizace, kterou ještě zvyšovaly porážky na frontě. Jedna vládní krize stíhala druhou; otázka půdy byla z nátlaku velkostatkářů odkládána zrovna tak jako svolání ústavodárného shromáždění. Na frontě zuřily válečné soudy a nemilosrdně popravovaly vojáky, kteří měli pramálo chuti umírat za zájmy hrstky velkokapitalistů. Dne 16. srpna žádal generál Kornilov zavedení trestu smrti i v zázemí a na sjezdu obchodníků a průmyslníků žádal milionář Rjabušinskij, aby byly odstraněny „všechny demokratické rady a komitety“. Bylo jasné, že buržoasie připravuje kontrarevoluční puč.

Moskevská konference

Jevištěm posledních příprav k puči stala se „státní konference“ v Moskvě, která byla zahájena v moskevském Velkém divadle 25. srpna 1917. Se všech stran se tam sešli zástupci kontrarevoluce ve fraku, v generálské uniformě a arcibiskupském ornátě. Moskevský proletariát přivítal tyto „Zástupce lidu“ generální stávkou: „Ať žije generální stávka! Toť naše první vážné varování pánům kontrarevolucionářům.“ A vskutku: 400.000 dělníků zastavilo práci jako jeden muž; vznešení páni nenašli na nádraží povozy, z velkého divadla šli domů pěšky a v za-

sedání nesvítlo elektrické světlo. A zatím co si vůdce zrádné „revoluční demokracie“ Ceretěli okázale před celým shromážděním stiskl ruku s vůdcem měšťáctva Bublikovem, docházely se všech stran zprávy o stávkách a demonstracích revolučního proletariátu. Takto hned první den narazil plán buržoasně-monarchistické kliky, která chtěla zříditi vojenskou diktaturu, na mohutné veto proletářské třídy.

„Parlamentní“ sbratřování zástupců maloměšťácké demokracie Ceretěliho a Kerenského se zástupci nejkrajnější reakce bylo však jen kulisou. Za touto kulisou se odehrála skutečná akce generála Kornilova, vyhládnutého diktátora, který se opíral o vojenské školy, o kozáky a důstojníky s reakční generalitou. Kornilov stáhl do Moskvy kozácké pluky, vojenské školy byly připraveny vytáhnout s kulomety, vše se chystalo k vojenskému puči. Kerenskij o tom dobře věděl — hnusné a zrádné bratření s pučisty však neustalo. Slíbil dělnictvu „krev i železo“ — a stejným duchem za jáсотu shromáždění bursiánů nazval generála Kornilova „prvním vojákem republiky“. Trojhvězdi takovýchto prvních generálů republiky, generálové Kornilov, Alexejev a Kaledin, rozvinulo na konferenci program reakce, program finančního kapitálu. Z úst kozáckého atamana Kaledina zněly přesné požadavky reakce:

1. Armáda musí být mimo politiku; naprostý zákaz schůzí a shromáždění s jejich stranickými boji a spory.
2. Zrušení všech sovětů i komitétů, jak v armádě, tak i v zázemí.
3. Prohlášení práv vojáka musí býti revidováno a doplněno prohlášením jeho povinností.
4. Kázeň v armádě musí býti zvýšena a upevněna nejvhodnějšími opatřeními.

5. Zázemí i fronta tvoří celek, který zabezpečuje bojeschopnost armády; veškerá opatření nezbytná pro upevnění disciplíny na frontě musí být uplatněna i v zázemí.

6. Disciplinární pravomoc velitelů musí býti vymezena a vůdcům armády se musí dostat plné moci.

Bylo jasné, oč jde. Nebylo hlavním výsledkem únoro-
vého převratu, že jednotlivé částice pověstného „ruského
parního válce“ — tupého vojenského nástroje carismu —
se probudily k přemýšlení o tom, za koho bojují a umí-
rají? Vojáci neměli myslet: proto za souhlasu Kerenského
byl na frontě znovu zaveden trest smrti: a už tu žádal
Kaledin rozšíření trestu smrti na zázemí, už žádal k tomu
i plnou diktátorskou moc pro Kornilova, „prvního vo-
jáka republiky“. Marně navrhovali bolševici Kerenskému,
aby dal v Moskvě Kornilova zatknout: vždyť právě Kor-
nilov měl dělnictvu přinést „krev i železo“ svou likvidací
revoluce. A tak Kerenskij, který se navenek nikdy nemohl
nasytit mluvením o „obraně revoluční demokracie“, stal se
ustrašeným účastníkem spiknutí proti lidu. „Výsledkem
byla ‚koalice‘ sociálpatriotů se ‚živými silami‘ imperia-
listické buržoasie proti revolučnímu proletariátu a nej-
chudším rolnickým vrstvám“ (Stalin).

„Všenárodní obrana“ se stala ústředním heslem této
odporné komedie pod Kornilovovou taktovkou. A tleskal
tomu především dohodový imperialismus: vždyť první
splátkou za „úspěšnou akci“ generála Kornilova měla být
pětimiliardová půjčka v zahraničí: Francouzský tygr a
anglický lev byli ochotni zaplatit za odolnost ruské fronty.

Přesto však moskevská konference neskončila provolá-
ním vojenské diktatury. Pěst moskevského proletariátu
zarazila reakci.

Reakce nastoupila cestu oklikou. Co se nepodařilo
v Moskvě, mělo se provést v Petrohradu.

Z Moskvy odjel Kornilov do Stavky, která se stala organizačním střediskem reakčního vojenského puče. Provolat vojenskou diktaturu jako výsledek moskevské státní konference a pak odtud zdolat petrohradské centrum revoluce — tato varianta kontrarevolučního plánu ztroskotala na bdělosti moskevského dělnictva. Útočit však přímo na revoluční Petrohrad nebylo jen tak jednoduché. A proto Kornilov uskutečnil zároveň s přípravou tažení na Petrohrad hrozbu, kterou naznačil již v Moskvě. Nic nemohlo tak skvěle posloužit tomuto dobrodruhu jako velmi citelná porážka na frontě: veškerá vina by se dala svalit na bolševiky, kteří „podrývají kázeň v armádě“ a Kornilov by se stal pro maloměstácké vrstvy, zastrašené německým úspěchem, hrdinným zachráncem vlasti, kdyby vyčistil rudý Petrohrad.

Vojenským vedením kontrarevoluční expedice proti Petrohradu byl pověřen generál Krymov, který dostal od Kornilova dvojí úkol. Předně: „Vtáhnout s armádním sborem do Petrohradu, odzbrojit onu část posádky, která je ochotna se připojit k bolševickému hnutí; zároveň odzbrojit i petrohradské obyvatelstvo a rozehnat sověty.“ A pak po úspěšném provedení prvního úkolu: „Poslat brigádu s dělostřelectvem do Oranienbaumu a žádat tam od kronštatské posádky odzbrojení pevnosti a přechod posádky na pevninu.“

„Hrozbu“ pak, která tomuto dobrodružnému podniku měla dát ovzduší paniky proražené fronty, provedl Kornilov u Rigy. Tam posílal do jisté zkázy po oddílech pluky lotyšských střelců, které byly veskrze bolševické. Byl to naprosto bezpečný výpočet: neuposlechnou-li rozkazu, pak bude možné říci, že porážku zavinili oni; provedou-li však, co jim bylo uloženo, pak padnou skvělí bolševičtí

bojovníci německými kulkami. Lotyšští střelci se podrobili, aby se kontrarevoluci nedostalo záminky. Umírali — a 3. září vydal Kornilov Rigu německé armádě.

O Rigu se tehdy opíral pravý bok ruské armády. Pád Rigy musel mít vzápětí proražení ruské fronty a otevření petrohradské oblasti německému úderu. To však velmi málo zajímalo hrdinného obránce vlasti Kornilova. Mnohem důležitější než proražení fronty bylo získat záminku pro tažení na rudý Petrohrad: lépe nechat Rigu Němcům než Petrohrad bolševikům. Mnohem více záleží reakci na obraně proti „vnitřnímu nepříteli“ než na obraně hranic proti německé armádě. Posílit frontu na místě, kde byla proražena? Nikoli: ale stáhnout co nejvíce „spolehlivých“ vojsk — mezi nimi i pověstnou „divokou divisi“ — do Petrohradu proti dělníkům. A celou zemí se táhlo bláto pomluv proti bolševikům, kteří prý svým podrýváním armády způsobili proražení fronty. Ačkoli lotyšští střelci položili své životy, stali se přece v plátcích kontrarevoluce „zrádci“ a „zbabělci“. A zatím co takto reakce organizuje pod záminkou pádu Rigy puč proti „bolševickému spiknutí“, telegrafuje rumunský vyslanec Diamand své vládě, co mu Kornilov řekl o skutečném smyslu vydání Rigy: „Generál prohlásil, že vojsko vydalo Rigu z jeho nařízení a ustoupilo proto, že chtěl raději snést ztrátu území než ztrátu armády.“ Kdo to tedy posílal lotyšské bolševiky do ohně, chtěl-li šetřit armádu? Diamand píše dále: „Generál Kornilov spoléhá takto vypočítavě na dojem, který učiní pád Rigy na veřejné mínění s úmyslem neprodleného zavedení disciplíny v ruské armádě.“ Záměry jsou jasné a zná je také velmi dobře Kerenskij. Přesto však se jeho Savinkov objeví již 5. září u Kornilova, aby vyjednával s prvním vojákem republiky o vyslání jezdecké divise do Petrohradu, která by podporovala provisorní vládu proti „případné akci bolševiků“.

V okamžiku, kdy nejkrajnější reakce se rozpráhne k puči, neváhají „obránci revoluční demokracie“ požádat právě tuto reakci o vojenskou pomoc proti revolučnímu proletariátu.

Kornilovština

Kerenskij, Čchejdze, Ceretěli — tito zástupci maloměstské demokracie — se stali členy a pak vůdčími osobnostmi režimu provisorní vlády v době, kdy jejich organizace menševiků a eserů ovládaly tolik nebezpečné sověty. Buržoasie je přijímala s radostí, poněvadž jí měli zaručit „skončení revoluce“ za naprostého klidu jimi ovládaných mas. V masách však nabývali vždy více půdy bolševici, a když se věno Kerenského nebezpečně ztenčovalo, stal se Kornilov hrdinou finanční buržoasie. Krvavá vojenská diktatura kornilovců měla nastoupit na místo slabé vlády Kerenského, který sice chtěl „bránit demokracii“, ale bál se širokých mas jako čert kříže. Jeho politika — politika provisorní vlády — vůči Kornilovovi mohla za těchto okolností být jen jediným řetězem *kapitulací*. Skutečně chránit „revoluční demokracii“, která vznikla v únoru, proti nebezpečí kornilovského reakčního puče — to mohly jen pracující masy. Mohla se však dovolat pracujících mas vláda, která zároveň organizovala tažení a persekuce proti straně bolševiků, tehdy již největší síle v těchto masách? Tak se Kerenskij zmítal mezi prázdnými deklamacemi proti reakci, která již byla příliš očividná, a pronásledováním bolševiků.

Buržoasie má dost jeho kolísavosti, Kornilov pošle k němu 8. září knížete Lvova s ultimatem, aby okamžitě vydal Kornilovovi veškerou moc. Pod tlakem rudého Petrohradu dává Kerenskij velmi šetrně Lvova zatknout. Tu se obrací Kornilov s provoláním k „ruskému národu“ a

prohlásí, že vláda je v rukou bolševiků a Němců. Generál Krymov dostane povel, aby proti Petrohradu zahájil vojenské operace. Zároveň kadetská pravice vlády podává demisi a nová vláda Kerenskij—Kiškin skýtá žalostný obraz. Bursa odpovídá na akci generála Kornilova stoupáním kursů; anglická vláda poskytuje obrněná auta; pobočník prvního vojáka republiky, generál Lukomskij, prohlásí otevřeně, že kornilovci otevřou frontu a uzavřou s Němci příměří, aby bylo možno vrhnout co nejvíce vojska proti Petrohradu. Raději pruské bajonety než rudý prapor bolševiků.

Rudá obrana

Co učiní bolševici, strana, která již má největší autoritu v masách? Mají nechat Kerenského vládu, které tolik záleží na persekuci bolševiků, a nevídat si boje dvou více méně reakčních skupin o moc? Anebo mají vrhnout všechny síly na frontu ohroženou pruskými bodáky? Anebo podporovat provisorní vládu, když z ní vystoupila kadetská pravice?

Lenin, který je v ilegalitě, ale i tu zůstává vůdcem strany, navrhuje tyto oportunistické rady:

„Podle mého přesvědčení — tak píše ústřednímu výboru — propadávají bezzásadovosti, kdož sklouzli k stanovisku obrany vlasti anebo . . . *ke bloku* se „sociálními revolucionáři“ k *podpoře* provisorní vlády. To je naprosto nesprávné, to bezzásadovost. Obránci vlasti budeme až *po* převzetí moci proletariátem, *po* nabídce míru, *po* roztržení tajných smluv a spojení s bankami, *teprve po tom všem*. Ani obsazení Rigy, ani obsazení Petrohradu z nás neudělá obránce vlasti.“ *Vládu Kerenského ani nyní podporovat nesmíme*, praví Lenin. Znamená to však nebojovat proti Kornilovovi? Nikoli: Budeme bojovat proti

Kornilovovi tak jako vojsko Kerenského, avšak my Kerenského nepodporujeme, nýbrž odhalujeme jeho slabost.“ A Lenin vykládá, v čem spočívá změna bolševické taktiky, která před Kornilovovým pučem hlásala přímé svržení provisorní vlády ozbrojeným povstáním:

„Aniž své nepřátelství vůči němu (Kerenskému) sebe méně zmírňujeme, aniž bereme zpátky jediné slovo z toho, co jsme proti němu říkali, aniž se vzdáváme úkolu jej svrhnout, říkáme: Je třeba počítat se situací. Nechceme svrhnout Kerenského okamžitě. Nyní k úkolu boje proti němu přikročíme *jinak*; budeme odhalovat lidu (který bojuje proti Kornilovovi) Kerenskému *slabost* a jeho *kolísavost*. To jsme činili i dříve. Nyní se to však stalo *hlavní věcí*.“

Tento postup si však podle Lenina vyžaduje zcela zvláštního burcování mas: „Zesílená agitace, aby Kerenskému byly kladeny dílčí požadavky: Zatkni Miljukova; dej petrohradským dělníkům zbraně, povolej vojsko z Kronštatu, Viborgu a Helsingforsu do Petrohradu, rozežň říšskou dumu, zatkni Roodsjanka; dej uzákonit odevzdání statkářské půdy rolníkům, zaveď dělnickou kontrolu chleba i továren atd.“ Tato agitace se má obracet víc než ke Kerenskému k dělníkům, vojákům a rolníkům, které strhl s sebou průběh boje proti Kornilovovi. Hlavní věcí je, aby se přešlo k činům:

„*Válku proti Kornilovovi je třeba vésti revolučně tím, že do ní vtáhneme masy, tím že je uvedeme v pohyb, že je rozohníme (Kerenskij se obává mas, má strach před lidem).*“

Zabránit reakčnímu nástupu generála Kornilova nikoli kapitulantskou politikou Kerenského, nýbrž revoluční vy-
možeností lidu — a to do poslední kapky krve: toť příkaz chvíle. Když v bolševickém listu „Rabočij“ vyjde 12. září svolání bolševiků, které vyzývá k revoluční válce proti

Kornilovovi, tu už slavné „obránce demokracie“ zachvátila panika. Včera ještě volali na bolševiky všechny pekelné tresty, dnes v nich vidí jedinou záchranu. Maloměšťáčtí vůdcové si uvědomují, že vítězný Kornilov smete po bolševicích i oportunisty. A když dělnictvo jde do boje s kontrarevolucí, když jedním rázem povstávají rudé gardy, když v Petrohradě i v Moskvě nastupuje ozbrojený lid — tu již provisorní vláda nemůže proti tomu zakročit, ani kdyby chtěla. Vedení války proti Kornilovovi se jí vymklo z rukou: stalo se věcí nejšířších lidových vrstev, A ve všeobecném povstání lidu proti Kornilovovu puči stala se strana bolševiků páteří odporu.

Pracující lid bojoval — a bojoval svým *vlastním* způsobem: tvrdým nezdolatelným odporem, kombinovaným s rozložením protivnických vojsk revoluční agitací. *Sbratřování* stalo se jednou z hlavních zbraní revolučního lidu: Výzvy, kterými se rudé gardy obrátily na pracující lid ve vojenském kabátě, který stál v Kornilovově frontě — to nebyly přece bezúčelné výzvy protivnického generálního štábu k vlastizradě, jak jich bylo tolik ve světové válce; to byly výzvy ve *jménu svobody* a ani horské oddíly kavkazské, které Kornilov pokládal za dosti „divoké“ k boji proti „socialismu, komunismu a anarchismu“ — ani pověstná divoká divise neodolala tomuto náporu sbratřování. Vojenské síly generála Kornilova se rozkládaly při prvním dotyku s rudými gardami a na mnohých místech velkohubí kontrarevolucionáři neměli ani dost odvahy k boji proti revolučnímu válčení lidu.

Kornilovský puč se shroutil — avšak v organizaci revoluční obrany proti němu stala se strana bolševiků rozhodující silou v masách. Ukázala všemu lidu, *kedo vlastně* nedovedl odvrátit nebezpečí. Žádná moc na světě nedovedla již vtlačit bolševiky do illegality, nikdo již nemohl vyrvat dělníkům zbraně. Necht si Kerenskij provádí ko-

medii s Direktoriem, nechť vyhání čerta ďáblem a jmenuje Alexejeva místo Kornilova prvním vojákem republiky. Revoluční proletariát jde již svou cestou. Boj proti Kornilovovi byl oklikou — ale i tato oklika vedla nepřímou k moci. Toto Leninovo proroctví se doslovně splnilo: v kornilovské krizi shromáždili bolševici kolem sebe ty masy, s kterými bylo možno provést proletářskou revoluci.

Ještě jednou se pokouší buržoasie zachránit frontu imperialistické války a neváhá zapřáhnout ani francouzské jakobíny do tohoto ošuntělého postroje. Ale tu již Lenin ukazuje i přímou cestu k Říjnu. Jak zabránit hrozící katastrofě? V odpovědi na tuto otázku tkví skutečně revoluční odkaz francouzských jakobínů. Kontrola do rukou vojenských výborů pracujících! Tot prostředek, který zabrání katastrofě. Nacionalisace bank a syndikátů, odstranění obchodního tajemství, nucená syndikalisace, družstevní organisace obyvatelstva — a to vše pod skutečně demokratickou kontrolou nejširších lidových vrstev. A Lenin píše: „Všechna námi vylíčená opatření by jednak posilovala obrannou schopnost, anebo jinak řečeno vojenskou sílu naší země. Na jedné straně však nelze uskutečnit tato opatření, dokud se dobovačná válka nezmění ve válku spravedlivou, dokud se válka, kterou vedou kapitalisté v zájmu kapitalismu, nezmění ve válku, kterou vede proletariát v zájmu všech vykořisťovaných... Obranná schopnost, vojenská síla země s nacionalisovanými bankami, je větší než síla země, ve které jsou banky v soukromých rukou. Vojenská síla rolnické země, ve které je půda v rukou dělnických výborů, je větší než síla země s velkostatkářským majetkem půdy.“

Jaký je za těchto okolností revoluční odkaz jakobínů? Lenin praví: dovolávají se vždycky hrdinného patriotismu a zázraků vojenské zdatnosti Francouzů v letech 1792

až 1793. Zapomíná se však na materiální, historicko-ekonomické podmínky, které tyto zázraky teprve umožnily. Skutečně revoluční účtování s vyžilým feudalismem, převedení celé země k vyššímu způsobu výroby, k svobodnému rolnickému majetku půdy, s rychlostí, odhodlaností, energií a nadšením, které byly skutečně revolučně-demokratické — to byly materiálně-ekonomické podmínky, které zachránily Francii zázračnou rychlostí; *přetvořily a obnovily její hospodářskou základnu.* Jedno nám říká příklad Francie: Má-li Rusko být schopno obrany, má-li být dosaženo „zázraků“ masového hrdinství, pak je třeba s jakobínskou bezohledností smést vše staré a Rusko hospodářsky přetvořit a obnovit... Materiální hospodářské obnovení Francie ke konci 18. století bylo spojeno s politickou a duchovní obnovou, s diktaturou revoluční demokracie a revolučního proletariátu (od něhož se demokracie ještě neodlučovala a který s ní ještě téměř splýval), s nelitostnou válkou, vypovězenou všemu reakčnímu. Veškerý lid a zejména masy, to jest utlačované třídy, byly zachváceny bezmezným revolučním nadšením: tuto válku všichni pokládali za spravedlivou, za válku obranou, *a tou skutečně byla.*

Smést vše staré, hospodářsky přetvořit a obnovit Rusko — to bylo dílo vítězné Říjnové revoluce, která dala vzniknout bezmeznému hrdinství pracujících lidu, který na frontách občanské války zvítězil proti lépe vyzbrojeným armádám imperialistů: neboť proti jejich kontrarevolučnímu postupu hájil vlastní politickou a sociální svobodu. Tak se stalo „poraženecké“ dělnictvo nejzuřivějším *obrán-cem vlasti.* Pracující lid se stal vládnoucí třídou: a celý reakční svět se třese před silou jeho *Rudé armády.*

Pět století, a přece jediné poučení:

Žádná moc na světě nemůže porazit lid, který bojuje za svou skutečnou svobodu a vzal věc této obrany plně do vlastních rukou: Žižkův Tábor a Želivského Praha, jakobínská Paříž a rudý Petrohrad.

Zbraně, které byly svobodné, dosud vždycky zvítězily.
A zvítězí!

KAPITOLY Z DĚJIN REVOLUČNÍCH VÁLEK

Svoboda a zbraně

Přistupujeme k některým kapitolám z dějin revolučních válek v dějinném okamžiku, který přiblížil *svobodu a zbraně* do zcela těsného sousedství. *Zbraně* — nebezpečí *války* všude kolem nás i u nás — a to v době, v níž hluboká a všeobecná krise kapitalistického řádu nám klade jako bezprostřední úkol boj o *svobodu*. Doba však, v níž přistupujeme akademicky k dějinnému tematů, se nevyznačuje jen tím, že problém svobody i problém zbraní v ní splývá *časově*: je mezi nimi i souvislost vnitřní, dialektická, historická. Je-li všeobecně, v dnešní době imperialismu, ráz válek, možných mezi kapitalistickými zeměmi, reakční a imperialistický, pak problém svobody se musí nutně objevit i v jejich průběhu. Dnešní doba staví před nás svobodu i zbraně zároveň: svobodu jako předpoklad spravedlivého užití zbraní a ozbrojenou srážku jako vystupňování rozporů, které rozpoutávají síly osvobozovacího boje.

Vyslovíme-li pojem *revoluční války*, pak si musíme nejdříve uvědomit, *co je revoluce a co je válka*.

Co je revoluce? — Revoluce jsou lokomotivami dějin. Jejich společenský mechanismus objasnil Marx roku 1859 v „Úvodu ke kritice politické ekonomie“:

„Na jistém stupni svého vývoje dostávají se hmotné výrobní síly společnosti do rozporu se stávajícími výrobními poměry — anebo, což je toho jen právníckým výrazem, s poměry vlastnickými, v nichž se dosud pohybovaly. Z vývojových forem výrobních sil se tyto poměry přemění v jejich pouta. Nastává období sociální revoluce“ (viz Marx-Engels „O historickém materialismu“, 1949, str. 9).

Setkáme se s revolucemi na procházce dějinami revolučních válek na nejrůznějších stupních historického vývoje.

Předzvěstí cyklu *měštáckých revolucí* a zároveň vyvrcholením předchozích protifeudálních bouří selsko-plebejských byla *husitská revoluce*. Byla projevem vnitřních rozporů feudální společnosti, jejíž všeobecná krise nastala působením městského hospodářství v lůně feudálních výrobních poměrů. Z velkého cyklu *měštáckých revolucí* si všimneme revoluce anglické, americké revoluční války a Velké francouzské revoluce.

Historická epocha *proletářské revoluce* byla zahájena pařížskou Komunou, pokračovala v Rusku roku 1905 a dobyla prvního vítězství roku 1917. Německé revoluční boje poválečných let končily porážkou, čínská revoluce pokračuje a zápas vyvrcholuje — po bojích rakouského dělnictva — ve Španělsku.

Revoluce tedy *rozbíjí* pouta zaostalých výrobních, společenských a politických poměrů: někdy — málokdy — k ní dojde *shora*, jako v roce 1871, kdy Bismarck rozbil v důsledku francouzsko-německé války pouta feudální roztržitosti a položil základy jednotné německé říše. „Německá mizerie“, tolikrát pranýřovaná Marxem a Engelsem, se na řádnou měštácko-demokratickou revoluci nezmožila: německá buržoasie byla vždy příliš brzo ochotna se dohodnout se silami feudalismu proti povstávajícímu lidu. Německá buržoasie přenechala junkeru Bismarckovi, aby provedl shora a téměř proti její vůli sjednocovací dílo měštácké revoluce, ponechávaje stranou nebo nedokonáno dílo demokratického převratu, který je možný jen *zdola*, jako dílo bojujících mas. Ve většině případů — téměř ve všech ostatních — je však možno rozbít pouta zaostalosti jen použitím *zbraní* povstalými masami proti představitelům starých, přežitých řádů. Revoluce se stává válkou: *válkou občanskou*, pokud se obrací zbraněmi proti reakci „vlastní“, *válkou revoluční*, pokud ji vede revoluční zřízení proti reakci zahraniční. To je tedy smysl revoluce.

A co je válka? — Dlouho před vznikem marxismu, v prvních desetiletích 19. století, učil již Clausewitz poznávat válku jako zjev *společenský*:

„Válka je pouhé pokračování politiky jinými prostředky... Tak vidíme, že válka není pouze politický čin, nýbrž skutečný politický nástroj, pokračování politického styku“ („Vom Kriege“, vydání 1914, str. 19).

„Pravíme tedy: Válka nepatří tudíž do oblasti umění a věd, nýbrž do oblasti společenského života. Je srážkou velkých zájmů, jež se řeší krvavě. Lépe než s nějakým uměním lze ji srovnat s obchodem, který je též konfliktem lidských zájmů a činností; a ještě blíže stojí politice, na niž lze pohlížet jako na obchod větších rozměrů“ (tamtéž, str. 94).

Co tu, u Clausewitze, je *srovnání* války s obchodem, t. j. s ekonomikou, stane se pak u Marxe *souvislostí*, kterou vyslovuje ještě dávno, než Engels ho upozorní na tyto Clausewitzovy věty a než Engels sám se pustí do podrobného historického rozboru těchto souvislostí. Čteme v jeho úvodu ke „Kritice politické ekonomie“ z roku 1857:

„Válka je rozvinuta dříve než mír. Bylo by třeba vyložit způsob, jak se válkou a v armádách rozvíjejí určité hospodářské poměry jako námezdní práce, stroje atd. dříve než uvnitř měšťácké společnosti. V armádách je též zvláště zřejmý poměr výrobní síly a dopravních poměrů.“

Marx tu poukazuje na jistý *urychlující* vliv války na výrobní síly a vztahy: válka tu jaksi *předjímá* námezdní poměr. Slyšeli jsme, že válka je prostředkem politiky; je prostředkem, který si vyžaduje velikého vypětí společenských sil: vypětí hmotného i správného. Tak se může stát armáda centralistickým, ba „námezdním“ ostrovem uprostřed roztržštěných feudálních poměrů, které celkem námezdního poměru a mašinerie ještě neznají. Tak může Rathenauova „Kriegswirtschaft“ uprostřed anarchického

kapitalismu předjímat obraz plánovitého hospodářství. Tak vede válka tím, že nejvíce ničí výrobní síly, zároveň k jejich stupňování — ovšem jednostrannému, které má za následek hluboké poválečné krize. Válečná blokáda, která Německu uzavřela dovoz chilského ledku, vedla k Bergiusově výrobě ledku z dusíku — a vedla po válce k masové nezaměstnanosti dělníků zaměstnaných v závoděch koncernu I. G. Farben, jakmile válečná poptávka přestala.

Vraťme se však ke Clausewitzovi. Říká, že politika pokračuje válkou a za války. Kabinetní války osvícenského absolutismu — to byla „pouhá záležitost vlády v míře, ve které se oddělovala od lidu a pokládala se za stát“. Ve francouzské revoluci „se válka náhle stala znovu věcí *všeho lidu*... Tím, že se válka napřed na jedné, pak i na druhé straně stala znovu věcí všeho lidu, nabyla zvláštní povahy, anebo lépe: přiblížila se své vlastní podstatě, své naprosté dokonalosti. Prostředky, které se nyní mobilisují, nemají viditelných hranic, které se ztrácejí v energii entusiasmu vlád a občanů.“ („Vom Kriege“, vydání 1833, III, str. 118).

Napoleonská válka je Clausewitzovi válkou absolutní — neboť je dialektický idealista stejně jako Hegel, jemuž byla pruská osvícená monarchie absolutní představou a cílem státu. Clausewitz konstatuje *závislost války na společenských zjevech*, na politice:

„Všeobecné poměry, z kterých válka vyrůstá a které přirozeně jsou jejím základem, určují i její povahu“ (tamtéž, I, str. 30).

Ale Clausewitz nezná vnitřní tajemství těchto všeobecných poměrů a tak nemůže vědět a předvídat, že po revolučním sloučení vlády a lidu, po tomto sjednoceném nositeli absolutní války, se vláda a lid znovu rozestoupí — vznikem nové společenské třídy, proletariátu, kterému

v nastávajících stoletích znovu nebudou chtít měšťácké kabinety svěřovat zbraně. Že nastane nová obdoba kabinetních válek v 19. století, že se dokonce i v 20. století — po světové válce a novém kapitalistickém odloučení vlády od lidu, kdy buržoasie se pokládá za stát — objeví kabinetní válka námezdních motorisovaných armád, jak si je představuje Fuller, Seeckt a Charles de Gaulle. Clausewitz nemohl vědět o nutnosti tohoto vývoje, mohl však tušit jeho *možnost* s veškerou genialitou velkého dialektika:

„Zdali to vždycky tak zůstane, zdali všechny budoucí války v Evropě budou vždycky vedeny celou vahou států a tudíž jen za velké, lidu blízké zájmy — anebo zdali postupně nedojde znovu k odloučení vlády od lidu, lze těžko rozhodnout.“

Jedno však nám tu říká klasický theoretik války zcela bezpečně: vést válku celou vahou státu znamená vést válku za lidové zájmy. Jinými slovy: jen stát, který vede válku za zájmy svého svrchovaného lidu, může vrhnout veškerou svou váhu na bojiště, aniž by se musel obávat lidové vzpoury.

Ve světové válce, zejména od roku 1915, zabývají se nejlepší hlavy mezinárodního socialismu studiem Clausewitzova díla. V době imperialistické války, jejíž lupičské cíle se na obou stranách zakrývají frází o „obraně vlasti“, podtrhuje Lenin ve svých výpiskových sešitech zvláště Clausewitzův rozbor útoku a obrany:

„Podstatný rozdíl mezi útokem a obranou mizí. Při zahájení války snad jeden postoupí do válečného jeviště druhého a takřka zaujme útočné postavení, avšak může být, a mnohdy se stává, že dost brzy užije všech svých sil, aby na nepřátelské půdě bránil vlastní zem...“

A dále: „Politicky je obranná válka taková, která se vede za nezávislost; strategicky je obrannou válkou tažení,

ve kterém se omezují na potírání nepřítelů ve válečném jevišti, které jsem si pro tento účel připravil. Nic na tom nemění, zdali v tomto jevišti vede bitvy ofensivně (útočně) nebo defensivně (obránně)“ („Leninskij sbornik“, XII, str. 416).

První odstavec si Lenin poznamenal pěti silnými čarami, k druhému připsal veliké NB (*notabene*) a ještě zřetelnější „ВЕРНО“ (správně). Neboť právě v tomto rozlišení *politické* obrany, která je možná jen lidovou vládou, od obrany strategické vidí Lenin podstatný krok k odhalení tajemství války.

Ale ještě i druhá stránka Clausewitzova učení nabyla veliké aktuality za světové války. V Německu to byl spartakovec *Mehring*, který roku 1915, uprostřed válečné censury, připomíná německým dělníkům, že z Clausewitzovy formulky vyplývá závěr, že politický vývoj se za války nezastavuje. Proto spočívá na klamném závěru známé tvrzení „napřed porazíme zahraničního nepřítelů a pak se ve vnitřní politice všechno najde“.

„Nelze od sebe odtrhnout vnitřní a zahraniční politiku — praví *Mehring*. — Je možné vzdát se během války boje tříd a stran, rád nebo nerad, dobrovolně nebo nuceně — boj však trvá dále, byť i v latentní formě“ („Neue Zeit“, XXXIII, str. 195).

Co jedna třída nabude na vnitřní i vnější síle, to může uplatnit proti druhé. Tento náznak, který *Mehringovi* vnutila censura, mohl *Lenin* vyslovit roku 1915 bez okolků:

„Marx a Engels pokládali každou válku za pokračování politiky dotyčných mocností — a různých tříd uvnitř těchto mocností... Uplatněme tento názor na nynější válku. Uvidí se, že vlády a vládnoucí třídy v Anglii, Francii, Německu, Itálii, Rakousku, Rusku během několika desetiletí, téměř půl století, prováděly politiku kolo-

niálního lupičství, poroby cizích národů, útlaku dělnického hnutí. *Právě* tato — a *jen* tato politika pokračuje v nynější válce“ („Socialismus a válka“, něm. vyd. XVIII, str. 253).

Závěr byl pro Mehringa i pro Lenina zcela jasný: pokračuje-li za války politika vládnoucí třídy lupičstvím a útlakem, pak je zrádcem, kdo káže dělnické třídě, aby se vzdala své politiky boje proti útlaku, boje za svobodu.

Engelsova theorie násilí

Co Clausewitz tušil, čemu dal abstraktní výraz, to provádí v konkrétním rozboru Engels. Ve svém díle „Antidürring“ z roku 1878 praví o společenské závislosti vojenství:

„Nic není více závislé na ekonomických podmínkách než právě armáda a loďstvo. Výzbroj, složení, organizace, taktika a strategie závisí především vždy na příslušném stupni výroby a na komunikacích. Nikoli ‚volné výtvoř rozumu‘ geniálních vojevůdců, nýbrž vynálezy lepších zbraní a změny lidského materiálu armád tu působily převratně: vliv geniálních vojevůdců se v nejlepším případě omezuje na přizpůsobení boje novým zbraním a bojovníkům“ (české vyd. 1947, str. 141).

Zavedení *palných zbraní* je výsledkem rozvoje výroby, jejíž nositeli jsou měšťáci. Jsou *zbraněmi měst* a monarchie, opírající se o města proti feudální šlechtě. Měšťácká pěchota a měšťácké dělostřelectvo zvítězily nad obrněným jezdectvem feudální šlechty, jejíž hrady podlehly dělům a jejichž pancěře odstranily ručnice. Tento vývoj byl pomalý. V údobí mezi Turenem, maršálkem francouzského absolutistického krále Ludvíka XIV., a pruským absolutistickým králem Bedřichem II. nastal další převrat ve voji pěchoty: puška s kamenným zámekem a bodák vy-

tlačují píku. Z toho vzniká nová Bedřichova taktika, která je ovšem jen zdokonalením staré pěchotní taktiky. Je to *lineární taktika*.

Lineární taktiku pak překonává *ostřelovací (tirailérská) taktika Američanů*, pohyblivých lovců. Volné roje samostatných střelců, užívajících s výhodou každého krytu, překonávají bezmocné a dlouhé trojčlenné obdélníky, pohybující se jako celek, jako bezduchý stroj.

Tento historický převrat v taktice dovršuje *francouzská revoluce*. Předpoklad této změny je sociální a politická emancipace buržoasie a parcelového rolnictva: buržoasie dodává peníze, rolnictvo — vojáky. Je to emancipace od feudálních pout, která umožňuje nástup masové armády; je to vyšší stupeň bohatství a osvěty, který umožňuje hmotné vyzbrojení a složitější výcvik. Novinkou americké taktiky byly bitky střelců. Nyní k tomu přistupuje použití velkých mas: vzniká taktické těleso nového typu — *kolona*. A je to Napoleon, u něhož dochází k dokonalé syntézi obou prvků, použití mas a volné pohyblivosti. Spojení tirailérů a kolon, dělení vojska na divise a sbory se všemi druhy zbraní je nutným výsledkem masovosti nových armád i potřeby pohyblivějších a samostatnějších složek těchto vojsk. Engels upozorňuje ještě na dva další předpoklady tohoto vývoje: lehčí konstrukce polních děl Gribeauvalových, umožňující rychlejší pohyb, a vykrojená pažba, umožňující přesnější míření. Neboť „bez tohoto pokroku by... nebylo bývalo možno se starou puškou ostřelovat“ („Antidürring“, české vyd. 1947, str. 143).

Po francouzské revoluci pokračoval měšťácký vývoj vojenství. Opět to byl technický předpoklad (rýhovaná zadovka), který umožnil vyřízení kolon, tvoření hustých rojí střelců a poklus jako jediný způsob pohybu v palbě. Pěchota a dělostřelectvo dosahuje tedy ve francouzsko-pruské válce celkem dnešního vývojového stupně. (Psáno Konra-

dem. ještě před vypuknutím druhé světové války. R. B.)
„Éra vývoje po této stránce je tedy v podstatě ukončena“ (tamtéž, str. 144).

Měštácký militarismus dospěl ke své klasické formě, v níž nese v sobě již „zárodek vlastního zániku“.

„Vzájemné soutěžení jednotlivých států je nutí na jedné straně rok od roku vydávat více peněz na armádu, loďstvo, děla atd., tedy více a více urychlovat finanční zhroutění; na druhé straně brát všeobecnou brannou povinnost stále vážněji a tak nakonec seznámit všechny lid s používáním zbraní; tedy učinit jej schopným, aby v určitém okamžiku prosadil svou vůli proti komandujícímu vojenskému majestátu. A tento okamžik nadejde, jakmile masa národa — venkovští i městští dělníci a rolníci — svou vůli budou mít. Na tomto bodě se knížecí vojsko náhle změní ve vojsko lidové; stroj vypoví službu, militarismus zajde dialektikou svého vlastního vývoje. Čeho nemohla dosíci měštácká demokracie z roku 1848, právě že byla měštácká a nikoli proletářská, totiž dát pracujícím masám vůli, jejíž obsah by odpovídal jejich třídnímu postavení — toho určitě dosáhne socialismus. A to znamená rozbití militarismu a s ním všech armád zevnitř“ (tamtéž, str. 145).

Engels, který se až do konce svého života neustále zabýval otázkami vojenskými, dospěl až k úžasné přesné předpovědi dalšího vývoje. V roce 1887 napsal:

„A konečně není pro Prusko-Německo možná jiná válka než válka světová a sice světová válka dosud netušených rozměrů a prudkostí. Osm až deset milionů vojáků se budou navzájem vyvražďovat a sežerou Evropu do hola jako nikdy dosud ještě stádo kobylek“ (Úvod k Borckheimově brožuře „Na památku hurá-vlastenců v letech 1806-7“, Curych 1888).

Tato skvělá Engelsova předpověď nebyla nijak ojedinělá.

V dopise Liebknechtovi ze dne 23. února 1888 před-

vídál průběh budoucí světové války, zahájené Německem proti Francii a Rusku, těmito slovy:

„Co však s tím bude, jestliže skutečně k válce dojde, nelze předvídat. Dojde jistě k pokusu udělat z ní válku zdánlivou, to však nepůjde tak snadno. Půjde-li to podle toho, co se nám nejlépe hodí a má pro sebe mnoho šancí, pak to bude nepohyblivá válka s měnivým úspěchem na francouzských hranicích a revoluce v Petrohradě, která pánům válečníkům vše ukáže ve zcela jiném světle. Jedno je jisté: není již rychlých rozhodnutí a triumfálních tažení, ani do Berlína, ani do Paříže.“

Není snad skvělejšího dokladu pro vědeckou převahu marxismu než tento do podrobností přesný odhad budoucích událostí. O tom, jak skončí tato válka, psal Engels:

„Zhroutění starých států a jejich tradiční státní moudrosti tak, že koruny se budou po tuctech kutálet po dlažbě a nikdo se nenajde, kdo by je zvedl. Pouze jediný výsledek je naprosto jistý: všeobecné vyčerpání a nastolení podmínek konečného vítězství dělnické třídy. ... Tam jste vy, knížata, státníci, dovedli Evropu se svou moudrostí! A nezbude-li vám, než se pustit do posledního velkého válečného tance, nám to může být vhod. Válka nás snad na nějakou dobu zatlačí do pozadí, snad nám vyrve leckterou již dobytou posici. Když jste pak ale rozpoutali živly, které již zkrotit nemůžete, nechť vše proběhne, jak musí: až do konce tragedie — jste ruinováni a vítězství proletariátu je buď již dobyté anebo nevyhnutelné“ (Úvod k Borckheimově brožuře, 1887).

A ještě jednou, roku 1891, se vrací (v článku „Socialismus v Německu“) k své předpovědi:

„Žádný socialista — ať je jakékoli národnosti — nemůže si přát válečného triumfu, ani dnešní německé vlády, ani francouzské měštácké republiky, a zejména triumfu cara, který by znamenal porobení Evropy. A proto jsou socia-

listé ve všech zemích pro mír. Vypukne-li však přes to válka, pak je jen jedno jisté: Tato válka, v níž by se patnáct až dvacet milionů ozbrojených mužů navzájem poráželo a zpusťovalo Evropu jako nikdy předtím — tato válka musí přivést buď okamžité vítězství socialismu, anebo převrátit tak důkladně staré řády, že by se stará kapitalistická společnost stala nemožnější než kdykoli předtím; že by sociální revoluce byla sice odsunuta na deset nebo patnáct let, že by však musela pak zvítězit tím rychleji a důkladněji.“

Engelsova prorocká alternativa se uskutečnila v obou možnostech: jedna — okamžité vítězství socialismu — na půdě carského Ruska, dnešního Sovětského svazu; druhá na zbývajících pěti šestinách světa, kde se stará kapitalistická společnost skutečně stala nemožnější než kdykoli předtím a kde patnáct let po světové válce nastává nové období revolučních bojů.

Rozpory imperialistického militarismu

Engels poznamenal, že vývoj taktiky, buď ustrnutí neb znehybnění, závisí hlavně na hospodářsko-technickém vývoji, na nových vynálezech, na zavedení nových zbraní, jako na příklad torpeda v námořní výzbroji. *Co torpedo pro loďstvo — to tank pro pozemní armádu!* Porušuje stejně jako ostatní nové prostředky (radio, letectvo) ustrnutí a znehybnění, jež bylo následkem nadvlády kulemetu. Takovými novými prostředky se však dnes sráží imperialistické válečnictví s hranicemi kapitalismu — jak s výrobními tak politickými.

Nesčetné příklady dokazují, jak se *kapitalismus stává brzdou rozvoje válečné techniky*. Dokazuje to na příklad otázka financování vojenských prostředků, zejména letectva, ve Francii:

„Ve Francii se denně sráží protichůdnost mezi národní obranou a zachováním stávajícího společenského řádu. Požadavky národní obrany *mají nyní revoluční povahu* (podtrhl K. K.) tím, že přispívají k tomu, aby nás tlačily za hranice tradičního režimu, stále neschopnějšího uspokojit tyto požadavky“ („Tribune des Nations“ 4. IV. 1935).

Dnešní výroba technických zbraní, výroba seriová a laciná, jejich financování, to vše si vyžaduje — nikoli válečných zisků — nýbrž *plánovitosti, zestrátnění, vyvolastnění!* Ideologicky se to projevuje i u reakčních vojenských činitelů ve vojáckých ideálech státního kapitalismu, jako u německého generála Schleichera a jiných! Jednak odporuje povaha moderní války, její totálnost a prohloubení front integrací, kdy vše se stává frontou, kapitalistické anarchii. Na druhé straně chce kapitalismus této anarchii uniknout *fašismem*, který svou jen *vnější centralisací* všechny rozpory jen reprodukuje a zostruje!

Avšak *kapitalismus se stává i brzdou strategie*. Uvidíme v následujících kapitolách, že revoluce je lokomotivou strategie; a stejně tak je reakce brzdou strategie!

O možnostech *revolučního vedení války* psal Engels v článku dne 1. dubna 1849 o těžké porážce Italů u Novary. Rakouský vojevůdce Radetzky tehdy porazil piemontské jednotky v bitvách u Mortary (21. III. 1849) a Novary (23. III. 1849) tak důkladně, že se octl na jejich ústupové cestě do Turina a vnutil jim ústup do hor. Engels kritizuje způsob, kterým Italové vedli válku a vytýká jim, že postavili proti reakčnímu Rakousku do pole výlučně regulérní armádu:

„Národ, který si chce vybojovat nezávislost, nesmí se omezit na *obyčejné* válečné prostředky. Masové povstání, revoluční válka, guerilla všude, toť jediný prostředek, jímž se malý národ ubrání velkému, jímž slabší armáda může odolat armádě silnější a lépe organizované.“

Porážkou u Novary bylo vše vyřízeno pro piemontskou monarchii; nebylo však nic rozhodnuto pro republiku, jejíž velitelé by měli revoluční odvahu, kdyby existovala revoluční a ke všemu odhodlaná vláda v Turíně. Engels podrobně líčí možnost zdolat rakouskou armádu *revolučně* — zdolat ji masovou výzvou Piemontských a lombardským povstáním, organisováním revoluční války po prohrané bitvě, přeměnou války výlučně *armádní* ve válku skutečně *lidovou*.

„Avšak masová výzva, všeobecné povstání lidu, to jsou prostředky, před nimiž má království strach — kterých užívá, jako roku 1793, jen republika. Prostředky, jejichž užití předpokládá *revoluční terorismus*.“

Za krymské války píše Engels roku 1855, že „značná část křiklavých vojenských ‚bot‘ této expedice se vysvětluje dynastickými potřebami původce... Bonapartova dynastie potřebovala dobýt Sevastopolu v nejkratší lhůtě“ — podobně jako v nynější italsko-habešské válce potřeboval Mussolini z důvodů fašistického prestiže v nejkratší lhůtě dobýt Aduy: proto vedl hlavní úder z Eritreje, ze severu, což je jedním z důvodů jeho neúspěchu.

V poslední době se vojenští theoretikové zabývají opět možnostmi t. zv. „*drobné války*“, která hrála tak velkou úlohu ve válce světové, v Belgii a na Balkáně a jako *partyzánština* v občanských válkách ruské revoluce. Ruší dnešní válečnictví možnosti drobné války?

Nepřítelem drobné války jsou dlouhé, pevné fronty. Avšak značná palebná síla zbraní — toť značná síla malých jednotek. A proto má motorisace jako protipól drobnou válku. Soustředěný úder v hlubokém prostoru bojiště — toť mnoho vedlejších front, t. zv. prázdné prostory bez motorisovaných sil. A to jsou prostory pro drobnou válku. Prázdné prostory jsou nutností, neboť nelze užít hustě soustředěných motorisovaných prostředků na široké frontě

— jsou příliš drahé. Drobnou válku lze však vést — dnes jako kdykoli předtím — úspěšně jen tehdy, *opírá-li se o lid*.

Ehrhardt, německý vojenský theoretik, píše ve své práci „Kleinkrieg“:

„Čím ostřeji se soustředí veškerá drtivá síla v těžisku rozhodnutí, tím rozlehlejší prostory budou přenechávány drobné válce. Partyzánská vojna bude patrně v budoucnosti neoddělitelným průvodním zjevem nového pohyblivého vedení války, které bylo umožněno letadlem, pancířem, motorem“ (str. 110).

Dalekosáhlé výpady partyzánských skupin skončily v historii úspěšně vždy jen tehdy, když se *opíraly o lidové vrstvy země*, v níž operovaly. Tyto lidové vrstvy ovšem nelze získat pro imperialistické cíle. Je jen jedna idea, která je může přimět k podpoře „cizích“ partyzánů: idea *svobody*. Nositelé svobody budou všude nadšeně uvítáni.

Tím, že nejvyspělejší technika a strategie imperialistického válečnictví vede ze svých předpokladů *ke nutnosti lidového, revolučního vedení války*, dospívá vývoj vojenských sil *ke hranicím kapitalistických možností*. Dnešní stadium kapitalismu nedovoluje již plné využití technických a strategických vymožeností moderní války — reakční společenské a politické poměry jsou příliš těsné pro nové možnosti. Volné jejich uplatnění si vyžaduje *revoluční krok*, který je zároveň prvním krokem k jejich *definitivnímu odstranění*.

Engels napsal již roku 1851:

„Nevyvolá nová revoluce, která vynese k moci zcela novou třídu, stejně jako první (francouzská) nové válečné prostředky a nový způsob válčení, před nímž se ukáže nynější, napoleonský, stejně zastaralý a bezmocný jako vojenství sedmileté války tváří v tvář první revoluci?... Emancipace proletariátu bude mít i zvláštní vojenský vý-

raz, vytvoří nový, zvláštní způsob válčení“ (nedokončená polemická práce o Techowově brožuře „Umriss des kommanden Krieges“, Londýn 1851).

Tímto zvláštním vojenským výrazem emancipace proletariátu je *Rudá armáda*, armáda nejen silnější než všechny měštácké armády proto, že odstranila všechny vnitřní rozpory, nýbrž i odlišná svou strategií politickou a vojenskou. Rozdvojení vlády a lidu je znovu odstraněno, stát může vrhnout do *revoluční války* celou svou váhu. Clausewitzova představa se nám objevuje na novém, vyšším historickém stupni: *jako jednota svobody a zbraní*.

VÁLKY HUSITSKÉ REVOLUCE

A. HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY

Husitská revoluce není první svého druhu a také není jedinou revolucí tohoto historického typu. Chceme-li plně pochopit její hospodářskou a společenskou podstatu, pak musíme zkoumat jak její společenské předpoklady, tak i revoluční „řadu“, do které přísluší.

Vznik měst a krise feudalismu

Ekonomickým předpokladem všech t. zv. selských válek, které jsou mnohem spíše válkami selsko-plebejskými, je rozmach městského hospodářství uprostřed krise feudalismu v 14. a 15. století.

Od konce 13. století stojí i v Čechách proti sobě *města* (jako „skutečnost koncentrace obyvatelstva, výrobních nástrojů, kapitálu, požitků, potřeb“) a *venkov* (jako „právně opačná skutečnost izolace a oddělenosti“, podle Marxe).

Podstatou *města* byla výroba zboží a trh pro průmysl i zemědělství; trh znamená napřed výměnu a pak zaplacení penězi za zemědělské přebytky.

Tato tržní funkce města zasahuje do feudálního zřízení, do jeho naturálního hospodářství tím rychleji, čím více se vzrůstá hospodářství *peněžní*.

Tendence přeměny naturální dávky v dávku peněžní je přijatelná pro pána, který potřebuje peníze, i pro sedláka, který se stává pánem na vlastní půdě.

Pán tedy mění dosavadní „české právo“ pracujícího rolníka k půdě, jež bylo jen právem užívacím, za „německé“ nebo „městské“ právo dědičného nájmu, které uvolňuje intensivější obdělávání půdy a tím větší možnosti vydírání feudálními pány.

Městský trh a jeho peněžní hospodářství přivádí nové společenské rozpory:

1. Za naturálních dávek byla tendence k jejich zvýšení malá — hranice byly dány fyzickými potřebami pána a jeho družiny. Potraviny nebylo možno thesaurovat. Peníze je však možno hromadit tím více, že rostoucí těžba stříbra (Kutná Hora!) vede k zvýšení cen řemeslných výrobků (obchodní kapitál, nikoli výrobní!), zatím co městský trh snižuje ceny výrobků zemědělských. Za současné zvýšené potřeby panstva zvyšují se peněžní dávky; královské berně, pronajímané šlechtě, přinášejí jí daňovou i soudní pravomoc. Zvýšené dávky jsou však při existenci trhu, na němž je možno přebytky odbýt, vždy méně snesitelné pro sedláky.

2. Město je útočištěm nevolníků, jejichž počet se zmenšuje. V okamžiku, kdy u sedláků roste snaha svalit nová, tíživější břemena anebo je vystřídat, roste u pánů snaha připoutat je pevněji k půdě, k panskému dvoru a zvýšit jejich služebnosti.

3. Lze-li prodat plody půdy, dostává tím cenu i půda. Roku 1366 si vymohli staroměstští patricijové na Karlu IV. privilej, aby směli po vzoru pánů a zemanů nabývat půdu. Půda se stává zbožím, vznikne zákupní právo na půdu, *půdy je nedostatek*. Nastane boj mezi starými a novými držiteli půdy a těmi, kdož půdu chtějí. Roste napětí mezi pány a zemany, šlechtou a církví, která je největším držitelem půdy. Před husitskými válkami je rozdělení půdy v království Českém asi toto:

$\frac{1}{6}$ má král,

$\frac{2}{6}$ šlechta, svobodní sedláci, města,

$\frac{3}{6}$ církev.

4. Konflikt města se šlechtou, která nechce městu přenechat monopol průmyslové malovýroby, zřizuje si ji na svých doménách a naráží na městské právo míle.

Měla-li města a šlechta společný zájem na sekularisaci církevní půdy, pak se tu musely v tak různorodé frontě uchazečů objevit rozpory, které postavily města proti páním a vysokou šlechtu proti nižší.

5. Městské hospodářství je založeno na rozporu mezi obchodním kapitálem a řemeslně-průmyslovou malovýrobou. Praha se stává centrem obchodního kapitálu, který tehdy nezastává funkci pokrokové výrobní síly, nýbrž plení řemeslo. Vzniká tedy konflikt vládnoucí vrstvy patricijů, opřených o koncentrovaný obchodní kapitál, proti představitelům svobodného řemesla.

Na tomto společenském podkladě byla husitská revoluce v zásadě srážkou starých a nových sil v lůně feudálního řádu, zmítaného ostrou krizí, způsobenou nejrůznějšími vlivy a následky rozvoje městského hospodářství ve feudálních poměrech české společnosti na začátku 15. století. Hnací silou této revoluce je městská vrstva průmyslových malovýrobců. V této vrstvě se sice již začínají rysovat třídní rozpory mistrů a tovaryšů, začínají se vylučovat a z venkova přistěhovávat i *živoly plebejské*, celkem vzato však není tato obchodním kapitálem plněná vrstva ještě třídně diferencována; je společným zárodkem, z něhož později vznikne budoucí průmyslová buržoasie a budoucí průmyslový proletariát.

Přelom vojenství

Rozvíjející se městské, a tím peněžní hospodářství přináší s krizí feudalismu i *krizi feudálního válečnictví*.

Obecná představa, že vynález střelného prachu znamená konec feudální obrněné rytířské jízdy, vyžaduje si ekonomického rozboru. Naturální hospodářství feudalismu, manská závislost, která rozdělovala šlechtu teritoriálně a dala jí k obživě jako léno tolik sedláků, kolik potřebo-

vala, vedla k decentralisaci vojenství, k drobení taktických jednotek. To však znamená zánik antické taktiky, neboť při takové decentralisaci není možný jiný výcvik než souboj. Kolik rytířů, tolik taktických jednotek. Druhým důsledkem je nepatrná velikost rytířských armád: největší křižácká armáda, která se vypravila na Východ, měla podle Delbrücka jen 8000 mužů.

Městské peněžní hospodářství vede k tomu, že na jedné straně jsou peníze a na druhé plebejci, buď původem selští bezzemci, anebo měšťtí plebejci. Na tomto základě vzniká *žoldnéřství*. To však znamená převrat vojenské organizace, který vystihl velmi pěkně Caspary:

„Z podstaty peněz vyplývá, že všichni se stávají rovnými; anonymita beze jména a bez práv jednotlivých lancknechtů, kteří právně existovali takřka jen pod korouhví a jako cech (v houfu), učinila z nich vhodný předmět vojenské disciplíny a taktiky. Těžko provádět operace s armádou, jejíž každý příslušník má písemně uložená práva. Lancknechti byli vhodným materiálem, kterým bylo možno znovu vypracovat operace ve větších svazcích“ (Adolf Caspary „Wirtschaftsstrategie und Kriegsführung“, 1932).

Kromě toho si zostřené třídní rozpory krise feudalismu vyžadovaly žoldnéřů jako vojska policejního. V polovině 15. století se žoldnéři stanou jádrem armád.

Financování: Nové střelné zbraně, nová výzbroj, početnější armády si vyžadují větších prostředků — peníze půjčí zeměpánům obchodní kapitál měst. Tak na příklad Fugger a židovští lichváři (Žid Süß). Je to další spojovací článek nové hospodářské moci městské s ústřední politickou mocí královskou. Vytváří se tak u nich hlavní společný protiklad proti šlechtě.

Válečný průmysl: Obchodní kapitál se neuplatňuje ve výrobě — s jedinou výjimkou: výrobou válečnou. Váleč-

ná výroba je ke konci středověku nejpokročilejší; v 16. století vzniknou v Hessensku a v Sársku první vysoké pece a rozvoj těžkého průmyslu je v těsné souvislosti s rozvojem válečnictví.

Změna sociální povahy: I rytířské armády měly svou pěchotu — byla to rytířova poddanská družina, podkoní atd. Tato rytířská armáda však nemohla nic podnikat se střelnými zbraněmi, s arkebuzami a houfnicemi. Bylo třeba lidí, kteří s nimi dovedli zacházet — především jde o řemeslníky, kteří je vyráběli, a tak jsou skutečně „puškaři“, kteří lili pušky, zároveň prvními střelci a dělostřelci. Je tomu tak i v husitské Praze.

Obchod s žoldnéři: Nový způsob boje byl však tak nákladný, že magnáti nemohli pomýšlet na *stálou armádu*. Na druhé straně však složitost nové válečné techniky a taktiky si vyžadovala *armádu profesionální*. Dělostřelecké palbě bylo se třeba namáhavě vyučit. Pohotovost válečná si vyžadovala pohotových armádních oddílů. A tu jsme svědky zajímavého procesu, že v období, v němž vše — včetně půdy a peněz — se stává zbožím, stane se jím i armáda.

Píše o tom velmi výstižně Caspary:

„Tak jako peníze nezůstanou u toho, kdo je vydělává, nýbrž táhnou tam, kde je z nich největší zisk, tak peněžní hospodářství rozděluje i zboží... Stala-li se však válka obchodem — menším pro lancknechta a větším pro peněžníka — pak je jen spravedlivé, provozuje-li se válka obchodními methodami. Vojáci i dělostřelectvo se pronajímají tomu, kdo je právě potřebuje. A poněvadž je vojáků právě tak zapotřebí, jako všeho ostatního zboží, táhnou vojáci od jednoho bojiště k druhému, sledující vždy popotávku, jako zboží v koloběhu peněžního hospodářství. Obchod, který švýcarští hejtmani a jejich obce provozovali v malém, rozšiřuje se velkoryse a provozuje se kapi-

talisticky. Armádní houf roste, nad hejtmanem se objeví plukovník a generál. Byl-li starý hejtman podobný představiteli cechu, pak nový plukovník a generál se podobá kapitalistickému podnikateli... Rozdíl mezi žoldem, který skutečně zaplatí, a nájmem, který dostane od válečného pána, je jeho výdělek.“

To je celkový obraz přelomu vojenství, k němuž dochází v době vzrůstu měst a peněžního hospodářství. Historická cesta, kterou se však tento přelom udál, není cestou „evoluční“: i tu, jako v mnohých historických převratech vojenství, byla revoluce lokomotivou pokroku. Vojenské formy, které vzniknou v selsko-plebejských válkách končícího feudalismu, nejsou ovšem totožné s vojenskou organizací, která se pak, po porážce revoluce, ustálí. Historická funkce těchto odlišných revolučních forem je však v tom, že zasadí starým vojenským řádům rozhodující rány, že připraví předpoklady pro vznik nových forem válečnictví. Velký historik válečného umění Delbrück, který velmi dobře pochopil historickou dynamiku dějinných sil, byť nepoznal jejich ekonomický motor, to řekl takto:

„Nábožensky nebo nacionálně rozdmýchané nadšení netvoří bezprostředně novou, ohromující armádní sílu, avšak tvoří předpoklady, z nichž může taková armádní síla vzniknout. Teprve po několika letech dosáhli Cromwellovi vojáci a vojáci francouzské revoluce kvalitativní převahy“ (Hans Delbrück „Geschichte der Kriegskunst“, III, 1923).

Delbrück tím také vysvětluje, proč teprve r. 1427 tábořská vojska přešla k ofenzivě. Snažme se však domyslit tuto historickou dynamiku. Ve francouzské revoluci vznikl kombinací tiraillérské taktiky a masové kolony nový způsob boje, který byl předpokladem napoleonské strategie. Tento nový revoluční způsob boje vítězil nad starým

fridrichovským systémem absolutistického žoldnéřství. Zahraniční nepřítel francouzské revoluce si však brzy osvojil novou vojenskou taktiku a v okamžiku, kdy její vnitřní síla byla zlomena napoleonskou reakcí, mohl nad ní zvíťazít jejími vlastními vojenskými prostředky. Stálá armáda, která takto vznikla, nebyla již lidovou armádou francouzské revoluce, neboť byla armádou nové (anebo staronové) vládnoucí třídy. Revoluční průlom do staré vojenské soustavy však umožnil vznik nových pokrokových forem.

Proto je naprosto pochybené, pokládají-li historikové husitské a předcházející revoluční, měšťanské válečnictví za epizodu, která neměla dalších důsledků. Vždyť došlo-li k vystřídání vojsk rytířských vojsky žoldnéřskými, nebylo to možné bez lidových armád flanderských, švýcarských a českých, jež zasadily rytířské nezranitelnosti první a rozhodující rány. A tak je lidová armáda selsko-plebejských revolucí z konce středověku revolučním průkopníkem nového armádního zřízení. Husité jsou revolučními průkopníky i ve válečnictví.

Západoevropští předchůdci husitského vojenství po prvé prorazili baštu feudálního rytířství. Měšťansko-sedlácká flanderská pěchota dobývá prvního vítězství nad rytířstvem roku 1302 v bitvě u Courtrai, kde pěchota flanderských měšťanů a sedláků zaujala postavení za terenní překážkou a porazila rytířstvo, které na tuto překážku útočilo. Měšťansko-selské povstání, jehož vůdcem se stane Zannekin a po jeho smrti Sigerius, nedovede však pokračovat v tomto vítězství: roku 1328, v bitvě u Casselu, je Zannekin poražen, když se odvažuje do otevřené bitvy v rovině, kde královské vojsko rytířské má převahu proti povstalcům. Zannekin umírá a jeho nástupce Sigerius nedovede v příští bitvě obrátit válečné štěstí ani bolševickou výzvou:

„Ať je jakkoli velké vojsko, poslané proti nám, nebudeme zoufat, majíce na paměti, že je v něm tolik našich přátel a druhů.“

I Sigerius je poražen a tím — jak píše flanderský letopisec — „díků pomoci Nejvyššího byl učiněn konec tomuto moru lidového povstání proti vládnoucím a pánům“.

Bitva u Courtrai dopadla příznivě pro nové síly městské, poněvadž se opíraly o výhody terénu a přenechaly feudálnímu nepříteli útok. V anglickém povstání Johna Balla a Wata Tylera, k němuž dochází na stejných společenských předpokladech v osmdesátých letech čtrnáctého století, brání se sedláci v Essexu proti královské, dobře vyzbrojené jízdě již hradbami svých vozů. Mezitím se ve středověkých městech již ujaly lidové formy válečnictví. V tomto raném údobí, kdy městský patriciát ještě nerozkvetl, slyšíme opět a opět o výzvách měšťanstva, o měšťáckých vojenských kontingentech v knížecích vojscích a o branných zřízeních ve městech. Se vzrůstem blahobytu a patriciátu jsou tyto lidové výzvy nahrazovány najatými městskými žoldnéři; zvítězila-li u Courtrai 1302 lidová ozbrojená masa za výhodných terenních podmínek a v postavení povstaleckém, je již 80 let později, u Rosebeke (1382), poraženo městské vojsko, jemuž tato nadšená masa chybí, potvrzujíc takto vojenskou zkušenost, že nová měšťanská pěchota neodolá rytířské převaze, nemůže-li své nové prostředky opřít o terenní — nebo jinou — překážku. Jaké jsou tyto *nové prostředky*? Socialistický historik vojenství H. Schulz praví o nich:

„Celý technický rozvoj vojenství ke konci středověku je podmíněn vývojem měst a pohybuje se v kolejích, na nichž jej mohou sledovat feudální mocnosti jen s velkou námahou. Jejich kvetoucí peněžní hospodářství, proti němuž venkovští feudální páni jsou ještě v 13. století na původním stupni naturálního hospodářství, umožňuje mēs-

tům vydat ke své vojenské ochraně tolik, kolik dokázala knížecí moc teprve v 16. století, a to pouze za pomoci finanční síly měst. Ještě v 15. století byly městské zbrojnice se svými imponujícími dělostřeleckými parky a se svou zásobou ručních střelných zbraní předmětem závisti knížat“ (H. Schulz „Blut und Eisen“, I, str. 396).

Městské zbrojnice — to byla síla střelných zbraní. Střelná zbraň — a to platí ještě dnes — může se nejlépe uplatnit v obraně. Útok střelnou zbraní si vyžaduje mnohem složitějších taktických forem, jež ani nemohly být plodem necvičených, nadšených měšťansko-selských pěšáků. Proto podlehli, jakmile se pustili do útoku.

B. SÍLY HUSITSKÉ REVOLUCE

Není naším úkolem zabývat se podrobně dialektikou husitské revoluce; běží-li nám o nástin jejího válečnictví, pak nám musí postačit ve všech ostatních otázkách hlavní rysy.

Svatozář

„Aby mohly být napadeny dané společenské poměry, musela jim být odňata jejich svatozář“ — praví Engels, a to nám je vodítkem, chceme-li za svatozářů kalicha, sporů pod obojí a pod jednou, transsubstanciace, mešních rouch, atd., poznat sociální a revoluční síly. Středověké revoluce až po revoluci anglickou odehrávají se v náboženské formě. U vládnoucích i u povstalců je však odvolávání na bibli jen nomenklaturou, jen názvoslovím — u jedněch pro udržení, u druhých pro zrušení stávajících řádů. Četné odstíny různých výkladů božího a lidského zákona vždy odpovídají různým společenským silám ve feudalismu 15. stol. od jeho kontrarevolučního až po jeho revoluční pól. Dnes je to již tak zřejmé, že i takový jinak

hodně neuspořádaný pozitivista jako Urbánek dovede vy-
pitvat sociální důsledky pražských artikulů. Zástupce
utrakvistů Biskupec prohlásil na basilejském koncilu roku
1433, že artikul o trestání hříchů veřejných obsahuje i ná-
rok na sesazení knížat; a katolický traktát z roku 1431,
namířený proti husitskému manifestu, praví asi toto: Moc
světská i církevní vzájemně na sobě závisí, a padne-li jed-
na, ani druhá neobstojí; bude-li možno pod záminkou
špatné mravní kvalifikace neposlouchat vrchností církev-
ních, je pobíjeti a statky jejich zabírati, stejným způso-
bem bude možno jednat i s vrchnostmi světskými, je se-
sazovati a pobíjeti, i nová knížata a pány si zřizovati
(R. Urbánek „Lipany a konec polních vojsk“). Ostatně
Žižkovy listy, pokud mluví o artikulech tábořských, ne-
nechávací nás na pochybnostech o jejich hrotu, který míří
proti světským pánům.

Síly revoluce a reakce

Levice husitské revoluce se opírá o spojenectví lidových
vrstev měst a venkova. Ve městě vzniká toto spojenectví
z boje řemeslné malovýroby proti plenění obchodního ka-
pitálu pomocí cechovní a bratrské organizace. Opírá se
též o městskou chudinu, o živel plebejský. Na venkově
pak o menšinu vyspělejších představitelů lidu poddanské-
ho i svobodného, jakož i o zchudlé zemany, nejnižší to
představitel světské šlechty. *Levice*, toť lidová Praha Že-
livského a Tábor Žižkův, po něm pak sirotčí svaz Pro-
kopův.

Pravice se opírá v městě o patriciát, uspokojený a na-
sycený po vyhnání německých a katolických konkurentů,
na venkově o šlechtu podobojí, uspokojenou a nasycenou
sekularisací církevních statků. Na tyto dvě složky husit-
ské pravice nahlížela protihusitská feudální reakce podle

Urbánkových slov takto: „Panstvu, které by bylo nejra-
ději vidělo návrat poměrů předhusitských, byli oba tito
spojenci sotva vítáni, ale musilo si jich hledět, nechtělo-li,
aby je živlové radikální vůbec vytiskli z rozhodujících
posic.“

Střed má svého ideologického představitele v osobě
Chelčického, který je vlastně mluvčím většiny neprobuze-
ného, do revoluce nevtáženého rolnictva.

Otázka hegemonie

Tábořský systém, toť svaz venkovských měst ve spoje-
nectví s nižší zemanskou šlechtou, postiženou krisí feuda-
lismu. Nejcennějším přínosem zemanského spojení je vo-
jenská zkušenost. Největším záporům pak nebezpečí od-
loučení od selského spojení. *Pražský systém*: Praha je
buď středem revoluce — anebo středem kontrarevoluce.
Usiluje o to, aby byla skutečně caput regni, hlavou krá-
lovství, a staví se proti autarkním snahám venkovským.
O jejím mocenském postavení se dovídáme u Urbánka,
že na pražské synodě roku 1421 vystupuje již jako vládce
21 měst, jako hospodářsky nejmocnější skupina v zemi,
která ve skutečnosti zaujala v těchto ovládaných městech
místo královské moci. Stejně jako prostřednictvím svého
podkomořího i svého mincmistra ovládala vrchní správu
i soudnictví v těchto městech, tak rozhodovala zcela su-
verénně „velká obec“ pražská i o ostatních záležitostech
těchto měst. Bylo-li hybnou silou husitské revoluce město
— pak Praha, město největší, nezaujalo první místo v re-
voluci jen proto, že bylo městem nejbohatším, městem
s nejsilnějším kontrarevolučním patriciátem. Praha se
mohla stát hlavou království buď dost silnou revoluční
vládou — anebo s pomocí krále. Poněvadž se však Želiv-
ský, vůdce pražské plebejské revoluce, nehodlal zastavit

u vrat pražských patricijských domů, stálo nakonec nejen Staré město patriciů proti Novému městu Sirotků, nýbrž po pražském thermidoru, po 9. březnu 1422, i patricijská Praha proti tábořským a sirotčím vojskům.

Tím však, že hegemonie nepřipadla nejryzejšímu revolučnímu živlu pražskému, nýbrž Táboru, kde revoluční záměrnost byla tlumena zemanskou kolísavostí, tím také byl v den pražského thermidoru zpečetěn osud husitské revoluce.

Otázka spojení

Spojení Táboru s nižší šlechtou působilo odstředivě na rolnického spojení.

Současný katolický polemik vytýká sedlákům nadšení pro tábořskou věc, „ačkoliv ubozí lidé a zvláště sedláci tolik zlého od nich snášejí, ačkoliv poplatků, jinak hold, svým správcům nebo lépe svůdcům, třikrát nebo čtyřikrát do roka, svým pánům však zákonným jednou platí, přece, jako by nebylo toho jha babylonského, pokládají se jim za zavázané“. Nadšení, které ovšem za takových okolností nemohlo trvat. Již o roku 1420 nám vykládá Vavřinec z Březové: „Rovněž téhož roku bez překážky toho, co v létě kněží táborští veřejně hlásali, že sedláci a úročníci nejsou dále vázáni platit svým pánům platy a jiné jakékoliv dávky, ježto v tomto obnoveném království nebude žádných výběrčích, přece kolem sv. Havla (16. října) ode všech sedláků i těch, kdož se jim zapsali, vymáhali (Táborští) přísněji všechny platy, které měli odváděti svým pánům“. A jestliže se sedláci na počátku dávali dobrovolně do tábořských vojsk, pak je třeba v třicátých letech užít nátlaku. To mělo i svůj rub: desertérství. Mluví o něm německá zpráva z r. 1431: že v noci selský lid, nátlakem verbovaný do armády, zase opouští Táboř. A tak může po Lipanech konšel Šimon Kovář konstatovat, že

„obce a zejména lidé poddaní, jichž velký počet jsme měli, odvrátili se od nás; protože jsme je dávkami přetížili“.

A tak stojí u Lipan feudální kontrarevoluce, posílená pražským staroměstským patriciátem a šlechtou podobojí, proti venkovským městům tábořským i sirotčím, na jejichž straně jsou někteří nižší šlechtici — více válečníci rázu Žižkova než šlechta (jako Roháč z Dubé a ze Sionu) — bez selského spojence i bez revoluční Prahy. V době bitvy u Lipan nemá již selský lid o revoluci zájem. Bitva na Bílé hoře je pak po dvou staletích jen konečným výsledkem tohoto vývojového procesu.

Vojenský komunismus Táboru

Vavřinec z Březové píše: „Mnozí ze sprostných, věřice apoštolům podle slov, ne však podle jejich správného výkladu, byli získáni, a majetek svůj i za levnou cenu prodávající, proudili k nim z různých krajin království Českého a markrabství Moravského se ženami i dětmi, peníze vrhající k nohám jejich kněží.“

Kádě husitů v Táboře, Písku a Vodňanech byly mobilizačním opatřením a zajišťovaly:

1. *válečný fond*, 2. *vytvoření profesionální armády* odtržením bojovníků od majetku a soukromých zájmů, aby byli připoutáni k revoluci, aby nebylo pro ně návratu k půdě a živnosti, aby se nemohli rozprchnout — jako později v německých selských válkách — třikrát do roka k polním pracím. — Již Engels vysvětloval tuto skutečnost podobně: „U Táborů arci existoval jistý chlíastický druh společného vlastnictví, ale jen jako vojenské opatření“ („Německá selská válka“, č. vyd. 1938, str. 65).

Tak má, podle Urbánka, i nově vzniknuvší Tábor branný, vojenský původ a přejímá svou vnitřní organizaci hejtmanů a čtvrtí od organizace městského vojenství.

Spravedlivá válka

Máme mnoho zpráv o tom, jak ještě při mobilisačním „chození na hory“ Táboři i Pražané „jedno s holemi chodili jako pútníci“. Též shromáždění, které přišlo na podzim r. 1419 ze schůze na „Křížkách“ do Prahy, bylo, podle svědectví před basilejským koncilem, „ani ne tolik ozbrojené, jako smířlivě naladěné“. Po Lipanech konstatuje pražský utrakovistický mistr Prokop z Plzně v letáku: „Aby nás ty moci nebyly tiskly od té pravdy, a daly nám byly v ní svobodu, byli bychom nikdy se nezdvihali proti těm mocem, ale byli bychom jim jako naši předkové poddáni.“ Naivní pojetí ovšem, které si neuvědomuje, že svoboda pravdy se rovnala tehdy dosažitelnému stupni svobody sociální. Tato smířlivá nálada se ovšem nezměnila jen proto ve válečnou, že po sjezdu ve Vratislavi navedl papežský legát Zikmunda ke kruciátě; vždyť již 30. července 1419 poletí konšel i rychtář z oken novoměstské radnice a lid, vedený Janem Želivským, „takové ukrutenství nad nimi učinil, že museli na oštěpy a na sudlice a na meče a na kordy dolů padati“. Proti vzrůstající se revoluci se ozývá kontrarevoluce prvního křížáckého tažení. A tu — praví Biskupec v Basileji — veškerý lid se souhlasem mistrů i kněží „jde do války z nutnosti, nikoli z vůle, a to jedině na obranu hlásaných pravd“. A proto, praví mistr Prokop, se proti zahraniční kontrarevoluci, proti kruciátě „prostý lid a ti, kdož jen čekali na příležitost k rebelii, vrhli do povstání, zvolili si hejtmany podle své vůle a usnesli se klást válečný odpor“. A poněvadž válka může býti vítězná jen při ofensivní strategii, podle starého letopisu „jezdili s vozy, puškami a s praky hraduov a měst a tvrzí dobývají a zemi

hubíc“. A jestliže mnoho bratří ve válce zahynulo, pak jim Prokop ve zmíněném letáku dává vysvědčení, že padli „bohdá na pravdě a spravedlnosti“. Padli ve spravedlivé válce — která byla spravedlivá proto, že jako odpověď na křížáckou provokaci se lid nevrhl do národní „jednoty“, nýbrž do povstání proti vlastní reakci, a zvoliv si hejtmany, táhl do vítězného boje proti nepříteli.

Pád Bastilly byl předpokladem vítězné bitvy u Valmy. Pražské povstání Želivského je předpokladem husitského vítězství na Vítkově hoře, kdy také počíná nový věk křížáckého utkání a vítězství revoluce. Na Vítkově hoře i u Valmy revoluční vojska jen odrazila útok — ale valící se masy husitů a nepřehledné šiky sansculottů založily léta revolučního vítězství.

Složení husitských vojsk

Byla husitská vojska rázu selského nebo městského?

Vavřinec z Březové píše o schůzi na Křížkách: „Šli lidé z rozličných měst i ze vsí, ale z Prahy největší lid vyjel a vyšel, neb se mnozí vezli na vozích k tomu sebrání; a Praha v ty časy byla ještě velmi silná na lid.“

Též v Žižkových listech a vojenském řádu najdeme několikrát jmenované „robotězy“.

Na Plzeňsku se Chodové scházeli na jednu horu a jejich vůdcem byl jakýsi kněz „jízdny a ozbrojený“, později v Plzni upálený Bohuslavem ze Švamberka. V Posázaví mezi Ledčím a hradem Lipnicí na jedné hoře se spojili *sedláci a havíři* za vedení ledeckého faráře Petra a úspěšně odrazili přesilu Kutnohorských, vyslanou proti nim „těžáři“; po smrti kněze Petra ovšem nebylo vůdce a obec se rozpadla. Nejdůležitější shromáždění kromě Táboru bylo shromáždění Orebských — pozdějších Sirotků — na návrší Oreb nad Třeběchovicemi a na Kunětické

hoře. Masu tu představovali sedláci a uhlíři — „rusti-
corum a et carbonistarum multitudo non modica“ (Vavří-
nec z Březové) — vedeni knězem Ambrožem; došlo brzy
k srážkám s dosti hojnou šlechtou podobojí, jako na př.
srážka mezi knězem Ambrožem a pánem Hynkem Kru-
šinou z Lichtenburku u Broumova v červnu 1421.

Povaha husitského válečnictví je *městská* a nic na tom
nemění žádné procento selských bojovníků v řadách voj-
ska. Urbánek na př. pokládá Žižkovo válečnictví za pou-
hou „vojenskou aplikaci nástrojů selské praxe“ jak cepů,
tak i selských vozů. Přesto viděl již Eneáš Silvius bojovat
husity z vozových hradeb „velut ex civitate“, jako z města.
Urbánkův názor je ovšem velmi povrchní a bude dobré
připomenout si spory kolem partyzánštiny, které se ode-
hrávaly v občanské válce v ruské komunistické straně.
Někteří komunisté chtěli pokládat rozptýlenou partyzán-
skou vojnu za *jediný* revoluční bojový způsob, až byli
Leninem poučeni o tom, že partyzánství je výrazem soci-
ální neorganizovanosti a rozptýlenosti rolnictva. Vskutku
také rolnictvo v dějinách dospělo vždy jen k rebeliím a
bouřím a vždy to byly jiné sociální složky, které jejich
odboji dodaly organizační páteř. *Vozová hradba předsta-
vuje svými krajními a placními vozy malé město, s hrad-
bami, které je možno kdekoliv postavit. Vozová hradba,
toč město proti hradu — město na kolečkách. V boji ví-
tězila hospodářská kapacita svazu měst.*

Ofensivní strategie — defenzivní taktika

Obranná povaha vozové hradby vyplývala z technic-
kých podmínek a převažovala zejména v prvním údobí
bitvy, kdy šlo o to vyčkat nepřátelský útok, než bylo
možno přejít k protiútok. Všechny pokusy historiků vy-
konstruovat nějaký způsob ofensivní taktiky pro vozovou

hradbu, byly již s hlediska technického pouhými fanta-
siemi. Stačí si jen představit, co by se bylo stalo, kdyby
padl kůň, aby bylo jasné, že jakýkoli pohyb a manévro-
vání vozovými šiky byly věci zhora nemožnou. Podstata
vozové hradby byla jiná: dát účinnost střelným zbraním
a bojovat se špatně vyzbrojenými lidmi revolučních vojsk
proti rytířským profesionálům válečnictví. Jediná zbrojní
převaha městských bojovníků proti šlechtickým jezdcům
se projevila ve střelných zbraních, výrobcích to městských
dílen. Dělostřelecké salvy proti obrněným jezdcům měly
nesmírný morální a fyzický účinek.

Druhý prvek vojenské převahy Táborů byl morální:
nadšení revolučních bojovníků. Avšak *pouhé nadšení bez
vyspělé válečné techniky, organizace a výcviku nestačilo.*
Teprve vyspělé a stálé vojsko s městskými kontingenty se
stalo neporazitelným a slavným „polním vojskem“ hu-
sitským.

K novým revolučním zjevům husitského válečnictví pa-
třila vedle použití vozové hradby a uceleného taktického
tělesa zejména drobná denní válka a vojenské akce v zimě.
Funkce politických komisařů má snad svůj první zárodek
v kazatelích husitských vojsk.

Polní vojsko bylo revoluční armádou, která vedla spra-
vedlivou válku, poněvadž se vypořádala s vlastními pány.

VOJÁCI ANGLICKÉ REVOLUCE

A. POVAHA REVOLUCE

Anglická revoluce v polovině 17. století je druhá ze tří velkých měštáckých revolucí a poslední, která má náboženskou ideologii, t. j. probíhá bez vysloveného třídního vědomí revoluční třídy.

Marx a Engels o anglické revoluci

Dne 15. prosince 1848 píše Marx ve svém listě „Neue Rheinische Zeitung“:

„Roku 1648 byla buržoasie spojena s moderní šlechtou proti království, feudální šlechtě a vládoucí církvi. Roku 1789 byla buržoasie spojena s lidem proti království, šlechtě a vládoucí církvi. Revoluce roku 1789 měla (alespoň v Evropě) vzor pouze v revoluci roku 1648, revoluce roku 1648 pouze v povstání Nizozemců proti Španělsku. Obě revoluce předstihly své vzory nejen časově, nýbrž i svou náplní o jedno století. — V obou revolucích byla buržoasie třídou, která skutečně stála v čele hnutí. Proletariát a frakce měštáctva, které nepatřily k buržoasii, buď neměly ještě od buržoasie oddělené zájmy, anebo nepředstavovaly dosud samostatně vyvinuté třídy či třídní složky. Kde tedy vystupují proti buržoasii, jako na př. 1793 až 1794 ve Francii, bojují jen za prosazení zájmů buržoasie, i když ne buržoasním způsobem. Celý francouzský terorismus nebyl ničím jiným než plebejským způsobem, jak zdotat nepřátele buržoasie: absolutismus, feudalismus a šosáctví.

Revoluce let 1648 a 1789 nebyly jen revolucemi anglickou a francouzskou — byly to revoluce evropského stílu. Nebyly vítězstvím určité třídy nad starým politickým režimem; byly provoláním politického řádu pro

novou evropskou společnost. Buržoasie v nich zvítězila; avšak vítězství buržoasie bylo tehdy vítězstvím nového společenského řádu, vítězstvím měštáckého vlastnictví nad feudálním, národnosti nad provincialismem, soutěže nad cechem, rozdělení nad majorátem, vlády vlastníka půdy nad ovládnutím vlastníka půdou, osvícení nad pověrou, rodiny nad rodokmenem, průmyslu nad hrdinskou leností, měštáckého práva nad středověkými výsadami.“

A Engels praví o anglické revoluci („Neue Zeit“ 1892 až 1893):

„V kalvinismu našlo druhé velké povstání měštáctva svou hotovou teorií boje. Povstání se odehrálo v Anglii. Rozpoutalo je občanstvo měst, a střední rolníci (*yeomanry*) venkovských okresů dobyli vítězství. Dosti zvláštní to věc: ve všech třech velkých měštáckých revolucích dodali sedláci armádu k boji, a právě sedláci jsou tou třídou, která je pak po dobytém vítězství nejbezpečněji ničena hospodářskými důsledky tohoto vítězství. Za sto let po Cromwellovi anglická *yeomanry* téměř zmizela. Rozhodně však umožnil jen zásah této *yeomanry* a plebejského živlu měst, že spor byl dobojován až ke konečnému rozhodnutí a že hlava Karla I. se octla na špalku. Aby mohlo měštáctvo sklidit dokonce jen ty plody vítězství, které byly tehdy již zralé, bylo nutno vést revoluci daleko za její cíl — zcela jako roku 1793 ve Francii a roku 1848 v Německu. Je to asi vskutku jeden z vývojových zákonů měštácké společnosti“ (viz Marx-Engels „O historickém materialismu“, vyd. 1949, str. 85).

Průběh anglické revoluce je naprosto typický pro měštáckou revoluci: Nejdříve propuká všeobecná nespokojenost se špatným hospodařením vlády, s daňovým tlakem a monopoly, které poškozují hospodářský život. Tato nespokojenost se pak obrací proti poradům koruny, kteří jsou voláni k odpovědnosti. Král sám, který kryje své ná-

stroje, se nyní stává terčem nespokojenosti. Revoluce se obrací proti koruně. V průběhu boje s královskou mocí zraje rozhodnutí změnit i násilně ústavu, tak aby odpovídala měšťáckým zájmům. Tu však se uklidňuje a uspokojuje majetná velkoburžoasie, jejíž sociální problémy jsou vyřešeny již tím, čeho bylo dosaženo v prvním údobí, a která se strachuje o svůj nově zajištěný majetek a svou bezpečnost, bude-li revoluce pokračovat. Výrazem jejich hospodářských a politických zájmů se stává umírněný směr, který se dostává do sporu se směrem radikálním, zastupujícím maloměšťácké a proletářské zájmy. Tento rozkol ovšem oslabuje opozici. Události se jí vymykají z rukou a její opora, armáda, se nyní osamostatňuje v boji na dvě fronty: proti feudalismu i proti probouzejícímu se komunismu. Nakonec je to armáda, která se zmocňuje vlády.

Vojenská diktatura zavádí tak klid, pořádek a autoritu v zájmu nerušené výdělečné činnosti a silného rozvoje kapitalismu. Měšťáctvo ztrácí politické ambice a rádo se vzdává lidských svobod, může-li upevnit svou hospodářskou moc. Lidové masy, zklamané a oloupené o plody revoluce, hrozí však novým zoufalým povstáním. A tu se měšťáctvo, bojem znavené a třesoucí se o svůj majetek, vrací úprkem do náruče legitimního království, u něhož hledá nyní pomoc a záštitu. Zbavuje korunu sice veskeré skutečné moci, takže už nemůže zasahovat do hospodářského života, ale používá jí jako symbolu znovu-zřízené autority. Zklamané masy, zejména selské, u nichž působí ještě silně monarchistická tradice, podléhají na delší dobu tomuto ideologickému zvratu, stávajíce se obětí reakční ideologie.

Tak tedy probíhá měšťácká revoluce; probíhá tak v Anglii, stejně tak i ve Francii. Přes všechny konkrétní národní a dobové zvláštnosti tu působí určitá obecná zákonitost buržoasní revoluce.

Anglická reformace Jindřicha VIII. ustanovila proti Římu královskou svrchovanost nad církví a proměnila tak duchovenstvo v bezpodmínečně poslušný nástroj královského absolutismu. Tento nástroj je tím nutnější, že v době velkých sociálních bouří nemá anglické království silnou pozemní armádu. Po prohlášení královny svrchovanosti dochází k zrušení klášterů a ke konfiskaci jejich nesmírného majetku, který se však nedostává měšťům a nižší šlechtě, nýbrž králi a šlechtě vysoké. Nová episkopální, biskupská církev zachovala ovšem hlavní dogmata a rituál katolicismu. Proto se postavili proti nové státní církvi jak katolíci, tak i upřímní reformátoři.

Proti této opoře feudalismu našlo si anglické měšťáctvo pro svůj boj revolučně-bojovnou ideologii v *kalvinismu*. Slysme Engelse:

„Jeho dogma bylo přizpůsobeno nejsmělejšími myšlenkami tehdejších měšťáků. Jeho ‚milost předurčení‘ byla náboženským výrazem okolnosti, že v obchodním konkurenčním světě nezávisí úspěch nebo bankrot na činnosti a obratnosti jednotlivce, nýbrž na okolnostech na něm nezávislých. Takto ‚nezáleží na něčí vůli a činnosti, ale na milosti‘ nadřazených, avšak nepoznaných ekonomických sil. A to bylo zvláště pravdivé v době, kdy všechny staré obchodní cesty a střediska byly nahrazovány a vytlačovány novými, kdy byly objeveny pro svět *Amerika a Indie* a kdy dokonce nejúctyhodnější články ekonomické víry — hodnota zlata a stříbra — začaly kolísat a se hroutit. K tomu byla Kalvínova církevní ústava veskrze demokratická a republikánská; je-li však království Boží republikánské — mohou pak říše tohoto světa zůstat poddány králům, biskupům a feudálním pánům? Stalo-li se německé luteránství povolným nástrojem malých němec-

kých knížat, pak založil kalvinismus republiku v Holandsku a silné republikánské strany v Anglii, především ve Skotsku“ („O hist. materialismu“, str. 84).

Katolická církev byla ve středověku oporou feudálního naturálního hospodářství a stavěla se tudíž proti peněžnímu hospodářství, které bylo předpokladem nových hospodářských forem. V kalvinismu a puritanismu, v jeho životní askesi a kázni, stává se spořivost sociální ctností v protikladu k hýřivému přepychu feudální šlechty; neboť peníze jsou předpokladem podnikání a obchodu.

Toto kalvínské puritánství, které je vlastně na počátku směsí velmi různých směrů, je ideologií prvního údobí anglické revoluce, v němž postupují společně všechny protiabsolutistické síly od moderní šlechty až po měštské plebejce. Potírají episkopální církev jako nejdůležitější oporu královského absolutismu. Jakmile jsou vyšší třídy — moderní šlechta a vyšší měšťanstvo — nasyceny, dochází k rozkolu kalvínského puritánství na *presbyterianismus* a *independentismus*. Třídění duchů nastává při uzavření velkého „Covenantu“ se Skoty (25. září 1643), v němž se skotským presbyteriánům dostalo určení církevního řádu Anglie.

O podstatě a nositelích presbyteriánství píše Gardiner ve své klasické „History of the Great Civil War“ (Dějiny velké občanské války) r. 1893:

„Nepřekvapuje, že londýnská City zůstala tvrdošíjně presbyteriánská. Strach před možností církevní tyranie, který byl na lavicích dolní sněmovny tak velký, neměl na obchodníky a řemeslníky City žádného vlivu. Obsazením sboru starších by tito obchodníci a řemeslníci vlastně představovali pro určení církevní kázně samu církev. Církevní tyranie, která by mohla nastat, byla by prováděna jimi samými.“

Tato tendence presbyteriánství vyplývá velmi jasně

z epištol, již posílá parlamentu tak zvaná „Assembly of Divines“, sbor theologů, který od roku 1643 projednává ve Westminsteru otázky společné církevní ústavy anglicko-skotské: „Tolerance by z tohoto království udělala chaos, Babylon, druhý Amsterdam, Sodomu a Egypt.“ Tolerance — toť zásada radikálního independentního puritánství. A Amsterdam — toť jedno ze středisek důsledně provedené nizozemské revoluce; revoluce anglická takto zavrhuje ústy presbyteriánských bohoslovců svůj vlastní vzor ze strachu před vzpourou nižších tříd.

V tomto konservativním pojetí své „bojovné theorie“ se presbyteriánské měšťanstvo odlišuje jen nevalně od zastánců církve episkopální: tuhý presbyteriánský církevní řád byl pro ně zárukou nedotknutelnosti měšťáckého vlastnictví stejně jako byla episkopální církev Stuartům zárukou světské moci. A v tomto bodě se setkávají jedni i druhí. Když parlament 27. května 1641 projednává návrh na úplné odstranění episkopátu, vystoupí galantní básník Edmund Waller s řečí, v níž si pochvaluje zkrácení episkopální církve, ale varuje před jejím úplným odstraněním:

„Neboť v episkopátu vidím hradbu a baštu; a jestliže jí lidové masy dobudou útokem a odhalí takto tajemství, že jim nemůžeme nic odepřít, co by žádaly v takových masách, pak — pravím vám — bude příště stejně tvrdou úlohou chránit náš majetek, jako byla nedávno obrana proti nárokům koruny. Rozhodnou-li lidové masy množstvím rukou a peticí pro rovnost ve věcech církevních, pak snad bude příštím požadavkem *Lex Agraria* (zákon o rozdělení půdy, který straší i ve francouzské revoluci K. K.) — požadavek téže rovnosti ve věcech světských.“

A Waller je přesvědčen, že pro tuto světskou rovnost se najde stejný počet působivých biblických citátů jako pro potírání episkopátu.

Tu padá závoj theologické formy. Tu je zcela jasně vycílena ekonomická hranice měšťácké revolučnosti a zákon přechodu velké buržoasie po prvním údobí revoluce na stranu smířlivé reakce. Co do té doby bylo ještě bojem proti králi a monarchii, stane se náhle obranou téhož práva, jehož se dovolává sám král. Neboť jaký rozdíl by měl být mezi měšťákem, který hájí svůj majetek, junkerem, který brání své vlastnictví půdy, a králem, který obhajuje své vlastnické nároky na půdu, na korunu a na své privileje jako nároky svaté a nedotknutelné? Co bylo opozicí proti biskupskému vlastnictví, šlechtickému majetku a církevním statkům, změní se obratem ruky v obhajobu měšťáckých statků, podnikatelského a kapitálového zisku.

Hospodářské základy

Hospodářským pozadím anglické měšťácké revoluce je veliký proces *prvotní akumulace*, který stál u kolébky kapitalismu a jehož klasický rozbor byl podán v Marxově „Kapitálu“.

Peníze a zboží — dokazuje Marx — nejsou z počátku ještě kapitálem. Aby se jím staly, musí dojít k oddělení a ke střetnutí dvou různých druhů vlastníků zboží: jsou to jednak vlastníci peněz, výrobních a životních prostředků, kteří chtějí zhodnotit svůj majetek, a kupují proto cizí pracovní síly; na druhé straně stojí svobodní dělníci, kteří prodávají vlastní pracovní sílu a tudíž práci. S touto polarisací trhu zboží jsou dány základní podmínky kapitalistické výroby. „Kapitálový poměr předpokládá rozlukou dělníků a majetku.“ Proces, který tento kapitálový poměr vytváří, musí tedy odloučit dělníka od vlastnictví podmínek jeho práce, od výrobních prostředků. Tak zvaná původní akumulace není tedy ničím jiným než odloučením výrobců od výrobních prostředků. Bezprostřední výrobce

mohl teprve tehdy volně disponovat svou osobou, když přestal býti poután k hroudě a upadl v poddanství jiných osob. Aby mohl volně kdekoli a kdykoli prodávat svou pracovní sílu, musel uniknout vládě cechů, jejich učednickým a tovaryšským řádům a brzdícím pracovním předpisům. Proto musili být pracovníci osvobozeni z cechovních pout a služebností a zbaveni všech výrobních prostředků. „A historie těchto expropriačí je zapsána v análech lidstva písmeny krve i ohně.“

Tato první akumulace se odehrává za okolností, o nichž píše Marx v prvním svazku „Kapitálu“:

„Objev amerických zemí zlata a stříbra, vyplenění a zotročení domorodého obyvatelstva a jejich zahrabání v dolech, počínající dobývání a plnění Východní Indie, proměna Afriky v revír na lov černochů — vše to označuje červánky éry kapitalistické výroby. Tyto idylické procesy jsou hlavními momenty původní akumulace. Vzápětí následuje obchodní válka evropských národů, která se odehrává na celé zeměkouli. Zahazuje ji odpadnutí Nizozemí od Španělska, nabývá ohromných rozměrů v anglické protijakobínské válce, a nalézá své pokračování v opiových válkách proti Číně.

Různé momenty původní akumulace dělí se více méně podle časového sledu zejména na Španělsko, Portugalsko, Holandsko, Francii a Anglii. V Anglii se s ní setkáváme ke konci 17. století v systému koloniálním, státních dluhů, moderních daní a protekcionismu. Tyto metody spočívají zčásti na brutálním násilí, jehož příkladem je koloniální systém. Všechny však používají státní moci, soustředěného a organisovaného násilí společnosti, aby uspíšily přeměnu feudálního způsobu výroby ve způsob kapitalistický jako ve skleníku a zkrátily přechody. Násilí je porodníkem každé staré společnosti, která je těhotná novou. Je samo ekonomickou silou“ (vyd. 1919, str. 679).

V anglické revoluci se stane Oliver Cromwell představitelem tohoto organisovaného násilí, které pomáhá zrodu nových, kapitalistických způsobů výroby z lůna staré společnosti.

V předrevoluční Anglii nabývá tento proces zvláštních forem. Byla-li nizozemská revoluce povstáním hospodářsky nejpokročilejší země proti zahraničnímu feudalismu, je ostrovní Anglie svým hospodářským vývojem daleko za Nizozemím. Města jsou tu dosud v zajetí řemeslné malovýroby — roste tu ovšem ke konci 16. a na počátku 17. století mohutný obchodní kapitál. Roku 1599 nalézá tento proces svůj výraz v založení *Východoindické společnosti*, které se za padesát let podaří předstihnout stejnou společnost holandskou. Na venkově je feudální hospodářství postupně vytlačováno kapitalistickým pachtýřstvím. S tím souvisí vznik zvláštní šlechtické frakce, tak zvané *moderní šlechty*.

V století před anglickou revolucí prochází Anglie obdobím chovu ovcí. Anglie dodává vlnu nizozemským tkalcovnám a část anglické šlechty se zařizuje na výlučný chov ovcí. Veškerá pole se obehnou vysokými ohradami, změní se v pastviny, a šlechta vyvlastňuje k tomuto účelu bezohledně půdu obcí a sedláků — plní takto zákon původní akumulace. Tato šlechta tedy tržní mnoho peněz za vlnu a pouští se do peněžních obchodů. Přistupuje i k organisování textilní výroby buď sama, nebo prostřednictvím pachtýřů. Tím roste její zájem o obchod a průmysl, a to tím více, že již v 16. století vznikne akcionářství (prozatím v oblasti obchodního kapitálu) a bursovní spekulace, jíž se může bohatá šlechta zúčastnit prostřednictvím londýnských bankéřů. Koloniální společnosti skýtají nové možnosti zbohatnutí, a když i městský patriciát začíná nabývat půdy, dochází k těsné pospolitosti této moderní šlechty a vyššího měšťáctva, která je podkladem

jejich společného postupu v revoluci. Moderní šlechta utužuje své spojení s londýnským peněžnictvím a s obchodem, od nichž očekává více než od krále, který je věčně bez peněz. Proto tehdy vzniklo mnoho selských revolt, z nichž největší je povstání Roberta Keta z roku 1549 v hrabství Norfolkském.

Síly revoluce

Na vrcholu anglické revoluce, těsně po jejím prvním společném údobí, setkáváme se v podstatě s těmito třemi hlavními proudy:

a) *Presbyteriáni* zastupují moderní šlechtu, obchodníky a finančníky londýnské *City*, řemeslníky, organisované v ceších — tedy vrstvy, které měly velké výsady již před revolucí a revolucí se pouze bránily proti královskému absolutismu.

b) *Independenti* se opírají o londýnská předměstí, řemeslníky mimo cechy, drobný lid městský a venkovský — a jejich hlavní hnací silou je vznikající průmyslový kapitál (proto puritánská spořivost!).

c) *Levelleři* jsou samostatným a uvědomělým hnutím proletářských a poloproletářských vrstev v době, kdy průmysl ještě nevytvořil pracovní-technické předpoklady třídního uvědomění. Místo průmyslu tu zastává organisované společenství parlamentní armády. Její vojáci se rekrutovali z nižších tříd, a poněvadž to byla armáda revoluční, vstupovali do ní nejrevolučnější a nejinteligentnější příslušníci těchto tříd, jichž bylo nejvíce právě ve městech. Různorodý sociální původ této plebejské armádní masy vedl k rozštěpení na různě radikální skupiny. V celku však žene tento plebejský živel revoluci kupředu — ovšem za měšťáckými cíli — a vytváří si i svoji vlastní vojenskou formu.

Parlament

Anglický parlament, který datuje svůj vznik od roku 1215 (*Magna charta libertatum*), je na začátku revoluce zástupcem presbyteriánské frakce. Zdrojem jeho síly je Londýn, kde již v době Stuartů bydlí celá desetina obyvatelstva Anglie. Roku 1685 činí celní příjmy Anglie celkem 700.000 liber a z toho připadá na Londýn skoro celá polovina — 330.000 liber. Westminsterské předměstí, v němž zasedá parlament, srůstá právě za posledních stuartovských králů s Londýnem. Sněmovna stojí takto pod ochranou — ale i pod vlivem Londýna. A vskutku: když je parlament ohrožen Karlovým pučem, nabízí mu londýnský magistrát k zasedání sněmovních komisí svou zasedací síň *Guild-Hall*.

Mocenské postavení parlamentu vůči králi bylo posíleno tím, že v údobí velkých objevitelských cest přešla Anglie od dobovatelské politiky na evropské pevnině k politice koloniální. Veškerou pozornost věnovala rozšíření svého zámořského obchodu, námořnímu lupičství a plenění kolonií. V období, v němž zuřily v Evropě velké války a rostly pozemní armády — vždyť žijeme ve století třicetileté války — upadala pozemní armáda anglických králů. Námořní moc však není rozhodující zbraní proti vnitřnímu nepříteli. Tento úpadek královské pozemní armády vedl na jedné straně k zřízení episkopátu jako mocenské opory a na druhé straně posílil postavení parlamentu.

Cromwell

Oliver Cromwell byl vůdcem independentských puritánů, představitelem radikální strany revoluce, s veškerou polovičatostí a kolísavostí měštáckého revolucionáře. Jeho nástrojem je plebejská armáda, která žene Crom-

wella neustále vpřed a staví ho vždy znovu před hotové skutečnosti. Vždy znovu uslyší parlament z jeho úst svaté přísahy, že nezavinil ten i onen čin — jako na př. únos krále Karla, avšak „když se stalo, dobré jest“. Cromwell je revoluční praktik a theoretické odůvodnění svých činů nalézá v bibli. Je v tom daleko za *levellery*, jejichž Lilburne a jiní se pokusili o samostatné theoretické zdůvodnění svých revolučně-demokratických požadavků. V tomto prakticismu, opírajícím se o bibli, kterou — jak nám již prozradil Waller — je možno vykládat tak či onak, je jeden z hlavních svérázných znaků revoluce anglického měštáctva. Cromwell vše odůvodňuje Duchem svatým. Roku 1653, po rozeznání parlamentu, říká: „Den i noc jsem se modlil k Bohu, aby mi vzal raději život, než aby mne použil jako nástroje k takovému dílu. Avšak přišel na mne jeho duch a neptal jsem se již po masu ani po krvi.“ V tom okamžiku je „duch Boží“ identický se zákonem revoluce a má své velmi konkrétní ztělesnění v nátlaku armádních levellerů, jejichž názor tlumočí před parlamentními poradami Sexby a Rainsborow — vůdčí osobnosti agitátorského sboru, z jejichž slov hovoří hlas uvězněného Johna Lilburna. Zákon revoluce — mění se v Cromwellových rukou v reakční postup, neboť nevypisuje parlamentní volby, jak si to přeje armáda. Duch svatý umožní pak mocnému *lord-protektoru* Cromwellovi hájit proti nepovolnému parlamentu své diktátorské postavení dovoláváním se božské vůle, což se již ničím neliší od božského legitimismu katolického nebo episkopálního království.

Jako měštácký revolucionář je Cromwell mužem kompromisu, neboť je představitelem průmyslově-buržoasní independentské frakce. Je radikální, pokud jde o presbyteriánský patriciát — ale povolný a ochoten k dohodě vždy, když revoluce dostává mocný rozběh. Do této kom-

promisní povahy, kterou mu diktuje jeho sociální funkce, zasahuje rušivě plebejská armáda, která je nástrojem jeho moci. V *poli* je s touto armádou skutečným a důsledným revolucionářem ve válčnictví: proti Karlově unavovací strategii užívá strategie zdolávací, vyhledává bitevní rozhodnutí, strhuje na sebe iniciativu bojů, což mu umožňuje jeho revoluční jezdecktvo, jeho „*Ironsides*“, železní jezdci. Tohoto armádního nástroje lze užit v *poli* jen revolučně — jinak by vojenské porážky ohrozily independentskou moc. Revoluční armáda není však jen nástrojem vojenským — může být *revoluční* jen svým *politickým* nadšením a uvědoměním. A politicky je Cromwellova armáda mnohem radikálnější, důslednější a revolučnější než Cromwell. Nelze se tedy divit, že Cromwell staví proti ní v období svého reakčního protektorátu starou milici na novém základě. Vojenský revolucionář s revoluční armádou, který je politicky smířlivcem revoluce. Takto stojí neustále pod tlakem revoluční armády, která svým vojenským revolucionářstvím slouží jeho politickým cílům, ale zároveň se obrací proti němu při každém obratu revoluce. Brát této armádě politický, revoluční duch a učinit z ní politicky povolný nástroj, znamená zbavit ji i vojenské průbojnosti, bez které nemůže Cromwell svému protektorátu zajistit independentskou moc. V tomto rozporu tkví Cromwellovo postavení.

Protektorát a námořní moc

Cromwellův protektorát je se svými mírovými smlouvami (s Holandskem, Francií, Španělskem, Švédskem) a svým vnitřním uspořádáním pravou zárukou měšťáckého rozkvětu a skutečnou měšťáckou vládou napravo a nalevo: ostře proti levellerům, kvintomonarchistům a kva-kerům a mírně proti pravici královských smířlivců, jejichž

představitelé, lord Holland a Capel, se stanou tribunálními soudci. Tomuto rozkvětu však předchází boj o námořní hegemonii proti Nizozemsku i Španělsku.

Boj nizozemského měšťanstva proti španělskému absolutismu znamenal, že se nizozemský obchod osvobodil. Nizozemci stali se pomocí svého silného loďstva pány všech moří a jejich Východoindická společnost, založená r. 1602, získává důležité kolonie. Nizozemská protifeudální a protiabsolutistická revoluce se stala vzorem anglické. Když se za posledních let vlády Jakuba I. a Karla I. pronásledovaní puritáni uchýlili do svobodnějšího Holandska, naučili se tam nejen vyšší výrobní a obchodní technice, nýbrž i revoluční politice a novému vojenství.

Jakmile však počalo bohaté nizozemské měšťáctvo tušit v revoluční Anglii nebezpečného obchodního konkurenta, stalo se dřívější útočiště revolučních uprchlíků puritánským útočištěm protirevolučních sil. Předtucha se stane tvrdou skutečností, když anglická Východoindická společnost postupně vytlačuje společnost holandskou a když se 9. října 1651 westminsterský parlament usnese na *navigačním aktu*. Pod návrhem zákona stojí i Cromwellův podpis — jméno worcesterského vítěze nad Skoty — a tímto zákonem se dere anglické revoluční měšťáctvo k boji o námořní hegemonii. Obsah navigačního aktu je dalekosáhlý: dovoz zámořského zboží se smí provádět jen anglickými loďmi a dovoz zboží kontinentálního se děje vedle anglických jen loďmi zemí, odkud zboží pochází. Tot první úder proti vedoucí zemi námořní i obchodní, generálním státům nizozemským. Nizozemské loďstvo je jedním rázem téměř vyloučeno z anglického dovozu rostoucího se vzkvétajícím měšťáctvem. Navigační akt takto položí základy britskému boji o světové imperium, které pak ponese do všech světových moří svou hymnu „Rule, rule, Britannia, Britannia rule the waves.“

Program byl rozvržen — šlo nyní o nástroj jeho uskutečnění. Tak jako lze ve vnitřní revoluci realizovat její plody jen mohutným popudem plebejské armádní avantgardy, tak patří i při budování velmocenského nástroje revolučního měšťáctva iniciativa nikoli pohodlným presbyteriánům, nýbrž Cromwellově independentismu. Presbyteriáni mají původně v loďstvu hlavní vliv. Loďstvo pak hraje důležitou strategickou úlohu při Cromwellových taženích proti Irsku a Skotsku: zajišťuje zásobování a doplňování a kryje pobřežní bok armády. Když pak presbyteriánský parlament chce po Cromwellově vítězném návratu ze Skotska snížit početní stav tohoto nebezpečného mocenského nástroje z 45.000 na 33.000, posílá Cromwell do loďstva právě své nejlepší independenty. S nimi se v loďstvu objeví jezdecký plukovník Robert Blake, odvážný obhájce Tauntonu v první občanské válce: ve stáří 51 let vstoupí po prvé na palubu bitevní lodi a brzy vyroste v geniálního admirála. Blake rychle porazí královské loďstvo, vedené falckým princem Rupertem a Mořicem, a při jejich pronásledování se po prvé od dob královny Alžběty objeví zase britská vlajka ve Středomoří. Blake pak likviduje převahou svých námořních sil poslední opěrné body královských v Irsku a ve Skotsku a za hřmění jeho palubních děl vzniká jednotná měšťácká britská říše. V těchto bojích dostane nové anglické loďstvo nový výcvik v taktice, opřené o holandské námořní zkušenosti. Výcvik nutný — neboť se schyluje k námořní srážce s učiteli této taktiky. Anglické lodi zastavují holandské podle navigačního aktu ve všech dosud svobodných, t. j. Holandskem ovládaných, mořích. Nizozemci stojí na své zásadě svobodného moře a svobodného zboží, eskádra 50 lodí pod velením admirála Trompa vypluje proti Blakeovi. V květnu 1652 se setkají loďstva poblíže anglického pobřeží a Blake požene starého námořního

hrdinu zpět k jeho domácím břehům. Další vítězství potvrzuje první. Po portlandské bitvě roku 1653 dovídá se pronásledující loďstvo, že Cromwell rozpustil „Dlouhý parlament“. Republikánský admirál Blake shromáždí na vlnkové lodi kapitány všeho loďstva a pronese krátkou, vojensky jadrnou řeč, která končí slovy: „Je naší povinností, abychom bojovali za naši zem, ať je vláda v rukou kohokoliv. Jediným naším posláním je, aby nepřítel nad námi nezvítězil.“ V těchto jarních dnech roku 1653 zrodí se na vlnkové lodi admirála Blakea druhá zásada britské imperialistické ideologie: *Right or wrong, my country!* (Ať v právu či nepravu, je to moje země!) Toto loďstvo není již loďstvem anglické revoluce — je to již velmocenský nástroj anglické buržoasie, ať mu vládne kdokoli: cromwellovská diktatura anebo osvětlený král. Loďstvo, které o rok později zahájí válku i proti Španělsku, když má být posíleno Cromwellovo postavení zahraničním vítězstvím a když je třeba vrhnout se po vítězství nad Holandskem na druhou překážku v cestě k britské námořní hegemonii.

B. VLÁDA ARMÁDY V REVOLUCI

Parlamentní armáda, ústřední zjev anglické revoluce, je její hnací složkou a představuje zdroj jejích revolučních sil. Armáda je organizací plebejského živlu a prosazuje v prvním období revoluce svým vlastním plebejsky radikálním způsobem cíle buržoasie, aby se pak, v druhém údobí své působnosti, stala mluvčím zvláštních, byť i ne zcela osamostatněných zájmů pracujících tříd. Plebejský živel, který žene revoluci nad její cíl, utváří si v armádě svou vlastní organizaci, která této armádě dává vojenskou průbojnost a politickou sílu.

Od Edgehillu do Marston Mooru

Parlament se 12. července 1642 usnesl založit armádu a rozpoutat občanskou válku proti králi. Bohatá londýnská City protestuje proti splývání londýnské milice s armádou — bojí se ztráty svého zvláštního postavení a svého vlastního mocenského nástroje; parlament sesadí magistrát města Londýna a přechází k dennímu pořadu. Vojenskými vůdci nové armády se stanou hrabě Essex a lord Manchester.

V této občanské válce se král opíral o severoanglickou feudální šlechtu, parlament pak o selské a městské (hlavně londýnské) milice, a o vojensky vedenou moderní presbyteriánskou šlechtu. A tak se v první bitvě u *Edgehillu* (23. října 1642) srazily dvě armády vojensky téměř stejného složení: armády středověké povahy, pro které pěchota představovala jen pomocnou zbraň, ba dokonce přítěž. Stála tu rytířská armáda Karlova proti rychle sehnáním milicím. Takovéto staromódní rytířské šermování nebylo na pevnině možné již dlouho — avšak jak královské, tak i parlamentní pěchotě scházely zkušenosti pěchotní taktiky, která se na pevnině rozvinula po bitvě u Morgartenu (1315) a po husitských válkách. Bitva u *Edgehill* proto vykazuje všechny znaky bitvy rytířské: neukázněnost královských jezdců, kteří se po prvním úspěšném úderu vrhnou na tábor parlamentní armády a začnou plenit; na druhé straně pak taktickou nicotnost pěchoty na obou stranách, která bojuje bezvýsledně několik hodin, aniž dojde k nějakému rozhodnutí. V rámci rytířské bitvy je pěchota jen pomocnou — a to obrannou — zbraní, neschopnou přivést rozhodnutí; to se mohlo podařit jen lidové pěchotě švýcarské a husitské, která tím zároveň ukončila moc a slávu rytířských zbraní. U *Edgehillu* byly obě pěchoty svou vojenskou povahou rytířské a ani u par-

lamentní armády, u dvou pluků londýnských tovaryšů, nemohlo nadšení nahradit nedostatek taktiky, která by se mohla úspěšně opřít proti rytířským zbraním. Tehdy byla pěchota zbraní defensivní a král Karel I. věděl dobře, proč nevyhověl radě svého vojevůdce, falckého prince Ruperta, aby podnikl nájezd na Londýn, středisko protikrálovského odporu: neboť v obraně města by se londýnská pěchota osvědčila mnohem lépe než v otevřené bitvě.

To se také ukázalo v bitvě u *Newbury* (20. září 1643), kde parlamentní kopiníci odrazili útok královského jezdecktva za pomoci vlastního jezdecktva na křídlech, nemohli však sami přejít k útoku, jsouce jako součást pomocné pěchoty neschopni útočných taktických obrátů. A parlamentního jezdecktva byl nedostatek.

I druhá okolnost oslabuje parlamentní armádu. Jen šlechta měla tehdy dosti předběžného vzdělání k vedení pozemní války. Proto připadlo i v nizozemském odboji proti Španělsku vojenské vedení šlechtě domu Oranžského. V parlamentní armádě vyplývá však z vojevůdcovství hraběte *Essex*, lorda *Manchestra* a jiných šlechticů váhavé, krotké, ne-li zrádné vedení války, které nevyužilo ani těch nemnohých příznivých situací, jež se parlamentu za první dvě léta občanské války naskytly.

Radikální puritáni si nemohli uvědomit příčiny vojenského neúspěchu v těchto dvou letech. Bylo čím dále tím jasnější, že vítězství parlamentu nezajistí prodejné lanc-knechtství, byť i londýnská City měla k tomu dosti peněz, nýbrž ukázněné nadšené vojsko; nikoli improvizovaná milice, nýbrž pevně učeněná armáda; nikoliv nemohoucí pěchota, nýbrž silné a nově bojující jezdecktvo jako hlavní zbraň; a to vše jen tehdy, bude-li odstraněno šlechtické váhavé a zrádné vedení.

Obrat v tomto směru — a tím i rozhodnutí o dalším osudu a vývoji anglické revoluce — přinesla bitva u *Mar-*

ston Mooru dne 2. července 1644. Puritáni spojení se skotskými presbyteriány stáli proti královské armádě: pěchota proti pěchotě uprostřed, jezdeckto proti jezdecktu na obou křídlech. Bitvu zahájil úspěšný nájezd královského jezdeckta, které za vedení generála Goringa zatlačilo na levém křídle jezdeckto parlamentu. Pod dojmem útěku jezdeckta zakolísal i parlamentní pěší střed. Ve svých dějinách vojenství popisuje Daniels velmi výstižně situaci, která nastala v tomto okamžiku, pro anglickou revoluci tak kritickém. Vítězné eskadrony generála Goringa cválaly za prchajícími parlamentníky, aby získaly zajatce a kořist... „Výkupné a kořist byly pohnutkou těchto neukázněných rytířů a pacholků.“ Kdyby se bylo Goringovi podařilo vrhnout celou sílu svého jezdeckta proti parlamentní pěchotě, pak mohl rozpráší i ty poslední bojové houfy, které svými pikami kladly pasivní odpor. Nekázeň Goringovy jízdy rozhodla bitvu stejně nutně jako její protipól — kázeň Cromwellových jezdců na druhém křídle. Po tuhém boji tu Cromwellovi jezdci získali převahu nad kavalíry Rupertovými — převahu, která vyplývala z jejich semknutého způsobu boje, z lepšího obrnění a lepších koní. Když Rupertovi jezdci ustoupili, přenechal Cromwell pronásledování skotským eskadronám. Svě vlastní jezdec měl natolik v ruce, že s nimi mohl provést ukázněný obrát doprava, vyprostit ve středu vlastní pěchotu, zahnat královskou pěchotu a pak rozpráší Goringovo jezdeckto, když se rozptýleně vracelo z pronásledování. Ukázněný obrát tisíce Cromwellových kyrysníků rozhodl bitvu i osud anglické revoluce v tomto — jak praví Daniels — „nesmírném okamžiku světových dějin, kdy zazněl umíráček králi Karlu, který se chystal na vítězné tažení Cornwalllem“.

Nesmírný okamžik, v němž se rozhodl osud anglické revoluce. „Tisíc kyrysníků, kteří ji zachránili“ — nepatří

takové výrazy do pojmosloví idealistického dějepiscevtví? Nikoli: neboť v tváři bitev — a natož bitev v revolučních válkách, kdy se sráží dvojí společenská organizace — jsou vepsány dějiny, a to dějiny zcela materialistické. Goringova jízda představovala v bitvě u Marston Moor královskou reakci. Cromwellova jízda byla představitelkou měšťácké revoluce: rozhodnutí muselo padnout. Převaha parlamentního jezdeckta není v Cromwellově „geniálním nápadu“ provést obrát, ale v *možnosti* jej provést — a tuto možnost mu dala jen revoluční podstata jeho jezdeckta. Je náhodou, že rozhodnutí padlo u Marston Moor, protože mohlo padnout i někde jinde. Ale rozhodnutí bylo zralé — a padlo nejen vojensky, ale i politicky, tím že Cromwellovi independenti nabyli převahy nad presbyteriány, kteří toho měli po úspěšné bitvě dost.

Armáda nového vzoru

Důsledkem vítězství nad královskou armádou a nového rozvržení vnitřních sil v revoluci byla reorganizace parlamentní armády, ke které došlo v dubnu 1645. Tehdy vystoupil Cromwell, vůdce independentů, s mocnou obžalobou šlechtického vojenského vedení. „Lord Manchester, pánové, nikdy nechtěl bojovat a skoncovat válku mečem!“ Tak mluvil v parlamentě Cromwell, generálporučík Cromwell, jehož ústy mluví v tomto okamžiku armáda: „Nadešel čas říci pravdu anebo navždy zmlknout. Nejde o nic menšího, než o záchranu národa ze situace, ve které krvácí a téměř umírá, ze situace, ve které se octl dlouhým trváním této války. Bez rychlého a mocného pokračování ve válce bude nás království mít dost a jméno parlamentu se stane terčem nenávisi... Nebude-li armáda jinak sestavena a válka vedena rozhodněji, pak lid válku déle nese a přinutí vás k nečestnému míru.“ Říci pravdu —

anebo zmlknout, to je — přeloženo do řeči revoluce: vést revoluci dále reorganisací armády, anebo odevzdat se na milost i nemilost králi.

Způsob, jakým Cromwell prosadil reorganisaci armády, je rafinovaně promyšlený. Nějaký dosud neznámý člen sněmovny, samozřejmě Cromwellův muž, pan Zouch-Tate, navrhuje, aby žádný člen sněmovny nesměl zaujmout během války místo v armádě. Pod tlakem independentů dává sněmovna souhlas, stejně jako později i sněmovna lordů. Dne 2. dubna 1645 dochází k t. zv. „aktu sebezapření“: Essex, Manchester, Waller, Warwick a jiní šlechtičtí velitelé parlamentní armády podávají demisi. V této řadě schází jeden člen parlamentu: Oliver Cromwell. Mlčí, nemluví a jeho independenti se postarají o to, aby se i ve sněmovně o tom nemluvalo. Cromwell má za sebou armádu. Ví, že nyní, po vítězné bitvě u Marston Moor, kterou rozhodl svými jezdci, zbývá pro úspěšné velení jen on. Ví, že ho v okamžiku nebezpečí parlament povolá k velení armády, tuší snad, že mu prodlouží jeho patent generálporučíka tolikrát, až se stane skutečným vrchním velitelem. A tak je od Cromwellova mlčení jen krok k nezávislosti vojenského vedení na parlamentu.

„Aniž si to učené hlavy obou sněmoven uvědomují — praví novější Cromwellův životopisec Bauer — s dnem přijetí aktu sebezapření ujaly se strana i armáda independentů, které srostly již téměř k jedinému pojmu vlády v Anglii. Cromwellova výzva k odporu proti Skotům mocně zapůsobila ve všech vrstvách lidu. *Svoboda víry!* tak to zní dlouho neslýchanou silou celou Anglií, a *Svoboda občana!* zní vedle toho stále silněji volání druhé, které vrhl Cromwell do kvasu mas... Že jeho cílevědomý boj proti králi jako utlačovateli tohoto svobodného sebeurčení splývá v masách s vědomím boje proti každé autoritě, tomu nemůže zabránit. Na tomto bodě začíná proud

— a Cromwell to ještě nepostihne — pomalu, ale nezádržitelně prolamoval hráze“ (H. Bauer „Oliver Cromwell“, str. 162). Měšťácký historik dostává v tomto okamžiku strach před tím, co nazývá bojem mas proti každé autoritě, před strašidlem revoluční anarchie, s kterým se setkáváme u každého měšťáckého historika: proud ovšem, který tu prolomuje hráze Cromwellova pořádku, není ničím jiným než proudem revoluce, která se nespokojuje ani s cíli independentů.

Řečištěm tohoto proudu se stane nově učeněná armáda.

Organisace „nové armády“ (*New Model Army*) je v podstatě jen rozšířením vojenského řádu Cromwellových jezdců na celou parlamentní armádu. Již v zimě 1642/43 organisuje Cromwell svazky několika hrabství, z nichž by se doplňovala parlamentní armáda. Udržel se však jen svaz východních hrabství (Norfolk, Suffolk, Essex a j.), Cromwellův užší domov, a odtud také pochází jádro jeho jezdců: nejlepší a nejnaděšenější puritáni jeho nejbližšího okolí.

Nový armádní řád dal každému zdatnému a spolehlivému vojáku možnost vzestupu bez ohledu na jméno, stav a rod.

„V podstatě to bylo zavedení principu konkurence — tak praví Otto Rühle ve svých „Dějínách evropských revolucí“ — volné hry sil, jaká platila v hospodářském životě, do armády až dosud svázané stavovskými privilejiemi. Tedy naplnění měšťácké armády demokratickým měšťanským duchem. A brzy se stala neslýchaná věc: švec, kramář, topič, klempíř, vozka, se stali hejtmany, plukovníky, veliteli. Armáda rostla zdola zcela novými silami, podle nových zásad, pevně učeněná, stroze ukázněna, naplněna novým duchem — rostla k udivující síle a výkonnosti, k nezdolné a neotřesitelné válečné moci“ („Geschichte der europäischen Revolutionen“ I, str. 288).

K této síle rostla armáda anglického parlamentu ze dvou sociálních složek: jedna, městská, která spojovala politickou zralost a radikalismus s hospodářskou silou města — a druhá, venkovská, která se stala svým sedláckým majetkem a paličatým kalvinismem předpokladem Cromwellových Ironsides.

Není nic divného na tom, že pracující plebejský živel tvořil hlavní jádro armády. Krise feudalismu strhla do svého víru celé společenské vrstvy a zbavovala je ekonomických kořenů tím, že zanikalo feudální naturální hospodářství. Zároveň vznikaly v městech nové pracující vrstvy, které spolu s plebejskými živly tvořily většinu obyvatelstva; byly téměř bez majetku a tak je nic nepoutalo ani k půdě, ani k řemeslu, nic, co by je zdržovalo od vstupu a setrvání ve stále parlamentní armádě. V této masě byli měšťtí plebejci obratnější než selští mládenci, a tak zaujme brzy mezi důstojníky, vyššími z nízkého stavu, první a nejpočetnější místo měšťtý lid. Vedle živlu plebejského byli to však už i dělníci, kteří šli s nadšením do revoluční armády, a tak se dovídáme ze spisku, který roku 1677 doporučuje omezit vývoz vlny, že zejména dělníci, kteří zpracovávali vlnu, tkalci, tvořili v armádě značně silnou složku.

V revolučních letech vystoupila ovšem v Londýně ještě jiná lidová složka městská: tovaryši a učedníci cechovního řemesla a obchodu. Tato složka se stala nejednou oporou reakce — jak královské, tak i presbyteriánské, později dokonce i oporou lorda protektora proti armádě. Tato složka byla ovšem závislá na řemeslných ceších. Neměla zájem na úplném odbourání cechovních pout, nýbrž pouze na zkrácení dlouhé učednické doby (určené královnou Alžbětou na sedm let) a na větším rozsahu volného času,

zkráceného puritánsky přísnou nedělí. Byla to složka, která lpěla na majetku a měla zájem jen na zkrácení přechodu učedníka přes tovaryše k mistru. A právě takovými sliby je dovedla získat proti revoluční armádě. Byli-li ovšem tento oddíl schopný demonstrovat proti independentům jménem presbyteriánské většiny r. 1647, pak byl ovšem v podobě improvizovaných miličních sborů bezmocný proti plukům revoluční armády.

Druhou složkou armádní masy byli svobodní sedláci, t. zv. *yeomen* anebo *freeholders*, svobodníci. Tato vrstva stála ostře proti feudální i moderní šlechtě, která je vyvlastňovala a vykupovala. Z této vrstvy, která tehdy ještě počítala mnoho majetných příslušníků, rekrutoval Cromwell v první době své Ironsides. Ti mohli mít nákladné a dobré kyrysy, i výtečné koně selského chovu. Už tím si získali převahu nad královými jezdci, které bankrotující feudální šlechta i královský dvůr dovedly jen velmi nedokonale vyzbrojovat.

Hospodářská síla měst, a zejména Londýna, dala parlamentní armádě i finanční a tudíž zásobovací páteř, kterou královská armáda neměla. Královi vojáci se proto živili plněním a drancováním. Viděli jsme, že to v bitvě u Marston Mooru vedlo k porážce královských. Hospodářsky silná parlamentní armáda se svou puritánskou ideologií měšťtanské spořivosti, dobře vyzbrojena a dobře živena, neměla zájem na plnění, a představovala tudíž ideální materiál pro výcvik. V tomto výcviku, jehož předpokladem je dobrovolně přijatá revoluční kázeň, tkví tajemství vojenského úspěchu parlamentního vojska. „S vnitřní zbrojí klidného svědomí a s vnější zbrojí svých dobrých železných zbraní, stáli jako jeden muž a útočili se zběsilou odvahou“ — tak praví o těchto bojovnících jejich současník sir Bulstrade Whitelocke.

Byla to armáda revoluční a stálá — nikoliv žoldnějí,

na které se revoluční vojáci parlamentní armády dívali se značným pohrdáním. Svědčí o tom jejich píseň „Hrdlivý voják“, jejíž první tři sloky zní:

*Je zásluhou dát krev a život
pro Boha a jeho věc;
a nemá na zemi sladší smrti,
než kdo odchází pro vládu Boží,*

*pro pravdu, víru, hrůzu papeženců,
pro říši pravých a ne římských křestanů.
Nebojuji pro peníze a vlastní čest,
jen Boha čistou službu chci zavést v Anglii.*

*Žoldnéři, kteří tasí meč jen za peníze,
nestojí za dobré pomodlení.
Snad mohou býti někdy užiteční,
avšak stejné cti s dobrými nikdy nedosáhnou.*

Vláda Boží a říše křestanů je ve skutečnosti měšťáckou revolucí; a třeba byla tato revoluce dosti realistická, aby uznala a tudíž i užila, zejména na počátku, žoldnéřů, pak byl přece jen občanský a revoluční voják hlavní její silou.

Ironsides

Vznik žoldnéřství a zánik feudálního rytířstva umožnil taktiku sevřených jednotek, nutně úspěšných proti starému individualistickému způsobu rytířského souboje. Po Švýcarech a Španělech přešli Nizozemci k výcviku žoldnéřské pěchoty ve větších rozměrech. I když puritánští uprchlíci, kteří se vrátili z Holandska do revoluční Anglie, přivezli kromě obchodnických a technických i některé vojenské zkušenosti, bylo to přece jen marné, neboť v ob-

čanské válce hrálo žoldnéřství na obou stranách jen mizivou úlohu. Měla-li měšťanská pěchota odolat náporu rytířského jezdeckta, musela se opřít o stejně silnou anebo silnější zbraň. A Cromwell přešel k dosud neslýchanému kolektivnímu *výcviku jezdeckta*. Výcvik jezdeckta je ovšem mnohem obtížnější než výcvik pěchoty. Píše o tom Delbrück:

„Udržet vnější soudržnost v jezdeckém oddílu je mnohem obtížnější než u pěchoty a boj muže proti muži byl pěstován u jezdců vždy v mnohem větším rozsahu, než u pěchoty, kde ustupoval do pozadí za pohyby a tlakem mas“ („Geschichte der Kriegskunst“ IV, str. 137).

Lidová základna parlamentní armády však skýtala možnost dospět k taktickému užití jezdeckých *oddílů*, k jezdeckému výcviku kolektivnímu, který byl umožňován revoluční kázní. Takto cvičené jezdeckto mělo svým masovým tlakem taktického tělesa samozřejmě převahu nad Karlovými feudálními rytíři. Slyšme dále Delbrücka:

„Vojenská kázeň, která se podle Cromwellových slov zakládala na vášni a pravdě víry, byla použita a cvičena k utvoření pevně soudržných taktických jezdeckých těles... Cromwell žádal nejen, aby zdatní lidé se stali hejtmany, ale aby se jim popřálo také dosti času k výcviku jejich oddílů. Také královské jezdeckto bylo chrabré. Hrabě Essex si jednou zoufal nad tím, protože nevěřil, že se kdy podaří utvořit jezdeckto stejné úrovně, jakou mělo královské. Převaha, kterou posléze získali Cromwellovi železni jezdcí, nespočívala v jejich chrabrosti, nýbrž v jejich *kázní*... Byla to otázka vojenské výchovy, dílo velmi namáhavé, které si vyžádalo neustálého morálního napětí — dílo, které puritáni dokázali svou duševní silou; to královští dokázat nemohli“ (tamtéž, str. 217).

Duševní síla puritánů — to je síla jejich revolučního uvědomení, projevuující se v rouchu náboženské ideologie.

I tu stačí přeložit Delbrückův rozbor do názvosloví skutečné historie: Delbrück, který theoreticky nenáviděl historický materialismus, je prakticky, ve svých vědeckých historických rozbořech, jedním z nejbohatších pramenů historicko-materialistického dějepisectví.

Je velmi zajímavé, jak Cromwell sám posuzoval své Ironsides. Roku 1643 píše parlamentním komisařům v Cambridge, kteří mu posílají jezdecktvo:

„Zapřísahám vás, abyste byli opatrní při volbě kapitána jezdecktva. Několik málo čestných mužů má větší cenu než celý houf jiných... Hledám raději prostého kapitána, který ví, zač bojuje, a který to dělá s plnou láskou, než takové, kterým se říká páni, kteří však nejsou nic víc než to... Snad to někoho zlobí, že tak prostí lidé se stávají jezdeckými hejtmany. Mohlo by být dobré, kdyby úctyhodní lidé s vysokým postavením zaujali tato místa. Proč nepřišli? Kdo jim v tom bránil? Poněvadž naše věc je důležitá, je lépe mít prosté lidi než žádné.“

Svému bratranci Oliver St. Johnovi píše Cromwell do Londýna:

„Moje vojsko roste, mám skvělé lidi. Kdybyste je poznal, měl byste před nimi úctu. Nejsou to žádní novokřtění, nýbrž poctiví, střízliví křesťané.“

Proti parlamentním generálům, kteří snižují Cromwellovy Ironsides nařčením ze sektářství a novokřtěnství, hájí je Cromwell v dopise příbuznému:

„Moji lidé, i když se jim nadává novokřtěnců, jsou poctiví a bohabojní a tak vzdáleni jakéhokoli bezpráví, jak je v celé Anglii mezi vojáky nenajdete.“

Když pak skotský generálmajor Crawford uvězní puritánského důstojníka pro novokřtěnství, dostane od Cromwella psaní, datované 10. března 1643, v němž si přečte:

„Tento muž je prý novokřtěnec. Víte to jistě? A kdyby

byl: brání mu to ve službě zemi?... Stát, pane, se nestará o přesvědčení těch, které si volí pro svou službu, jen jsou-li ochotní věrně sloužit, to stačí. Už jsem vám dříve řekl, abyste nesl trpělivě, má-li někdo jiné přesvědčení než vy.“

Novokřtění a sektáři, kteří se tu tak hrozivě objevují mezi vojáky — to jsou revoluční živly mnohem radikálnější než Cromwellovo independentství. V těchto větech z Cromwellových dopisů nalzáme tři druhy argumentace, které odpovídají třem stupňům postavení parlamentní armády v revoluci. Napřed žádá Cromwell takového hejtmána, který ví, zač bojuje a dělá to s láskou — toť první období revoluce, kdy Cromwell sám buduje revoluční jezdecktvo. Druhý argument je obhajoba armády před sektářstvím a novokřtěnstvím — obhajoba proti nařčení z přílišné revolučnosti: toť druhé období, v němž se levelleři a jiné sekty oddělí od independentů a postaví proti nim své vlastní radikální požadavky. A posléze třetí argument, tolerance nového měšťanstva, kterému již nejde o revoluční nadšení, nýbrž o věrnou službu. V těchto úryvcích z Cromwellových dopisů, pocházejících vesměs z prvního jeho nejrevolučnějšího období před reorganizací armády, jsou nicméně skryty všechny vývojové možnosti *měštáckého* revolucionáře Olivera Cromwella. Tři stupně od revolučně nadšeného vojáka, přes strach před plebejskou důsledností revoluce až k službě bez přesvědčení — stupně v dopisech jednoho období, kdy vše bylo ještě ve sváru a kdy v revoluční frontě ještě stály všechny složky, které do ní vstoupily — tři stupně však, které se později časově a historicky rozestoupí.

Vznik levelleřů

Jakmile začíná majetná část revoluční fronty mít revoluce dost, dochází k diferenciaci: postupně se oddělují in-

dependenti od presbyteriánů a levelleři od independentů. Engels věnoval tomuto třídění velkou pozornost již r. 1844, kdy píše o anglické revoluci v pařížském listu „Vorwärts“:

„Anglická revoluce sedmnáctého století je přesný vzor francouzské revoluce roku 1789. V „Dlouhém parlamentě“ lze snadno rozeznat tři stupně, které se projeví ve Francii jako ústavodárné shromáždění, zákonodárné a národní konvent; přechod od konstituční monarchie k demokracii, k vojenskému despotismu, k restauraci a k revoluci *juste milieu* nalézá v anglické revoluci ostrý výraz. Cromwell je Robbespierre a Napoleonem v jedné osobě; Girondě, hébertistům a babouvistům odpovídají presbyteriáni, independenti a levelleři; politický výsledek je u obou dosti žalostný, a celá paralela, kterou by bylo možno rozvést ještě mnohem podrobněji, mimochodem také ukazuje, že náboženská i nenáboženská revoluce mají konec konců stejný výsledek, dokud to zůstane při revoluci politické.“

Třicet let později, v první kapitole „Antidürringa“, určuje Engels levellerům jejich přesné třídní místo:

„A i když si měšťáctvo smělo celkem vzato činit nárok na to, že v boji se šlechtou zastupuje zároveň zájmy různých pracujících tříd oné doby, přece jen při každém velkém měšťáckém hnutí pronikala samostatná drobná hnutí té třídy, která byla více méně vyvinutou předchůdkyní novodobého proletariátu. Tak je to v době německé reformace a selské války směr Münzerův, ve velké anglické revoluci levelleři, ve velké francouzské revoluci Babeuf“ (české vyd. 1947, str. 18).

Jakmile zámožná presbyteriánská většina parlamentu unikla tlaku feudální třídy a nebezpečí královského absolutismu, převalila okamžitě břemeno státní správy na nemajetné vrstvy ve formě nepřímých daní. Potravní daň, zavedená podle nizozemského vzoru, nesmírně zdraží všechny životní potřeby, během krátké doby se cena chleba

zdvojnásobí. Nájemci potravní dávky rychle bohatnou, ostatní členové parlamentní většiny dovedou si obratně a rychle zajistit svůj podíl na konfiskovaných feudálních a královských statcích. Vzkvete blahobyť a korupce — a zároveň hospodářské vysílení nemajetných vrstev válkou. Chamtivost presbyteriánských měšťáků nezůstává za dravým kořistnictvím feudálních pánů. Kritika se potlačí přísnou censurou a jednou z jejich prvních obětí je vůdce levellerů John Lilburne, který je uvržen do vězení pro urážku lorda Manchestra. V tomto období se stanou independenti, zástupci průmyslově-měšťáckých a maloměšťáckých zájmů, nadějí utlačovaných, která je povznesena k moci.

Independenti jsou však stranou měšťáckou, byť i radikální; jakmile se však plebejským tlakem dostanou k moci, projeví se i jejich polovičitost v plné síle. Nechtějí vést revoluci až k jejímu konci, Cromwell dokonce začíná vyjednávat s králem, independentní politikové rychle dohánějí korupčnost a blahobyť presbyteriánů. A tu se od nich odděluje nové hnutí, zároveň v Londýně i v armádě, která mezitím dospěla k zvláštní organizační formě své revoluční vůle.

Agitátoři

V druhém stadiu revoluce, v období vlády independentů s Cromwellem v čele, projeví se velmi silně třídní boj i v armádě. Již roku 1646, když armáda leží před Oxfordem, vystupují po prvé v jednotlivých plucích hlasatelé „armádních zájmů“. Volila si je každá rota nebo eskadrona, aby projevíli politickou vůli vojáků. V této době má na ně Cromwell rozhodující vliv; shromáždění těchto t. zv. agitátorů spolu s nově utvořenou radou důstojníků posílají parlamentu prohlášení, v němž pokládají obléhání Oxfordu za bezúčelné a žádají přímý po-

stup proti králi, jakož i vrchní velení nad celým jezdecktvem pro Cromwella. Tomuto tlaku parlament nemůže neustoupit.

Tito „agitátoři“ nejsou ničím jiným, než jakýmsi druhem vojenských sovětů. „Agitators“, název, který se objeví po prvé v adrese Fairfaxovi ze 26. května 1647, mají funkci politických zástupců vojáků; stáli namnoze, zejména později, pod vlivem Lilburnovým a levellerů. Důstojníci nemohli neuznat tuto novou instituci. Bylo ujednáno, že každý pluk zvolí dva agitátory, výhradně z řad prostých vojáků a poddůstojníků; agitátoři spolu s dvěma důstojníky za každý pluk měli představovat „radu armády“, armádní sovět. Tyto agitátorské sbory představují organizaci revoluční vůle a uvědomění plebejského živlu v armádě anglické revoluce; a Lilburnovým vlivem v těchto sborech je určeno jejich spojení s chudou londýnskou třídou.

Dne 30. ledna 1647 vydají Skotové krále Karla presbyteriánům; král je internován v zámku Holmby. Londýnská City žádá na parlamentu rozpuštění drahé armády, která leží v Saffron Waldenu. Okamžitě se sejdou agitátoři všech pluků spolu s radou důstojníků a protestují ve velmi ostře formulované petici proti rozpuštění armády. Parlament pošle koncem dubna Cromwella, Skippona, Iretona a Fleetwooda k armádě, aby ji uklidnili. „Velmi bděle — píše Bauer — vystihl Cromwell, že se v tomto kvasu může vzpouera proti parlamentu v každém okamžiku přeměnit v nejostřejší nedůvěru k armádnímu vedení. Jedno je jasné tomuto muži bezpodmínečné vojenské autority: politická oposice musí trvat, nesmí však přesahovat do vojenské oblasti.“ Dosud potřebuje Cromwell armádu jako politickou protiváhu *proti* parlamentu; tou však bude armáda jen potud, pokud ji vojensky a kázeňsky udrží ve vlastních rukou. Tentokrát se Cromwellovi podaří ar-

mádu uklidnit. Parlament však neustoupí od svých plánů. Presbyteriáni vytvořili za Hollesova velení novou milici v Londýně a koncem května odchází parlamentní delegace do Saffron Waldenu, aby znovu oznámila armádě, že je rozpuštěna. Agitátoři svolají na 4. červen 1647 velké shromáždění armády, t. zv. „Rendezvous v Newmarket Heathu“, ve kterém se armáda usnese na manifestu: armáda — praví se v něm — není armádou žoldnéřskou, najatou proto, aby sloužila z vůli státní moci, nýbrž „svobodní muži lidu anglického, kteří se sešli a zůstali ve zbrani v poznání a vědomí obrany svých oprávněných lidových svobod a práv“. Důstojníci a vojáci se zavazují, že se nerozejdou ani se nedají po plucích a oddílech odlučovat, dokud nenabudou jistoty, že „my jako státní občané a ostatní svobodně rození příslušníci lidu anglického nebudeme nadále vystaveni takovému útlaku, znásilňování a zneužívání jako dosud“. Ještě větší demonstrace armády, které se zúčastní 21.000 mužů, se sejde šest dní později v Triploe Heathu, nedaleko Cambridge, a znovu rozhorleně protestuje proti rozpuštění armády. V Roystonu se ihned sejdou generálové a Cromwell píše zprávu velmi úctyhodnému lordmayoru, starším a magistrátu města Londýna, ve které pranýřuje nesvědomité plány presbyteriánů, směřující k „zničení práv parlamentu a armády a k zapletení království do nové války“.

V tomto manifestu zazní nový, *nacionální* tón, mluví se v něm výslovně o vojácích, kteří „jako Angličané a občané státu nechtějí si dát vyrvat práva poddaných vlastní krví uhájená“. Cromwell se dovolává Londýna proti presbyteriánskému parlamentu — ve francouzské revoluci sehraje pařížská komuna podobnou, byť i mnohem radikálnější úlohu. Armáda se dá do pohybu a vtáhne do Londýna.

Mezitím vyrvali independenti krále z rukou presbyte-

riánů a uvěznil ho na zámku Hampton Court. Cromwell chce nyní, když armáda vládne Londýnu, uzavřít mír s králem. V armádě roste odpor proti Cromwellovi. Radikální levelleři nabývají stále více vlivu. „Strašlivá převratná strana — jak jí říkala reakce, podle Carlylových slov — třída lidí, která žádala potrestání nejen pro obyčejné zločince a podvodníky, kteří zahnali tento národ do krvavé války, ale i potrestání hlavního zločince“, hlavu Karla I. V armádě se ujme hanlivé slovo o „pánech independentech“ (*the gentlemen independents*), kteří stojí v protikladu k poctivým vojákům, jak si říkají sedláci a řemeslníci v armádě. Lilburne, vůdce levellerského hnutí, nabývá stále většího vlivu mezi agitátory. Jeho revoluční pamflety se nadšeně čtou v armádě, a jak se píše ve zprávě pro sněmovnu lordů z roku 1647, „vojáci tyto pamflety citují jako státní zákony“. V jiném spisu se píše, že „celá armáda se zdála být jediným Lilburnem a více nakloněna zákony vydávat než je přijímat“. A royalistický spis z roku 1648 popisuje takto agitátora:

„Neboť má neustále v jedné ruce meč a v druhé jednu z Lilburnových epištol, která je mu váhou, již váží veškeré lidstvo tohoto a nastávajícího světa.“

Sbor agitátorů vypracuje demokraticko-republikánský manifest, pod titulem: „Lidová smlouva na základě všeobecného práva za účelem sjednocení všech nepředpokládaných lidí.“ A uskutečnění lidové smlouvy slavného „*Agreement of the people*“, se stane hlavním heslem levellerů.

V „lidové smlouvě“ jsou formulovány požadavky pracující třídy této doby. Žádá mnohem širší volební právo, než bylo dosud, a mnohem širší sněmovní sbor. Obecná svoboda vyznání, volba duchovních obcí, k jejichž vydržování nesmí být nikdo přinucen; nahrazení všech cel, dávek a desátků přímou daní na každou libru skutečného

majetku; přetvoření armády v národní milici; volba úředníků hrabstvím, formulace zákonů v anglické řeči, podpora chudých, starých a invalidů — to jsou hlavní požadavky tohoto radikálně demokratického programu levelerů. Jak je vidět, jde o plebejskou, radikální formulaci programu měšťácké revoluce, která se však v této formě již nesnáší s bezpečností majetku vyšších tříd a naráží v nich a v jejich representantu Cromwellovi na ukrutné protivníky.

Neústupný boj agitátorského sboru jde proti všem, kteří svou smířlivostí ohrožují dílo revoluce. Cromwellův vlastní pluk se postaví proti němu a podepisuje spolu s ostatními petici „Věc armády“ (*The Case of the Army*), která obsahuje hlavní požadavky levellerů. Dokonce i část důstojnictva sympatizuje s Johnem Lilburnem, a tak Cromwellovi jednou armáda vzkáže, že ztratí důvěru armády, nepřeruší-li zrádné styky s králem. Lilburne žádá dokonce, aby si armáda zvolila sama své důstojníky, aby si z přátel lidu vytvořila radu, která by svalila usurpátory. Počínající povstání v armádě potlačuje Cromwell přísným válečným soudem na Corkbush Field u Ware, kde je jeden ze vzbouřenců je zastřelen.

Když vznikne 29. května 1649 republika, vzroste znovu Lilburnovo levellerské hnutí proti diktatuře independent-ské státní rady. Lilburne ovládá nyní již plně agitátorský sbor; jeho zelené stuhy se rozšíří v armádě a zatlačují Cromwelloy kokardy; znovu vznikne myšlenka vojenského povstání s obsazením opevněných míst Yorku, Oxfordu a Bristolu. Ve stejnou dobu vznikne v chudém sel-ském lidu hnutí *diggerů* v hrabství Surrey. Pluk, který má odejít do boje proti Irsku, se zdráhá opustit armádu. K otevřenému výbuchu dochází, když Cromwell nařídí postup jednoho pluku proti levellerům. Vojáci strhnou republikánské odznaky, na všech čepicích se objeví zelené stuhy

a dokonce letáčky s hlavními požadavky lidové smlouvy. Cromwell znovu zasáhne válečným soudem, leveller Lockyer je zastřelen, celá armáda ho doprovodí na cestě do hrobu, a spolu s ní tisíce londýnských plebejců: mohutná demonstrace proti generálům a jejich státní radě, proti Cromwellově vojenské despotii. Jen s velkou obtíží uklidní tentokrát Cromwell armádu.

Klid netrvá dlouho. Roku 1651, před bitvou u Worcesteru, se armáda znovu pozvedne proti korupčnosti independentských členů vládnoucího aparátu. Worcesterští vítězství proti Skotům poněkud stlumí nespokojenost, která pak znovu vzplane proti zbytku parlamentu. Pod tlakem této nespokojenosti se sejde ústavní komise, na které navrhuje Cromwell republikánskou ústavu s monarchistickými prvky. Zástupci armády Harrison, Fleetwood, Whalley a Desborow žádají čistou republiku. Sir Henry Vane chce omezit volební právo výší důchodu a setká se s ostrým odporem agitátorů, kteří povstanou proti tomu v armádě za vedení Sexbyho a Rainsborowa. Pod tlakem armády rozpustí Cromwell parlament — nevypisuje však nové volby, jak to armáda žádala.

Po rozpuštění Dlouhého parlamentu (20. dubna 1653) nabývá odpor plebejských vrstev nových forem. Nepřátelé revoluce se zdají být poraženi — nyní nadešla doba splnění všech slibů, nyní musí dojít ke království Božímu na zemi. V lůně levellerů se objeví různé nábožensko-sociální sekty, jako kvakeři a kvintomonarchisté.

Pod tlakem tohoto nového širokého hnutí svolává Cromwell t. zv. *Parlament svatých* (4. července 1653). Tento parlament, sestavený z nejpobožnějších, a tudíž nejradikálnějších občanů, rozpustí kancléřský soud, u něhož vězí 23.000 nevyřízených případů. Zavádí trest smrti nikoli jako dosud pro majetkové delikty, ale pro vraždu. Když pak přikročí k zrušení desátku — materiálního před-

pokladu presbyteriánské církevní organizace — rozpustí Cromwell i tento Parlament svatých.

Znovu vzplane lidové hnutí. V kázáních sektářů se stane Cromwell zvířetem Apokalypsy. Kvintomonarchisté a kvakeři povstanou proti lordprotektoru, vedení Georgem Foxem a v armádě Harrisonem. Tentokrát provede lordprotektor Cromwell čistku velmi důkladně: je na vrcholu své moci, stal se Napoleonem své třídy, která potřebuje klid k rozvoji svého bohatství. Vůdcové povstání putují do vězení, 150 důstojníků je sesazeno, čistí se i mezi mužstvem. Cromwell opírá svou protektorskou moc o oblastní generálmajory a proti revoluční armádě buduje v milici nový nástroj svého panství.

Tím je revoluce skončena. A znovunastolením Stuartovců mění se už jen *forma* měšťáckého panství, nikoli jeho obsah, který dostane 30 let později definitivní tvář t. zv. „slavnou revolucí“, nastolením domu Oranžského.

C. ZÁVĚR

Dvě okolnosti podlomily sílu anglické republiky. Byla to na jedné straně skotská a irská otázka, na druhé straně konservativní povaha anglické revoluce.

Skotská otázka

V hornatém Skotsku byla nositelkou protistuartovského odboje *šlechta* — nikoli jako v Anglii měšťáctvo. Šlechta byla proti stuartovskému absolutismu, nikoli však proti slabému králi, který pro ni přece byl představitelem legitimacy šlechtických titulů a privilegií. Skotská šlechta — jako ostatně i část anglické — bojovala proti Stuartovcům, dokud hrozili absolutismem, a začala je podporovat, jakmile byli bezmocní.

Skotskou šlechtu proto první uspokojila revoluce; to ji spojovalo také s presbyteriánskou frakcí, která viděla v slabém králi oporu řádu a soukromého vlastnictví. Jakmile vznikla independentská republika, najde nejen vnitřního nepřítel ve vlastních presbyteriánech, ale i zahraničního nepřítel ve skotské šlechtě, která uznává po vzoru Irska Karla II. a kterou Cromwell musí velmi pracně porážet. Tento skotský problém vzniká z nerovnoměrného růstu nových výrobních sil v Anglii, které měly v členitých březích jihozápadní Anglie a v lidnaté střední a východní Anglii lepší podmínky než v hornatém Skotsku.

Irská otázka

Od roku 1175 začíná kolonisace Irska anglickými králi. Když Anglie v reformaci Jindřicha VIII. přechází k protestantismu, zůstává Irsko katolické na protest proti útlu anglických protestantských pánů. V tomto postavení se stává Irsko brzdicí složkou anglické revoluce.

Roku 1641 dochází k irskému „katolickému povstání“ proti zvýšenému vykořisťování, jehož představitelem je králův kancléř lord Strafford — bývalý parlamentář Thomas Wentworth. Je to pověstné povstání v Ulsteru a dochází přitom k ukrutnému povraždění protestantů. *Podstata* konfliktu je stejného druhu jako odpor parlamentu a nižších tříd anglických, který vede posléze k procesu proti Straffordovi a k jeho popravě. V této společné podstatě mohl tedy spočívat spojovací článek mezi irskou a parlamentní protistraffordovskou vzpourou. Avšak *forma* irské vzpoury, povraždění protestantů, které vyplývalo z nacionálně utlačujícího, vlastně koloniálního vykořisťování Irska, staví proti katolickému Irsku protestantské nositele anglické revoluce. Z parlamentu, který bojuje proti Straffordovi stejně ostře jako Irové, zní k nim na

zelený ostrov rozhořčené nacionalisticko-náboženské volání: „Pomsta za Ulster!“ A tak se vzbouřené Irsko nestane zálohou revoluce, nýbrž zálohou feudální a Římu nakloněné stuartovské kontrarevoluce: Roku 1643 podaří se hraběti Ormondovi získat katolické Irsko pro králův boj proti parlamentu. Po popravě Karla I. (1649) uznává Irsko jeho syna za krále. A posléze pak utvrzuje Cromwellovo tažení proti Irsku, které pomstí Ulster měšťácko-protestantskou ukrutností, katolické mučednictví jako formu nacionálního protianglického odboje.

Engels a Marx pokládali právě tuto stránku anglické revoluce za jednu z jejích hlavních brzd. Engels píše Marxovi dne 24. X. 1869:

„Na irských dějinách je možno vidět, jakou je smůlou pro národ, když si podmanil národ druhý. Všechna anglická svinstva mají svůj původ v irské Pale (provincie v Irsku, která byla nejprve obsazena Angličany). Cromwellovu dobu musím ještě dřít, tolik však se mi zdá jisté, že by věc byla dopadla i v Anglii jinak, kdyby nebylo bývalo nutné vojensky ovládnout Irsko a vytvořit tam novou aristokracii.“

A o měsíc později píše Marx Kugelmanovi: „Vskutku anglická republika za Cromwella ztroskotala na — Irsku.“

Konservativnost anglické revoluce

Roku 1850 píše v „Neue Rheinische Revue“ Marx a Engels v kritice Guizotova spisu „Proč měla úspěch anglická revoluce?“:

„Velká záhada pro pana Guizota, kterou si dovede vysvětlit jen rozumovou převahou Angličanů, záhada konservativní povahy anglické revoluce, to je spojenectví, v němž setrvává buržoasie s největší částí velkých majitelů půdy, spojenectví, kterým se anglická revoluce podstatně liší od

francouzské, jež zničila velký majetek půdy parcelací“ (cit. podle „Gesammelte Schriften von K. Marx und F. Engels 1841—1850“ III, str. 412).

Anglická revoluce nedovedla dát rolníkům půdu a v hnutí *diggerů*, kopáčů, se shledáváme s hnutím chudého rolnictva, které připomene své době stěžejní úkol každé měštácké revoluce. V hrabství Surrey, na jih od Londýna, se objevily skupiny lidí, které započaly motykami a lopatami obdělávat ladem ležící půdu. Prohlásili to za svaté právo pracujícího lidu, aby směl na veřejné půdě kopat, orat, sít, sklízet a bydlet. Vůdcové těchto „pravých“ levellerů byli Everard a Winstanley. Je pochopitelné, že buržoasie velmi ostře zasáhla proti tomuto svévolnému vyvlastňování, které nechtěla provést sama pro své spojenectví se šlechtou.

OD MORGARTENU K VALMY (1322—1792)

A. DVA PROUDY VÝVOJE

Revoluce jsou i ve vojenství lokomotivami pokroku a vojenské formy, které vzniknou revoluční cestou, liší se od vojenských forem, které se po revoluci ustálí, využívající výhod, které revoluce přinesla. Tak se podstatně liší revoluční měštánská pěchota 14. a 15. století v Belgii, Anglii a v Čechách od vládnoucího typu tohoto období žoldněrství, které však je také *pěchotou*. Tak se liší stálá masová armáda 19. století od armády francouzské revoluce, která jí dala vzniknout. Podstata tohoto rozdílu je v tom, co objevil rozbor anglické revoluce jako funkci plebejského živlu v revoluci. Odlišnost revolučních a porevolučních vojenských forem — platí to ovšem jen pro revoluce měštácké a měštácké — má svůj kořen ve zvláštní úloze plebejského živlu. Engels píše o anglické a francouzské měštácké revoluci, že musí jít daleko za své cíle, aby mohla sklídit plody vítězství v této době zralé, a plebejský živel, předchůdce moderního proletariátu, pohání revoluci vpřed. Tak je v anglické revoluci parlamentní armáda politickou organizací plebejského živlu a zároveň i jeho organizací vojenskou, která radikálně a mnohdy i proti Cromwellově vůli prosazuje cíle měštánské revoluce. Tak je i revoluční terorismus let 1793—94 plebejským způsobem prosazování měštáckých cílů. Buržoasně vlašný způsob vojenské obrany tehdy představují Lafayetteovy Národní gardy. Plebejský způsob revoluční obrany je masová výzva občanská. Plebejský živel si vytváří své revoluční, lidové vojenské formy, které se stávají nové vládnoucí třídě obtížné a nebezpečné, jakmile dosáhla svého. Jakmile revoluce a revoluční třída dosáhne svého thermidoru, nastává doba, v níž reakce může

převzít vojenské zásady revoluční armády, která sama upadá a je pak poražena vlastními prostředky. Tak se srazí u Lipan dvě vozové hradby a tak u Waterloo rozhodne bitvu proti masové armádě Napoleonově nikoli zaostalé vojsko Wellingtonovo, nýbrž masová armáda Blücherova.

Měštansko-selská pěchota Zannekinova, Tylerova i Žižkova představuje ke konci feudální společnosti revoluční proud vývoje vojenských forem. Tento proud dosáhne několika vrcholů a zdánlivě je pak vývoj přerušen — zatím co široký proud vývoje vojenství se datuje od Švýcarů. Ale zrovna tak, jako je masová výzva a ozbrojení celého revolučního národa ve francouzské revoluci formální předtuchou revoluční obrany sovětské, tak i měštanská pěchota, jakožto pěchota revoluční, je daleko před svou dobou. „Normální“ vývoj žoldnéřský ovšem je také oplodněn vždy onou společenskou silou anebo organisací, která je pokrokovější než předešlá.

B. ŽOLDNĚŘSKÉ ZBOŽÍ

Předpoklady

Vznik městského trhu a peněžního hospodářství odstraňuje hospodářské předpoklady feudálně-rytířského individualismu ve vojenství. Před penězi jsou všichni rovni, a byli-li feudální rytíř — i v mase — schopen jen turnajového souboje, je rovná žoldnéřská masa bez privilegií jednotlivce vhodným předmětem taktického výcviku a boje taktického tělesa.

Žoldnéřská pěchota vzniká v krizi feudalismu, v době, kdy se feudální hospodářství rozkládá, kdy se v něm objevují první ekonomické předpoklady kapitalismu. Hlavním z těchto předpokladů je zrušení feudálních vztahů

v zemědělské výrobě. A tak nám vykládá již Francis Bacon, státní kancléř Jakuba I. a filosof (1561—1626), o souvislosti dobré pěchoty s existencí svobodného a majetného sedláctva. Ve svém spise o Jindřichu VII. píše:

„Bylo nesmírně důležité pro moc a postoj království, aby v dostatečné míře existovalo pronajímání půdy, aby zdatní mužové netrpěli nouzi, a aby dostatečná část půdy byla v majetku *yeomanry* a lidí středního postavení mezi šlechtici a domkáři a pacholky... Neboť je to všeobecné mínění nejpovolanějších znalců války, že hlavní sílu armády představuje infanterie neboli pěchota. Avšak k vytvoření dobré pěchoty je třeba lidí, kteří nevyrostli otrocky a v chudobě, nýbrž svobodně a v jakémsi blahobytu. Když stát podporuje nejvíce šlechtu a vznešené pány, zatím co sedláci a oráči jsou jen jejich roboty, anebo také domkáři, t. j. žebráky se střechou, pak dosáhnete snad dobrého jezdecktva, ale nikdy dobré a odolné pěchoty... Je to vidět ve Francii a Itálii a v jiných zahraničních oblastech, kde vskutku je vše buď šlechtou, anebo bídným rolnictvem... do té míry, že jsou nuceni použít námezdních švýcarských band pro své pěší prapory; z čehož také plyne zkušenost, že tyto národy mají mnoho lidu, ale málo vojáků.“

Je to zcela radikální požadavek měštanského filosofa, který pak nalezne své ztělesnění v yeomanských bojovnících parlamentní armády; nicméně však i pro 13. a 14. století platí, že vznik nové žoldnéřské pěchoty předpokládá rozklad feudální ekonomiky. Tento rozklad vrátil celé třídy z ekonomických kořenů, z nichž čerpaly sílu pro celá století: nižší šlechtu, cechovní měšťanstvo, rolnictvo a služebnictvo. Ve všech rozvinutých zemích nebylo tuláctví nikdy tak rozšířeno jako v první polovině 16. století a tito tuláci byli vhodným materiálem pro žoldnéřské vojsko — a ne vždycky nutně materiálem nejhor-

ším. Mnoho synů zchudlé šlechty hledalo svou spásu v žoldněřství a nepovažovalo se to za nikterak nedůstojné. Vojenské řemeslo našlo svou *formu* ve středověkém cechovním zřízení: válečníci měli svůj cechovní řád a představovali čestné a dokonce velmi výnosné řemeslo. *Podstata* toho vojenského zřízení však byla veskrze kapitalistická: bylo to malé, později vzrůstající, nakonec velké vojenské podnikatelství a tehdejšími panovníkům se zdálo zcela samozřejmé, že zadají vojenskou práci zcela kapitalisticky podle nejlepší nabídky. Odehrálo se to dvojnásobným způsobem; buď hejtmani pronajímali sebe i své vojenské tlupy, anebo vláda pověřila hejtmana, aby vojenský oddíl postavil; v obou případech *vojenská* svrchovanost připadala hejtmanu. Již tento vztah byl velmi křehký a nemohl zůstat bez vlivu na energii vedení války. Tito vůdcové vojenských tlup podváděli své podřízené i své válečné pány se stejnou prohnalostí. Tak se potýkali s věčnou nedůvěrou shora a s věčnými vzpourami zdola, což jim sice nebránilo v dobrých obchodech, ale vojensky to značně ochromilo vedení války.

Základem žoldněřství byly vlastně dvojí kupní smlouvy: jedna mezi vojenským pánem a vojenským podnikatelem (hejtmanem) a druhá mezi hejtmanem a žoldněři, kteří mu prodávali svou pracovní vojenskou sílu. Vyplynulo z tohoto smluvního poměru, že vnitřní organizace žoldněřského lancknechtství byla demokratická. Hejtman představil mužstvu poručíka, praporčíka a šikovatele; nato si mužstvo zvolilo t. zv. „*Gemeinweibel*“ jako zástupce svého práva vůči hejtmanu a kromě toho i soudního porotce. V kriminálních případech se sešli porotci a vytvořili za předsednictví „*šultheisa*“ plní soud. Volbou byli určeni i nižší poddůstojníci. Tento smluvní poměr dodržovali zejména v „normálních“ dobách jak žoldněři, tak i důstojníci a kázeň nijak netrpěla tím, že ji mužstvo

udržovalo samo — dokud ovšem smluvní poměr nebyl porušen neplacením žoldu.

S Mehringem počítáme vznik kapitalistického vojenství od rozhraní 15. a 16. století, kdy původní švýcarské kantony utvořily v žoldu kapitálu moderní pěchotu a kdy Macchiavelli psal o válečném umění.

Švýcarská pěchota

„Kapitál již od počátku rád šetřil na výrobních nákladech — praví Mehring — a jak svou duchovní výzbroj bral z antiky, tak svou světskou výzbroj ne sice, jak myslel Macchiavelli, z antických řádů, ale ze společnosti ještě starší, z původního komunismu.“ Rytířské armády nemohlo nové měšťanstvo překonat. Ale již uvnitř těchto armád vznikla pěchota jako pomocná zbraň v době, kdy rytířství se rozpadalo. Z této pomocné zbraně si ukoval kapitál bojeschopnou zbraň a zdoluhavý vývoj podstatně zkrátil tím, že si bojeschopnou pěchotu jednoduše koupil: našel ji ve švýcarské pěchotě, která vznikla na základě patriarchálního hospodářství prvotních kantonů Schwyz, Uri a Unterwalden. V jejich čtvercových houfech a tuhé kázni, v jejich taktické soudržnosti a neodolatelných masových úderech našla se vhodná pěší zbraň proti rytířstvu.

V prvotních švýcarských kantonech se udrželo předfeudální společenství t. zv. „*marky*“ se svým vojenským zřízením. Drsný život v nehostinných horách, komunistické soužití, které bylo rodem, susedstvím, válečným kamarádstvím a hospodářským společenstvím zároveň — tento život zvýšil jak osobní zdatnost jednotlivého bojovníka, tak i soudržnost v boji. Brzy vznikl ve Švýcarsku rozpor mezi těmito horskými kantony a kantony městskými, jakými byly Luzern a Bern. Město tu stálo proti původnímu rolnickému společenství a tento rozpor vedl

v podstatě k tomu, že se švýcarští žoldníci objevili ve všech koutech světa. T. zv. „Reislaufen“ — vstupování do služeb cizích válečných pánů bylo v rozporu s ekonomickou silou a mocí městských kantonů — o tom svědčí několik zákazů, které města prosadila, na př. rok 1553 a 1465 (kdy dokonce žoldníci byli po návratu těžce trestáni). Horské kantony však, které představovaly vlastní vojenskou sílu, byly neschopné vlastní zahraniční politiky; proto svou válečnou sílu *prodávaly* — ze selské palčatosti však nikoli švýcarským městům, kam mířil i jejich zájem, nýbrž tomu, kdo to dovedl nejlépe zaplatit. Tak již roku 1373 se pronajme 3000 švýcarských žoldníků milánskému vévodovi Viscontimu.

Vojenská sláva švýcarské pěchoty se odvozuje od bojů o svobodu proti Habsburkům. U *Morgartenu* (1315) stály horské kantony samy a u *Sempachu* (1386) opřeny o sílu města Luzern proti rytířské armádě habsburské, kterou porazily zdrcujícím způsobem.

Je velmi zajímavé, že uprostřed století, které vede své války strategií unavovací, píše Macchiavelli roku 1521 chválu na strategii zdolávací:

„Kdo umí s nepřitelem dobře svést rozhodnou bitvu, toho jiné chyby při vedení války jsou snesitelné; kdo však tuto schopnost nemá, nepovede nikdy válku k čestnému konci, i kdyby ve všech ostatních odvětvích války byl velmi schopný. Neboť bitva, kterou vyhraješ, ruší následky všech chyb, které jsi jinak spáchal.“

Tuto jinak nepochopitelnou chválu zdolávací strategie psal Macchiavelli pod dojmem vítězného tažení švýcarské žoldnícké pěchoty, jejíž rozhodnost a zdolávací strategie vyplývala ze zvláštních ekonomických podmínek této pěchoty. Chudá země, jako švýcarské hory, nemohla udržet trvale pět procent svého jen půlmilionového obyvatelstva ve zbrani. Měla-li být švýcarská pole pravidelně

a včas obdělávána, pak mohlo branné mužstvo opustit zemi jen na krátkou dobu; muselo tedy krvavou prací válečnou provést velmi důkladně a rychle; nestačilo k tomu rozpráší rytířské armády čtvercovými houfy, bylo třeba jim i zabránit, aby se znovu soustředily. Ochranu proti tomu skýtá jen smrt, a tak bylo Švýcarům přísně zakázáno zajímat: kdo jim padl do rukou, byl zabit. A přestože jim jako pravým žoldníkům velmi záleželo na plnění, museli přece před bitvou přísahat, že vyplnění padlé až po bitvě, aby jinak nezdržovali dobíjení poraženého protivníka.

Sláva Švýcarů vznikla již ve 14. století v bitvách u Morgartenu a Sempachu a dosáhla vrcholu v bitvě u Gransonu a Murtenu (1476) proti Karlovi, vévodovi burgundskému, který byl poražen, přestože se snažil využít dělostřelecké převahy a politického rozporu mezi městskými a horskými kantony. V této bitvě se ukázalo, že moc rytířských armád je definitivně zlomena. Švýcaři se stali první vojenskou mocí v Evropě — jejich vojenská moc však nestála ve službách vlastních švýcarských zájmů, ale ve službě toho, kdo ji dovedl nejlépe zaplatit, a tak se mnohdy stalo, že švýcarští žoldníci bojovali proti sobě v obou protivnických armádách. A právě toto žoldníctví pak posléze podkopalo i vojenskou moc Švýcarů.

Vojenská síla švýcarské pěchoty vyplývala z patriarchálních naturálních pramenů. Peněžní hospodaření, které je základem žoldníctví, muselo nutně rozložit tyto patriarchální základy a tak i vojenskou sílu. Žold a plat zničil původní vojenský instinkt, který zvítězil u Sempachu a Morgartenu, a vytvořil slepou zbrkllost, která žádala útok kvůli „Sturmsoldu“ i tehdy, kdy to nebylo možné. Rozložila se i původní kázeň — neboť Švýcaři se bouřili, jakmile žold nebyl včas zaplacen, a boj o větší a nižší žold nijak neutužil kázeň.

Na druhé straně potřebovaly velké státy jako Rakousko, Francie a Španělsko vlastní armádu a nemohly zůstat beze zbraní, když Švýcaři třeba několikrát za rok přešli z jedné armády do druhé. Tak vznikla německá, španělská a francouzská pěchota podle vzoru Švýcarů, kteří se stali ve všech těchto státech učiteli a tím podkopali vlastní vojenský monopol. Ovšem, tato pěchota byla pěchotou žoldnéřskou a nevyrovnala se švýcarské kázní, která byla nyní nahrazována jen zdoluhavým výcvikem. Tato nová pěchota byla tedy křehká a těžko nahraditelná. Nemohla se rovnat co do úderné síly švýcarským houfům a nemohla napodobit jejich zdolávání. Nutnost společenských poměrů jim přikázala strategii unavovací, kterou od té doby pak užívají všichni polní hejtmani žoldnéřských vojsk.

V bitvě u *Bicoccy* (1522) byli Švýcaři po prvé poraženi, a to způsobem, který zlomil jejich vojenský monopol. Válku vedl Karel V. s Františkem I. o Lombardii. Prosper Colonna, Karlův vojevůdce, i maršálek Lautrec na druhé straně vedli tuto válku opatrně podle unavovací strategie. Proti tomu se bouřili Švýcaři v Lautrecově armádě, nadávali Lautrecovi „Lauterdreck“ a žádali útok. U *Bicocca* se pod tímto tlakem Lautrec rozhodl podniknout útok za současného obchvatu; Švýcaři toho ani nevyčkají, podniknou útok dříve a jsou drtivě poraženi na hradbách zámku *Bicocca*. Bylo tu celkem světu jasné, že výsledek bitvy nebyl nahodilý, že jej přivodili Švýcaři svou slepou zbrklostí, svým nedostatkem bitevní kázně, která dosud tvořila sílu švýcarské pěchoty. Zdolávací strategie a taktika Švýcarů se dostala do rozporu s unavovací strategií, kterou tehdejší válkám ukládalo ekonomické zřízení. A trvala-li švýcarská „Reisläuferei“ až do 19. století, bylo přece její válečnické slávy odzvoněno; trvala půl století od bitev u *Gransonu* a *Murtenu* (1476) do bitvy

u *Bicoccy* (1522); jako jejich zástupci vyvstanou vítězové této bitvy, němečtí lancnechti a španělští pěšáci.

Španělská a německá pěchota

Jak španělská, tak i německá pěchota byla rovněž žoldnéřskou pěchotou. Španělé ovšem měli jakousi „nacionální barvu“ už tím, že španělská říše se tehdy stala prvním modernějším státem, zatím co Německá říše již upadala. Španělská armáda dospěla k novým taktickým formacím tím, že rozdělila švýcarské čtvercové houfy do menších taktických těles, t. zv. *battaglií* čili *bataillonů*. Stalo se to pod vlivem zdokonalených střelných zbraní; v hustých čtvercích dělostřelecká palba příliš řádila a nové formace skýtaly větší možnost uplatnění rostoucímu počtu mušketýrů, postavených v mezerách mezi *battagliemi*. Ovšem i tehdy je ještě píka královskou zbraní a vlastní bojové houfy tvoří pikovníci.

V čem spočívala vojenská síla Španělů, kteří platili ke konci 16. století za nejlepší pěšáky? Velmi zajímavé o tom píše Schulz:

„Ve španělských polních hejtmanech bylo něco z ducha a organizačního talentu jezuitů. Nedovolovali, aby se vojenské schopnosti vojáků vyvíjely divoce, nýbrž vynasnažili se nalézt správný poměr jednotlivých zbraní a docílit v taktickém výcviku vojska všestrannost, proti které mocný, ale jednostranný bojový způsob německých lancnechtů byl bezmocný... Proto se dovedlo španělské vojenství svým střízlivým způsobem nejdůkladněji osvobodit od všech zábran a předsudků, které tkvěly v jeho rytířsko-aristokratické tradici. ‚Rytířskost‘ ovšem zdůrazňovali příležitostně tím ostřeji, čím méně se jí prakticky dávali ovlivňovat; avšak nic není příznavnější pro jejich téměř obchodnické chápání vojenství než okolnost, že

slavný španělský polní hejtman Pedro Navarro byl nejen nešlechtického, ale dokonce i židovského původu“ („Blut u. Eisen“ II, str. 440).

Německá žoldnéřská pěchota se více přidržovala švýcarského vzoru — neměla totiž za sebou žádnou společenskou sílu, která by jí byla nabádala k novým vojenským formám.

Ve vojenství 16. a 17. století je rozpor, plynoucí z nezbytné potřeby kapitalistického státu, který teprve shazuje feudální slupky a neobejde se bez ozbrojené moci, a z neschopnosti udržovat stálou armádu, jež by si vyžadovala mnohem dokonalejšího finančně-správního řízení.

Nizozemská pěchota

Španělská absolutistická říše, v níž slunce nezapadalo, založila svou moc na nově objevených koloniích, z nichž plynul do „mateřské“ země proud zlata a stříbra. Absolutismus nechával zanikat výrobní síly vlastní země, a poněvadž se ekonomická síla neodvozuje od zlata, nýbrž od výroby, nelze se divit tomu, že španělský absolutismus musel podlehnout výrobní energii nizozemských měst. Holandský obchodník zvítězil nad španělským junkrem a farářem, a vítězná nizozemská revoluce je historickým důsledkem tohoto boje. Španělský absolutismus byl nutně bezmocný vůči Holanďanům, když na př. v době nejostřejších bojů v Nizozemí nemohl uzavřít holandským lodím vlastní španělské přístavy. Neboť Filip II. vymýtil téměř úplně španělskou výrobu, a musel vše, od kotvy až po poslední hřebík, koupit od svých smrtelných nepřátel, kteří si ovšem podle toho určovali ceny. Proti španělskému jesuitskému klerikalismu stálo kalvínské kacířství, o němž jesuité říkali, že „okřídluje obchodního ducha“, a heslem nizozemského odboje se stala žertovně-

obchodnická věta: „Obchod musí být svobodný všude, i v pekle, a zaplatí-li Dábel dobrými směnkami, bude přesně obsloužen.“

Roku 1567 táhne španělský vévoda z Alby proti kacířům s 20.000 španělských žoldnéřů, jimž fanatické nenávidění kacířů dodávalo jakési převahy nad žoldnéři nizozemskými, najatými se všech stran světa. Na druhé straně ovšem tvořila nizozemská města se svými hradbami, kanály, zdýmadly a zavodňovacími zařízeními dobré předpoklady obrany, které mohly být využity t. zv. „geusy“, lidovou, revoluční milicí nizozemskou. Obrana byla ochromena — jako v husitských válkách — bohatstvím měst, jejichž patriciát byl plný nedůvěry ke geusům, pocházejícím, jak již jméno („žebrák“) praví, z chudých vrstev a hledal mír se Španěli. Bohatý Amsterdam celá léta váhal, než odpádl od Španělska. Španělsko navíc přece jen představovalo centralistickou, úderu schopnou monarchii, zatím co Generální státy nizozemské měly jen málo pevný federální svazek. Převaha byla tedy na straně španělské. Proč přesto zvítězili Nizozemci? Slyšíme o tom Mehringa:

„Jestliže se v dlouhém boji převaha přesto přiklonila k Nizozemcům, nebylo to pro obrovskou transcendentální sílu nově zrozených mravních idejí — (Mehring tu polemizuje zřejmě proti Schillerovu pojetí. K. K.) — nýbrž ve svrchovaně prosaické zkušenosti, že konec konců Generální státy dovedly svým žoldnéřům platit žold pravidelněji než španělská monarchie. Španělská armáda byla zcela rozviklána korupcí hejtmanů a vzpourami mužstva a rozleptána i v národně-španělském jádru.“

Dochvilným placením žoldu získává rod Oranžský, jemuž připadlo vojenské velení, pevnou půdu pod nohama; pravidelné placení jim zajistilo mnohem tvárnější vojenský materiál a zdokonalení palných zbraní vedlo je ještě dále na cestě, kterou šli Španělé, rozdělivše velké

čtvercové houfy švýcarské. I španělské *battaglie* byly ještě rozděleny a tak vznikl místo několika čtverců s hloubkou padesáti mužů bitevní šik mnoha rot, jejichž hloubka nepřesahovala deset mužů. Tím se dostalo k úderu mnohem více pík a vzniklo mnohem více mezer k uplatnění mušketýrů. Tento mělký šik mohl být ovšem snadno proražen úderem hlubokého houfu, a tomuto nebezpečí čelili oranžští lepším výcvikem jak mužstva, tak i důstojnictva. A lepší výcvik nebyl možný, nebyla-li dobrá vůle a kázeň dobře zaplácena pravidelným žoldem. Pravidelnost žoldu pak mohlo zaručit jen bohatství nizozemských kupeckých měst.

Větší pohyblivost mnohých taktických těles si však nevyžadovala jen lepšího výcviku mužstva, ale i dokonalějšího školení důstojnictva — jak pro výcvik, tak i pro složitější boj. Z této nutnosti vznikl v nizozemské armádě první moderní důstojnický sbor. Nizozemí se stalo těmito vojenskými formacemi učitelem celé Evropy — především ovšem theoretickým, neboť vojensky kladla tato obchodnická moc hlavní váhu na výboje námořní.

C. ŽOLDNĚŘSKÉ VELKOPODNIKATELSTVÍ

S rostoucí silou kapitálu přešlo i žoldněřské vojenství od „vojenského řemesla“ k „vojenskému velkopodniku“, který celkem ovládá vojenskou tvářnost třicetileté války. Téměř v žádné válce nejsou tak jasné souvislosti mezi ekonomickými silami a vojenskými operacemi jako ve válce třicetileté, v níž téměř vždy splývala zásobovací a finanční opatření s vojenskými operacemi. Měšťácký vojenský historik Daniels velmi přílehlavými slovy vystihl vojenské velkopodnikatelství této doby:

„Valdštejn dovedl lépe organisovat armádu než císař. V polovině 17. století vládl o armádách téměř týž názor,

jako v polovině 19. století o železnicích, jejichž povaha byla podle převládajícího mínění spíše přiměřena soukromému než veřejnému a státnímu provozu. Vévoda Bernhard z Výmaru vytvořil jako řemeslný vojenský podnikatel velkou armádu na německé půdě. Po Bernhardově smrti koupil kardinál Richelieu tuto armádu pro Francii asi tak, jako moderní trust skupuje akcie konkurenční výdělečné společnosti.“

Třicetiletá válka se odehrává v době velkého finančního bankrotu, který měl svou příčinu v pomalém, ale jistém přesunu hospodářského těžiška tehdejší doby od Středomoří k Severnímu moři — přesun, k němuž daly popud objevy nových mořských cest a zámořských kolonií. Třicet let se tehdy odehrávala vyčerpávající válka na půdě dřívější Římské říše, která i jinak nebyla hospodářsky zvláště vyvinuta. Caspary podává obraz o hospodářské situaci v třicetileté válce:

„Tak jako králové Franků táhli se svou družinou od místa k místu, poněvadž dopravní poměry nedovolovaly trvalý dvorní tábor, trvalou residenci a posádku, tak i armády třicetileté války musely táhnout Německem, aby získávaly potraviny a píci. Dosti často nemohou vojenské síly stojící proti sobě sáhnout k bitvě, poněvadž nedostatek zásobování je nutí k odchodu na rozličné strany. Na naturálně-hospodářskou (t. j. feudální) základnu — která není o nic více rozvinuta než v době Franků — je nasazeno moderní peněžní hospodářství, značně vysoce vyvinutý válečný průmysl a moderní taktika. To muselo vést k těžkým poruchám výroby statků, poněvadž manská armáda je vojenským zařízením, které odpovídá naturálně-hospodářské základně.“

Za těchto okolností nebyly velké armády možné — neboť žold tehdy dosáhl již značné výše. Mehring odhaduje náklady na pěšáka na 1200 předválečných marek

ročně. Pluk v síle 3000 mužů stál tedy ročně 3,600.000 marek — bez vysokých důstojnických žoldů. Všude vznikly jen malé armády, s nimiž nebylo možno vésti rozhodující úder. Tilly pokládal 40.000 mužů za nejvyšší počet, který si vojevůdce může přát; tolik čítala i armáda Gustava Adolfa. A jedině Valdštejn soustředil někdy pod svým velením až 100.000 mužů, byť ne v soustředěné formaci. Valdštejn ovšem věděl velmi dobře o ekonomickém základě armádního počtu a již roku 1625 píše do Vídně, když dvůr je zděšen nad počtem 50.000 mužů: „20.000 lidí by mi umíralo hladu, potáhnu s 50.000 do pole, to jsou pomocníci, s kterými mohu drancovat ve všech zemích“. Drancování a plnění na jedné straně — na druhé nesmírně velké vozatajstvo, které se rozrostlo tak, že pluk o 3000 mužů táhl za sebou 300 vozů se ženami, dětmi, markytánkami, holkami atd. Již před válkou píše žoldnéřský důstojník Adam Junghans von der Olnitz ve svém „*Válečném řádu na vodě i na souši*“:

„Je pravda, válečník musí dostat jídlo i pití, ať to platí kostelník nebo pop, vždyť lancknecht nemá dům ani dvůr, krávy ani telata a žádnému se jídlo nedonáší. Proto si je musí vzít, kde to najde, ať se sedláci tváří sladce či kysele... Neboť jak praví pořekadlo, k práci mají lancknechti chromé ruce, k zlodějství a plnění se však všechny chromé ruce narovnají.“

Tohle není satira na lancknechtství, nýbrž jen slabě ironický výpočet vojenských nutností v zemi, která mohla svou hospodářskou základnou uživit snad rytířskou armádu několik tisíc jezdců, nikoli však několik armád o desítitisících žoldnéřů.

Gustav Adolf

Švédsko bylo tehdy vojenskou junkerskou monarchií, do jejíž správy však zasahovalo svobodné rolnictvo, které nepoznalo středověké poddanství, a města. Daňová i branná povinnost patřila k majetku půdy jak junkerskému, tak i selskému, a poněvadž svobodní sedláci nikdy nepřestali nosit zbraně, mohlo švédské vojenské zřízení navázat na brannou povinnost nejstarších dob. Švédsko mělo zájem na tom, aby nebylo vylučováno z boje o panství nad Baltickým mořem a jako chudá země nemělo žádnou moc, kterou si nedobýlo armádou. Armádu však musela udržovat válka sama. Zvláštní oporu měla švédská armáda ve vysoké zbrojní technice. Švédsko bylo bohaté na železnou rudu, představovalo v 16. a 17. století největšího výrobce železa a zásobovalo železem Anglii ještě v 18. století. Gustav Wasa dal železářství zcela novou základnu zřízením sléváren děl a založil velké železárny, jako Taberg, výlučně k tomu, aby dodávaly kov pro děla. V 17. století pak přinášejí přistěhovalí Nizozemci novou techniku. Roku 1618 založil Gustav Adolf t. zv. puškařské faktorie, aby využil kovářství, které se pěstovalo na selských dvořech: každý sedlák musí týdně zhotovit jednu mušketu. Tak vznikají továrny na pušky a roku 1640 se v štokholmské továrně vyrábí již 10.000 mušket. Švédsko bylo chudá země a tak se Gustavova armáda mohla skládat jen z jedné šestiny Švédů a zejména v prvním období války, které mu přineslo válečnickou slávu, a v němž ještě nemohl počítat s pomocí německých protestantských knížat, byl se svou armádou odkázán na vítězství, aby si tak získal zásobovací základnu; do té doby musil podle vlastních slov žít armádu „komisárkem a nadějemi“ — nadějemi, které si vojáci pak uskutečňovali plněním a drancováním.

Gustav Adolf, který cítil za sebou nejen šlechtu, ale i svobodné rolnictvo — připomeňme si Baconova slova — mohl takto nejen napodobit nizozemské válečnictví, ale nadto je ještě rozvinout. Od hloubky desíti mužů přešel jeho šik k hloubce šesti mužů a v dělostřelectvu zavedl také mnohá zdokonalení. Bylo-li dělo do té doby obsluhováno řemeslníkem, který je vyrobil, dal nyní Gustav Adolf obsluhu děla i vojensky vycvičit a vytvořil jakési lehké dělostřelectvo, které nebylo taženo koňmi a mohlo se dostat do prvního šiku.

Plán švédské ofensivy byl namířen k útoku na císaře v jeho dědičných zemích, ve Vídni. Když však Gustav Adolf zvítězil roku 1631 u Breitenfeldu nad Tillym svou dokonalejší vojenskou technikou, odmítl přece jen radu svého kancléře Oxenstierna, aby napadl císaře v Rakousku a táhl do jihozápadního Německa, aby si tam zajistil zásobování. Byl to typický příklad unavovací strategie, které ekonomické nutnosti brání v strategickém využití bitevního úspěchu.

Valdštejn

Po Tillym, který byl průměrným generálem, vychovaným španělskou školou, vynikl na císařské straně Valdštejn. Představuje nejen typ uvědomělého politika s nejjasnějším pohledem své doby, ale i vojenského velkopodnikatele dosud nebývalých rozměrů. Při všech svých zdánlivě tak dobrodružných plánech měl Valdštejn zcela jasný politický cíl: poznal, že Německo lze zachránit jen zřízením moderní absolutistické monarchie, jak ji budoval v téže době Richelieu ve Francii. Tento cíl byl ovšem neproveditelný pro německou zaostalost jak v hospodářském, tak i v politickém ohledu. Avšak Valdštejn se snažil provádět tuto politiku společně s císařem, a někdy

i proti císaři. Ačkoli v organizaci velkých vojenských mas vynikal nad Gustava Adolfa a Tillyho, přece je pokládal jen za nástroj politiky a i těžké kontribuce směřovaly téměř vždy k zdolání odporu partikulárních německých knížat. Právě proto neútočil bitvami, poznal, že nemá švédskou vojenskou páteř a ustoupil, veda pouze unavovací válku. Když se u Lützeny úder Švédů zlomil na jeho pevném postavení, nepřešel k útoku, protože poznal, že by v otevřeném poli musel podlehnout — a ještě téhož večera ustoupil.

Valdštejnova sláva začíná rokem 1625. Tehdy dojde generálský patent a vojenská správa přechází od dvorní válečné rady do jeho rukou. Právem vidí Caspary ve Valdštejnovi jednotu bankovnictví a vojenství. Původně je vojenským podnikatelem — jako ostatní hejtmani; převyšuje však všechny tím, že mu není jen obchodem vojenská služba, nýbrž i celá vedení války. „Nejen válečná služba, ale i vedení války jako kapitalistický podnik, převzetí celé války pro německého císaře, do provozu na základě koncesí a monopolu — toť vskutku zcela nový druh vedení války a zároveň zcela nový druh velkopodniku“ (Caspary „Wirtschaftsstrategie u. Kriegsführung“).

Řekli jsme již, že v třicetileté válce směřuje většina vojenských operací k získání zásobovacích základů. Proto hraje v taktice takovou roli přepad, proto tak dlouhé a rychlé pochody, jejichž nejčastější příčinou je hlad.

V třicetileté válce probíhal pokrok zbrojní techniky tím, že *mušketa zvítězila nad pikou*. Platil-li na začátku války pikovník ještě jako vzor těžkého pěšáka, byl během války velmi rychle vytlačen z tohoto postavení. Výhodu ovšem z této změny měli především Švédové na základě své vyvinuté zbrojní techniky. Jinak pomohl tento pokrok zničit kondotiérství, jehož zhroucení je hlavním znakem třicetileté války.

Merkantilismus

Století mezi třicetiletou válkou a francouzskou revolucí je ovládáno knížecím absolutismem, první formou moderního kapitalistického státu, jehož hospodářskou teorií se stává merkantilismus. Čteme o tom v Marxově Kapitálu:

„Merkantilismus, první theoretické hodnocení moderního výrobního způsobu, vycházel nutně z povrchních zjevů cirkulačního procesu, jak jsou osamostatněny v pohybech obchodního kapitálu, a proto se držel jen zdání. Částečně ovšem i proto, že obchodní kapitál je prvním svobodným existenčním způsobem kapitálu vůbec; částečně i pro převážný vliv, který vykonává v prvním převratném období feudální výroby, v dějinách vzniku moderní výroby“ (III, 1, 369).

Marx dokládá, že peněžní hospodářství je předpokladem moderní výroby, že obchodní kapitál svou merkantilistickou teorií jen odůvodňuje praxi, která nechtěla čekat na zdoluhavý proces vzniku kapitálu, ale chtěla do jeho služeb zapřáhnout celou státní moc, a to v konkurenčním boji národů o kolonie a odbytiště. Touto státní mocí je právě knížecí absolutismus. Národní povahu merkantilismu nepokládá tudíž Marx za pouhou frázi:

„Pod záminkou, že se zabývají jen bohatstvím národa a pomocnými prameny státu, vyhlašují (merkantilisté) ve skutečnosti zájmy kapitalistické třídy a obohacování vůbec za nejvyšší účel státu a takto provolávají měšťáckou společnost proti státu nadpozemskému. Zároveň však převládá vědomí, že rozvoj zájmů kapitálu a kapitalistické třídy, kapitalistické výroby, se stal základnou národní mocí a národní převahy v moderní společnosti.“

Knížecí absolutismus může však vrhnout určitou sílu na vážky konkurenčních hospodářských bojů, vymaní-li se z nestálosti vojenského zřízení žoldnéřského. To se ovšem mohlo podařit jen větším státům. Staré žoldnéřské tlupy se dostanou do závislosti stálého platu absolutistických vlád; žoldnéřská armáda se takto stane nástrojem státu a podléhá jeho svrchovanosti. Stavům a hejtmanům se zakáže samostatné vojenské podnikatelství. I pevnosti a zbrojnice se stanou státním monopolem, vladař je jediným pánem armády a důstojníci se stanou státními úředníky. Z počátku se to odehrávalo cestou „kapitulace“, kterou se povolával plukovník, jemuž byla dána volnost při jmenování důstojníků; později pak i toto jmenování přechází na vladaře a jednotlivé plukovní kapitulace se nahradí jednotným vojenským řádem.

Tím mizí ovšem i družstevně-demokratické formy žoldnéřského praporu a na jejich místo nastupuje kázeňský i soudní řád vladařský.

I tyto stálé armády se ovšem zakládaly hlavně na zásadě verbování. Při malé hustotě obyvatelstva vladař totiž nesměl zabírat pracovní síly. Prvním materiálem byla zdivočelá soldateska, která zbyla po třicetileté válce a tuláctví, které z ní vzniklo. Verbířství se obracelo vždy častěji do zahraničí a téměř vždy sahalo k násilí. Rekruti takto naverbovaní si však vyžadovali nejkřutějších kázeňských prostředků, aby byli vojensky k něčemu, aby udržovali aspoň jakousi kázeň.

Skladištní zásobování

Všechna kázeň zmizela, byla-li rozleptána hladem, a proto se stalo dokonalé zásobování prvním předpokladem

stálých armád knížecího absolutismu. Nebylo možné nechat tyto armády, u nichž již beztak řádila deserce, rekvirovat své životní potřeby — byly by se rozutekly jako hordy plenících loupežníků. Stále armády vznikly, jakmile mohla určitá hospodářská a politicko-správní vyspělost zaručit vhodné zásobování. Tyto předpoklady byly dány ponejprv ve Francii, kde vznikla moderní monarchie s vyvinutou byrokracií a s finanční správou. Tam zavedl *Louvois* t. zv. zásobování skladištní (pomocí zásobáren), které odůvodnil především nutností, zabránit masové deserci. O tomto zásobování čteme u Danielse:

„Na morální vlastnosti takových vojsk byla vypočítána t. zv. soustava pěti pochodů, která vznikla Louvoisovým přičiněním v nizozemských válkách Ludvíka XIV. Byla ustavena zásada, že armáda se nesmí vzdálit víc než pět pochodů od své zásobárny. Uprostřed armády a zásobárny, dva pochody od armády, tři od zásobárny, byla pekárna. Jen za těchto podmínek se zdálo, že zásobování je úplně zabezpečené. Neboť pouze devět dní byl chléb z polních pekáren požitelný. Dva dny potřebovaly povozy od pekárny k armádě, den bylo třeba počítat na nakládání a odpočinek, dva dny pro zpáteční cestu. To dalo dohromady pět dní. Bylo však ještě třeba vyměřit čas na nehody, neboť neexistovaly ještě silnice (*chaussées*) jako za dob Římanů; teprve tehdy zahájil *Colbert* ve Francii stavbu umělých silnic. Nebylo v celé Evropě ani jediné vozovky a dlouhotrvající déšť mohl způsobit, že cesty byly pro nákladní povozy naprosto nesjízdné. Měla-li být armáda posunuta o víc než těchto pět pochodů, pak musela být napřed přesunuta zásobárna i pekárna.“

Pokrok učinil pruský král Bedřich II. tím, že rozšířil tento systém pěti pochodů na sedm až devět pochodů, rozmnožil dopravní prostředky. Ale dále se ani Bedřich

neodvažoval: „Nevelím já — praví roku 1745 — nýbrž mouka a píce,“ a bez těch by se mu byla armáda rozutekla.

Bedřichův absolutismus

Předpokladem zvláštního absolutistického režimu krále Bedřicha II. a jeho vojenské síly, kterou vlastně založil jeho předchůdce Bedřich Vilém I., bylo zvláštní postavení pruského státu. Mehring praví:

„Ve Francii zdolala monarchie společně s městy středověké magnáty, aby se pak s dvorně ochočenou šlechtou vrhla na třetí stav, který na svou záchranu vedl houževnatou a posléze vítěznou válku proti království a šlechtě. V Anglii se spojila šlechta a města, aby založily moderní státní moc v království, jež bylo na nich obou závislé. V pruském vývoji však úplně scházejí města... Když se konečně objevila na historickém jevišti, jejich hodina již odbila... Pruská šlechta prospívala, poněvadž v monarchii našla vzpružující a posilující odpor, který potřebuje každé třídní panství, má-li trvat.“

Pruská šlechta povolila pruským králům stálou armádu jen za podmínky, že v této armádě a touto armádou se zároveň posílí šlechtické privileje. Zohudlá část šlechty byla jako zrozena pro důstojnictvo a král musel vykoupit stálou armádu nesmírným posílením feudálně-junkerských práv, proti nimž pak vedl marný boj.

Důstojnictvo a kázeň

Tím, že důstojnictvo pocházelo téměř výlučně ze šlechty, nastala ostrá rozlučka mezi mužstvem a důstojnictvem, které bylo uzavřenou kastou. Jen tato uzavřená důstojnická kasta se mohla stát nástrojem strohé kázně, která

nebyla omezována žádným stížnostním právem. Složení armády bylo v německých desolátních poměrech ještě mnohem horší, takže hůl a rákoska se staly hlavním výchovným prostředkem.

Množství vojáků — praví Bedřich ve svém testamentu z roku 1768 — nelze zvládnout bez přísnosti. Nejsou-li přidržováni k disciplíně, oddávají se největším výstřednostem. Jen bázeň je může udržet v mezích, neboť je jich mnohem víc než těch, kdož rozkazují. Poněvadž za určitých okolností musí důstojníci vést vojáka do největšího nebezpečí a poněvadž ctižádost na něho nepůsobí — „musí se voják bát svých důstojníků více než nebezpečí, do něhož je veden. Nikdy nikoho z nich dobrovolně nepřivedeme do palby 300 kanonů, která jej drtí, přivede ho tam jen ještě větší strach.“ To říká Bedřich sám o své armádě.

Není divu, že za těchto okolností byla jeho armáda tím horší, čím déle trvala válka; Bedřich si stěžuje v sedmileté válce 1758 Ferdinandu Brunšvickému:

„Armáda se docela rozpadává; naše války nás připravily o výkvět naší pěchoty; dnes je tak vyčerpána a zmořená, že musí být při obtížných podnicích vedena s největší opatrností; úlohy, jež jí ukládáme, je nutno přizpůsobit její zmenšené ceně.“

Vojensko-technická základna

Počátkem 18. století je mušketa u pěchoty úplně vytlačována puškou s francouzským pazourkovým zámekem (1640), a píka i halapartna bodákem. Když se pak k tomu ještě v Prusku zavede železný nabíják, máme zbraň, která se po celé další století téměř nezmění. Tím se stane pěchota hlavní zbraní, která neustále zmenšuje hloubku bitevního šiku, dobře zakotveného v bocích jez-

dectvem. Hlavním předmětem výcviku se stane rychlost palby a manévr přechodu z pochodové kolony do bitevního šiku. Rychlost palby se zvýší na 3—5 výstřelů za minutu. Dělostřelectvo dostává lehčí lafetu a ztrácí ráz cechu.

Lineární taktika

Z těchto technických předpokladů a z vojenského materiálu, který si vynucuje uzavřený bitevní šik, vyplývá Bedřichova lineární taktika, o níž říká Daniels: „Pro boj v osadách jako pro boj rozptýlený vůbec jsou potřebná jen vojska, která slučují s dobrou kázní čestnost a lásku k vlasti. Ani Bedřich Veliký, který takové vojsko neměl stejně jako Ludvík XIV., nikdy své mužstvo z ruky nepustil. Dokud je to vůbec možné, nechávají vynikající vojevůdci absolutistické éry postupovat pěchotu jen ve volném terénu. Bylo-li někdy nevyhnutelné projít vesnicí, lesem anebo jinak přerušovaným terénem, pak došlo k prolomení linií. Přesto však ani tehdy nesměla být opuštěna zásada semknutých tvarů, za žádných okolností se nesměl rozvinout střelecký boj na místě, při němž by konec konců rozhodovala dobrá vůle a inteligence jednotlivce. U vojáků, kteří pocházeli z nejhlubších hlubin lidské společnosti, aniž měli vojákou povahu a železné nervy lanc-knechtů, nemohl být nikdy uplatňován volnější způsob boje. U Francouzů v hloubce čtyř, u Prusů tří mužů, bok po boku stejným krokem u Prusů, bez něj u Francouzů, ale v obou armádách vlevo a vpravo velitelé čet a vzadu uzavírající důstojníci. V této ztrnulé formaci se postupovalo, na povel se vystřelilo a dále se šlo nepřátelskou palbou, až znovu zazněl povel: ‚Stát!‘ Tu neexistovalo váhání a uhybání a ovšem ani dobrá vůle jako při rozptýleném boji národních armád. Nebojoval tu jednotlivec, nýbrž taktické těleso, četa a prapor. Všichni jeho jednot-

livci tvoří jedinou bytost; nejsou to samostatní bojovníci, nýbrž jen ohromující soukolí střílejšího stroje.“

Vysilovací strategie

Od Macchiavelliho až po Bedřicha II. slyšíme opakovat větu, že válku vyhraje ten, kdo podrží v kapse poslední tolar. Z toho vyplývá omezenost operačních cílů a válečného jeviště. Důvody jsou jasné: armády byly početně slabé a těžko nahraditelné; zároveň však byly poutány zásobárnami. Operace se skládaly hlavně z vyumělkovaných manévřů, které měly u nepřítele vzbudit obavu o jeho spojení, odříznout jej od zásobáren, anebo ohrozit jej v týlu a tak přinutit, aby vyklidil pole bez bitvy. Jen bylo-li to nevyhnutelné, sáhlo se k bitvám. Tato vysilovací strategie byla jediná přiměřená ekonomii doby a švédský král Karel XII. těžce zaplatil nečasový pokus, porazit Rusy zdoláváním.

Za Bedřicha II. dosáhla vysilovací strategie vrcholu. Když roku 1742 zvítězil nad Rakušany u *Chotusic*, nemohl tohoto vítězství využít a prohloubit je důkladným pronásledováním, neboť soustava zásobáren jej poutala k blízkému Kolínu, Poděbradům a Nymburku. Daniels o tom praví ve svých „Dějínách válečnictví“ (V.):

„Také se horečně rychlé pronásledování, kterým Napoleon, Gneisenau a Moltke dovršovali svá vítězství, nehodilo pro těžkopádnou armádu, plnou mužstva násilně odvedeného a podezřelého z deserce — pro armádu krále, který svým generálům předpisoval toto: pochoduje-li se lesem, pak mají porostem postupovat jezdecké hlídky vedle pěchoty; v noci je třeba kolem tábora postavit řetěz hlídek a revidovat stany vojáků. Pro vodu a dříví musí důstojníci vésti mužstvo v semknutém útvaru — a tak dále, čtrnáct pravidel, vymyšlených proti masové deserce.“

Nejpříznačnějším příkladem této vysilovací strategie bylo Bedřichovo tažení do Čech roku 1744. V tomto tažení nedošlo během čtyř měsíců ani k jediné bitvě a přece se Bedřich po velkých ztrátách dal na ústup. Rakouský maršálek Traun ohrožoval neustále pruské zásobárny a boky a Bedřich nemohl posílat své reptající vojsky na rekvisici. Rakušané tehdy napočítali 17.000 pruských desertérů z celkového počtu 80.000 vojáků Bedřichovy armády. Traun tedy doslovně Bedřicha vymanévroval z Čech.

U Hohenfriedbergu porazil Bedřich roku 1745 Karla Lotrinského, který ztratil 13.000 mužů — Bedřich sám jen 5000. Přesto však psal po této bitvě, že by s takovými vojsky mohl zkrotit svět, kdyby pro ně nebylo vítězství konec konců stejně osudné jako pro poražené. Takto pokládá bitvu jen za „émétique“ (prostředek k zvracení). Ani po této bitvě nedošlo k pronásledování: generální poručík Goltz, pověřený zásobováním, prohlásil za nemožné, poslat chléb i píci za vojsky v požadované lhůtě.

Tuto armádu vedl Bedřich Vilém II. roku 1792 proti nadšeným sansculotům francouzské revoluce do kanonády u Valmy, od které datuje Goethe novou éru lidstva.

AMERICKÁ REVOLUCE

„Ameriko, jsi na tom lépe než naše stará pevnina, nemáš zřícenin...“ — praví Goethe. A vskutku, žádná jiná slova se tak výborně nehodí jako motto k dějinám amerického kontinentu: k dějinám bez dějinných tradic, kde kolonisace v 15. století náhle přeruší dosavadní vývoj celé pevniny, aby jí naroubovala přínosy tehdejší evropské civilisace — bez feudálních zřícenin. Amerika nezačíná znova zdoluhavou cestu od patriarchálního přes feudální hospodářství a jeho krizi k rodícím se měšťáckým základem. Když přípluje roku 1497 Benátčan Cabot jménem anglického krále Jindřicha VII. k nové pevnině, a když pak angličtí králové, vždy více v zajetí merkantilistických teorií, proti jejichž nositelům prozatím vedou předem ztracený boj, odvozují z Cabotovy cesty nárok na území mezi španělskou Floridou a francouzskou Kanadou (pozdější Novou Anglii); když 9. září 1620 odjíždí z Plymouthu proslulá „Mayflower“ se 102 puritánskými patricijí, kteří založí stát Massachusetts a město Boston — stát tehdy stejně nábožensky nesnášenlivý jako je dnes krutý vůči americkým dělníkům a černochům; když angličtí králové rozdávají nespokojeným šlechticům indiánskou půdu v jižních státech amerického Východu; když tedy během několika století vznikne těch třináct původních kolonií, které se později semknou ve Spojené státy severoamerické, začíná se tam, kam Evropa dospěla až na sklonku feudalismu: *dravým kapitalistickým vývojem a koloniálními válkami.*

Americké dějiny bez feudálních zřícenin... Poznáme, že americká revoluce je první ze všech dosavadních, která není zatížena jednou z nejobtížnějších zřícenin feudalismu: církevnickým a theologickým názvoslovím. Stopovali jsme již v dějinách anglické revoluce, jak stále silněji

vystupující měšťácké zájmy prorážejí theologické roucho a čím dále tím více dospívají k prosté a nepokryté formulaci vlastních požadavků, byť i našly pečeť merkantilistické theorie. Americká revoluce objeví pro praxi měšťáckých revolucí, které přijdou po ní, odůvodnění měšťáckých svobod *právem přirozenosti*, které dosud bylo jen theoretickou hříčkou francouzských encyklopedistů. A zároveň se stane americká revoluce i svým vojenským výbojem průkopníkem nového způsobu boje a vojenského zřízení, které velké francouzské revoluci zajistí ohromující vítězství nad evropskou reakcí.

Britská koloniální politika

Dne 22. listopadu 1641, na začátku anglické revoluce, shrnuje presbyteriánská většina anglického parlamentu své požadavky — za které jde do revoluce velmi váhavě — do 206 paragrafů obsáhlé petice, která nese jméno *Veliká remonstrace*. Veliká remonstrace je prvním politickým a hospodářským programem anglické buržoasie: omezuje krále v jeho politické moci, aby nemohl zasahovat do hospodářských záležitostí buržoasie. A revoluce se postará o uskutečnění tohoto politického stavu. Vyhláší však zároveň i merkantilistický program buržoasie. Anglická revoluce najde i pro jeho provádění všechny patřičné předpoklady. Jestliže tehdy, roku 1641, platil tento program jen pro Anglii samotnou, připomněla současná petice londýnských obchodníků parlamentu, že po době houževnatého boje proti králi nastane doba, kdy bude třeba pomýšlet na zlato a stříbro kolonií. Deset let později, 9. října 1651, položí anglická buržoasie na vrcholu své revoluční moci základy britské koloniální říše prvním *navigačním aktem*, který vyhrazuje veškerou obchodní dopravu do Anglie jen anglickým lodím a je první důklad-

nější regulací koloniálního obchodu. Lordprotektorství Olivera Cromwella znamená rozkvět obchodního ducha anglického měšťáctva a zároveň deflaci theologického roucha buržoasních zájmů. Když pak končí krátká cesta anglické republiky restaurací Stuartovců v osobě Karla II., prohlásí kdosi v jeho jen velmi málo významném parlamentě: „Dokud je Vaše Veličenstvo pánem moří, budou vaši obchodníci vítáni, kdekoli se objeví; ovládnutí moří je nejsnadnější způsob, jak rozšířit panství Vašeho Veličenstva na celý svět.“ Co se tu má rozšířit na celý svět, není samozřejmě panstvím vladaře, nýbrž panstvím vládnoucí třídy, panstvím anglické buržoasie; tyto věty jsou pravým vzorem merkantilistického názvosloví, které nepokrytě nahradilo teologii, ztotožnilo zájem státu se zájmy buržoasie, dožadovalo se námořní moci pro rozšíření koloniálního obchodu.

Koloniální obchod — toť dovoz a vývoz, jak odpovídá zájmům obchodních a výrobních kapitalistů mateřské země a tento zájem se nesnáší s neomezenou volností koloniálního podnikání. Proto omezuje již roku 1660 další navigační akt značně hospodářskou volnost amerických kolonií. Dovoluje vývoz některých koloniálních výrobků, jako tabáku, cukru a bavlny jen do Anglie nebo do jiné britské kolonie. Další zákon z roku 1664 určí, že veškeré zboží pro americké kolonie musí napřed přistat v Anglii — tedy výhradní kontrolu koloniálního obchodu t. zv. mateřskou zemí.

Mezitím je v šedesátých a sedmdesátých letech vytlačováno Holandsko z americké pevniny (ve stejné době, kdy je Anglií vytlačováno i z Indie) a Nová Anglie dosáhne územního spojení s Virginíí; zároveň založí skupina lorda Clarendona na jihu Karolinu. Vytlačit holandský vliv znamená také, osamostatnit se od holandského dovozu černošských otroků pro plantáže. Podporuje se tedy

zároveň i africká kolonisace a roku 1660 je založena „africká kompanie“, jejímž předsedou je vévoda z Yorku. Tím se i obchod s otroky stává anglickým monopolem.

Návrat Stuartovců zůstává episodou: příliš mnoho spojuje Karla II. s jeho otcem, jehož hlava padla z rozsudku parlamentu. V jeho nástupci, Jakubu II., zasedne na anglický trůn znovu katolicismus, ohrožující vymoženosti měšťáctva, které má nyní znovu všechny příčiny, aby povalilo restaurační monarchii Stuartovců:

„Strach nových velkostatkářů, které zplodila reformační, před znovunastolením katolicismu, při němž by ovšem museli vydat bývalé církevní statky, které uloupili — sedm desetin veškeré anglické půdy by vyměnilo taktou vlastníka; obava obchodní a průmyslové buržoasie před katolicismem, nevhodným pro jejich obchodování; netečnost, s kterou prodávali Stuartové k prospěchu svému i své dvorské šlechty celý anglický průmysl a obchod francouzské vládě, t. j. jediné zemi, která tehdy byla nebezpečnou a mnohdy vítěznou konkurencí Anglie“ (Marx-Engels v „Neue Rheinische Revue“ 1850, „Ges. Schriften v. K. Marx u. F. Engels“ III, str. 412).

Proto přijala anglická buržoasie s nadšením nabídku a sliby Viléma Oranžského, který chtěl Holandsku získat anglickou oporu proti dobytelským plánům Ludvíka XIV., a přijala ho za krále z milosti měšťácké třídy: vtáhne slavnostně do Londýna dne 18. prosince 1688. Tato revoluce, která už je jen karikaturou první a znamená jen nepatrný přesun v politické nadstavbě, se proto jmenuje „*Glorious revolution*“ (slavná revoluce). Takto si ji buržoasie vždycky představovala: jako obchodní smlouvu, na niž partner doplatí.

Za vlády tohoto tak slavně nastoleného krále Viléma III. projevuje se měšťácké sebevědomí stále jasněji. A tak uslyší král v parlamentě řeč lorda Havershama:

„Vaše loďstvo a váš obchod mají tak blízké vztahy a takový vzájemný vliv, že je nelze od sebe oddělovat; váš obchod je otcem a živitelem vašich námořníků, vaši námořníci představují život loďstva, vaše loďstvo je ochranou a bezpečností vašeho obchodu, obě dohromady však představují bohatství, sílu a slávu Britannie.“

Tento řečník — jen několik desítek let po prvním — již nemluví o panství krále, mluví již otevřeně o oné Britanii, v níž splývá obchodní síla s vládou nad oceány.

Dosavadní koloniální politika Velké Britannie byla určena zájmy obchodního kapitálu; čím více se však po „slavné revoluci“ rozvine kapitál průmyslový, tím více prosazuje své zájmy i v koloniální oblasti. Nový navigační akt z roku 1696 utvrzuje dosavadní omezování hospodářského vývoje kolonií a podřizuje jej nejen obchodním, ale již i průmyslovým zájmům mateřské země. A poněvadž v lidových zastupitelstvech novoanglických kolonií roste pomalu odpor proti tomuto stupňovanému omezování, utužuje se zároveň pravomoc guvernérů. Roku 1719 konstatuje dolní sněmovna, že zřizování manufaktur v koloniích uvolňuje jejich závislost na mateřské zemi; proto se zakáže koloniím zpracování železné rudy na železo a polotovary. Roku 1732 zakazuje nový zákon vývoz amerických klobouků (výroba plsti se tu rozmohla pro bohatství kožešin). Vývoz surovin z kolonií se vyhražuje z větší části mateřské zemi a obchod mezi anglickými a francouzskými koloniemi severní Ameriky se vůbec zakazuje.

Tyto zákazy, které zároveň posilují a podřívají britskou moc na americké pevnině, jsou doprovázeny konkurenčním bojem s nejsilnějším tehdejším soupeřem Anglie: s francouzským kolonialismem, který se opírá o absolutistický stát Ludvíka XIV. Francie se snaží soupeřit s Anglií především v Americe. Vychází z francouzské Kanady

a snaží se obsadit nejdůležitější spoje — vodní cesty: řeku sv. Vavřince, velká jezera, řeky Mississippi a Missourí. Tento systém vodních komunikací, který má svůj střed v Michiganském jezeru, uzavírá novoanglickou oblast na západě. Když se pak Francouzi odváží i do údolí řeky Ohio, dochází k prvním srážkám: angličtí kolonisté, jejichž zájem je tu souběžný s mateřskou zemí, hájí zde možnost dalšího územního rozvoje kolonií západním směrem. Neboť kdyby se Ohio dostalo do područí Francouzů, zastavilo by to anglickou kolonizační cestu u řetězu Alleghanských hor. Francouzi v srdci nové pevniny — to zbavuje anglické kolonie jejich zázemí! A tak třesknou rány v údolí Ohio již roku 1755, v době, kdy v Evropě knížecí kabiny ještě diplomaticky vyjednávají.

Také v Indii se Francie snaží využít k posílení svého postavení zmatků, které nastaly po smrti posledního mogula Aurangzeba. Tam zachraňuje situaci pro východoindickou společnost a tím pro Anglii Robert Clive, první z řady velkých britských imperialistů, kteří spojují obchodnickou velkorysost se schopností zdatných vojevůdců. „Za hannoverské dynastie — píší Marx a Engels — byla Anglie již tak daleko, že mohla vést konkurenční válku proti Francii v moderní formě. Anglie sama bojovala proti Francii už jen v Americe a ve Východní Indii, zatím co pro boj na evropské pevnině vzala do svého žoldu pro válku proti Francii cizí knížata, jako Bedřicha Velikého.“ To, co se odehrává v Americe a v Indii, tomu v Evropě říkáme *sedmiletá válka* (1756—1763). Do roku 1756 se anglo-francouzská válka v Americe omezuje na pohraniční šarvátky, v nichž si milice kolonistů najdou způsob boje, jemuž později podlehne anglická armáda. Prozatím však jsou zájmy kolonistů a mateřské země proti Francii ještě souběžné, byť i s různými cíli: mateřská země v této válce brání své kolonie a kolonisté tu brání mož-

nost dalšího koloniálního rozvoje směrem na západ. Roku 1756 se stane anglickým premiérem William Pitt, který přesunuje hlavní těžiisko války do Ameriky: silné britské loďstvo odřízne francouzské kolonie od jejich mateřské země, milice kolonistů se spojí s britskou armádou — a pařížský mír roku 1763 znamená vrchol britské koloniální moci. Pařížským mírem končí francouzská moc na americké pevnině. Tím však nastane světově-politická konstelace, v níž vyvstane bouřícím se novoanglickým koloniím spojenec v absolutistické Francii, kterou Velká Británie takto bezohledně vytlačila. Je to vyvrcholení britské moci v Americe, které je zároveň předpokladem pro osamostatnění severoamerických kolonií.

Vývoj amerických kolonií

V době, kdy začíná rozvoj amerických kolonií, probíhá již v nejpokročilejších evropských zemích proces *prvotní akumulace kapitálu*. Více méně násilným vyvlastňováním pomocí absolutistického státu je výrobce odpoutáván od svých výrobních prostředků: životní a výrobní prostředky se stanou kapitálem a bezprostřední výrobci se stanou námezdnými dělníky.

„Jinak v koloniích — praví Marx v prvním svazku Kapitálu. — „Panství kapitalismu tam všude naráží na překážku výrobce, který se jako vlastník svých vlastních pracovních prostředků obohacuje sám svou prací na místě kapitalisty. Rozpor těchto dvou diametrálně protichůdných systémů se tu prakticky projevuje v jejich boji. Tam, kde má kapitalista za sebou moc mateřské země, snaží se násilím odklidit způsob výroby a přivlastňování, spočívající na vlastní práci.

„Odloučení lidové masy od půdy je předpokladem kapitalistického způsobu výroby. Podstata svobodné ko-

lonie však spočívá naopak v tom, že veškerá půda je ještě majetkem lidu a každý kolonista může tudíž z její části udělat své soukromé vlastnictví a prostředek individuální výroby, aniž brání kterémukoli jinému kolonistovi v totéž počínání. Totéž tajemství jak rozkvětu kolonií, tak i jejich raskoviny: jejich odporu proti usazení kapitálu“ (tamtéž, str. 695).

Kolonie, které vznikly na východním, atlantickém břehu americké pevniny, představují svým původem čtyři různé skupiny. Na jihu vznikne kolem Karoliny — která se tak jmenuje podle Stuartovce Karla — skupina koloniálních území, která darovali různí stuartovští králové šlechtickým rodinám. Akciové společnosti, v nichž svorně zasedali angličtí měšťáci a příslušníci moderní šlechty, se postaraly o rozšíření těchto kolonií, které se brzy staly útočištěm zchudlých šlechtických synků. Nelze o nich říci, že jejich původ jim zaručoval i pracovitost, neboť velká úrodnost těchto krajů si ji vyžadovala co nejméně. Bílí pracovníci se na těchto šlechtických plantážích nedrželi; bylo příliš mnoho volné, t. j. Indiánům patřící půdy, která jim umožnila, aby se osamostatnili. Tyto jižní kolonie vzkvetou tedy teprve tehdy, až jim roku 1619 přiveze holandská loď první černošské otroky; tento výrobní způsob se hodil bílým velkostatkářům tím více, že jim zároveň zaručoval možnost, operovat proti sociálním protivám, proti bílým plebejcům, rasovou výtečností bílých.

Vlastními svobodnými koloniemi v Marxově smyslu byly severní kolonie „novoanglické“. Byly mnohem méně úrodné než Karolina a Virginie, zato však tam byla půda úplně volná, a proto se tam utíkají nejen měšťtí patricijští puritáni na „Mayflower“, ale i všechny selské a řemeslnické — zkrátka plebejské vrstvy, které královská reakce vyhání z Anglie před revolucí i po ní. Vzniknou tu republiky svobodných výrobců, dosud nediferencovaných

kapitalistickou akumulací. Velké množství „volné“ půdy umožňuje každému hospodařit samostatně — vytváří však i partikularismus, který vtiskne americké revoluci zcela zvláštní ráz. Kalvinismus se stane státní církví těchto novoanglických kolonií a je to — jak se sluší pro individuální hospodáře — jeho nejzarytější puritánský odstín. Středem Nové Anglie je Massachusetts, s hlavním městem Bostonem, jehož patriciát dodnes odvozuje jakousi městskou šlechtu od rodů, které připluly na lodi „Mayflower“.

Mezi Virginii a Massachusetts vzniká koloniální území, které tu — kolem ústí řeky Hudsonu — založili Holanďané. Později teprve jsou vytlačováni Angličany a z jejich Nového Amsterodamu se stane Nový York. V této střední skupině se vyrovnávají šlechtické a puritánské rysy jižní a severní skupiny; tu se schází demokratická a později i jiná emigrace z Evropy, tu založí vůdce kvakerů William Penn svou Pennsylvanii s hlavním městem Filadelfií. Tu se snoubí jižní velkopodnikatelství se severní puritánskou houževnatostí k typu prohnatého amerického obchodníka — odtud nabývají síly také nová města.

Zcela jiný typ představuje *francouzská Kanada*. Jako kolonii francouzského absolutistického království ji spravují katoličtí generálové a jezuité. Nelze se proto divit, že hustota bílého obyvatelstva je tu mnohem nižší. Tuhý katolický režim je ovšem příznivější Indiánům — právě proto, že přitahuje méně bílých kolonistů. Proto mají jezuité zájem na tom, aby se Indiáni stali usedlými — což nahání novoanglickým puritánům hrůzu. Ti potřebovali indiánskou půdu, a proto vypověděli Indiánům neúprosný vyhlazovací boj.

Sociální typus těchto čtyř skupin je tedy velmi odlišný. Tato odlišnost a z ní vyplývající protichůdnost zájmů prodlužuje britské panství v Americe a vnáší i do boje o nezávislost celou řadu brzdících prvků.

Pokud jde o anglické kolonie v 17. a 18. století, nese britská politika všechny znaky koloniálního útlaku: Anglická buržoasie řídí a omezuje koloniální obchod, brání především rozvoji výrobních sil a vzniku autonomního průmyslu v koloniích. Tato koloniální politika vede již na začátku 18. století k silným odstředivým tendencím, které na nějakou dobu ztlumí společný zájem a postup proti Francii. Když je však společnými silami z americké pevniny vytlačena Francie a britská omezovací politika pokračuje dál, dochází k otevřenému konfliktu. Je to politika tak všestranná, že překlene rozpor mezi řemeslnicko-průmyslovým Severem a zemědělským Jihem; zákaz průmyslového vývoje se dotýká Severu, omezení koloniálního vývozu cukrové třtiny, bavlny a tabáku se dotýká zemědělského Východu, jemuž se sníží ceny omezením anglického trhu. Dokud hrozili z Kanady Francouzi, potřebovaly kolonie vojenskou pomoc mateřské země. Jakmile však byli Francouzi vytlačeni, stala se britská ozbrojená moc v Americe nástrojem útlaku.

Třenice dozrají ke konfliktu, když se omezovací hospodářská opatření dotknou samosprávy novoanglických kolonií. Anglický parlament, v němž nejsou kolonie zastoupeny, ukládá jim po pařížském míru daně, z jejichž výnosu se má platit britský správní aparát. Daně v podobě „*Stamp Act*“ a cukrové daně narážejí v koloniích na tím větší odpor, že z jejich výnosu má být posílena moc britských guvernérů, bojujících tehdy již proti místním samosprávám. Proti tomuto omezení sebeurčovacího práva se ohražuje koloniální obyvatelstvo, v němž zaujímají města se svou kapitalistickou potencí již vedoucí postavení. Právní hádky, které vzniknou kolem „*Stamp Act*“, se pohybují zprvu na společné půdě anglického státního práva.

Konflikt se však zostřuje a to vede k opuštění této společné půdy. V řečích bostonského advokáta James Otise se po prvé ozývá odůvodnění protibritského postupu právem přirozeným. Roku 1765 se sejde ve *Filadelfii* sněm „*Stamp Act Congress*“, zvolený lidovými zastupitelstvy; předseda kongresu Ruggles označuje při zahájení za jeho úkol „společně hájit koloniální svobody proti Anglii.“ Do revoluce je však ještě deset let, v nichž se Anglie snaží nalézt kompromis. Poněvadž však zůstávají základnou stále obnovovaných kompromisních návrhů „nezadatelná práva koruny“, dochází posléze přece jen k otevřenému konfliktu. Když vplují 16. prosince 1773 do bostonského přístavu anglické obchodní lodě s nákladem čaje, na který vybírají britské úřady vysoké clo, vezme skupina měšťanských povstalců tyto lodi útokem a vyhází jejich náklad do moře. Nic neukazuje tak jasně na hospodářský motiv americké revoluce jako okolnost, že tento bostonský útok na čajovou Bastillu není namířen proti politickému symbolu, nýbrž přímo proti hospodářskému opatření; a patří jen k anekdotické důslednosti dějin, že bostonské měšťáctvo se nepřiznává k svému revolučnímu činu, a že skupina 200 povstalců vnikne na britské paluby v indiánském přestrojení.

Tři čtvrtě roku probíhá takto drobný boj proti Anglii a 27. září se sejde znovu *kongres ve Filadelfii*, který se usnází na poselství k britskému národu. Že americké kolonie touží po samostatnosti? Takové nařčení se v tomto svolání odmítá jako pustá pomluva: „Dopřejte nám tolik svobody, kolik jí máte sami a my budeme pokládat spojení s vámi vždy za největší svou slávu a své štěstí.“

Toto „revoluční“ prohlášení se zdálo příliš krotké dokonce i měšťáckému historikovi, a tak se dovídáme, že v koloniích nebylo málo lidí, kteří se dívali s obavami na odstředivé tendence:

„Příčin bylo několik: citové pohnutky, rodinné styky, obchodní důvody, a nikoli naposled u zámožných strach před republikou, ve které viděli vládu luzy. Delegáti kongresu měli dobré důvody, aby se nedali strhnout revolučním duchem“ (F. Salomon v „*Propyläen-Weltgeschichte*“ VI, str. 463).

Anglie posílá vojsko. Britský generál Gage se pokouší zabavit válečný materiál massachusettských kolonistů — dochází k první srážce u Lexingtonu. Mezitím se vrátí z Anglie evropský vyslanec amerických kolonií, Benjamin Franklin. V letáku z 8. května 1775 čteme o ocenění stavu věcí v Londýně a v Americe:

„Uspokojíme Angličany jen tehdy, když se jim úplně podrobíme, neboť neočekávají nějaký vojenský odpor nebo jen docela nepatrný... Dr. Franklin je velmi potěšen okolností, že se ozbrojujeme a připravujeme na nejhorší události; praví, že nic jiného nás nezachrání od nejhoršího otroctví a od záhuby.“

Mluví-li tak radikálně již Franklin, nejopatrnější z opatrných, pak je čas, aby se kongres prohlásil za ústřední vládu „Spojených kolonií amerických“, aby postavil řádnou armádu, určil jejím velitelem Washingtona a aby z prohlášení nezávislosti, které vypracují Franklin, Jefferson a Adams, vymizelo i slovíčko „kolonie“:

Prohlášení nezávislosti Spojených států severoamerických je přijato kongresem ve Filadelfii dne čtvrtého července 1776.

Tím končí starší koloniální říše britská. Zároveň však dostávají v době, kdy se odpoutávají americké kolonie, kolonie indické novou správnou formu: stanou se koloniemi britské koruny a končí v nich panství obchodních společností. Warren Hastings zahajuje roku 1773 dlouhou řadu britských guvernérů v Indii a vytlačí definitivně francouzský vliv z jižní Indie.

Když pochodovalo roku 1917 americké vojsko po prvé pařížskými ulicemi, odpovídali američtí vojáci jásajícímu pařížskému obyvatelstvu výkřikem: „Lafayette, we are here“ („Lafayette, jsme zde“). Nikdy nebylo revoluční tradice zneužito prohanějším způsobem: přinesl-li Lafayette, hrdina prvního období francouzské revoluce, pomoc americkým revolucionářům, pak ovšem způsob, jímž se američtí kapitalisté „zavděčili“ francouzským, nemá nic společného s revolucí. Vše už je jen neskrývané imperialistické lupičství. Avšak k aparátu spojeneckých lží, které maskovaly imperialistické cíle demokratickými hesly, patřilo i toto znetvoření zcela zvláštního spojení *reakčního* státu francouzského s americkou revolucí, jehož nositelem se stane *revolucionář* Lafayette.

Roku 1918 píše Lenin v polemice proti t. zv. „levým“ komunistům, kteří se postavili proti uzavření okamžitého míru, že historie zná „několik případů spojení utlačovaného národa s národem utlačovatelským, který byl konkurentem dobyvatele a sám stejně dobytelským národem.“ Jeden z historických případů, o nichž tu Lenin hovoří, je americká revoluce. Lenin se o ní zmiňuje již v srpnu 1916 v polemice proti Rose Luxemburgové. Proti ní hájí Lenin these, že v koloniích budou nevyhnutelným pokračováním politiky národnostního osvobození národních války proti imperialismu. A jako příklad uvádí:

„Anglie a Francie bojovaly v sedmileté válce o kolonie, t. j. vedly imperialistickou válku (která je možná jak na základě otroctví nebo primitivního kapitalismu, tak i na nynějším základě vysoce vyvinutého kapitalismu). Francie je poražena a ztrácí část svých kolonií. O několik let později začíná národně-osvobozovací válka severoamerických států proti samotné Anglii. Francie a Španělsko,

které samy ještě ovládají části dnešních Spojených států, uzavřou se státy, které povstaly proti Anglii, přátelskou smlouvu — což vyplývá z jejich nepřátelství k Anglii, t. j. z jejich vlastních imperialistických zájmů. Francouzské oddíly porazí Angličany společně s americkými. Máme tu před sebou národně-osvobozovací válku, ve které imperialistické soupeřství je dodatečnou složkou bez vážného významu.“

Problém taktického spojení revoluce s protirevolučními soupeři oně části zahraniční kontrarevoluce, která v daném okamžiku revoluci nejvíce ohrožuje — k tomuto problému se vrací Lenin roku 1918 ve svém „dopise americkým dělníkům“, když je takovéto spojení zcela aktuální. Hlavním smyslem tohoto dopisu je vysvětlení okolností, za kterých může revoluce dočasně uzavřít smlouvy s kapitalistickou skupinou, která potírá skupinu nejvíce ohrožující revoluci. Lenin tu praví o americké revoluci:

„Dějiny dnešní civilisované Ameriky zahajuje jedna z těch skutečně revolučních osvobozovacích válek, jichž bylo tak málo vedle nesmírného počtu válek lupičských, jež, podobny nynější imperialistické válce, vznikly rvačkami mezi králi, velkostatkáři a kapitalisty při rozdělení dobytých území nebo nahromaděných zisků. Tato osvobozovací válka byla válkou amerického lidu proti lupičským Angličanům, kteří vyssávali Ameriku a udržovali ji v koloniálním otroctví tak, jako tito „civilisovaní“ vyssavači krve dodnes vyssávají sta milionů lidí v Indii, v Egyptě a ve všech končinách, udržující je v koloniální závislosti.“

Lenin v tomto dopise americkým dělníkům velmi prudce útočí proti pokrytcům, kteří se tváří nechápavě k rozdílu, který existuje mezi protidělnickým paktem „socialistů“ s buržoasií a „dohodou, uzavřenou dělníky, kteří svou buržoasií porazili, s buržoasií jistého zabarvení proti

buržoasii jiného nacionálního zabarvení“, dohodu — jak říká Lenin — „k ochraně proletariátu a za účelem využití rozporů mezi různými skupinami buržoasie“. A Lenin připomíná znovu americkým dělníkům podobný postup a manévr revoluce v jejich vlastní historické minulosti:

„Americký lid použil již dávno této taktiky, a to k prospěchu revoluce. Když Američané vedli svou velkou osvobozovací válku proti svým utlačovatelům, proti Angličanům, měli před sebou i jiné utlačovatele — Francouze a Španěly, kterým tehdy patřila část nynějších Spojených států severoamerických. Ve svém těžkém boji o svobodu uzavřel tehdy americký lid ‚dohody‘ s jedněmi utlačovateli proti druhým, aby oslabil utlačovatele a posiloval ty, kdož bojují proti útlaku — tedy v zájmu širokých utlačovaných mas. Americký lid využil protikladu mezi Francouzi a Angličany, bojoval někdy dokonce společně s armádami jedněch utlačovatelů, Francouzů a Španělů, proti druhým; a tak napřed zdolal Angličany a pak (zčásti vykoupením) se osvobodil od Francouzů a Španělů.“

A právě z této revoluce a z občanských válek, které se odehrávaly o století později, odvozuje Lenin revoluční tradici amerických dělníků.

Revoluční válka o svobodu, která využívá rozporů svých protirevolučních protivníků — toť předmět tím zajímavější, prozkoumáme-li podrobněji povahu diplomatických styků revoluční Ameriky s absolutistickou Francií. Roku 1776 odjíždí jako zplnomocněnec amerického kongresu do Paříže Silas Deane, aby tam získával pomoc. V jeho instrukcích stojí, aby francouzské státníky získával slibem, že „bychom v případě úplného odloučení od Velké Britannie pohlíželi na Francii jako na moc, jejíž přátelství by bylo nejdůležitější pěstovat“. Po deklaraci nezávislosti uznávají Spojené státy ovšem pouze Francie a Holandsko.

Pohnutky Francie jsou však jasné: chce, aby se Anglie a Amerika vyčerpávaly vzájemným potíráním — pak nastane čas pro francouzské koloniální plány. K této argumentaci se přiklání i Španělsko a roku 1776 dostanou Američané od těchto dvou států dva miliony liber podpory. Vojenskou pomoc však Američané nedostanou, ani když se k Deanově podpoře objeví v Paříži Arthur Lee a Franklin. Teprve americké vítězství nad Angličany u Saratogy přivedlo obrat: francouzská vláda poznává, že Američané mohou přece jen Anglii porazit. Tak dojde 6. února 1778 k uzavření spojenecké a obchodní smlouvy, která přinese Američanům i francouzskou vojenskou pomoc. K bitvě u Saratogy došlo 17. října 1777. Avšak již půl roku před tím, 17. dubna odpluje z Francie markýz de Lafayette, demokrat a ohnivý obdivovatel americké revoluce, aby přinesl revoluční Americe pozdravy a aspoň nepatrnou pomoc *protiabsolutistické* Francie. Spencer výstižně charakterizuje povahu tohoto spojení:

„Bez ohledu na city francouzského lidu vstoupila francouzská vláda do tohoto spojení... z důvodů nikoli nesobeckých, nikoli v zájmu Američanů, nýbrž proto, že bylo očividně ve francouzském zájmu, aby moc Anglie byla odloučením kolonií omezena. Lidové sympatie pro Američany byly prostě souběžné s agresivními záměry ministra Vergennese vůči Anglii“ („Encyclopedia Americana“ 27, str. 333).

Neméně zajímavé je chování Španělska: po uzavření spojenecké smlouvy oznámilo Anglii, že na tuto smlouvu nepřistupuje a chtělo si dát tuto blahovolnou neutralitu zaplatit ústupky v Americe; teprve když Anglie odmítla takto vykoupit španělskou neutralitu, vstupuje i Španělsko do protianglické války (12. dubna 1779).

První tedy, kdo Američanům přináší byť i nepatrnou francouzskou pomoc, je protifeudální nadšenec Lafayette,

který se v Americe naučí revoluční politice a revolučnímu vojenství; jeho zkušenosti a zkušenosti jeho důstojníků budou pak důležitým přínosem při organizaci branné síly francouzské revoluce. Francie přispěchá na pomoc revoluční Americe — v této pomoci však je nejhorlivější ona složka francouzské společnosti, která se probouzí k vlastní revoluci: přináší pomoc nadšenou a pomoc stejného zrna, a stane se tak prostředníkem mezi americkou a francouzskou revolucí.

Vojenské tažení

Tajemství rozkvětu a rakoviny svobodných kolonií tkví podle Marxe v tom, že veškerá půda je ještě majetkem lidu — ovšem kolonistů a nikoli indiánských domorodců — a že proto nedošlo ještě v této společnosti samostatných sedláků k vytvoření předpokladů pro moderní výrobu, k odloučení výrobce od výrobních prostředků, k vytvoření postavy námezdního dělníka. Když je půdy dost, když kočovné indiánské kmeny jsou bezmocné proti puškám kolonistů, pak se může každý stát samostatným hospodářem.

Kolektivní ovzduší moderní průmyslové výroby vytváří předpoklady kázně, která je bezpodmínečně nutná pro moderní dělnické hnutí — avšak bezpodmínečně nutná i pro moderní armádu. Kde je hospodářský život ovládnán nikoli průmyslovou velkovýrobou, nýbrž samostatným sedláckým hospodářstvím, tam je stěžejním znakem společenské psychologie *selský partikularismus*: egocentrická uzavřenost a soběstačné hospodaření zužuje obzor, soustřeďuje vše na vlastní zájmy, které samostatný selský hospodář velmi těžko podřizuje zájmům celku. Zatím co proletáře pudí již způsob jeho práce k tomu, aby snadno poznal svou úlohu jednotlivce uvnitř celku jako soukolí velkého ústrojí, je samostatný selský hospodář již pra-

covní a prostorovou uzavřeností hnán k zvláštnímu partikularismu. Tento partikularismus se musel objevit v amerických koloniích tím silněji, čím více tam byl průkopník-kolonista odkázán v bojích proti bránícím se domorodcům a drsné přírodě jen na sebe.

Nad tímto zvláštním partikularismem samostatných selských hospodářů se zvedá partikularismus vyššího, obecnějšího druhu: ten, který vyplývá z odlišného vzniku a různé hospodářsko-sociální tvářnosti čtyř koloniálních skupin, které dohromady tvořily třináct původních kolonií severoamerických. Proti velkostatkářskému a šlechtickému Jihu s rozvinutým otrokářstvím stál tu malozemědělský Sever a uprostřed toho městské hospodářství kolem New Yorku. Partikularismus, který vyplýval z této odlišnosti, velmi brzdil sjednocení proti Britům, vnutil vojenskému zřízení protibritského odporu mnoho slabín a nesmírně ztížil provedení toho, co je nezbytné pro zdárné vedení jakékoli války: vojenský centralismus, jednotná a ústředně vedená armáda.

Sedlácký individualismus byl podmínkou „rozkvětu i rakoviny“ vojenství americké revoluce: vytvořil individualistický, Indiánům odpozorovaný způsob taktiky, nejlépe přizpůsobený americkým podmínkám — taktiky, která posléze zajistila převahu americkým odpadlíkům. Po tomto kladu však i zápor a rakovina: sedlácký individualismus zároveň nesmírně ztížil ukázněný postup. Samostatný sedlák byl velmi houževnatý při obraně vlastního domova a dvora, nejvýš ještě vlastního státu. Došel-li během dlouhých let drobných protibritských bojů k poznání, že zájem všech amerických kolonií mu velí, aby se chopil zbraně a nechal zahálet pluh, pak se mohl už z hospodářských důvodů dát do t. zv. „kontinentální armády“ vždy jen na několik měsíců. Proto vykazuje tato armáda neustálou fluktuaci: sedláci se po krátké době vracejí na vlastní

dvůr, aby zajistili chod svého hospodářství a musí být v armádě nahrazeni novými rekruty.

Partikularismus jednotlivých kolonií spolu s velmi chudou hospodářskou základnou sedláků, rybářů a lovců vedl k tomu, že ústřední orgán severoamerických států, kongres, neměl téměř daňových pramenů. Nedostávalo se proto vedení kontinentální armády technických prostředků, zbraní, protože nebyly peníze na placení a zásobování bojovníků. Udržet velkou a stálou armádu bylo za těchto okolností nesmírně obtížné, ne-li nemožné. Proto se také bojové síly amerických revolučních armád skládaly hlavně z milice. Jednotlivé státy nabízely pro svou místní obranu mnohem větší žold, než mohla platit ústřední armáda. Napadl-li tedy nepřítel určitou oblast, narazil vždy na houževnatý a horlivý odpor; chtěl-li však Jiří Washington jako nejvyšší velitel americké armády podniknout armádní operace většího rozsahu, nemohl nikdy počítat s ustáleným počtem mužstva a musel se obávat deserce.

Farmáři se dali naverbovat do ústřední armády jen na určitý počet měsíců a rozutekli se bez ohledu na vojenskou situaci, jakmile uplynula jejich lhůta — takže Washington se stal čas od času velitelem bez vojska. Tento základ jeho armády mu diktoval mnohdy předčasné operace v posledních dnech před odchodem vojáků-farmářů a ukládal mu ovšem především unavovací strategii. Velmi příznačné pro stanovisko a možnosti ústředních orgánů jsou věty, které napsal guvernér Jefferson německému baronu a důstojníku Steubenovi, jenž se dal do služeb americké armády:

„Můžeme jen působit na dobrou vůli lidu. Exekutiva nemá podle zákonů státu právo povolávat svobodného muže bez jeho souhlasu do služby, i kdyby to sloužilo veřejnému blahu; stejně nelze k tomu přinutit ani otroka bez svolení jeho pána.“

Samosprávný partikularismus, který žárlivě střežil svá práva, byl hnací silou americké revoluce — nebylo možné jej odstranit, aniž se tím likvidovala revoluce a sama podstata protibritského odporu.

Za těchto okolností se ovšem americké revoluční armádě nedostávalo jezdeckta a dělostřelectva a i střelecká výzbroj byla mnohdy nedostatečná — zejména zásobování municí. Byla tu však — a to do značné míry rozhodovalo — revoluční odhodlanost zbavit se britského jha. Nebyl-li dostatek munice, pak vyčkali kolonisté, téměř všichni výteční střelci, v úkrytech, až se nepřítel přiblížil téměř na dvacet kroků — a pak seděla každá rána. Aby bojovník čelil na dvacet kroků blížícímu se nepříteli, to bylo tehdy něco neslýchaného a předpokládalo vysoké morální vlastnosti, čili revoluční odvahu.

Průběh bojů ukázal nutnost překonat tyto obtíže, a v posledních letech války se přičinil Steuben o důkladnější organizaci vojenského zřízení americké revoluce, které také umožnilo operace většího rozsahu. Ale i tehdy odcházeli farmáři domů po několika měsících a praví se, že americká armáda neměla nikdy víc než 36.000 mužů.

Taktika

Své základní taktice, která jim měla zajistit vítězství nad britským královským vojskem, naučili se američtí farmáři již v bojích proti Francii od roku 1755, když bojovali ještě po boku Anglie. Roku 1755 táhl anglický generál Braddock z Virginie na divoký Západ do boje proti Francouzům a s nimi spojeným Indiánům. Měl asi 2000 mužů, zčásti anglických regulérních vojáků, zčásti amerických milicí. Jedním z důstojníků milice byl mladý Jiří Washington. Braddock táhl, jak tomu byl zvyklý v Anglii: bez zajištění a zcela otevřeně. Pohrdavě odmítal

varování Washingtonovo, který znal indiánskou taktiku. Tak se znenadání dostal Braddock do léčky, kterou mu nalíčilo 600 Indiánů a 300 Francouzů, kteří z dobrých krytů zahájili vražednou palbu do hustých šiků Angličanů. Nastal ihned zmatek a Washingtonův životopisec velmi živě popisuje situaci, která tak nastala:

„Generál Braddock se snažil soustředit své mužstvo. Vojáci však prohlásili, že by bojovali, kdyby viděli nepřitele. Je prý však nesmyslné střílet do stromů a keřů. Nemohou prý se postavit na odpor, když na ně střílí neviditelný nepřítel... Virginské milice, které byly obeznámeny s indiánským způsobem boje, se ihned rozptýlily a hledaly kryty za stromy, odkud mohli mířit na skrytého nepřítele. Tak se jim podařilo aspoň poněkud chránit regulérní vojsko. Washington poradil Braddockovi, aby s regulérními nakládá podobně. Ten však trval na jejich postavení v sevřených proudech. Padli ovšem v houfech, jakmile postoupili. Někteří z regulérních vojáků se pokusili nalézt kryt na vlastní pěst. Generál však zuřil, nadával jim zbabělců a bil do nich plochým čepem“ (Washington Irving „The Life of G. Washington“).

Boj skončil naprostou porážkou Braddockovou. Od té doby, po této první improvisaci, se však milice cvičily v rozptýleném střeleckém boji, i když si neuvědomily zásadně nový ráz této taktiky a pokládaly ji za výpomoc. Když pak Steuben započal roku 1779 s reorganisací Washingtonovy armády, poznal velmi dobře zásadu, která platí dodnes: že rozptýlený střelecký boj musí mít svou oporu v sevřených oddílech, schopných úderu. Tyto oddíly ovšem cvičil Steuben v bedřichovské lineární taktice a používal *tirailleurů* jen jako pomoci. Nicméně však objev této nové taktiky zajistil špatně vyzbrojené americké armádě převahu nad armádou britskou, za kterou stála celá britská říše. Převaha se ovšem stala rozhodnou a roz-

hodující až tehdy, když francouzské spojení dodalo Američanům *válečné loďstvo*.

Strategie americko-britské války

Washingtonova vysilovací strategie mohla být proti britské armádě úspěšná ze tří důvodů:

1. Washington měl horlivé a odvážné mužstvo, bojující novou taktikou, které se Angličané v předešlé válce proti Francouzům nenaučili.

2. Anglická armáda musela postupovat daleko od své základny, na území hospodářsky chudém a zabydleném nepřátelským obyvatelstvem.

3. Po vítězství u Saratogy zajistila francouzská námořní pomoc Američanům převahu i tam, kde byli dosud bezmocni: na moři.

Americko-britská válka, která skončila definitivním odtržením amerických kolonií od mateřské země, trvala šest let (1775—1781).

Strategická situace vyplývala ze zeměpisných a sociálních podmínek. Srdce protibritského povstání bylo na severu, v nejhustěji obydlených koloniích, kdežto jižní kolonie aristokratických plantážníků se z počátku přikláněly na stranu Anglie. Postupovat z jihu bylo však obtížné pro četná hluboká údolí řek, která tvořila nepřekročitelné překážky; v nepřehledné houšti by byl levý bok neustále ohrožován, a opírat se pravým bokem o pobřeží, t. j. o loďstvo, bylo obtížné pro nesmírnou členitost tohoto pobřeží, které nutilo svými hlubokými zálivy a ústími řek k velikým oklikám. Na severu však byla cesta, která vedla současně z dvou stran do středu povstaleckého kraje. Z New Yorku teče přímým směrem na Montreal (který leží na řece sv. Vavřince, splavné i pro válečné lodě) řeka Hudson, splavná i pro větší loďstvo. Z Montrealu teče

řeka Richelieu jižně do jezera Champlain, které je spojeno s jezerem Jiřího. Toto jezero je jen 30 km vzdáleno od horního toku Hudsonu (dnes tudy vede kanál). Již dávno přenášeli Indiáni své lehké čluny od Jiřího jezera k Hudsonu a pro strategickou důležitost tohoto bodu byl na Champlainově jezeře zřízen Fort Ticonderoga a na horním toku Hudsonu Fort Edward. Angličané drželi téměř po celou válku krajní body této nesmírně důležité strategické přímky, ale nepodařilo se jim zmocnit se rozhodujícího středu.

Základním prvkem britské strategie byla jejich námořní převaha, která jim zajišťovala přístup na pobřeží, zejména ústím Hudsonu a hluboce vrytým zálivem Chesapeake. Zato měli Američané výhodu nerušeného spojení na vnitřních liniích a jejich kontrolní postavení mezi pobřežím a Alleghanskými horami jim umožnilo zabránit britským úspěchům jak bitvami tak i vysilovacími manévry. Obě strany ovšem byly značně brzděny v strategickém postupu. „Na americké straně — píše Spencer — předsudek proti stále armádě, přílišný vliv jednotlivých států po prvním vzplanutí nadšení pro sjednocení a choulostivá povaha podpory vojenských operací — způsobily, že bylo nesmírně obtížné udržet značné vojenské síly i pro Washingtonova genia. Na druhé straně se Anglie po roku 1778 octla ve válce s Francií, po roce 1779 se Španělskem a po roce 1780 i s Holandskem, a nenašla spojenců proti tomuto čtyřspolku“ („Encycl. Am.“, str. 330).

V prvních třech letech vytežila britská armáda pro sebe veškeré výhody vyplývající z ovládnutí břehů; pokusila se rozbít konfederaci ve dvě poloviny obsazením vodní cesty Hudson—jezero Champlain—řeka sv. Vavřince, aby se pak po likvidaci jádra povstání vypořádala s každou polovinou zvlášť. V Lexingtonu došlo 19. dubna 1775 k první srážce, když anglický generál Gage chtěl novo-

anglickým kolonistům zabavit zbraně. Byla to první srážka rozptýlených střelců se semknutými pluky. Již v noci po bitvě přispěchaly se všech stran milice v síle asi 16.000 mužů; obsadili Boston a staly se jádrem pozdější „kontinentální armády“. Dne 15. června zaútočil generál Howe s 2000 muži na opevněné postavení 1200 milicionářů na *Bunker Hill*. V této bitvě Angličané zvítězili, neboť obránci měli jen 3—4 náboje; přesto však dvakrát odrazili útok Angličanů a způsobili jim tak velké škody, že anglické velení tu velmi důkladně poznalo malou výkonnost frontálního útoku proti americkým střelcům. Američané se tímto Pyrrhovým vítězstvím necítí poraženi a opevňují nyní Boston. Dne 3. července přejímá velení ozbrojených sil americké revoluce Jiří Washington.

Britský plán pro tažení roku 1776 chtěl zasáhnout znovu novoanglické srdce rebelie. Jakmile by byla Nová Anglie poražena, ustal by i ostatní odpor. Angličané chtěli proto obsadit prostor mezi Bostonem a New Yorkem, odtud ovládnout ústí Hudsonu, kdežto ze severu, z Kanady, měl postupovat na jih druhý sbor pod velením Carletona a Bourgoyna. Takto mělo dojít k izolaci Nové Anglie. Avšak britské loďstvo bylo poraženo u Charlestonu a postup z Kanady byl zastaven improvizovaným loďstvem na Champlainově jezeře. Bitva na Long Island ovšem umožnila Angličanům ovládnout ústí Hudsonu a New York.

Roku 1777 se anglická armáda znovu pokusila, dosíci spojení obou krajních bodů strategické čáry Montreal—New York. Bourgoyne postupoval ze severu, Howe z jihu. Howe je zdržován u Filadelfie, Bourgoyne nemůže příliš zdržet svůj postup, srazí se s americkými silami sám a je poražen u *Saratogy* (17. října 1777) — ještě dříve, než Howe může ujit polovinu cesty mezi Novým Yorkem a Albany. Je to první zdrcující vítězství Američanů; zmaří

definitivně anglický plán rozpálit konfederaci. Bitva u Saratogy přináší Američanům francouzskou pomoc. Přestože vojenská spolupráce pozemních vojsk byla zahájena teprve v posledním dějství války, nutila i nyní přítomnost francouzského loďstva v Západní Indii anglické loďstvo k rozdělení sil a k odeslání lodí do Západní Indie, které jinak mohly sloužit dopravě vojsk proti Američanům.

Od roku 1778 se soustředí hlavní britské úsilí na jižní státy. Britská vojska obsadí velké části Georgie se Savannahou. Angličané pokládali velký počet černých otroků v těchto jižních státech za slabé místo v jejich obraně a chtěli kombinovanou pozemní a námořní akcí uchvátit celý Jih. Jiří Washington drží na Severu na středním toku Hudsonu nejvíce ohrožené místo u Westpointu.

V letech 1779—1780 je hospodářská situace pro Američany povážlivá. Papírové peníze dosáhly hodně nízkého kursu (válečná inflace) a i prostředky kongresu řídly. Vedlo to r. 1780 dokonce ke vzpouře dvou pluků, které hrozily opustit armádu, nebudou-li jim vydány potraviny a žold. Angličané, kteří se pokusili těchto obtíží využít, byli však ostře odmítnuti. Kongres nemohl uložit jednotlivým státům daně k hrazení válečných výdajů a armáda byla značně oslabena. Na druhé straně ovšem Anglie již nepočítala s tím, že se jí podaří zdolat odpor a anglická armáda začala z vyššího příkazu drancovat neudržitelné kraje. Washington pochopil nutnost, ukončit co nejrychleji válku, protože kromě vnitřních obtíží stával se britský postup i na Jihu velmi hrozivý. Roku 1780 dobývá britské loďstvo Charlestonu. Tím se stane Jižní Karolína jevištěm boje dvou přibližně stejně silných armád. V srpnu poráží lord Cornwallis amerického generála Gatelye u Camdeny. Nový americký velitel Greene svádí Cornwallise od moře severozápadním směrem přes Severní Karolinu až k hranicím Virginie. Tu je — u Guilford

Court House — Cornwallis vlastním vítězstvím tak oslaben, že další invase do Karoliny se stává nemožnou. Konečně přijíždí francouzská pomoc. Francouzské loďstvo zdrží Clintona tak dlouho v New Yorku, až spojené síly Washingtonovy a francouzského generála Rochambeau byly již daleko na cestě do Virginie. Námořní akce francouzsko-americká u vjezdu do Chesapeake-Bay izoluje lorda Cornwallise na poloostrově mezi řekami York a James. Dojde k obležení *Yorktownu*, a poněvadž loďstvo nemohlo Angličanům přispět, vzdává se Cornwallis 19. X. 1781. Tím, že bylo poraženo anglické loďstvo, byla válka prakticky u konce. Porážka Angličanů byla pak 1783 zpečetěna pařížským mírem, který znamenal definitivní konec britské moci v jižní polovině Severní Ameriky.

Americký odboj, revoluce amerických kolonistů proti mateřské zemi zvítězila novou bojovou taktikou a zvláštním spojenectvím s Francií, které dovedlo zajistit americké revoluci pomoc protibritských sil. Toto spojenectví se absolutistické Francii nevyplatilo: neboť francouzští vojáci přivezli domů zvěst o svobodné zemi za oceánem, přivezli i zásady americké *Deklarace nezávislosti* a přinesli i znalosti nového způsobu boje proti lineární taktice starých reakčních armád. Ti, kdož zprvu dobrovolně, a později z nařízení absolutistického království přispěchali americké revoluci na pomoc, stali se pak politickými i vojenskými učiteli francouzské revoluce.

ARMÁDA FRANCOUZSKÉ REVOLUCE

A. REVOLUCE

Velká francouzská revoluce roku 1789 je třetí velkou buržoasní revolucí a je ze všech nejdůkladnější: nejdůkladněji se vypořádá s feudalismem a položí základy k měštácko-parlamentnímu státu 19. století. Městská buržoasie společně s rolnictvem tu vybojuje svůj boj proti feudální šlechtě, církvi a království. Jaurès říká:

„Rolnictvo a celá země povstanou proti starému pořádku nejen pro úpadek zemědělství, nýbrž i proto, že starý řád brzdí počínající rozvoj kapitalismu“ (Jaurès „L'Armée Nouvelle“).

Francie druhé poloviny 18. století není již zcela feudálním státem. Avšak zbytky předkapitalistických, feudálních poměrů brzdí hospodářský rozvoj měštácké Francie.

Tři údobí revoluce

1. 1789—1792: První revoluční přesun moci vede k panství velkoburžoasie, která se přiklání ke kompromisu se starými silami a dostává se tím do konfliktu s lidem.

2. 10. srpen 1792—27. července 1794: Revoluce pokračuje, království je svrženo. Boj mezi obchodní a průmyslovou buržoasií na jedné a maloměštáctvem na druhé straně končí diktaturou maloměštáctva — terorem, revoluční vládou, která radikálně odstraní zbytky starého řádu a zároveň se pokouší uskutečnit ideál „rovnostářské republiky rovných vlastníků“. Druhé údobí končí Robespierrovým pádem (9. thermidor).

3. 1795—1799: Vývoj vede k měštácké republice direktoria, která vyústí v buržoasně-vojenské diktatuře Napoleonově (t. zv. bonapartistické).

Lid ve francouzské revoluci

Engels říká o funkci plebejců, předchůdců proletářů, ve francouzské revoluci:

„Je pak jasné, že buržoasie byla tu jako všude příliš zbabělá, než aby se zastala vlastních zájmů; že počínaje Bastillou musel plebs vykonat veškerou práci za ni; že by bez jeho zásahu 14. července, 5.—6. října, 10. srpna, 2. září atd. byla buržoasie po každé podlehla silám starého režimu, koalice ve spolku s dvorem by byla udusila revoluci, a že tedy vlastně jen tito plebejci *prováděli* revoluci; že to však nešlo, aniž by plebejci vkládali do revolučních požadavků buržoasie smysl, který neměly, a aniž by hnali rovnost a bratrství do extrémních důsledků, které stavěly úplně na hlavu měštácký smysl těchto hesel, poněvadž tento smysl — rozšířen až k extrémům — se zvrátil právě ve svůj opak; že tato *plebejská* rovnost a bratrství musely býti leda snem v době, kdy šlo o nastolení pravého opaku, a že jako vždy — ironie dějin — toto plebejské znění revolučních hesel se stalo nejmocnější pákou k prozazení opaku: měštácké rovnosti před zákonem a bratrství ve vykořisťování“ (dopis Kautskému 20. II. 1889).

Velké dny revolučních bojů pařížského lidu jsou:

14. červenec 1789: Bastilla — lid za zády konstituanty;

5.—6. říjen 1789: pochod pařížského lidu do Versailles, kde si vynutí příjezd králův do Paříže;

10. srpna 1792: útok na Tuilerie — konec království, vystoupení komuny;

2. září 1792: ustavení revoluční diktatury teroru.

Revoluční patriotismus

Slyšme několik hlasů o novém chápání vlastenectví, jež se zrodilo v revoluci.

Voltaire, 1752: „Republikán je vždycky více spjat se svou vlastí než poddaný, protože každý miluje více své než to, co patří jeho pánu.“

Louis Madelin („La Contre-révolution sous la Révolution“):

„Stejně jako pokládají sebe za jediné ‚patrioty‘, pokládají se (jakobíni) za jediné ‚republikány‘ a stane se jejich zásadou, že každý ‚patriot‘ musí být ‚dobrým republikánem‘: kdo tedy není jakobínem, je zrádcem vlasti a republiky, která je vrcholem revoluce.“

Lidový slovník („Dictionnaire de la Constitution“, 1791):

„Příliš dlouho trávající patriotismus byl jen slepou příslušností k zemi, kde se kdo narodil, výlučný cit, jemuž každý národ obětoval vše, co nebylo jím; odtud nenávisť, která rozdělovala národy, odtud i války, kterými se navzájem ničily. *Patriotismus* byl pramenem všech možných neštěstí; znesvářil Athény a Spartu, on kázal Římanům, aby celý svět podrobili zákonům své země; toť on, který vnuknul karthaginským národům naději, že si mohou konkurovat a podmanit tyto hrdé panovníky. Byl to *patriotismus*, který ještě nedávno kázal Francouzovi a Angličanu, aby navzájem o sobě říkali: to je tvůj nepřítel, v zájmu vlasti ho musíš nenávidět. Ve jménu patriotismu se evropské národy vrhají slepě na sebe, aby si z toho odnesli zavrženíhodnou čest, že zvýší svou moc, anebo spíše moc despotů, kteří je ovládají, nad mocí národů, které si podrobí anebo které zničí. Jsou to konečně strašlivé důsledky žárlivé zuřivosti proti pokroku jiného národa, kterou náklonnost k vlasti vnukla všem národům, a která učinila strašlivou skutečnost z verše:

Milovat vlast jest nenávidět svět.

My, kteří jsme založili svou slávu na respektování nezadatelných práv člověka a národů, nepůjdeme již hledat

prostředky našeho povznesení v jejich zániku a ponížení; velcí spravedlností a ctností, nemůžeme již vidět v zotročení a neštěstí jiných národů pramen skutečné velikosti“

„Kde se daří ctnosti ve stínu zákonů, kde rovnost vládne mezi lidmi, kde jméno pána je neznámé, kde člověk má svou přirozenou svobodu a spravedlnost, tam bude Francouzova vlast.“

B. ARMÁDA V REVOLUCI

Rozklad staré armády

„Kdyby si královská armáda — píše Mathiez — byla zachovala svou starou pasivní poslušnost a absolutní oddanost ke svým velitelům, byla by revoluce nemožná. Byla by se omezila na několik prostých povstání rychle utopených v krvi. Pařížští měšťané, kteří se přes noc stali národnými gardisty, by nikdy nebyli dobyli Bastilly. Opřena o nevědomé bodáky, byla by aristokracie i tentokrát ještě zvítězila“ („La Victoire de l'An II“, str. 35).

Za šlechtickým důstojnickým sborem stála ve francouzské armádě masa žoldnéřů, odvedených více méně násilím, jež se dívala s ještě větší nenávisť na šlechtický blahobyt důstojnictva, když ministr války maršálek Saint Germain chtěl zavést „německou disciplínu“, t. j. bití místo zavírání. Proti tomu se opřela dokonce i nižší část důstojnictva, ovlivněna revoluční literaturou. S rozmachem revoluční vlny se královská armáda rozkládala. Vojáci byli pochopitelně na straně revoluce, od které očekávali lepší život. V Paříži byly tehdy z královských pluků švýcarské a francouzské gardy. Francouzské gardy byly ubytovány v předměstích a měly styk s obyvatelstvem. Již 24. VI. vydala první rota francouzských gard provolání. Věří sice ještě králi, ale nechce již postupovat proti lidu:

„K čertu, přísaháme a slibujeme vlasti, že neuposlechneme žádného rozkazu, ať jej vydá kdokoli, kterým by mohl být oloupen náš dobrý král třeba o jediného ze svých poddaných, a kdyby nám někdo nařizoval střílet do lidu, pak, u všech čertů, zahodíme zbraně...“

Dne 25. června odmítají rozprášit sročení lidu. Zároveň obíhá mezi vojáky opis dopisu granátníka francouzských gard velitelí, vévodovi du Chatelet:

„Odmítli jsme nést zbraně proti vlastní rodině. Ano, pane vévodo, i kdyby nám podkládali nízké a sobecké pohnutky, jsem pověřen všemi svými kamarády, abych vás ujistil, že kdykoli nám nařídíte být zločinci, shledáte, že neuposlechneme. Titul francouzských gard nás nezavazuje k tomu, abychom měli své ruce zbrocené krví svých spoluobčanů. Jak jste se jen mohl, pane plukovníku, odvážit žádat nás, abychom vraždili ty, kdož nás platí, abychom je bránili.“

Plukovník zatkne jedenáct vojáků. Třicátého června rozruch v Palais Royal: vojáci mají být převezeni z Abbaye do nejhoršího vězení v Bicêtre. Masa lidu — Palais Royal byl jakousi revoluční bursou, kde se vyměňovaly názory — demonstruje před Abbaye, král ustoupí a vojáci jsou propuštěni. Tento den je uzavřen svazek mezi lidem a vojáky královské armády. Nové pluky se připojí. Dne 9. července provede 60 dělostřelců praporu Toul-Artillerie revoluční manifestaci. Dva dni poté je třeba odeslat celý prapor z Paříže. Zejména poddůstojníci podlehli revoluční agitaci a ani cizí pluky jí nezůstaly nedotčeny. Již 28. června píše saský vyslanec de Salmon své vládě, že francouzské gardy se bouří a opouštějí kasárny volající „Vive le Tiers!“ (Ať žije třetí stav!) A dodává: „Věrnost cizích pluků se stává pochybnou. Měšťané je svádějí a Švýcaři pluku Salis-Samade prohlásili svým hostitelům, že dostanou-li povel k pochodu, učiní své pušky

nezpůsobil k palbě.“ Dne 10. července píše důstojníková žena svému muži: „Praví se, že prý plukovníci prohlásili, že nepůjdou, dostanou-li rozkaz k pochodu. Bylo prý třeba vybrat pluky, které měly zasáhnout. To je smutné, že král nemůže počítat s věrností několika svých velitelů pluků.“ Národní shromáždění obrací se 8. července ke králi: „Francouzští vojáci, kteří se přiblížili jádru diskuse, a podílejí se na zájmech a vášních lidu, mohli by zapomenout, že závazek z nich učinil vojáky a vzpomenout si, že příroda je učinila lidmi.“ Když pak lid útočí 14. července na Bastillu, namíří na ni francouzští gardisté, vedeni Eliem a Hulinem, svá děla. Pokusy šlechty zdolat povstání naráží u královských praporů (s výjimkou některých cizích jednotek) na naprostou neposlušnost. Pád Bastilly byl takto společným dílem pařížských lidových mas předměstí a vzbouřených vojáků. Delbrück píše: „Pro vítězství revoluce bylo rozhodující, že armáda přešla z královské strany na republikánskou, a toto vítězství revoluce nejen změnilo povahu armády, ale důkladně změnilo i taktiku a konečně i strategii a zahájilo novou epochu v dějinách válečného umění“ („Gesch. d. Kriegskunst“ IV, str. 451).

Národní garda

V době, kdy ústavodárné shromáždění vyloučilo svým rozlišováním aktivních a pasivních občanů nejméně dva miliony chudých z politických práv, opírala se vojenská moc revoluce o národní gardy po výtce buržoasní, které se v různých krisích revoluce postavily buď proti královským vojskům anebo proti lidovému hnutí. Nákladnost výzbroje z ní dokonce vylučovala i mnoho aktivních občanů. Byla to tato národní garda, která — po Varennes — zajistila Francii natolik, že byla zabezpečena proti jakémukoli kontrarevolučnímu překvapení. A byla to tatáž ná-

rodní garda, s kterou počítal Barnave, aby potlačil vzrušení lidu, rozčileného královskou zradou, a revoluční kluby plně dělníků. Garda měla „zachránit“ revoluci tím, že by ji ukončila. A zas to byla národní garda, jež potlačila také na Martově poli krvavě ty, kdož 17. července 1791 podepisovali petici s požadavkem republiky.

Styk královských vojáků s národními gardisty vedl k dalšímu rozkladu královské armády. Vojáci nechápali, proč by měli mít méně práv než měštanská garda, proč by si neměli také oni volit své důstojníky. Když pak táhne pařížský lid 5. a 6. října do Versailles, aby si vynutil králův návrat do Paříže, má tato lidová manifestace úspěch jen proto, že flanderský pluk, určený k obraně zámku, odmítl střílet do lidu.

V prvních letech po pádu Bastilly zuří v královské armádě třídní boj mezi šlechtickými důstojníky a mužstvem. Důstojníci berou sebemenší nepřístojnost za záminku, aby revoluční vojáky propouštěli s t. zv. „cartouches jaunes“, t. j. propouštěcími listinami, z nichž jedna zní:

„My podepsaní potvrzujeme a oznamujeme všem, že bylo třeba propustit granátníka pluku Royal-La Marine Leonarda Lejeuna . . . , který byl prohlášen za nehodného sloužiti ve vojsku Jeho Veličenstva jakožto intrikář, vzbouřenec, neposlušný a špatný. Dáno v Aix, 19. května 1790“ (cit. Mathiez „La Victoire de l'An II“, str. 39).

Vojáci se bouří proti takovéto difamacii a na druhé straně — zejména po zmařeném útěku krále — šlechtičtí důstojníci desertují v masách. Královská armáda se rozkládá: měla-li na počátku roku 1791 ještě 180.000 mužů na papíře, měla jich v červenci už jen 133.000.

Když při králově útěku v červnu 1791 hrozí nebezpečí intervence, ústavodárné shromáždění se již nemůže spolehnout na řadovou armádu. Nemá však — vždyť v něm měla převahu velkoburžoasie — odvahu, obrátit se k ce-

lému národu: to by znamenalo udělat ze všech občanů občany aktivní, dát všem stejnou účast na činech i právech revoluce, kterou by pak hájili; konstituanta chce udržet buržoasní ráz národních gard a vyzývá jen k odvedení dobrovolníků. Této výzvy nadšeně uposlechla malá a střední buržoasie, avšak revoluce tu překročuje rámec buržoasních privilegií. K obraně se přihlásí i mnoho pasivních občanů, jak z bídy, tak i z rostoucího revolučního nadšení.

Obrana revoluce a obrana země

Historik francouzské revoluce Mathiez praví: „Problém, který musely rozřešit první revoluční sbory, byl mimořádně obtížný. Šlo o to, aby řadová armáda nepodlehla aristokratickým vlivům a nestala se nástrojem politické reakce. Bylo však třeba ji zreformovat, ale nechromit, a zachovat neporušený nástroj obrany země; odtud značný počet zdánlivě protichůdných opatření, ve skutečnosti však přizpůsobených tomuto dvojímu účelu: vyčistit a zrevolucionisovat armádu a zároveň ji znovu postavit a posílit. Jednak obrana revoluce, jednak obrana země“ (tamtéž, str. 43).

Sloužilo obraně revoluce, byly-li *bas officiers* přejmenováni na *sous officiers*, byly-li zrušeny *cartouches jaunes*, dostaly-li pluky čísla místo jmen, aby vymizel *esprit de corps*, zvýšení žoldu, občanská práva vojákům po 6 letech služby a posléze, že vojáci byli připuštěni do jakobínských klubů. Mnoho jiných opatření, reforma důstojnického sboru, snížení počtu generálů, připouštění všech občanů k službě v řadové armádě — sloužilo rovněž obraně země.

Nicméně se však řadová armáda i nadále rozkládala. Za současného zpolitování vojáků, kterého si vyžadovala obrana revoluce, byl tu jen jeden prostředek k zajištění

kázně, které si žádala obrana země: úplně z armády odstranit aristokratický prvek. K tomu neměla smířlivá většina ústavodárného shromáždění odvahy — ukládá důstojníkům jen přísahy věrnosti, které nezastavují deserti a emigraci, takže po Varennes uteklo 2000 důstojníků z celkového počtu 9500. Již tehdy tuší Dubois de Crancé (12. XII. 1789), že pomůže jen branná povinnost — buržoasie to však odmítá jako příliš radikální opatření.

Takto se stane čím dál tím více národní garda nádrží i pro obranu země. Dojde k tomu, že v t. zv. „amalgamu“ (splynutí) národní garda pohltí řadovou armádu: a teprve tímto amalgamem splyne obrana revoluce s obranou země.

Vznik války

S. K. Neumann líčí ve své „Francouzské revoluci“ (I, str. 417) počátek první revoluční války: „Bylo již mnoho sporů o příčiny tohoto prudkého nadšení válečného, jímž brissotovci a girondini, jejichž tisk působil dříve pacifisticky, dovedli strhnout za sebou legislativu. Nelze však dnes již pochybovat o tom, že běželo o vnitropolitický manévr. Chtěli se zmocnit výhradního řízení státu, aby si zabezpečili své třídní zájmy a jako dobrým politikům jim k tomu byly dobré všechny prostředky. Válka měla ‚zušlechtit‘ národní povahu francouzskou, t. j. přesvědčit střední vrstvy francouzského lidu o správnosti politických názorů girondských, měla ‚konsolidovat‘ revoluci, t. j. zabezpečit politický vliv Brissotovi a jeho politickým druhům, měla ‚očistit‘ revoluci od zhoubných lidí, t. j. zatlačit a vyhladit radikální směry jakobínské. Lid měl být revolučnímu hnutí odcizen, mnoho nezaměstnaných a jiných ‚nespolehlivých‘ živlů mělo být zařazeno do vojska a odstraněno s horké půdy pařížské, a tak oslabeni leví jakobíni, opírající se o malé řemeslnictvo a dělnictvo.“ Dvůr byl

pro válku, poněvadž od ní očekával porážku revoluce. Kromě politických důvodů měla však válka i své důvody hospodářské. Gironda chtěla jí ukončit finanční krizi, zvednout kurs assignátů a směnek. V girondinském svolání ze 17. ledna 1792 se praví:

„Pospěšme si, zanesme svobodu do všech sousedních zemí, vytvořme hráz svobodných národů mezi námi a tyrany; necht se třesou na svých kolísajících trůnech, a vraťme se pak do svých domovů, které již nebudou rušeny falešnými poplachy, horšími než samo nebezpečí. Brzy pak se obrodí důvěra v říši, obnoví se úvěr, kursy se vrátí do rovnováhy, naše assignáty zatopí Evropu a zainteresují naše sousedy na úspěchu revoluce, která pak už nebude mít nepřátele, kterých by se bála.“

Vlast v nebezpečí — občanská válka

Válka začíná špatně. Věrnost řadové armády, zpracovávané důstojníky, je pochybná. Revoluce poznává, že může počítat jen se svou vlastní občanskou armádou — s národními gardami. Když 11. července 1792 legislativa prohlašuje „vlast v nebezpečí“, může ovšem jen opakovat výzvu ústavodárného shromáždění k národním gardám — což stačí tím méně, že z 83 departementů Francie v 33 převládá vliv kontrarevoluce.

Obrat nastane po provokativním manifestu vévody Brunšvického, který si pro ochranu královské rodiny vyžádala Marie Antoinette. Tento manifest popudil zejména Paříž proti králi. Zámožné kruhy a většina legislativy ovšem kolísala — v Paříži se však objevila znovu, jako 14. července, revoluční síla lidu. Pařížský lid, organizovaný v 48 volebních sekcích, se začal ozbrojovat. Dne 10. srpna dojde k útoku na Tuilerie — počátek občanské války. Nutnost odrazit nepřítel vedla k občanské válce.

Vítězství nad nepřítelem bylo nemožné bez velkých obětí bohatých. Chudí — námezdní dělníci a samostatní řemeslníci oběti přinášeli. A potřeba důsledné obrany země je zrevolucionisovala.

Tento protiklad mezi pařížskou komunou a konventem byl vlastně protikladem mezi Paříží a venkovem. V Paříži měly nemajetné vrstvy početní převahu. Nebylo v nich sice ještě proletářského třídního uvědomění, ale bohatým vrstvám nedůvěřovaly. I když v menších městech a na venkově nebyl ještě plně rozvinut kapitál, měl majetek přece jen převahu. I když všichni revolucionáři, i ti nejradikálnější, smýšleli ještě v rámci měšťácké ideologie, vytvářely se v jejich řadách již pozdější třídní rozpory. V daném okamžiku je rozdělávaly zejména různé názory na vedení války.

Šlo o otázku, kdo měl obětovat nejvíce a jak důsledně bylo třeba potírat nepřátele revoluce. A byla to právě míra důslednosti, kterou se lišila radikální maloměšťácká a plebejská „Hora“ od buržoasních girondinů, jimž tolik na důsledné obraně Paříže proti Prusům nezáleželo.

Když legislativa prohlásila vlast v okamžiku velkých protirevolučních bouří v nebezpečí, hlásili se zejména příslušníci lidu: v takové nejisté situaci, kdy výsledek byl na vážkách, vyhýbala se buržoasie vojenské službě a dávala se v masách zastupovat. Při odvodech dobrovolníků národní gardy je patrný velký příliv dělnictva, zejména v Marseille, kde všichni dobrovolníci prvního odvodu byli dělníci a kde z 579 dobrovolníků prvního praporu bylo 550 dělníků. Bylo tam zvoleno mnoho důstojníků z řad dělnictva; tak v jednom praporu byli dva nosiči, zedník, zámečnický, truhlář, tesař, švec, bednář, strojník, krejčí, výrobce punčoch, drogist. A z Marseille přišel do Paříže za zpěvu Marseillaisy prapor, který 10. srpna podnikl útok na Tuilerie.

Lidové povstání 10. srpna dalo odvodům dobrovolníků zcela jinou energii. Kontrarevoluční Evropa byla přesvědčena, že 10. srpen úplně desorganisoval francouzskou armádu a že republikáni, neschopni čeliti vpádu, budou snadno přemoženi — a rakousko-pruská vojska vtáhnou do tří neděl do Paříže. Stal se ovšem opak. K tomu však bylo zapotřebí, aby chudý lid zcela konkrétně poznal, že brání *vlastní* zem. Před útokem na Tuilerie zmohla se legislativa jen na odstranění podmínek výšky a nejnižšího odvodního věku z 18 na 16 let. Po 10. srpnu však povolna zmizela bariéra mezi aktivními a pasivními občany, a všichni dostali volební právo. Venkovský lid byl povzbuzen tím, že byla zrušena poslední ještě existující feudální práva, jakož i poplatky, pokud to nebylo výkupné za přidělenou půdu. Statky emigrantů byly rozděleny na malé parcely, aby je mohl drobný venkovský lid získat za výhodných podmínek. Novou mobilisaci zajišťuje přemnoho opatření v jednotlivých departementech: dobrovolníci dostanou prémie a rodiny po pozůstalých podporu. Takto nabyt chudý lid konečně materiální vlasti, kterou by hájil. „Takto — praví Jaurès — našly lidové bouře 10. srpna svůj ohlas hluboko v nejvzdálenějším údolí ve slovech, která osvobodila: braňte, rolníci, revóluci a vlast, bráňte tím sami sebe“ („L'Armée Nouvelle“).

Valmy

Lidové povstání 10. srpna a 2. září bylo předpokladem obratu na frontě. Reakční koalice podnikla invasi v očekávání, že velká masa francouzského obyvatelstva je royalistická a přijme německá vojska jako osvoboditele. Ukázalo se, že je to klam. Když Prusové dobyli pevností Longwy a Verdunu, zaujal Dumouriez za Argonnami obrannou posici a zůstal v ní i tehdy, když ji Prusové úplně

obešli. Šlo o to, zda se Prusové odváží svést bitvu s obráčenou frontou, protože porážka znamenala zničení. Ale i v případě vítězství nemohli pro odpor obyvatelstva proniknout až k Paříži. Dumouriez, který měl nevyycvičené sansculotty, mohl spoléhat na jejich revoluční odolnost, nikoli však na útočnou kázeň. Omezil se tedy na obranu, kterou ovšem podporoval hojným dělostřelectvem. Tak došlo ke kanonádě u Valmy dne 20. IX. 1792, kde sansculotti zvítězili spíše svým nadšením než svými zbraněmi. Po prvé se tu srazila ozbrojená síla revoluce s reakčním vojskem absolutismu; vojenská síla revoluce ještě improvizovaná a opírající se o vojenské dědictví staré absolutistické Francie. Delbrück praví: „Rozhodující bylo poznání, že se narazilo na mnohem větší odpor, než bylo očekáváno; že pomoc francouzského lidu, s nímž se počítalo, se nedostavila... Invaze ztroskotala. Byla odražena nikoli prostředky revoluce, nikoli ozbrojenou výzvou lidu, nýbrž v podstatě zbytky válečnictví starého království státu, zejména jeho materiálními prostředky, pevnostmi a dělostřelectvem“ (IV, str. 456). Avšak Delbrück nevidí, že v kanonádě u Valmy nerozhodovaly ani tolik zbraně, jako spíše okolnost, že se tu srazily armády zcela protichůdné morálky. Nemůže být lepší svědek pro právě tuto okolnost než Goethe, který se zúčastnil invaze:

„Tak prošel den; Francouzi stáli nehybně, Kellermann také zaujal výhodné místo; naši lidé byli staženi z palby. Největší sklíčení se rozšířilo po celé armádě. Ještě ráno převládalo mínění, že všechny Francouze napíchneme a sníme, a mne samotného zlákala k účasti na této nebezpečné expedici bezpodmínečná důvěra k této armádě a k vévodovi Brunšvickému; nyní se však nikdo na druhého nepodíval, a když se to stalo, tak jen proto, aby klel a nadával. Právě když se stmívalo, seděli jsme náhodou v kruhu, v jehož středu ani nebylo možno rozdělat oheň;

většina mlčela — někteří mluvili a vlastně nikdo si nedovedl udělat jasný úsudek. Konečně mne vyzvali, co prý tomu říkám, mnohdy jsem tlupu osvěžil a rozesmál krátkými výroky; tentokrát jsem řekl: *Na tomto místě dneškem počíná nová epocha v dějinách světa a vy můžete tvrdit, že jste byli při tom*“ („Kampagne in Frankreich“).

Odvody 300.000 mužů

Po vítězstvích v Belgii neviděli již dobrovolníci vlasti nebezpečí a žádali dovolené. Stasisíce takto opustily armádu, která tím byla početně vážně ohrožena. Proto nařizuje konvent 24. II. 1793 nové odvody 300.000 mužů. Situace je obtížná: králova poprava dne 21. ledna 1793 odvrátila od revoluce všechny smířlivce, celou frakci feuillantů a část girondinů. Začátkem března přicházejí již špatné zprávy z bojiště, které vrcholí v Dumouriezově porážce u Neerwindenu, kterou je Francie vážně ohrožena. Konvent musí vidět vážnost situace. Dne 8. března ustanoví komisaře s plnou mocí, kteří mají v departementech zlomit odpor. Dne 10. března, v okamžiku belgické invaze, zřídí revoluční soud. Po ztrátě Belgie, 21. III., zřídí revoluční výbory, které mají zatknout podezřelé. Když na počátku dubna dojde k Dumouriezově zradě, organizuje konvent *Výbor veřejného blaha*. Na povstání reakce ve Vendée odpovídá revoluce diktaturou. Nejživější silou této demokraticko-revoluční diktatury je pařížská komuna, která vyšle proti povstalcům z Vendée 12.000 dobrovolců a usnese se vyplatit každému při odchodu 500 liber, hrazených z *nucené půjčky u bohatých*. Dumouriezova zrada velí vojákům semknout se ještě více kolem revoluce: dne 4. V. konvent rozšíří dekret o podporování rodin vojáků a pozůstalých.

Zvítězit nad koalicí znamená zlomit odpor vnitřního

kontrarevolučního nepřítele revolučním násilím, teroristickou diktaturou a zároveň tuto diktaturu opřít o nejširší masy pracujícího lidu. Engels píše: „Pokud jde o teror, byl — dokud měl smysl — nutným válečným opatřením. Třída anebo skupina, třídní frakce, která jediné mohla zabezpečit vítězství revoluce, se tím nejen udržela u vesla (to bylo to nejmenší po vítězství nad povstáním), nýbrž zajistila si i volnost pohybu, možnost soustředit síly na rozhodující bod, na hranice. Ke konci roku 1793 byla již hranice značně zabezpečena; rok 1794 začínal dobře, francouzské armády téměř všude vykazovaly pokroky. Komuna se svým extrémním směrem se stala zbytečnou; její propagandismus revoluce se stal překážkou jak pro Robespiera tak i pro Dantona, při čemž oba — každý jiným způsobem — chtěli mír. V tomto konfliktu tří prvků zvítězil Robespierre, nyní však se pro něho stal teror prostředkem sebezáchovy a tím absurdností: dne 20. června položil Jourdan vítězstvím u Fleurus celou Belgii k nohám republiky a tím se stal Robespierre neudržitelným; padl 27. července a započala buržoasní orgie“ (Kautskému, 1889).

Levée en masse

Srpen roku 1793 je velmi kritický: porážky na všech frontách a uvnitř země royalistické a girondinské povstání. V této kritické situaci vychází iniciativa k vojenskému a zároveň i k revolučnímu vzpružení zdola, z lidu. Dne 12. srpna žádají delegáti nejnižších volených sborů, kteří přišli do Paříže přijmout novou konstituci: „Vyzvěte lid, aby povstal v masách, on sám může zdolat tolik nepřátel“; zároveň žádají zatčení všech podezřelých. Masová výzva a postup proti vnitřní kontrarevoluci — to se doplňovalo. Lidu bylo jasno, že nové invasi lze čelit jen za podmínky zlomení kontrarevolučních sil uvnitř země.

Na druhé straně pak nechtěli odejít revoluční patrioté do bitvy a zanechat své rodiny a domovy na pospas případné pomstě aristokratů. Více než kdy jindy splývaly obrana revoluce s obranou země.

Když přes Dantonovu a Robespierrovu podporu konvent hned nevyhoví, vrátí se delegáti znovu 16. srpna, posílení zástupci 48 pařížských sekcí: „Budete-li žádat 100.000 vojáků, pak je nenajdete, avšak miliony mužů uposlechnou všeobecné výzvy. Uvědomte si, že unavený lid nechce již taktisírování ve válce, že již nechce být vydáván na milost zrádných generálů, kteří jej dosud nechávali pobíjet, že chce skončit válku, která nás trýzní, prudkým a ničivým úderem pomsty proti nepřátelům.“

23. srpna vyhláší konvent *všeobecnou hotovost*, „*levée en masse*“, dekret, jehož hlavní část zní takto:

„Od této chvíle až do doby, kdy nepřátelé budou zahánáni z území republiky, jsou všichni Francouzi trvale požadováni pro službu ve zbraní. Mladí lidé půjdou do boje, ženatí muži budou kovat zbraně a dopravovat potraviny, ženy budou dělat stany, obleky a sloužit v nemocnicích, starci půjdou na veřejná místa povzbuzovat odvahu bojovníků, hlásat nenávisť ke králům a jednotu republiky. Národní budovy budou proměněny v kasárny, náměstí v zbrojířské dílny, ze země budeme získávat sanytr...“

Všichni mladí lidé od 18 do 25 let, neženatí nebo bezdětní vdovci, tvořili první výzvu, měli se bez meškání shromáždit ve svém okresním městě a utvořit tu prapory pod korouhví s nápisem „Francouzi, vzhůru proti tyranům!“ „Po prvé v moderní době byly všechny zdroje válčícího národa, lidé, potraviny, věci, dány pod moc vlády. Republika, podle slov Barerových, byla již jen velké obležené město, mohutný tábor. Tím končí definitivně doba porážek a začíná vítězné období, které potrvá, dokud ar-

máda a národ zůstanou věrni demokratickému ideálu“ (Mathiez „La Victoire de l'An II“, str. 124).

Revoluce zvítězila nad reakcí — poněvadž se stala její negací. Jakmile thermidoriánská reakce připravila cestu Napoleonově buržoasní diktatuře, zvedl se i v Napoleonově armádě odpor a jeho konec je zpečetěn v okamžiku, kdy roku 1812 statisíce vojáků desertuje z pyšné Napoleonovy armády na cestě do Ruska. Také armáda roku 1813 byla zničena spíš desercí než nepřítelem.

C. NASAZENÍ MAS DO BOJE

Komisaři u armády ve východních Pyrenejích píše 26. října 1793 Výboru pro veřejné blaho z Banyuls: „Jaké bylo naše překvapení, když jsme slyšeli návrh generála na zimní táboření. Opíral svůj názor o nekázeň v armádě, její nedostatek taktiky, rozdíl mezi člověkem a vojákem, nutnost výcviku. Odpověděli jsme mu, že se národ nezvedl v masách, aby se uzavíral v táborech; že svobodní národové nepovedou dlouhé války; že Francie se lidsky a finančně vyčerpá, nepovede-li rozhodné úder; ... že republikáni, kteří opustili své domovy, by neváhali se tam vrátit; že tato vychvalovaná taktika není taktikou svobodného lidu; že naše armáda očistěná od zrádců a aristokratů, kteří si přivlastnili epolety, vycvičí nikoli mužstvo schopné k parádám, nýbrž republikány, kteří dovedou zvítězit“ (cit. Jaurès „L'Armée Nouvelle“, str. 186).

Tuto taktiku masových pohybů připomíná Výbor pro veřejné blaho neustále svým generálům. Tak píše 8. října 1793 divisnímu generálu d'Avaine, který je v Casselu, aby podporoval Jourdana: „Je čas udeřit rozhodujícími údery a proto je třeba udeřit masami. Jediná akce toho druhu pomůže ostatním a strhne je. Zmůže víc než všechny drobné akce. Není třeba klást hlavní důraz na porážku

nepřítele na několika místech, s rovnými nebo menšími silami. To je představa kavalírské cti, která nesluší naší soustavě a s touto falešnou ctí se prodlužuje válka do nekonečna. Naopak, je třeba útočit na nepřítele vždy tam, kde je slabý a s takovou přesilou, že o vítězství nemůže nikdy být pochyb“ (tamtéž, str. 186).

A konečně 2. února 1794 vydává Carnot jménem Výboru pro veřejné blaho tyto všeobecné instrukce: „Hlavním pravidlem je jednat v masách a ofensivně, udržovat přísnou, ale ne malichernou disciplinu v armádě, udržet oddíly vždy v pohybu, aby se však nepřetěžovaly, nenechat je v místech víc než je třeba k jejich strážení, měnit často posádky i stanoviště generálních štábů a dočasných velitelů, aby se zpřetrhala pouta, která se navazují při příliš dlouhém pobytu v stejném místě a z kterých vyplývají zrady, vydávající obránce nepříteli; největší ostražitost při strážní službě a nutit vysoké důstojníky, aby je často navštěvovali, zahájit při každé příležitosti boj na bodák a pronásledovat neustále nepřítele až k jeho úplnému zničení.“

DŮSLEDKY FRANCOUZSKÉ REVOLUCE

A. SPOJENCI V TÝLU

Od počátku se francouzská revoluce pokládala za hnutí mezinárodní a nikdy za svých revolučních válek nezapomněla na své civilisační poslání. Snažila se vnést rozklad do protivníkových armád proklamacemi, které vyzývaly každého svobodného nebo svobodu milujícího občana, aby vstoupil do armády francouzské revoluce. Když generálové konventu ukládali německým městům válečné kontribuce, neopomenuli nikdy hlásat válku palácům a mír chýším a žádat zaplacení těchto kontribucí na bohatých a reakčních vrstvách. Konvent jmenoval mnoho zahraničních přátel revoluce svými čestnými členy a jeden z nich, Cloots, svou funkci také vykonával.

Tato zahraniční propaganda francouzské revoluce neměla však v Evropě masový ohlas. Do Francie přijížděli demokratičtí emigranti ze všech zemí, a revoluce z nich zformovala zvláštní mezinárodní prapory — jako ostatně později i ruská revoluce. Sympatie s francouzskou revolucí se však omezovaly pouze na početně slabé vrstvy měšťácké inteligence — ostatní lid byl držen absolutismem v příliš těsných poutech, než aby mohl mít přístup k myšlenkovému světu revoluce. V jedné zemi se však stalo hnutí solidarity s francouzskou revolucí hnutím masovým: bylo to v zemi, která byla nejurputnějším nepřitelem revoluce a v níž zároveň vyrostly ekonomické předpoklady pro prvopočátky dělnického hnutí — byť i na platformě demokratické, nikoli ještě socialistické. Bylo to v Anglii.

Válka severoamerických kolonií dala i vnitřnímu politickému životu Anglie silný popud. Roku 1780 založil John Cartwright t. zv. „*Constitutional Society*“ (Society for Constitutional Information), která žádá parlamentní

reformu a hlásá již hlavní body pozdějšího chartistického programu; členové této společnosti se rekrutovali z levého křídla Whigů a vysoké příspěvky z ní učinily uzavřenou společnost bohatých měšťáckých liberálů.

Teprve francouzská revoluce přináší nový popud. Již 4. listopadu 1789 pořádá „*Society for the Commemoration of the Revolution in Great Britain*“ shromáždění, v němž Richard Price chválí vymoženosti britské a francouzské revoluce a navrhuje pozdravný přepis francouzskému národnímu shromáždění. Na tuto nadšenou řeč odpoví Burke v pamfletu „*Reflections on the Revolution in France*“, v němž vynáší aristokracii proti „*swinish multitude*“ (sprostý dav) a volá přímo po intervenční válce. Z mnohých odpovědí na tento pamflet vyniká zejména spis „*The Rights of Man*“ (Lidská práva), v němž *Thomas Paine* ostře kritizuje anglickou ústavu a nadšeně chválí lidská práva francouzské revoluce. Paine v tomto spisu neohroženě útočí na aristokratická privilegia a pranýřuje bezpráví, páchané na širokých masách. Vláda Paina pronásleduje — ve Francii nalézá jeho odvážná obrana revoluce nadšený souhlas a Paine je jmenován za svou brožuru čestným členem konventu vedle Schillera.

Francouzská revoluce vyvolává hluboké sympatie zejména v anglickém a v skotském dělnictvu. Vláda se snaží toto hnutí udusit dříve, než by nabylo větších rozměrů: pomocí provokatérů snaží se popudit lid proti francouzské revoluci a jejím příznivcům — tehdy dojde (14. VII. 1791) k přepadení slavného chemika Priestleyho. Masově rozšířenými pamflety snaží se vláda pošpinit francouzskou revoluci. Tyto boje galvanisují Konstituční společnost, která rozvíjí novou aktivitu a za předsednictví Horne Tookeya rozšiřuje zejména Paineova „Lidská práva“.

Vůdčí politická úloha však nyní připadá jiné společ-

nosti „*London Corresponding Society*“, kterou založí v lednu 1792 skotský obuvník *Thomas Hardy*. Členy této společnosti jsou především manufakturní dělníci a řemeslníci — týdenní příspěvek činí pouze penny. Již po třetí schůzi má společnost 41 členů. Dne 2. IV. 1792 vydává manifest, podepsaný předsedou Margarotem. Tento manifest hlásá lidská práva, jak o nich píše Paine, a žádá všeobecné, rovné a spravedlivé zastoupení lidu v parlamentu. Chce za tento cíl bojovat „zbraněmi rozumu, přesvědčování a souhlasu“. Neběží tedy ještě o třídní hnutí dělnictva, nýbrž jen o radikálnější, dělnické křídlo hnutí za politickou reformu. Přesto však — anebo snad právě proto — stane se *London Corresponding Society* masovým hnutím a všude po Anglii i Skotsku vzniknou podobné společnosti.

Zpráva o pádu francouzské monarchie působí na organizaci jako elektrický úder. Již 20. září 1792 se usnáší *London Corresponding Society* na pozdravné adrese francouzskému konventu a shání pro ni podpisy sbratřených společností v provincii. Margarot je autorem i této adresy a delegace londýnské společnosti ji odevzdá francouzskému vyslanci v Londýně Chauvelinovi. Londýnská adresa je čtena ve francouzském konventu 8. listopadu za velkého nadšení; konvent se usnáší tisknout adresu a rozeslat ji všem departementům a armádám. „Utlačená část lidstva zapomíná na vlastní utrpení, aby cítila s vámi“ — praví se úvodem v londýnské adrese. A pak:

„Pět tisíc britských občanů, ztrocených vnucenou soustavou dohledu, jejíž pozvolné, avšak neustálé zásahy zbavily náš národ jeho tolik vychvalovaných svobod a uvrhly nás do téměř téhož hnusného otroctví, z kterého jste se právě osvobodili — pět tisíc britských občanů činí mužný krok, aby zbavilo svou zemi hanby, kterou jí způsobuje zločinný postoj vlády. Pokládají za povinnost

Angličanů podporovat průkopníky lidského štěstí ze všech svých sil a dokázat národu, který pokračuje v takové cestě, jakou jste zvolili vy, své bezvýhradné přátelství.“

Adresa ubezpečuje konvent, že v Anglii se věc svobody zdárně vyvíjí a praví:

„Odmítáme všechny zločinné předsudky, které nám zlovolní lidé a prohnání dvořané uměle vštěpují, nevidíme ve Francouzích své přirozené nepřátele, nýbrž své kamarády, světoobčany a bratry téhož Boha, který nás stvořil pro vzájemnou lásku a pomoc a nikoli pro nenávisť a vzájemné vraždění na rozkaz slabých a ctižádnostivých králů a zkorumpovaných ministrů. Hledajíce skutečné nepřátele, nalézáme je ve svém středu; jsou to ti, kteří nás mučí...“

Jaký to smělý předchůdce Liebknichtova hesla o nepříteli ve vlastní zemi! Ovšem: neběží ještě o činnou a revoluční solidaritu uvědomělých proletářů:

„Jakkoli vřele si přejeme vašeho úspěchu, jakkoli netrpělivě očekáváme vítězství svobody a navrácení práv každému člověku — přece nám zakazuje vědomí povinnosti pořádkumilovných občanů, abychom vám přispěli ozbrojenou pomocí... Naše ruce jsou vázány, naše srdce jsou svobodná, a ta jsou s vámi.“

Také Konstituční společnost posílá konventu vlastní přípis. Po vypovězení války stupňuje *London Corresponding Society* ještě svou agitaci, spojujíc boj o parlamentní reformu s propagandou francouzské revoluce. Bylo usneseno svolat na listopad 1793 do Edinburghu britský konvent, který by soustředil propagandu všech sbratřených společností; londýnská společnost tam vyslala jako delegáty Margarota a Geralda. Vláda rozpouští konvent, zatkne účastníky, Margarot a jeho druzi dostanou 14 let v trestaneckých koloniích v Australii. Londýnská společnost na to odpovídá vášnivým manifestem, který protestuje proti edinburské persekuci a zároveň proti antijako-

bínské válce. Jak vidět, i pořádkumilovní občané, kteří byli ve skutečnosti utlačovanými dělníky, dovedli prokázat značnou odvahu ve svém hnutí za solidaritu s francouzskou revolucí. Již 12. května 1794 je v Londýně zatčen Thomas Hardy, zakladatel společnosti — 5. listopadu ho však londýnská porota pod tlakem veřejnosti osvobodí. Přes tlak vládního teroru hlásá London Corresponding Society neustále mír s francouzskou republikou.

Teprve 9. thermidor a „měštácká orgie“ direktoria oslabí hnutí solidarity v anglických pracujících vrstvách. Přece však pokračuje London Corresponding Society ve své činnosti do roku 1799, kdy je vládou rozpuštěna současně se zrušením koaličního práva dělnictva.

Tradice London Corresponding Society žily dále — z ní vyšli vůdcové anglického dělnictva v dvacátých a třicátých letech a do čtyřicátých let se slavil 5. listopad, den osvobození Thomase Hardyho, jako dělnický svátek. I v chartismu, který je pokračováním L. C. S., žila ještě dlouho památka na „edinburské mučedníky“.

Revoluční války francouzské republiky nemohly naléztí takový ohlas v zemi, kde vývoj výrobních sil vytvořil předpoklady pro začátky dělnického hnutí. Anglie byla tehdy hlavní válečnou silou — a hnutí solidarity v týlu anglických vojsk by nikdy nebylo vzniklo, kdyby války francouzské revoluce s Anglií, kromě boje o světový trh, nebyly měly revoluční funkci a poslání.

B. EPOCHA NÁRODNĚ-OSVOBOZOVACÍCH VÁLEK

Války, které vedla francouzská revoluce, byly *války revoluční*. Byly to ovšem války revoluce *měštácké*. Války francouzské revoluce zahajují období nacionálních válek 19. století. Válka francouzské měštácké revoluce proti re-

akční koalici měla dvojí hnací sílu. Jedna byla ryze revoluční: útok nové revoluční třídy proti reakční feudální koalici a zároveň obrana vymožeností revoluce. Druhá hnací síla však vyplývá ze zvláštní zákonitosti revoluce *měštácké*, která neruší třídní panství vůbec, nýbrž nastoluje jen vládu nové vládnoucí třídy, buržoasie. Měštácká revoluce, praví Mehring, není výsledkem společenské bídy jako revoluce proletářská, ale naopak výsledkem společenského blahobytu. Buržoasie vládne již bohatstvím společnosti; potom se dožaduje vlády politické. Buržoasie jde do revoluce nikoli jako proletariát, který v ní nemůže ztratit než své okovy, ale jako třída *majetná*, která může ztratit velmi mnoho. Odtud její *smířlivost s reakcí*, odtud funkce plebejského živlu, který jedině vede revoluci radikálně a do důsledků — za cíle buržoasie. Odtud i druhá hnací síla válek francouzské revoluce, ve které snadno rozeznáme tři složky: 1. snahu girondinské buržoasie, udržet nadvládu a tím revoluci ve „slušných“ mezích; 2. snahu těžce buržoasie, čelit finanční krizi; 3. boj proti Anglii o ovládnutí světových trhů.

Vnitřní dynamika francouzské revoluce je v příčinné souvislosti s převládáním té či oné hnací síly. První fáze francouzské revoluce vede k girondinským válkám roku 1792. Druhá fáze, revoluční diktatura plebejská, se vyznačuje naprostou převahou revolučních pohnutek válečných: teror vzniká z nutnosti obrany země, kterou zabezpečuje radikální obranou revoluce. Přechodem k direktoriu a posléze k Napoleonově diktatuře mizí z válek francouzského státu revoluční pohnutka a nabývá vrchu konkurenční boj proti anglické buržoasii — jak jej známe z Napoleonova uzavření pevniny proti anglickému dovozu a z různých jeho operací politických i vojenských, které měly Anglii zasáhnout na nejcitlivějších místech (tažení do Egypta, plán velkého tažení do Indie).

Války, které vedla francouzská revoluce a pak nově ustavený stát francouzské buržoasie, byly tedy válkami revoluce měštácké, které postupně přecházely ve války kapitalistické konkurence. Zahájily období nacionálních válek, v nichž měšťačtvo hájí svou „národní jednotu“, t. j. jednotu národního trhu proti reakčním a partikularistickým tendencím starého režimu. I Napoleon ještě čerpal svou sílu z dědictví francouzské revoluce, které začal likvidovat ve Francii i v zahraničí. Právě proto prováděl ve všech zemích, které dobýval, měšťačké reformy. Ve stejné míře však mizelo její oprávnění všude tam, kde cizácká Napoleonova nadvláda vedla k měšťačkým reformám. Měšťačké reformy v těchto zemích povzbudily národní uvědomění a Napoleon definitivně ztratil v očích Evropy titul civilisační, když se zcela dynastickým a kabinetním způsobem spojil s reakční velmocí, aby se s ní děлил o svět.

Marx pochopil protikladný ráz napoleonských válek:

„Všechny války o nezávislost vedené proti Francii nesou společnou pečeť obrození, která se druží s reakcí.“ Všechny osvobozovací války proti Napoleonovi byly obrozenecké, revoluční, pokud jejich nosnou silou byl lid, a reakční, pokud se v nich bránily staré síly proti měšťačké revoluci, která dala Napoleonovi svým dědictvím průbojnost i tehdy ještě, když již bojoval jménem měšťačkého panství.

V Prusku se bránil lid proti cizímu dobyvateli, ale bránili se i reakční junkeři proti nositeli důležitých vymožeností francouzské revoluce. Ve Španělsku se bránil sedlák proti cizí soldatesce, ale bránila se i šlechta spolu s duchovenstvem proti nové době. V Tyrolích bránili svou nezávislost horalé, bránili však zároveň i patriarchální uzavřenost a rakouský absolutismus. V Rusku povstal lid k nebývalé hrdinskému odporu, ale carský absolutismus se bránil proti pokroku západního světa.

Španělský odboj

„Všechny války o nezávislost — opakuje Marx — vedené proti Francii, nesou společnou pečeť obrození, které se druží s reakcí, nikde však v takové míře jako ve Španělsku.“ Zvláštní forma monarchistického despotismu, která vznikla za hradbami Pyrenejí na španělském poloostrově, podělila španělskou revoluci zcela zvláštní směsí revolučních a reakčních prvků, jichž geniální analýsu provedl Marx.

Všude v Evropě vznikly absolutní monarchie na troskách feudálních sil, vznikly z boje měst se šlechtou. Jinde však absolutní monarchie nahradila městskou nezávislost měšťačkou mocí; španělská monarchie však, která nechala spustnout výrobní síly vlastní země, se podobala mnohem více asijskému despotismu. Aristokracie poklesla na nejnižší stupeň, aniž ztratila svá privilegia — a města pozbyla středověké moci, aniž nabyla moderního významu a hospodářské síly zdravě rostoucího měšťačtva. Zcela podle vzoru orientálního despotismu trpěla španělská monarchie rozsáhlou samosprávou — pokud ji zbavovala povinnosti, aby sama zařizovala centralisovanou administrativu.

V době Napoleonově platilo Španělsko za státní mrtvolu a tak byl Napoleon velmi nemile překvapen, když objevil, že — jak píše Marx — „španělský stát byl sice mrtev, avšak španělská společnost byla plna zdravého života“. Z rozkvětu i z odumírání španělské monarchie se vlévaly proudy do protinapoleonského odboje, odboje španělského lidu. Když v době velkých koloniálních cest vznikla pod vládou Habsburků velká španělská světová říše, v níž slunce nezapadalo, byl to první modernější stát přesto, že dynastie okouzlena proudy zlata a stříbra z kolonií nechala zaniknout výrobní sílu španělské země. Tento stát si našel ve fanatickém křesťanství inkvizice jakousi primi-

tivní formu nacionálního uvědomění; jistě vyplývá tento náboženský fanatismus z plebejského horování zbládnělých vrstev, které z úžasné bezútěšnosti tohoto světa s tím větší horoucností hájí představy o onom světě, které jim vštěpovali jesuité svou zvláštní organizační schopností. Nemálo přispělo k nacionálnímu zabarvení tohoto náboženského fanatismu, že španělský lid dlouhou dobu bojoval proti zahraničnímu mohamedánskému nepříteli, proti Arabům, kteří zaplavili celou zemi až k Pyrenejím.

Když tedy napoleonská vojska dobývala Španělsko, narazila tam — na rozdíl od Itálie a Německa — na jistý stupeň nacionálního uvědomění, které splývalo s náboženstvím a nebylo tudíž revolučního původu jako ve Francii, kdy „národ“ se vytvořil v revoluci. Právě proto však zůstal odboj španělského lidu v zajetí náboženských, feudálních, dynastických — krátce: *omezeně* nacionálních předsudků. Schnabel praví, že španělský lid, vedený svými knězi a mnichy, „povstal proti národnímu ponížení a proti moderním myšlenkám, které Francouzi přinesli do země“ („Prop. Weltgeschichte“, VII, str. 172). Že povstání proti národnímu ponížení nebylo zároveň povstáním v duchu protifeudální francouzské revoluce, za to děkuje španělský lid dědictví španělské monarchie — to bylo jeho tragickým osudem. Šlo o zvláště pronikavý způsob zfalšování revoluční vůle mas reakčním vedením, reakční ideologií a překážkami zaostalé země. „Vcelku se zdálo — praví Marx — jako by hnutí chtělo být více kontrarevoluční než revoluční. Jako hnutí národní, které proklamovalo nezávislost Španělska na Francii, bylo zároveň dynastické, poněvadž postavilo ‚milovaného‘ Ferdinanda VII. proti Josefu Bonapartovi; bylo reakční, poněvadž stavělo staré řády, zákony a zvyky proti rozumným novotám Napoleonovým; bylo pověřivé a fanatické, poněvadž hájilo ‚svaté náboženství‘ proti tomu, co se jmenovalo fran-

couzským atheismem nebo zničením zvláštních výsad římské církve“. Nic neosvětlilo tak pronikavě tuto stránku španělské „revoluce“ než odůvodnění lidového odporu v provolání jedné z provinciálních junt, podle něhož „naděje lidu na *onen svět* jsou Napoleonem ohroženy a tudíž ve velkém nebezpečí“.

Na druhé straně právě zapůsobilo, že Napoleon odstranil poslední zbytky královské bourbonské moci, rozbil pouta, která by jinak byla bránila španělskému lidu, aby rozvinul svou přirozenou sílu. Jak málo byl schopen se bránit za bourbonské vlády proti francouzským vojákům, ukázaly neslavné porážky roku 1794 a 1795.

Všechna tato obojetnost španělského odboje se projevila plně v orgánech, které si vytvořil k vedení boje proti Napoleonově bratru, v t. zv. *juntách*. Don Manuel Godoy, milec krále Karla IV., sjednal 27. října 1807 ve Fontainebleau s Napoleonem rozdělení Portugalska a příchod francouzských vojsk do Španělska. Proti této hanebné smlouvě dvorské kamarilly povstal madridský lid, přinutil Karla, aby se vzdal trůnu a jeho nástupcem se stal Ferdinand VII. Napoleon však zajal Karla i Ferdinanda včetně „mírového prince“ dona Manuela, jmenoval svého bratra Josefa Bonaparta španělským králem a francouzská vojska se objevila ve Španělsku, aby mu razila cestu. Nové povstání madridského lidu bylo Muratem krvavě potlačeno.

Jakmile se zpráva o Muratově krvavé lázni rozšířila po Španělsku, povstane lid: nejprve v Asturii, kde po několika dnech revoluční mobilisace ovietská junta vypoví sama válku Napoleonovi; 22. května se připojí Cartagena, 23. Valencia, 24. Murcia a Saragosa, 26. Santander a Sevilla, 30. Coruna, Badajoz, Granada. Za jediný týden povstalo takto lidové Španělsko způsobem, který nám líčí historik W. Oncken: „Za vedení kněží, za dunění zvonů, nadšení jako k bohoslužbě, své svatě v předu, růženec v le-

vici, šavli nebo pušku v pravici, tak povstali Španělé za statisčového volání: Sláva Ferdinandovi! Smrt Francouzům!“ („D. Zeitalter d. Revolution, d. Kaiserreiches u. d. Befreiungskriege“ II, str. 404). Nesmělo by nás to udivovat, kdybychom takto viděli táhnout do boje husity na sklonku středověku, jménem čisté víry proti silám feudálním. Ale v tomto století, po francouzské revoluci, tato forma lidového povstání musela se nutně stát brzdou revolučních sil. „Revoluční menšina se neobávala apelovat na národnostní předsudky staré lidové víry, aby povzbudila patriotického ducha lidu. I když se tato taktika zdála příznivá, musela se přece jistě stát osudnou pro tuto minoritu v době, kdy konservativní zájmy staré společnosti se opevnily právě za těmito předsudky a lidovými vášněmi, aby se bránily proti vlastním a dalekosáhlejším plánům revolucionářů“ (Marx).

Veliká část zámožné šlechty přešla ihned na Bonapartovu stranu. Avšak ani „juntas“ nebyly spolehlivými nástroji *revolučního* odboje. „Lid si do té míry uvědomil svou vlastní slabost, že svou iniciativu omezil na to, aby přinutil vyšší třídy k odporu proti vetřelci, aniž pomýšlel na určité usměrnění tohoto odporu“ (Marx). Proto se tedy „juntas“ neskládaly z přímých zástupců lidu, nýbrž z duchovenstva a místní šlechty. Správná roztržštěnost španělské monarchie našla své pokračování v partikularistických tendencích místních junt — a právě z této roztržštěnosti vyplývala taktika „malé války“, tak zvaná *guerilla*, která zachránila Španělsko před první vlnou francouzské invase. Guerilla mohla arci být úspěšná jen za podpory španělské armády a pak za podpory anglického sboru, jemuž velel sir Arthur Wellesley, pozdější vévoda z Wellingtonu.

Pruský plukovník Schepeler, který v těchto letech poznal španělský odboj, popisuje vůli k svobodě, která uchvátila rolníky, měšťany, chudší duchovenstvo a snad

i část šlechty, která se ovšem více než ostatní třídy, přikláníla ke kapitulaci, „neboť milovala své výsady více než velkou věc národa“. Největším úspěchem této drobné lidové války byla obrana města Saragosa. V červnu 1808 vtrhl francouzský generál Lefebvre s 20.000 muži do aragonské provincie a blížil se k jejímu hlavnímu městu Saragose, kde bylo sídlo španělského královského generála Palafoxe. Město bylo otevřené a nebylo připraveno na obranu, protože nebylo ani školených důstojníků. Obyvatelstvo nenávidělo velitele městské posádky, vyšší důstojníci jeho štábu byli podezříváni ze zrádcovství. Nicméně lidové vrstvy nepomýšlely na kapitulaci. Zajistily tyl města proti možnosti obchvatu, který se také Francouzům nepodařil. Proti přímému útoku se postavili Španělé se svými nedokonalými zbraněmi, nadšením, odhodláním, a — podezřením ke královským důstojníkům. Slyšme Schepelera: „Po několika hodinách došla Španělům munice a nikdo to nepředvídal a nevydával rozkazy. Avšak ženy a děti si pospíšily odčinit tento nedostatek. Některé přinášely prach ze skladišť, jiné šly dům od domu, a sbíraly hřebíky a staré železo pro kartáčové náboje, jiné zase rozstříhaly šatstvo, aby vyrobily sáčky pro kartáče. Ženy všech tříd přinášely bojovníkům občerstvení, víno, chléb; zvláště však se vyznamenaly ženy chudší, které obětovaly své skromné zásoby chleba, sýru a ořechů.“ Den skončil rozhodným úspěchem obránců. Je obdivuhodné, jak povstalcí dovedli vyrovnat žalostné nedostatky ozbrojení, kázně a především vedení žhavou obětavostí a zuřivou odvahou. Vedení bylo skutečně žalostné a zrádné. Uprostřed boje oznámili alkaldové a městští radní důstojníku Calvovi, že „lid nemá důvěru v posádkového velitele, plukovníka Bustamente“. Calvo, který byl oblíben, zachránil svému představenému život jen tím, že všechny jeho rozkazy spolupodepisoval. Když Saragosa prožívala okamži-

ký nejvyššího nebezpečí, opustil město generál Palafox, který byl ustanoveným velitelem aragonského odboje, prý proto, aby „přivedl posily“. Tedy otevřená zrada a útěk: ani to však v ničem neoslabilo vytrvalost bojujícího lidu. Žádný z četných a očividných případů zrady vyšších důstojníků a úředníků, žádný neúspěch neoslaboval vůli k odboji. Vždy znovu se v noci dostávaly nepřátelské skupiny, t. zv. „hombres esforzados“ do nepřátelských linií a způsobily tam mnoho škody i zmatku: ztěžovaly zásobování, uzavíraly brody i mosty a ochromovaly pohyb menších nepřátelských sil. V městě se neustále obnovovaly barikády a každý dům se stal pevností. Útok za útokem byl odražen. Vždy znovu znepokojovali „hombres esforzados“ nepřátelské šiky, až se konečně nepřítel v noci ze 13. na 14. července vzdal obléhání a dal se na ústup, pronásledován partyzánskými skupinami. Schepeler je pln obdivu: „Žádní regulérní vojáci nevykonali tuto obranu: podnikli ji a úspěšně skončili sedláci a měšťané, kteří nevěděli nic o pravidlech válečného umění, která takový podnik zahrnují.“

Generál Lefebvre byl takto odražen u Saragosity a podobně se stalo i jiné francouzské armádě u Valencie. Vrcholem tohoto prvního období španělského odboje byla kapitulace 14.000 Francouzů pod velením generálů Duponta a Vidala u Baylenu 20. VIII. 1808. Josef Bonaparte a největší část francouzského vojska ustupují za linii řeky Ebro. V tomto okamžiku dochází k druhé veliké porážce generála Junota v Portugalsku u Cintry, 21. VIII.

Dokončit nyní dílo revolučního odboje znamenalo soustředit všechny síly, přejít od drobné války k pravidelné — a to si vyžadovalo centrálního revolučního vedení. Sevillská junta, která dosud vedla, sama navrhla zvolení junty centrální, do které by každá provinciální junta vyslala po dvou zástupcích. Byly-li však provinciální junty

sborny duchovenstva a šlechty, pak vysílali do centrální junty své nejvznešenější členy a tak byl tento ústřední sbor, který se sešel 26. IX. 1808 v Aranjezu, vším jiným, jen ne *revolučním* centrem. Sešla se tam stará reakční smetánka, která se ještě před baylenskou kapitulací kláněla Bonapartovi. Takto — podle Marxe — „španělská revoluce již ve svých začátcích chřadla, chtějíc být legitimní a slušnou“. První svůj úkol viděla ústřední junta ve ztlumení revolučního rozmachu, což se ovšem projevilo v mnoha reakčních opatřeních. Avšak provinciální junty, které stály více pod tlakem povstalých mas, předkládaly protifeudální sociální a politické požadavky. Nebylo přece možné volat lidové masy do zbraně na obranu země, aniž se jim v zemi slíbila alespoň materiální vlast. A tu právě se dostávají zplnomocněnci centrální junty do neustálých konfliktů s juntami provinciálními.

Generál Romana přijel do Asturie jako komisař centrální junty a okamžitě sesadil provinciální juntou, poněvadž tato svým energickým a revolučním postupem soustředila na sebe nenávist privilegovaných tříd. Do té doby byla Asturie ohniskem nejhouževnatějšího odporu proti francouzské invasi; jakmile padl vedoucí orgán revolučního odboje, mohl francouzský generál Ney dobýt Asturie a plnit v Oviedu plné tři dny. V Galicii, druhém to středisku revolučního odporu proti francouzské invasi, zakládala se obranná síla na velmi důsledných revolučních opatřeních; galicijské junty nařídily všeobecné odvody bez rozdílu tříd a osob, uložily daně kapitalistům a velkostatkářům, snížily platy veřejným funkcionářům a žádaly na církevních sborech, aby daly své důchody k dispozici pro účely obrany. Jakmile i tu generál Romana rozehnal příliš revoluční junty, zlomil tím i podstatu obranné síly Galicie.

Pod tlakem francouzské invase mohla ústřední junta

— podobně jako francouzský konvent — provést všechny potřebné sociální reformy. Dovolávajíc se nezbytnosti obrany, mohla snadno provést, co sama slíbila v jedné proklamací: „V této strašlivé krizi nemůžete učinit ani krok vpřed k nezávislosti, který by vás zároveň nepřibližoval o krok k svobodě.“ Autor proklamace pochopil velmi dobře souvislost španělského odboje s důsledností španělské revoluce. „Jen za režimu centrální junty bylo možné sdružit požadavky a potřeby národní obrany s přeměnou španělské společnosti a s emancipací národního ducha“ (Marx).

Wellington velmi rychle poznal vojenskou neschopnost centrální junty; již 1. IX. 1809 píše svému bratru: „Obávám se, že centrální junta — pokud jsem mohl pozorovat její postup — věnuje mnohem méně pozornosti vojenské obraně a vojenským operacím než politickým intrikám a dosažení malicherných politických cílů.“ Co však Wellington poznat nemohl a co rozebral teprve Marx, byla okolnost, že centrální junta neobstála proto při obraně země, že neobstála ve svém revolučním poslání. Nedovedla armádě zajistit ani revoluční kázeň, ani dostatečné zásobování bezohledným revolučním zdaněním bohatých. Kde byla splněna branná povinnost, tam to bylo dílem provinciálních junt. Kontrarevoluční neschopnost centrální junty zavinila porážku španělské armády tím osudnější, že první neúspěchy přinutily samotného císaře k zásahu. „V revolučních poměrech zrcadlí osudy armád ještě mnohem lépe pravou podstatu civilních vlád než v poměrech normálních. Centrální junta, pověřena vyhnáním vetřelců ze španělské půdy, byla úspěchem nepřátelských zbraní hnána od Madridu k Seville a od Seville do Cadizu, kde neslavně skončila. Její vláda je poznamenána řetězem neslavných porážek, zničením španělských armád a posléze rozložení války v guerillové tažení“ (Marx).

Tyrolské povstání

Má-li španělský odboj v sobě cosi donquijotského, pak nese tyrolské povstání proti Napoleonovi veškeré znaky sedlácké paličatosti a selského vzdoru, který se tak často v dějinách projevil v bezměrném osobním hrdinství i tehdy, když nestál ve službách svobody. Jednou jsme se již setkali s tímto selským vzdorem: když sestoupil s výše švýcarských žoldnéřských praporů, jejichž soudržnost tkvěla v patriarchální pospolitosti jejich hospodářské základny. Tyrolské povstání pojí k španělskému okolnost, že i v jeho boji proti Napoleonovi nesplýval boj o národní svobodu s bojem o lepší uspořádání světa. Byl-li španělský lid v poutech ideologického dědictví španělské absolutistické despotie, pak lid tyrolský byl spoután svou zaostalostí na vysokých alpských svazích. Nehájil jen sebe, jen národní svobodu proti napoleonskému uchvatiteli — ale hájil i selskou zaostalost a zbedněnost proti proudu moderních idejí, jejichž nositelem byl Napoleon i tehdy ještě, když se z revolučního propagátora stal dobyvatelem. I tyrolské povstání bojovalo, zrovna tak jako španělské, se zrakem upřeným do minulosti, a proto muselo být poraženo, byť dokázalo pravé divy při vojenské obraně.

Rakouský básník Friedrich Hebbel přes svou černo-žlutou loyaltitu našel pravou formulku pro ducha tyrolského povstání, jehož hrdinství se mu zdá spíše dojemné než povznášející. Dojemná, nikoli povznášející je mu „tato dětská nevědomost, která netuší nic o velikém historickém procesu doby, která nezná ani zeměpisné poměry země a domnívá se, že se může na věky udržet proti celé Evropě s karabinou za svými horami a skalnatými stěnami“. Selská uzavřenost a roztržitost brání tomuto hrdinskému lidu nejen, aby poznal pravé místo svého odboje v evropských dějinách, ale dokonce aby poznal svého „nejvěrněj-

šího spojence“, za kterého se domnívá bojovat — habsburskou dynastií, která se škrtem péra vzdává Tyrol.

Bratislavským mírem roku 1805 stalo se Tyrolsko částí Bavorska. Bavorský král byl tehdy spojencem Napoleonovým a mohl se tedy — jako všichni Napoleonovi spojenci — udržet jen tím, že zaváděl ve svých zemích měšťácké reformy. V rukou feudální byrokracie se však tyto reformy, v jádře nesené moderním duchem, staly bičem pro tyrolské obyvatelstvo. Neohrabanost, s jakou bavorská byrokracie přikročila k modernisování středověkého zřízení tyrolského, postavila proti těmto reformám tyrolský lid a umožnila vlivnému duchovenstvu, aby ve jménu náboženství poštvalo tyrolské sedláky, lovce a pastýře nejen proti bavorsko-napoleonskému jhu, ale i proti civilizačnímu dílu, které neslo Napoleonovu pečeť. Odstranění jména „Tyrolsko“, brutální postup proti farářům, kteří se vzpírali, aby byli přiděleni k augšpurskému biskupství, a zavedení konskripce pro nenasytné Napoleonovy armády vedlo k široce rozvětvené nespokojenosti, k spiknutí a posléze k otevřenému povstání, když Rakousko roku 1809 znovu zvedlo zbraně proti Napoleonovi.

Napoleon tehdy mobilisoval všechny své síly proti Rakousku — a proto bylo v Tyrolích jen málo bavorského i francouzského vojska. Proti těmto roztroušeným silám mohly být první akce povstalých tyrolských střelců úspěšné — zejména při hájení mostu v Pustertalu a při odražení prvních francouzských kolon na brixenském průsmyku. Téhož dne, 11. dubna, obsadili sedláci z Passei a Meranu za vedení Ondřeje Hofera město Sterzing při brennerském průsmyku. Posádka, vyhnaná z města, zformovala se před městem ve čtvercích a ovládala svými děly městské brány. Avšak tyrolští sedláci se přiblížili za ochranným valem vozů vysoko naložených senem a ponevadž jejich rýhované karabiny nesly dál než tehdejší

hladké pušky vojáků, nabyli i převahy v palbě. Také bavorský velitel v Inšpruku, plukovník Ditfurt, musel se svým vojskem ustoupit před náporem selského povstání. Když rakouský generál Chasteler vtáhl do Tyrol, našel zemi již vyčištěnou od bavorsko-francouzského vojska. Chasteler dal ihned opevnit strategicky důležité výšiny u Schabsu a poznal rychle nedostatky tyrolských střelců: shrnul je do rot a praporů, aby jejich palebné síle dal jakousi taktickou soudržnost. Obsazení Tyrolska umožnilo rakouskému vojsku ráznější postup v severní Itálii. Ke zprávám o severoitalských úspěších přibyla i další, rozhodující: zpráva o Napoleonově vítězství na Dunaji, u Wagramu. Porážka arcivévody Karla vlastně zpečetila osud tyrolského povstání — politicky i vojensky. Politicky tím, že vzala povstání rakouskou podporu, bez něhož bylo odsouzeno k zániku; a vojensky tím, že uvolnila bavorsko-francouzské divise na severu k pochodu do Tyrol.

Situace se ovšem ještě nezdála ztracena. Přes Chastelerovu porážku u Wörglu podařilo se Ondřeji Hoferovi, který se mezitím stal náčelníkem selské armády tyrolské, porazit francouzskou divisi Deroi na hoře Isel u Inšpruku. Politické rozhodnutí však padlo 20. července příměřím mezi Napoleonem a arcivévodou Karlem, jehož hlavní podmínkou bylo okamžité vyklizení Tyrol. Naivní tyrolští sedláci ovšem nepochopili zrádnou úlohu habsburské dynastiie — a to tím méně, že je tajnými posly povzbuzovala k odporu. Proto ani v tomto okamžiku se nevzdali boje a porazili zdrcujícím způsobem generála Buscu a pak generála Lefèbvra, kterého prý v Salcburku uvítal Napoleon slovy: „Inu, pane vévodo, naučil jste se u Tyroláků taktice?“ Velmi obratnou drobnou válkou vytlačili sedláci cizí vojsko z Tyrol a Ondřej Hofer se stal tyrolským místodržitelem. Skutečným pánem země se ovšem za velké naivity sedláků a za naprostého nedo-

statku revoluční bdělosti na jejich straně stalo katolické duchovenstvo. Tyrolsko bylo „svobodné“ v okamžiku, kdy habsburský císař uzavřel s Napoleonem mír a škrtem péra — přes všechny otevřené a tajné sliby — přenechal Tyrolsko dobré anebo spíše zlé vůli Napoleonově. Jen napjatá revoluční ostražitost pravých jakobínů by byla mohla pochopit, že Tyroly byly i se svým povstáním jen obchodním artiklem rakouského císaře. Vždyť je po porážce rakouského vojska povzbuzoval jen proto k dalšímu odboji, aby dosáhl poněkud příznivějších podmínek k míru. Zbojnická naivita tyrolských sedláků, k tomu ještě politicky spoutána reakčním duchovenstvem, nepochopila tuto šalebnou hru. V Hoferově okolí se sice ozvaly hlasy, které radily k čestnému ústupu, ale ani ve francouzském táboře nebylo málo těch, kterým imponovala Hoferova odvaha.

Avšak Hofer situaci nepochopil a dal se strhnout svými duchovními rádci k dalšímu odporu. Vždyť pro jejich náboženský fanatismus byl Napoleon atheistickým antikristem a tudíž odvčkým nepřitelem. Zrada habsburského císaře však, v jehož jménu táhli sedláci do boje, zlomila i jejich vojenskou sílu. Několikrát ještě sklidil Hofer se svými odvážnými střelci dílčí úspěchy nad francouzskými vojsky, ale hrstka, která se shromáždila kolem jeho praporu, se neustále zmenšovala. Za takových podmínek zdegenerovalo Hoferovo osvobozené vojsko v tlupu zoufalců a Napoleon mohl dokázat násilí buržoasní civilisace tím, že Hofera dal v Mantově zastřelit.

Selští povstalci v Tyrolích byli v poměru k francouzskému vojsku ve stejné situaci, jako Habešané proti italské expediční armádě. Jejich síla byla v jejich střeleckém umění. Větší dostřel jejich rýhovaných karabin, střelecká obratnost dovedných lovců, zvyšovaná soustavně ve střeleckých spolcích, a konečně členitý alpský terén: to jim

získalo „naprostou“ převahu nad bavorsko-francouzskými vojsky v *drobné* válce, podobné guerille ve Španělsku. V otevřeném poli však nemohly jejich střelecké prapory odolat soustředěnému úderu francouzských kolon. Brzy se také projevila zaostalá základna jejich vojenství v značném oslabení branné síly. První střetnutí s francouzskými vojáků ukázaly nutnost, organisovat střelecké partyzány v rotách a praporech — zejména k střežení průsmyků a přechodů. Poněvadž však sedláci, stejně palčatí jako lakomí, nevytáhli z punčoch ani groš, scházela těmto rotám soudržnost, kterou zaručuje jedině pravidelné vyplácení žoldu. Zeměbrana, která měla tyto roty podporovat, se po boji okamžitě rozcházela. I samotným rotám hrozilo nebezpečí z každé neděle a z každého svátku: tu se rozutekly i nejostřejší strážé do kostela a do hospody. Za těchto okolností nemohly vedle výtečných střelců vzniknout semknuté oddíly, které by odolaly jezdecku, před nímž sedláci měli zvláštní strach. A v boji proti výtečnému Napoleonovu dělostřelectvu záleželo Tyrolákům více na zvukovém efektu než na zasažení cílů — nehledě ani k tomu, že jejich země bez průmyslu jim nezaručovala ani dosti děl, ani dosti munice. Vojenské úspěchy selských povstalců vyplývaly tedy z dobrého užití alpského terénu pro drobnou válku. Jejich neúspěch byl však zpečetěn nerevoluční krátkozrakostí, která jim nemohla poskytnout ani vojenské, ani politické prostředky ke skutečnému vítězství nad Napoleonem.

Osvobozené války pruské

Ze všech hnutí proti Napoleonově dobyteltví je v pruských osvobozené válkách lidový a revoluční prvek tlumen a zfalšován nejvíce — ač nabyt největších rozměrů a dospěl alespoň ve svých vojenských hlavách

k nejjasnějšímu poznání svých historických podmínek, k nejjasnějšímu sebevědomí.

Když Lenin roku 1918 polemisoval s těmi, kdož potírali brestlitevský mír pro jeho těžké a ponižující podmínky, uvedl pruské osvobozené války jako příklad pro možnost překonat i to největší ponížení: „Napoleon I. rozšlápl a ponížil Prusko nekonečně důkladněji než to nyní Vilém učinil s Ruskem. Napoleon I. byl mnoho let naprostým vítězem na pevnině, jeho vítězství nad Pruskem bylo mnohem větší než Vilémovo vítězství nad Ruskem. Avšak po několika letech se Prusko zotavilo a svrhlo v osvobozené válce Napoleonovo jho, nikoli bez podpory lupičských států, které nevedly žádnou osvobozenou, nýbrž imperialistickou válku proti Napoleonovi. — Imperialistické války Napoleonovy trvaly mnoho let, obsáhly celou epochu, ukázaly nesmírně spleť sít imperialistických poměrů prolínajících se s hnutími národního osvobození. A konec konců šel vývoj dějin přes tuto epochu tak mimořádně bohatou na války a tragedie (tragedie celých národů) od feudalismu k „svobodnému“ kapitalismu“ (Sebr. spisy, mosk. něm. vyd. XXII, str. 310).

Chceme-li pochopit pravou podstatu pruského odboje, pak musíme rozplést nesmírně spleť sít imperialistických poměrů v době napoleonských válek, abychom pak mohli zhodnotit úlohu, kterou v protinapoleonském odboji bylo dovoleno hrát německému lidu. (Lenin poznamenává k „anachronistickému“ použití výrazu imperialismu: „Jako imperialismus tu označuji loupež jiných zemí vůbec, jako imperialistickou válku, válku lupičů o rozdělení kořisti.“)

Osou „imperialistických“ vztahů v prvním desetiletí 19. století je boj mezi Anglií a Francií o světovou hegemonii. Napoleon vedl tento boj jménem francouzského měšťáctva, které našlo za direktoria a za jeho konsulátu a císařství nesmírně příznivé podmínky k vývoji. Když

Napoleon zavedl kontinentální uzávěru, nechtěl tím pouze zasáhnout hospodářskou sílu Anglie — což se mu ostatně dařilo, neboť v letech 1809 a 1810 množí se v Anglii bankroty a nezaměstnanost. Chtěl však uzávěrou pozvednout i výrobní síly — což se mu mohlo podařit jen tam, kde již existoval nějaký průmysl, tedy ve Francii, v dobyté Belgii a v Holandsku, jakož i v rýnských provinciích. Potud měly pevninové státy, pokud v nich buržoasie vykonávala svůj vliv, společný hospodářský zájem s Napoleonovou Francií, neboť jim pomáhala zlomit anglický obchodní monopol a anglickou námořní světovládu. Kontinentální uzávěra a tím boj proti Anglii měl však obrovskou mezeru na evropském Východě: ruské carství. Tylžská smlouva Napoleona s Alexandrem roku 1807 měla tuto mezeru zacpat: Francie se spojila s ultrareakčním Ruskem, aby si v boji proti Anglii rozdělily svět, především Evropu. Tímto spojenectvím s hlavní silou evropské reakce si ovšem zasadil Napoleon, který odůvodňoval své války dobrodiním měšťácké civilizace, rozhodující ránu v očích Evropy: imperialistický ráz tohoto spojenectví, a tím i jeho dobytelských válek, byl nyní již zcela jasný. Avšak rusko-francouzské spojenectví stálo od začátku na hliněných nohou: Rusko nemělo zájem na kontinentální uzávěře, bylo odkázáno na dovoz anglického zboží a za těchto okolností se spojenectví rozbilo, když v prosinci 1810 car povoluje dovoz britského zboží pod neutrálním označením. Toť jedna z hlavních příčin Napoleonova tažení na Moskvu roku 1812, z něhož se vrací s nepořízenou: Rusko tehdy ještě nebylo přístupno měšťáckým heslům, vyhlidněné kraje neposkytovaly dost potravin armádě, odkázané na rekvisici, a odpor francouzských lidových mas proti Napoleonově imperialismu vedl k masové dešerci. Napoleonův neúspěch v Rusku je rozhodujícím historickým předpokladem pro pruský odboj.

Prusko, které bylo v ruském tažení už jen velmi zdrženlivým Napoleonovým spojencem, spojí se s Ruskem i Rakouskem přes německé a polské spory, které dosud vždy tříštily evropskou protifrancouzskou koalici a situace je zralá k Napoleonovu svržení.

Situace je politicky zralá. Jak to však vypadá vojensky? Vždyť Napoleon zvítězil nad celým světem protivníky jako představitel nového vojenského zřízení, jehož předpoklady vytvořila francouzská revoluce. Imperialistický dědic tohoto vojenského zřízení, které se v jeho rukou stalo mocným nástrojem, mohl být poražen jen stejnými zbraněmi. Stará fridrichovská lineární taktika a vysilovací strategie byly bezmocné proti rozptýlenému střeleckému boji francouzské pěchoty, proti vojenským masám a jejich rychlým přesunům, nevázaným na zdoluhavé skladištní zásobování. Porazit Napoleona, znamenalo porazit jej zdolávací strategií. Strategie zdolávací však měla jako předpoklad vojenské zřízení měšťácké, celý převrat společenských vztahů ve francouzské revoluci, v níž lidové masy plebejské hrály tak rozhodující úlohu.

Evropa poznala sílu francouzské revoluce ponejprv v síle jejich zbraní — a vojáci byli první, kdo postřehli podstatu této síly. Již 10. července 1794, v době, kdy si francouzská revoluce ještě ani neuvědomila sílu nové taktiky a strategie, kterou vytvořila, zapíše si hanoverský major Scharnhorst do svého deníku: „Nynější francouzská válka nesmírně otřese dosavadní taktickou soustavou v několika bodech.“ O tři léta později dochází k poznání, že „je očividná pravda, že francouzští rozptýlení střelci rozhodli největší část srážek v této válce“. A celou převahu francouzského revolučního vojska nad starými armádami shrnuje v bystré větě: „Francouzský voják dělá více, než mu velí důstojníci.“ Scharnhorst, bystrý pozorovatel válek francouzské revoluce, stane se reorganizátorem

pruské armády po zdrcující jenské porážce a jeho přítel Gneisenau je vlastně prvním protinapoleonským stratégem zdolávací strategie.

Scharnhorst i Gneisenau však velmi brzy pochopili *lidovou* podstatu francouzské vojenské síly a nemožnost takovou sílu organisovat ve feudálně-junkerském Prusku, aniž se jeho sociální tvář důkladně změnila. Gneisenau píše takto pruskému králi: „Je zapotřebí a odpovídá zároveň i státní moudrosti, aby se národům dala vlast, mají-li nějakou vlast silně bránit.“ A Scharnhorst píše svému příteli Clausewitzovi po nešťastném roce 1807: „Je třeba vštěpovat národu pocit samostatnosti; je třeba dát mu příležitost, aby poznal sám sebe, aby se ujal sama sebe a aby si na jiných vynutil úctu. Pracovat k tomu, je vše, co zmůžeme.“ Dát lidu vlast — to nebylo jen vštěpovat mu vlastenecké fráze; není vlasti bez hmotné základny a chtěli-li Scharnhorst a Gneisenau povzbudit lid k národně-osvobozeneckému povstání proti Napoleonovi, pak věděli velmi dobře, že musí lidu dát vlast v podobě zrušení feudálních pout. A tak „Řád pro všeobecné ozbrojené povstání pro severní Německo“, který Gneisenau píše pod mocným dojmem španělského protinapoleonského odboje, se důkladně poučil na opatřeních pařížského „Výboru pro veřejné blaho“. Všechny vrchnosti, které se ihned nepřipojí k boji, budou sesazeny. Každý rolník, který vydrží v boji za nezávislost do konce, osvobozuje tím svou hroudu od všech feudálních služebností. Šlechta, která se v boji neosvědčí, zaniká. Statky a majetek vlašných a těch, kdož se přikláníjí k nepříteli, se zabaví a rozdělí mezi těžce zraněné a děti padlých. Prusko dostane svobodnou ústavu a vzdá se všeho dobyteltství v Německu. Knížata, která ponechají svá vojska ve službách nepřítel, budou sesazena.

Tak podobně zrušil francouzský konvent všechny zby-

ky feudálních služebností, než mohl přikročit k „levée en masse“. Gneisenau pochopil velmi dobře pravou podstatu francouzské vojenské síly a jeho „Řád pro povstání“ představuje protifeudální program velmi dalekosáhlý. Proti-feudální program však, který se nemohl líbit ani králi, ani pruským junkerům, kteří byli politicky tehdy ještě rozhodující složkou v pruském státě. Král mohl radikální Gneisenauův návrh odmítnout tím snadněji, že lidové hnutí tehdy, roku 1809, bylo velmi slabé a neorganizované. Jeho ministr Goltz mu sice psal z Berlína: „Bude-li král déle váhat, pak nezbytně vypukne revoluce.“ Avšak tehdy nebylo ani v Rakousku, ani v Prusku — jak píše Mehring — lidové hnutí dost silné, aby vedlo k národní válce, která by byla zabezpečila Německo proti cizímu panství, hrozcícímu jak z francouzského západu, tak i z ruského východu. Lidové hnutí bylo příliš slabé: major Schill nenajde se svou partyzánskou husarskou výpravou podpory v širokých vrstvách obyvatelstva a několik povstání na Vestfálsku je proto rychle potlačeno.

Gneisenau a Scharnhorst nejsou revolucionáři, nýbrž jen reformátory, a proto setrvávají v čele nové armádní organizace i po odmítnutí svých radikálních návrhů. To, co se na jejich místě dostane pruskému lidu v podobě tolik přeceňovaných reforem Steinových a Hardenbergových, je jen chatrnou náhražkou, ne-li otevřeným junkerským podvodem: protifeudální sliby, které mají mobilisovat venkovský lid a které se nehorázně poruší, když lid zaplatil krvavou daň. Právě tu se ukazuje protifrancouzské společenství německého lidu a pruských junkerů v pravém světle. Německý lid byl proti francouzskému dobyvateli, poněvadž mu přinesl národní porobu, a Scharnhorst a Gneisenau pochopili, že tato lidová revoluční energie se stane vojensky plodnou jen ve jménu pokrokových myšlenek, nikoli proti nim: odtud jejich radikální

protifeudální návrhy. Protifrancouzská nenávist pruských junkerů byla však jiného druhu: pramenila z porušení jejich privilegií, kterých měštácký dobyvatel nedbal a nahradil všude měštáckými reformami. Z těchto reakčních důvodů se postavili pruští junkeři v čelo lidového hnutí, kterému takto ulomili účinný protifeudální hrot.

Gneisenau a Scharnhorst chtěli protinapoleonský odboj organisovat tak, že by akci armády, organisované na základě všeobecné branné povinnosti, podporovalo lidové povstání, bojující drobnou partyzánskou válkou. Scharnhorst si především svým „Krümpersystemem“ vytvořil dostatečný počet vycvičených záloh a po dlouhém odporu se mu podařilo 9. II. 1813 prosadit všeobecnou brannou povinnost, byť i jen na dobu trvání války. V tom okamžiku bylo lidové hnutí na vrcholu — junkeři je ovšem měli více méně pevně v rukou. Nicméně bylo nadšení veliké a hned prvního dne všeobecné výzvy se v Berlíně přihlásilo 3000 dobrovolníků. Francouzské vojsko, které v té době mělo obsazeno celé severní Německo a které už dlouho nebylo vojskem revolučním, nýbrž pouze nevrlým vojskem měštáckým, cítilo, že se mu půda třese pod nohama. „Viděli jsme je — píše o těchto dobrovolcích francouzský voják z Berlína domů — jak prošli našimi prapory, ač ještě beze zbraní a bez velitelů; při tom křičeli radostí a dívali se nám hrozně do očí.“ Z Vratislavě píše rakouský vyslanec do Vídně: „Hlavy jsou v těžce popsatelnému kvasu... Vojáci a vůdcové sekt zmocnili se pod maskou patriotismu vlády; kancléř je stržen proudem.“ A anglický agent Ompteda píše: „Bude-li král ještě déle váhat, pak pokládám revoluci za nevyhnutelnou a armáda sama by dala k tomu první signál.“ Tentokrát již odpovídalo varovné slovo o revoluci stavu lidového hnutí: král ustoupil a uzavřel s carem spojenectví proti Napoleonovi.

Věnoval-li Scharnhorst veškerou svou sílu reorganisační pruské stálé armády a zeměbrany, pak vypracoval Gneisenau již roku 1811 návrh všeobecného lidového povstání proti francouzskému dobyvateli. Podle tohoto návrhu měla být vytvořena milice: „Přijde-li velmi silný nepřítel, pak schová zbraně, čepice a šerpy a projeví se jako obyvatelstvo země.“ Tyto milice měly nepřítele neustále znepokojovat, rušit jeho zadní spoje, zabavovat jeho zásobovací transporty a vyhnout se pravidelnému boji... „Musí se připravit rozkazy duchovním všech křesťanských vyznání, podle nichž, až vypukne válka, mají všude kázat povstání, líčit francouzský plán ujařmení v černých barvách, připomínat židovský lid za Makabejců, jejich příklad nás musí povzbudit... Každý duchovní musí žádat od svých farníků přísahu, že nevydají nepříteli ani proviant, ani zbraně, atd., dokud k tomu nebudou donuceni zbraněmi.“ Tehdy je Gneisenauův plán ještě odmítnut. Teprve roku 1813, když otřesená morálka francouzského vojska se stává předpokladem pro úspěšný partyzánský boj a válka s Francií je nevyhnutelná, dostane vedení lidové války oficiální sankci v t. zv. „Landsturmordnung“ z 21. IV. 1813. Podle tohoto řádu se volá do zbraně každý muž, který dosud neslouží v armádě nebo v zeměbraně. „Landsturm“ má rušit postup i ústup nepřítele, přepadávat jeho muniční a potravinové transporty, jeho kurýry, rekruty a nemocnice, provádět noční přepady, ochromit jej a vnést nejistotu do jeho pohybů. Tento řád nebyl ovšem téměř vůbec uplatněn. „Král se lekl vlastního díla; bylo téměř protipruské dovolit lidu, aby sám za sebe bojoval — bez králova velení“ (Engels). Tak byl Landsturm suspendován, až do chvíle, než jej král zavolá, což se nikdy nestalo. „Gneisenau zuřil, musel se však obejít bez něho.“

Podobný strach, diktovaný reakčními obavami před

ozbrojeným lidem, se projevuje především v partyzánské válce, kterou organisoval Gneisenau v německých mimopruských provinciích. „Zatím co ve vlastní zemi bude všude zřízena zeměbrana i domobrana — píše v memorandu na začátku roku 1813 — je třeba vytvořit středisko i pro vlastenecky smýšlející části německých provincií pod francouzským panstvím. Proto je třeba tvořit lehké sbory. Lehké samostatné partyzánské sbory, vyslané do jednotlivých oblastí, mohou nejlépe zprostředkovat připojení nepřítelem obsazených částí země k dobré věci.“ Tyto partyzánské skupiny měly všude sesadit francouzské a jim nakloněné vrchnosti a přitáhnout k sobě všechny dobrovolníky. Velmi charakteristický byl způsob, kterým velká hansovní města na severu přijala partyzánskou skupinu Tettenbornovu. Lid jásal, avšak pro odpor radních se nepodařilo rozpoutat lidové povstání. „Hlavním důvodem — píše Ehrhardt — bylo, že se radní báli předposledního a nejdůležitějšího kroku, báli se ozbrojení mas a mobilisace bohatých pomocných pramenů města. I Tettenborn byl odpověden za politicky neuspokojivý úspěch. Obrátil se na patricije města, zatím co měl volat lid a je jasné, že majetní a privilegovaní se obávali konečných rozhodnutí, jak jsme to zpozorovali již ve španělském povstání. Tak tomu bylo i v tomto případě“ („Kleinkrieg“, str. 32). Podobných úspěchů, jako u Lüneburgu, bylo možno dosáhnout v celém severním Německu při rozhodné podpoře a rozhodném vedení lidového povstání. „Avšak staré vrchnosti nechtěly válku a nezávislost; z nedostatku odvahy vzdaly se rozpoutání útoku za svobodu, k němuž byla doba zralá. Masa lidu byla by se dala strhnout nadšením a byla by — na jaře roku 1813, v měsících největší Napoleonovy slabosti — smetla francouzské panství bez odporu. Lidová válka si vyžaduje odvalu celých a bezohledných rozhodnutí, polovičatosti jen dráždí pro-

tivníka a vedou k těžkým obětem na krvi a národním majetku bez úspěchu. Neměla-li polovičatá opatření roku 1813 osudné důsledky, pak za to lze děkovat jen značné ruské pomoci“ (tamtéž, str. 34).

Váha ruské pomoci byla ovšem skrz naskrz kontrarevoluční — vojenský nedostatek neuvolněných revolučních energií lidu byl vyvážen ruskými kozáky, kteří přinesli Evropě po Napoleonově porážce hřbitovní mír Svaté aliance.

Lidový prvek — prvek revoluční — v německém odboji proti Napoleonově panství byl takto tlumen a posléze i ztlumen pro svou nepostačující samostatnost, pokud šlo o aktivitu reakčních junkerů a částí buržoasie, a konečně i spojenectvím s carskou reakční velmocí. Proto tento boj nedospěl k protifeudální revoluci, proto bylo po roce 1813 ještě třeba roku 1848, aby padla na německé půdě feudální zřícenina, a i tento rok přinesl jen revoluci polovičatou. Německý lid roku 1813 měl svůj historický vzor v lidu španělském a nikoli ve francouzských jakobínech. Historické důsledky této okolnosti se potáhnou i do 20. století a dostal-li Hitler svou moc z rukou těžké buržoasie a junkerů, pak posledně jmenovaní patří k těm, kdož byli německým lidem ušetřeni roku 1831. Nebylo tehdy v Německu Robespiera a Marata, kteří by účinně volali k německému lidu, že nepřítel za války stojí ve vlastní zemi a že *bránit zem znamená bránit revoluci*.

Rok osmačtyřicátý byl ve Francii předělem mezi minulostí a budoucností: jednou svou složkou se tato revoluce ohlížela zpět k veliké měšťácké revoluci předešlého století — druhou hleděla do budoucnosti, k panství dělnické třídy. Francouzská revoluce r. 1848 začíná jako vzpomínka na dobu jakobínskou: vstupuje do ní zdánlivě jednotný jakobínský lid, buržoasie spolu s dělnictvem proti červencové monarchii „občanského krále“ Ludvíka Filipa. Zdá se v prvním nadšení únorových dnů, že nepřátelé zůstali stejní jako r. 1789. a že i pospolitost v boji je nadále možná; brzy však se ukáže, že se dějiny opakují jen ve velmi zdánlivých svých vnějších formách, nikdy však v obsahu svých třídních bojů. Záhy nastává rozpor mezi slovy a činy, mezi dělníky, kteří jsou revolucionáři, a měšťáky, kteří si jen na okamžik nasadili jakobínskou čapku. Únor r. 1848 je pro Francii předělem dvou věků: dělí dobu kapitalistického odboje proti feudální reakci od období dělnického odboje proti reakci kapitalistické. Třetí stav, který byl vedoucí revoluční silou ve veliké revoluci 18. století, prošel za půl století hlubokou změnou. V jeho lůně se objevila dělnická třída jako samostatná síla — a vystupuje-li v únorových dnech ještě jednou v zdánlivé jednotě postupu i zájmů, rozpadne se iluze již po několika dnech. Třetí stav jako mluvčí všeho lidu, jako představitel národa, již neexistuje, přítomnost je kapitalistická a budoucnost patří nové třídě.

Byla to krásná revoluce, v tomto únoru 1848. Flaubert zachytil ve své „Citové výchově“ atmosféru tohoto krásného jara. Jeho Frédéric se cítí být jedním z hrdinů, kteří 24. února vyženou krále Ludvíka Filipa a vtrhnou do sněmovny za volání „Ať žije republika!“ Je unesen proudem: „Všude, vlevo i vpravo, vítězové stříleli. Ačkoliv

Frédéric nebyl bojovníkem, přece cítil, jak se rázem rozproudila jeho francouzská krev. Uchvátil ho magnetismus davů. Vdechoval s rozkoší rozbouřený vzduch, plný vůně střelného prachu; a celý se chvěl proudem nesmírné lásky, vznešeného a všeobecného rozněžnění, jako by srdce celého lidstva bilo v jeho hrudi... A najednou zazněla „Marseillaisa“. Byl to lid.“ Podobně to prožívá spisovatelka George Sandová: „Ať žije republika! Jaký to sen, jaké nadšení a zároveň jaká sebevláda, jaký pořádek ve Francii... Viděla jsem lid, veliký, skvělý, maivní a velkodušný, francouzský lid, sjednocený v srdci Francie, v srdci světa...“ Nejinak to vidí Bakunin, který přijel do Francie 26. února. Již po venkově pozoroval — jak vypráví ve své „Zpovědi“ — davy zaníceného lidu, nadšení a všude rudé prapory. Přijíždí do Paříže, plné revolučního nadšení a neodklizených ještě barikád: „V této neobmezené volnosti, v tomto šíleném opojení, všichni lidé byli tak nezlobiví, lidští, čestní, skromní, uctiví, laskaví, vtipní, že jenom ve Francii a z Francie pouze v Paříži lze spatřiti podobný zjev.“ „V žádné společenské třídě — píše Bakunin o pařížských dělnících těchto dnů — nikdy a nikde jsem nespatriil tolik ušlechtilé obětavosti, tolik opravdu dojmavé čestnosti, tolik srdečné delikátnosti v jednání, a tolik laskavé veselosti, spojené s takovým hrdinstvím, jako v těchto prostých, nevzdělaných lidech.“

A vskutku, revoluce, která již v prvním rozběhu povolila království, se zdá být vzletná a snadná — republika je jejím plodem, tak rychle vůbec neočekávaným. Ale již v těchto prvních nadšených dnech se odehrává vše, co nese v sobě kořeny nastávajícího rozkolu zájmů a tříd.

Když po červencové revoluci r. 1830 nastoupil vládu občanský král Ludvík Filip, prohlásil liberální bankéř Laffitte, jedna z opor jeho režimu: „Od nynějška budou vládnout bankéři.“ A vskutku: byla to vláda obchodního,

bankéřského kapitálu: „Červencová monarchie byla jen akciová společnost k exploataci francouzského národního bohatství, jejíž dividendy se rozdělovaly mezi ministry, komory, 240.000 voličů a jejich stoupence“ (Marx). Byl to režim neslýchané korupce, která se rozmohla za ministerstva Guizotova. Když pak neúrody let 1845 a 1846, z toho pak vyplývající drahota roku 1848 se spojily s průmyslovou a obchodní krizí, která se přehnala od Anglie na pevninu již od r. 1845, byla celá země zachvá-cena opozičními proudy. Proti Guizotově režimu se sjednotil odpor nejrůznějších vrstev: dělníků, jichž situace byla zoufalá, malého řemeslnictva a rolnictva — a do jisté míry i průmyslové buržoasie, která byla nespokojena s vládou, poslouchající jen zájmy bankéřského kapitálu. Veřejné projevy byly zakázány — agitace proti režimu nabyla formy banketů. Jen bohatí voliči se jich zprvu zúčastňovali — později se však zmocnil i lid této mobilisační formy a žádal nejen všeobecné hlasovací právo, ale už i „sociální republiku“.

Co rozumělo pařížské dělnictvo touto sociální republikou? Roku 1843 uveřejnila Flora Tristanová knížku o jednotě dělnické, ve které vyhlásila zásadu třídního boje a zdůraznila nutnost methodické organisace dělnické třídy v celé Francii. Prakticky však ztroskotala na přísnosti zákonů; a tak je dosud francouzské dělnictvo, soustředěné teprve v malých závodech, ovládáno reformním socialismem maloměšťáckého a značně utopického zbarvení: *Louis Blanc* se svou „Organisací práce“ je jeho nejvýznamnějším theoretikem i vůdcem. „Bída proletariátu — praví *Louis Blanc* — je taková, že může jen zabít sebe nebo zabít své utlačovatele. Proletariát se musí zmocnit politické moci, učinit ze státu bankéře chudých a usměrňovatele výroby; takovýto stát založí „sociální dílny“: tam budou stejné mzdy pro všechny, dělníci si zvolí své

partáky, inženýry a správce závodů; zisky budou rozděleny: třetina rovnoměrně mezi všechny členy dílny, druhá třetina bude použita pro sociální pomoc a třetí pro technický rozvoj dílen.“ Pro tuto přeměnu sociálního řádu chce *Louis Blanc* získat všechny občany, neví nic o vedoucí úloze dělnické třídy v revoluci: „Není nikoho, kdo by — nezávisle na svém postavení, své hodnosti a své pozici — neměl zájmu na vítězství nového sociálního režimu... Tuto tak nutnou revoluci lze provéstí mírnou cestou — a to dokonce velmi snadno.“ *Louis Blanc* se stal takto nejvýraznějším vůdcem dělnictva, které bylo již početné a aktivní, ale neorganisované a neuvědomělé. A tato třída ještě nechápe, že od veliké revoluce 1789 se zrodil nový svět během půl století kapitalistického vývoje; myslí, že bojuje proti stejným nepřítelům jako kdysi jakobíni; a teprve nastávající měsíce, měsíc červen především, poučí dělnictvo, že skutečným nepřítelem jeho je spojenc; s nímž provedl únorovou revoluci.

Dělnictvo je od počátku neaktivnější silou této revoluce přesto, že do ní vstupuje po boku průmyslové buržoasie. Dne 22. února se má v Paříži konat veliký reformní banket. *Guizot* zakáže tuto demonstraci proti režimu. Její měšťáctí organisátoři chtějí ustoupit, ale dělníci, studenti a národní gardisté demonstrují na náměstí Svornosti. K večeru dojde k srážce, vznikají barikády, dav podnikne útok na ministerstvo zahraničí. Druhého dne mobilisuje *Guizot* národní gardu. Ta se skládá z pařížských občanů, ostře zaujatých proti *Guizotově* politice. Prapory gardistů táhnou k místům jim přikázaným — ale za zpěvu „*Marseillaisy*“ a za volání „*Pryč s Guizotem!*“. Občanský král ztratí tak vzácnou oporu a obětuje *Guizota*, aby zachránil režim. Z toho je u lidu veliká radost, avšak nejistota trvá. *Guizotova* demise znamená tuze málo. Republikáni demonstrují dál, táhnou před minister-

stvo zahraničí, strážené vojskem, padne rána, padne salva — a šestnáct mrtvých. Lid táhne se svými mrtvými po celou noc ulicemi lidové Paříže — je to mobilisace k revoluční akci. Zrána 24. února jsou lidové čtvrti pařížské posety barikádami — a král pověřuje Thierse, aby sestavil nové ministerstvo. Thiers radí, aby král vyklidil město a snažil se s většími silami zvenčí zdolat revoluci. Král odmítá a dojde k boji v městě. Revolucionáři jdou útokem, král odstoupí ve prospěch svého vnuka. Ale je pozdě, lid již žádá republiku. Lid to je, lid pracující.

Kolem poledne 25. února republika ještě nebyla vyhlášena — ale měšťácké živly již mezi sebou rozdělily všechna ministerstva. Ve jménu pařížského proletariátu pak energicky žádá Raspail na této prozatímní vládě, aby vyhlásila republiku — jinak hrozí, že ji v čele tisíců dělníků prosadí se zbraní v ruce: „Když během dvou hodin nevyhovíte, vrátím se s 200.000 muži!“ Provisorní vláda ustoupí. Vláda, která vznikla ve sněmovně v čele s Lamartinem, Ledru-Rollinem a slavným matematikem Aragem, splyne s druhou prozatímní vládou, kterou utvořil lid na radnici a která se skládá ze socialistů, s Louis Blancem a Albertem v čele. Albert hrál v této vládě úlohu jakéhosi „parádního“ dělníka. Většina vlády patří umírněným, ale blancovští socialisté se opírají o nejaktivnější část pařížského revolučního lidu, o dělnictvo.

Den po utvoření prozatímní vlády pokračuje dělnictvo v nátlaku: demonstruje před sídlem vlády a žádá okamžité vyhlášení práva na práci: vždyt hlubokou krizí nesmírně vzrostla nezaměstnanost! Lamartine, básník, je muž politika se zdá poesíí a rétorikou, zahajuje výmluvnou řeč, ale dělník Marche ho přeruší velmi energicky: „Dost takových frází!“ Vláda ustoupí a zaručí dělníkům existenci i práci — ale dosud jsou to jen slova. Téhož dne žádá lid nahrazení trikolory rudým praporem — vláda

ustoupí do té míry, že připojuje k trikoloře rudou karkardu. A v tomto kompromisu je celá tato republika: „Proletariát — praví Marx — který si republiku vynutil se zbraněmi v rukou, vtačil jí svou pečeť a vyhlásil ji jako republiku *sociální*. Tím byl naznačen všeobecný obsah moderní revoluce, který byl v nejpodivnějším rozporu se vším, co s dosavadním materiálem bylo prozatím možno provést.“

Když pak dělnictvo, radikalizované krizí i snadným vítězstvím revoluce, žádá činy, slíbí provisorní vláda zřízení „národních dílen“. Dělnictvo není ještě spokojeno, den potom manifestuje znova s třemi hesly: „Ministerstvo pokroku!“, „Organisace práce!“ a „Zrušení vykořisťování člověka člověkem!“ Aby ulomila hrot této dělnické agitaci, ustaví provisorní vláda „vládní komisi pro dělníky“, které předsedá Louis Blanc. A zatím co průmyslové měšťáctvo ve vládě upevňuje svou výkonnou moc, komise pro dělníky provádí sociální politiku, která by usmířila dělnictvo — ovšem bez výkonné moci. Byla to podle Marxova slova „socialistická synagoga“, která bez výkonné moci měla hlavou povalit pilíře měšťácké společnosti.

Zprvu mohl prohlásit Pierre Leroux, který první roku 1839 razil slovo „socialismus“: „Máme nyní dvě republiky.“ Měšťáctvo nebylo dosti silné, aby samo udrželo státní moc, a dělnictvo nebylo dosti silné, aby se jí zmocnilo. To byl stav trvale neudržitelný. Doba, ve které se i pařížští milionáři převlékali do dělnických šatů, velmi rychle minula. A zatím co „socialistická synagoga“ mírnila dělnickou akci, prozatímní vláda si zřídila protidělnickou mobilní gardu, udělala si z „národních dílen“, které jen slovem připomínaly Blancův požadavek dílen sociálních, pretoriánskou armádu o síle 100.000 mužů a zvýšením nepřímých daní o 45% postavila rolnictvo i maloměšťáctvo proti republice, vybojované dělnictvem.

Volby 23. dubna přinesly takto většinu pravému křídlu — schylovalo se k srážce dvou sil, které v únoru šly do revoluce společně.

„Proletariát vystupoval do popředí jako samostatná strana tím, že provisorní vládě a skrze ni celé Francii nadištoval republiku — zároveň však vyzval proti sobě k boji celou měšťáckou Francií. Dobył si teprve *předu* pro svou revoluční emancipaci — nikoliv tuto emancipaci samotnou“ (Marx).

Měšťácká složka provisorní vlády, posílená volbami, organisuje jakýsi bílý teror. George Sand píše: „Dne 17. května jsem se sotva odvážila vyjít na ulici se svými přáteli, vládl *pořádek*.“ Schyluje se k červenové srážce a koncem května se na banketu u royalisty Tocquevillea mluví o tom, že do tří měsíců dojde k pouličním bojům, při kterých prý bude potlačena strana anarchie. Zbývá tedy jen vyprovokovat povstání.

Rychlé povalení občanského království a vyhlášení republiky bylo vítězstvím celého, jednotného lidu, vedeného dělnictvem. Do červenových dnů vstupuje dělnictvo osamoceno, zbaveno svých přirozených spojenců rolnických a maloměšťáckých.

ČESKÝ ROK 1848

Pražský březen 1848

Na pražských nárožích objevilo se 8. března 1848 nalepené provolání v české i německé řeči. Obracelo se k občanům města smělou řečí, kterou se český lid ujal příkazu evropské revoluce i vlastního útluaku.

„Události pařížské — volalo se v tomto provolání — probudily celou Evropu. Německo chystá se k boji a ozbrojuje své měšťany. Na Vás, občany hlavního města, hledí celá země. Vy musíte vystoupiti ze své pasivnosti a ono právo, jež Vám přináleží, vysloviti. Musíte činem účastniti se záležitostí státních. Musíte takového postavení nabýti, abyste jmění své mohli proti každému útoku ochrániti a především o to všemožně se přičiniti, abyste svobodným a důstojným přetřásáním svých potřeb a záležitostí účastenství národa vzbudili, tak aby národní uvědomení stalo se jměním všech vrstev obyvatelstva, čímž teprve veškeren národ se povznese k inteligenci, k mravnosti a patriotismu, aby hoden důvěry vládní mohl jí býti podporou.“

V závěru tohoto provolání je pak pražský lid vyzván k účasti na první revoluční lidové manifestaci pražské: „Rozvažte, prozkoumejte vše, občané hlavního města, a shromážděte se dne 11. března o šesti hodinách večer v Svatováclavských lázních k všeobecné poradě. *Tento skutek, občané, jest zákonitý, protože nutný.*“

Kdo se to odvažuje mluvit tak smělou řečí v mocnářství, kde zákonité je jen, co se líbí „státní konferenci“ a jejímu všemocnému Metternichovi, který s chorobnou témčř nenávisť pronásleduje každý svobodnější projev jako návěští revoluce? Jaká byla doba, která dožrála k tak otevřeným slovům? Čtyři byly podle tohoto provolání

požadavky, o kterých měla rokovat schůze ve Svato-
václavských lázních: 1. řádné, poměrům zemským při-
způsobené zřízení obecní; 2. svolání stavů ve spojení
s poslanci všech královských měst a zastupitelstvem rol-
nictva; 3. ozbrojení celého národa; 4. zrušení censury,
„kteráž jako můra svobodný vývin národa dusí a umo-
řuje“. Nebyly to požadavky zrovna jasně revoluční —
nepřihlížíme-li k ozbrojení celého národa — nebo lépe:
nesvědčily zrovna o příliš jasném pochopení potřeb doby
revoluční u těch, kdož svolání tajně 8. března vylepo-
vali, a když bylo policií strženo, druhého dne je vylepo-
vali znova; ale právě požadavek ozbrojení národa svědčí
alespoň o tom, že původci svolání si uvědomili, že na-
stala hodina revoluce.

Čtvrtý proud opoziční připravoval události r. 1848
v Praze. Byla to za prvé oposice šlechty, projevující se
v drobné válce téměř čtyřleté, kterou stavovská oposice
na českém sněmu zemském vedla proti vídeňské vládě.
Bylo to za druhé hnutí měšťanstva, hnutí buržoasie, která
se i v Čechách probudila rozvojem výrobních sil k sebe-
vědomí, jemuž se obecně říká „naše obrození“. Bylo to
za třetí hnutí studentstva na pražské universitě, namnoze
splývající s hnutím měšťanstva, ale od něho odlišené svým
radikalismem. A byly to za čtvrté první náznaky hnutí
dělnického, které mělo od r. 1844 — ve stávce kartounář-
ských dělníků na Smíchově — za sebou své první význam-
nější třídní vystoupení.

Rakousku vládl tehdy téměř neomezeně Metternich,
hrdý na to, že svou Svatou aliancí uchránil Evropu od
revoluce. Vládl říší pomocí rozvětveného policejního apa-
rátu, jež řídil policejní ministr Sedlnický, pomocí přísné
censury, vojska a aparátu církevního. „Naše hlavní zá-

sada je jednota říše,“ napsal rok před revolucí — a tuto
jednotu si představoval navlas tak jako císař František I.:
„Moji národové jsou si jeden druhému cizí — tím lépe.
Posílám Maďary do Itálie a Vlchy do Uher. Z jejich
antipatie vzniká pořádek a z jejich vzájemné nenávisti
všeobecný mír.“

Stavovská oposice šlechty proti vídeňské dvorní vládě
byla ovšem veskrze konservativní. Měla svůj původ v do-
bě josefinské, kdy „osvícený panovník“ některými svými
reformami omezil práva rodové šlechty a tím posílil vlád-
ní byrokracii, která vytlačila rodovou šlechtu z jejího
místa. Práva kdysi mocnějších stavovských sněmů po-
klesla na pouhé schvalování královských požadavků a
správu stavovského hospodářství. „Převládalo mínění
— píše hrabě František Thun ml. trpce svému bratru —
že zemský sněm je vyřízen předčítáním požadavků, čímž
jsme ovšem poklesli na úroveň pouhých posluchačů a
stali se předmětem posměchu obecnstva.“ Část šlechty,
t. zv. stavovská oposice, usiluje od počátku let čtyřicá-
tých, zejména od srpnového sněmu r. 1843, o znovunabytí
původních plných práv a výsad stavovských. Byla to
oposice konservativní, přestože někteří její členové pro-
jevovali značný zájem o obrozenecké snahy měšťácké,
o českou řeč atd. Zdá se totiž, že své dosti otevřeně pro-
jevené sympatie s českými snahami používala šlechtická
oposice proti Vídní jako prostředku účinnějšího nátlaku
na Vídeň: neboť i ona se stavěla naprosto odmítavě k roz-
šíření měšťanského zastoupení na zemském sněmu, jak jej
požadovala oposice měšťanská. Šlechta se domáhala ná-
vratu ke svému bývalému mocenskému postavení, ztrac-
nému vývojem od Bílé hory, chtěla se znovu stát jedinou
privilegovanou třídou ve státě — a konstatujeme-li znač-
nou ideologickou shodu mezi představiteli její oposice a
konservativními zástupci měšťanstva (Palacký, Rieger).

pak lze důvod k tomu hledat v okolnosti, že najdeme šlechtice mezi prvními vlastníky továren, a tudíž jisté sociální splynutí opozice šlechtické i měšťanské.

Hlavní silou této revoluce je ovšem třída měšťácká, buržoasie. Roku 1848 jde u nás o revoluci měšťácko-demokratickou, která se za velikou revolucí francouzskou zpozdila o téměř 60 let. Tuhá censurní a persekucní opatření (Kutnar o nich nedávno uveřejnil zajímavou studii v „Českém časopisu historickém“) dovedla zabránit širšímu jejímu ohlasu u nás. Ale vývoj výrobních prostředků a forem kapitalistických, zbavený nadstavby politické, projevuje se v obrození jazykovém a literárním, jehož projevy tak dlouho zakrývaly společenské a sociální vření této doby. Druhá revoluce francouzská roku 1830 vyvolala v Praze přece jen *politické* hnutí proti absolutismu, třebaže omezené na úzký kruh radikální mládeže. Od konce října r. 1830 byly v Praze rozšiřovány německy psané lístky bílo-červeno-modré, které vyzývaly obyvatelstvo české, aby se po vzoru jiných zemí dalo do boje za své svobody, proti tajné policii, za svobodu tisku, za zrušení nenáviděné potravní daně, která zdražovala chudším vrstvám potraviny a proti zavádění nových daní. V třicátých letech takto začíná politické obrození českého měšťáctva, které právě proto, že jde o hnutí ryze třídní, jde zprvu ruku v ruce s politickou opozicí měšťáctva německého. Proto byla utrakvistická také „Jednota ku povzbuzení průmyslu“ — jediná organizace, kterou měšťáctvu dovolil strach vídeňského dvora před revolucí. Česká sekce Jednoty je první politickou organizací českého měšťáctva, ona také organizuje ve čtyřicátých letech akci za zřízení české průmyslové školy. Boj, vyrostlý z motivů hospodářských a sociálních — píše V. Čejchan ve znamenité studii o českém radikalismu roku 1848 — se stává posléze součástí zápasu o rovnost národní. Poz-

ději pak vznikne „Měšťanská beseda“ jako organizační středisko umírněné pražské buržoasie — ale to je již doba rozryta hlubokou hospodářskou krizí v druhé polovině let čtyřicátých. Měšťanstvo sílí hospodářsky — a právě tato hospodářská síla je původem osudného rozporu jeho postavení v revoluci roku 1848. Politické zájmy je stavěly proti Vídni, jakožto představitelce feudálního absolutismu — a proti ní mohlo nalézt silnou oporu jen v německé revoluci. Ale hospodářské zájmy českého měšťáctva tíhly na jih a jihovýchod a musely se cítit ohroženými celní unií velkoněmeckou, která byla součástí demokratického programu německé revoluce. Proto je české měšťanstvo se svým austroslavismem tak krotké, proto také formulace radikálnějších jeho cílů připadá společenské skupině, vyšlé z lůna měšťanstva, ale zbavené jeho hospodářských ohledů a zájmů.

Je to *radikální hnutí*, skládající se převážně ze *studentů*. Jsou to stolní společnosti v pražských hospodách, které vznikají „ve všech koutech města“, jak již v únoru 1846 hlásí pražský policejní ředitel do Vídně. Umírněnější měšťané se scházejí u Petra Fastra „U zlaté husy“ na Koňském trhu (dnešním Václavském náměstí), radikálové především „U zlaté váhy“, a tato společnost se stane zárodkem politické organizace *lidového* hnutí pražského. V té době již věnuje Karel Havlíček v jediných českých „Pražských novinách“ zvláštní pozornost irskému hnutí proti Anglii, aby v irském rouchu mohl vysvětlit a propagovat snahy českého hnutí protiabsolutistického. A po vzoru irské organizace Repeal dává si společnost „U zlaté váhy“ jméno „Repeal“. A právě tato společnost, v níž se scházejí Karel Sabina, Em. Arnold, Vil. Gauč, Vincenc Vávra-Haštalský, Ruppert, Knedlhans-Liblínský a j. je původcem provolání z 8. března, které vyzývá k lidové manifestaci ve Svatováclavských lázních. Gauč je právník,

Vávra-Haštalský a Knedlhans-Liblinský jsou žurnalisté jako Sabina a patří k této skupině i medik Podlipský, právník Karel Sladkovský i posluchač filosofie Josef Václav Frič. Studentstvo sdružuje se především ve spolku „Slavia“, který se později stane i branným střediskem pražských revolucionářů. Čejchan ve své uvedené studii velmi případně upozorňuje na vliv, který na tyto studenty vykonával na universitě Augustin Smetana, přesvědčený hegelian a neohrožený bojovník za svobodu svědomí. Tento od r. 1842 soustřeďoval kolem sebe kruh mladých lidí, které vychoval v revolučních důsledcích Hegelovy dialektiky. Smetana také ve své jediné veřejné řeči 21. března 1848 uvítal záblesk nové doby nadšenými slovy: „Brzy, brzy již zasvitne na obzoru 19. století slunce svobody v plném lesku a bude od nynějška usmévavě zářit nad osudy lidstva, které uniklo z bouřlivých temnot.“ Jeho žák Antonín Springer pokračoval mezi pražským studentstvem v revolučně-buditelském díle a seznamoval své posluchače s myšlenkami francouzských utopických socialistů. J. Vozka nedávno v zajímavé stati upozornil na vliv Bernarda Bolzana, kterého poněkud přehnaně označuje jako „prvního moderního socialistu v Čechách“, o němž však přece napsal Karel Havlíček v posmrtném článku: „Pomníkem jeho nejkrásnějším a nejtrvalejším jest, že svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semena, které on rozsíval.“

Od této studentské oposice, která je roku 1848 u nás složkou nejuvědomilejší, vede mnoho nitek k oposici *dělnické*, která tone ještě v beznadějném zoufalství neorganizované a trpné složky společnosti. Jeho postavení však nelze pochopit bez alespoň povšechného pohledu na temné pozadí roku osmačtyřicátého — na hlubokou hospodářskou a sociální krizi let čtyřicátých.

Císař František I., který zemřel r. 1835 a za jehož vlády Metternich založil svůj pověstný režim útlaku, se dlouho bránil zavedení a stavbě železnic; obával se, že železnice mu přivezou do říše revoluci. První železniční vlak přijel do Prahy tři roky před revolucí, v srpnu 1845. Železnice ovšem byla jen výrazem rozvoje výrobních sil — a čím více průmyslu, tím více daní pro stát, který si udržuje nákladnou armádu pro zachování klidu a pořádku v celé Evropě. Počátek 19. století je i u nás věkem průmyslové revoluce, stroj vtrhne do rukodílné výroby a nastoluje dravým způsobem výrobní podmínky moderního kapitalismu. V Čechách byl první přádelní stroj zaveden v r. 1796 v Leitenbergrově továrně v Vernštadtě, r. 1804 objeví se v Bergrově liberecké továrně na sukno první parní stroj a r. 1829 v Praze první stroj na papír. Hrabě Chotek, který je nejvyšším pražským purkrabím, se postará o dobrou silniční síť a r. 1833 je založena v Praze „Jednota ku povznesení průmyslu v Čechách“. Josefinské dekrety, které zrušily nevolnictví a tím zákaz stěhování venkovského poddaného obyvatelstva, postaraly se o to, aby rozvoji průmyslu se dostávalo dostatečného přílivu nových pracovních sil. Strojová výroba se vyvíjí překotně a vytlačuje samostatné řemeslnictvo: počet samostatných řemeslníků poklesl v Čechách s 63.587 v r. 1780 na 41.665 v r. 1840. Zároveň pak překotný růst strojové výroby vyřazuje dělnictvo z práce — a k prvním bouřím dělnickým v Čechách dojde r. 1844, kdy kartounové závody na Smíchově zavedly tiskací stroje, t. zv. perrotiny. Téhož roku dojde k bouřím tkalců v Pruském Slezsku — které ztvárnil Gerhart Hauptmann v „Tkalcích“ — a na Kladsku, rok předtím již v Brně. Dne 17. června se dělnictvo srotilo v pěti továrnách, ze-

jména smíchovských, zničilo všechny perrotiny a způsobilo škodu více než 10.000 zlatých. Zakročily úřady a vojsko, bylo sedm mrtvých a značný počet raněných. K podobným bouřím dojde v Liberci a České Lípě; v Liberci 3. července 1844 zničí dělnictvo ve čtyřech továrnách veliký počet strojů. Byly to ovšem bouře spontánní, instinktivní, proti nezaměstnanosti, která hrozila, a proti hladu, a žádná socialistická theorie jim neukazovala cestu a cíl. Také nelze pozorovat žádných významnějších znaků, že by tyto bouře byly zanechaly nějaké hlubší vlivy na pozdější třídní uvědomění českého dělnictva. A přece nelze zcela vylučovat, že už tehdy existoval nějaký zárodek dělnické solidarity, dokonce i mezinárodní. Snad byla přehnaná starostlivost guberniální vlády pražské, která dekretem z 26. května 1844 zakázala v Čechách Marxův časopis „Deutsch-französische Jahrbücher“; ale o půl roku později, když se ukázalo, že pražští tiskaři kartounu dostávali za své červnové stávky peněžité podpory z Varnsdorfu, nebyl bez oprávnění zákaz dvou knížek, vyšlých v Lipsku, které prý „pobuřlivě“ líčily nedávné dělnické nepokoje.

Čechy se musely pro své poměry zeměpisné, populační a komunikační státi nejprůmyslovcější zemí Rakouska. Proto také hnutí dělnictva svrchu zmíněné se objeví v Čechách dříve nežli ve Vídni, ačkoli vídeňské dělnictvo bylo uvědomělejší a politicky vzdělanější. České dělnictvo doby předbřežnové není uvědomělé. Žije v strašných poměrech, ženy pracují neomezeně, děti od devíti let 12 až 14 hodin denně — jaký div, že český dělník jde na vandr celou monarchií, že všude staví silnice a vykonává nejtěžší práce. Když k této neutěšené situaci přistoupí akutní hospodářská krise, když nespokojenost rolnictva s robotami a celým feudálním útlakem vře pod povrchem meternichovského pořádku — pak může dojít k situaci, kdy

revoluce je zralá. A již Kazbunda zjistil ve své výtečné knize o českém hnutí r. 1848, že „to nebyly v samém počátku hnutí mravní pohnutky národní a politické, jež daly první podnět k výbuchu, nýbrž důvody hmotného rázu, těžký materiální tlak, spočívající na nižších třídách obyvatelstva, ta veliká sociální a hospodářská krise let čtyřicátých.“

Nejvýnosnější průmysl český, výroba textilní, se dostává na počátku let čtyřicátých do hluboké krise, kterou způsobí anglická konkurence. Neúrody a stále klesající úroveň polního hospodářství, ve kterém robotující rolníci jen velmi nedbale obstarávali polní práce, se postaraly o zemědělskou stránku krise. Stoupá drahota, jejíž celá tíha dopadá na chudinu, stísněnou vysokou potravní daní a nenáviděným kolkovním a taxovním patentem, který stanoví dávky za úřední výkony tak vysoko, že domáhat se spravedlnosti proti přehmatům vrchnosti u císařských úřadů se stane pro chudinu nedostupným přepychem. V posledních letech čtyřicátých stoupají hroznivé ceny všech životních potřeb i nezaměstnanost dělnictva. Pražské policejní ředitelství se obává sklonu nezaměstnaných „k násilným demonstracím“. V dubnu 1847 došlo v některých krajích k výtržnostem pro nedostatek potravin. Po celé léto roku 1847 dochází na pražských trzích před krámy pekařů k demonstracím hladových. A někdy už projevy chudiny mířily na celý politický systém, kterému přičítají vinu na své bídě. V červnu 1847 se objevilo na Malém i Velkém rynku, v některých ulicích Starého města a u masných krámů malostranských německy psané návštějí, které velmi pozoruhodně dokumentuje tehdejší náladu:

„Na vědomost se dává: Poněvadž lichva obchodníků obilím a pekařů, místo aby byla zakázána, je ještě více podporována, tak tedy budiž připomenuto těmto špatným

psům, kteří způsobují nouzi z pouhé zlovůle, že mají lépe hleděti k tomu, aby chudý nebyl tak hanebně utlačován, neboť je stejně člověk jako bohatý, jenže musí ke všemu mlčet a nemůže si pomoci pro tu hluboce zakořeněnou politiku.“

Nemůže si pomoci, Metternichova politika mu váže ruce a jeho censura mu brání, aby k němu došla zvěst o socialistických teoriích, které se z Francie tehdy již dostaly i do Německa. Zima roku 1847—1848 byla neobyčejně tuhá — a na trzích docházelo k proklínání boháčů, židů a úřadů. Policejní ředitel je znepokojen: „Obává se pro budoucnost — hlásí policejní ministr Sedlnický císaři — že tyto panující nešváry jsou schopny probuditi v nižších lidových třídách komunistické myšlenky.“ I podzimní sklizeň selhala, ceny potravin stále stoupají. A v téže době dostává český průmysl novou ránu revolučním hnutím v Itálii. Hlavní odbytiště českého plátna a bavlněných výrobků, Lombardsko, téměř odpadlo, vývoz do italských provincií od prosince téměř přestal. Továrny opět propouštějí... Počátkem ledna došlo u pražské továrny Porges & Epstein k dělnické demonstraci. Ubohé akce na podporu nezaměstnaných, pořádané pražským magistrátem, nejsou schopny zmírnit vření a všeobecnou nespokojenost. Člen stavovské oposice, hrabě František Thun mladší, tehdy spatřuje zárodky hrozícího převratu „v rostoucím ochuzení pracovní třídy“. Již roku 1843 psal svému bratru: „Z jara žila největší část obyvatelstva ze zkažených švestek a kořínků. Tu leží zápalná látka. Nezmění-li se však úplně celý systém velmi brzy, vidím do budoucnosti velmi černě.“

Velmi černě hledí do budoucnosti rakouské úřady v Čechách a zámožnější vrstvy šlechtické i měšťanské. Jejich strach před proletariátem je jakousi osou, kolem níž se točí březnové události. Přeceňují sílu a uvědomění děl-

nictva, připisují mu více úmyslů a možností, než má — ale i tyto strachy svědčí o věci velmi závažné: že i v Čechách tehdy již tu bylo dělnictvo jako vrstva společensky a sociálně odlišená se svými vlastními požadavky, třebaže ještě nemělo ani vlastního programu, ani vlastní perspektivy, jako na př. tehdy už dělnictvo francouzské.

Francouzskou revoluci únorovou předešly ještě revoluční události v Itálii. Lombardsko-Benátsko se vzbouřilo již v lednu r. 1848 proti rakouskému útlaku metternichovskému; Metternich vyhlásil 22. února stanné právo a pomýšlel na zdoání revoluce v Itálii ozbrojenou intervencí; počítal při tom především se slovanskými a uherskými pluky.

Italské revoluční události působily v Čechách především na hospodářskou tíseň: došlo k četným úpadkům, hrozilo znehodnocení rakouské měny, všichni si vzpomněli na státní bankrot r. 1811 a začalo překotné vybírání vkladů a proměňování bankovek za stříbro, které téměř zmizelo z oběhu. Ale italské události působily zároveň svou politickou váhou. Karel Havlíček vylíčil je ve svých „Pražských novinách“ — jako kdysi líčil irskou vzpouru — se skrytými analogiemi mezi italskými a českými poměry. Úřady zesílily censuru — ale vliv italských událostí se neomezoval na kruhy vzdělanějšího měšťanstva. Úspěšné hnutí v Itálii mocně povzbudilo naděje těch nejvíce utlačovaných a politickou aktivitu oněch kruhů radikálně-demokratických, které se chtěly opřít o dělnictvo a chudý lid. V noci 14. února, čtyři dny po vyhlášení ústavy v Neapoli, nalezla pražská policie na domech anonymní letáčky s textem:

„At žijí Siciliané! Čechové! Vezměte si z toho příklad, co zmůže národ, chce-li!“

Policie zbystřila pozornost — avšak marně: 21. února objeví nové pokoutní provolání:

„Čechové! Jděte statečně vpřed! Střetněte se s konstitucí, která vám přátelsky kyne z jižních krajů monarchie!“

Policie konstatuje starostlivě, že „se i v Čechách vynořují jednotlivci, kteří by rádi podnítili široké vrstvy k nepokojům a požadavkům“. Metternich se pokouší postavit hráz italské revoluci — ale všechny jeho snahy jsou marné v okamžiku, kdy letí světem zpráva o únorové revoluci v Paříži, která smetla Ludvíka Filipa s vratkého trůnu.

První zprávy o pařížské revoluci dostaly se do Prahy posledního února. Několik dnů po tom došly i zprávy o ústavním hnutí revolučním ve státech německých. Z Mnichova docházejí zprávy o demonstracích proti policii i o tom, jak lid si rozebral zásoby vojenských zbraní. Nyní se řetěz ilegální letákové agitace již nepřetrhne a její řeč je stále smělejší a smělejší; 7. března 1848 objeví se na pražských domech německé letáčky:

„Výzva k lidu! Občané, náš okamžik přišel! Dolů s vládou libovůle! Ať žije konstituce! Neobmezená svoboda tisku! Všeobecné ozbrojení lidu!“

Podobné letáky, vybízející Čechy, aby se probudili a sešikovali k boji za mladá práva svobody, nalézají nyní policie téměř denně na pražských domech a kostelích. Horlivě je odstraňuje, vždy znova se objevují, stále a všude přítomné a stále radikálnější. Pátého března zabaví policie první rozsáhlejší leták český, který je krásným dokumentem lidové agitace pro solidaritu s italskými revolucionáři a pro vlastní svobodu. Tu je jeho text:

„Bratři! Itálie povstala a bouří proti nepravostem rakouské vlády, která však, nevíšimaje se mocného a žalostného hlasu o zlepšení zemského řízení a zesílení národnosti, šlechetné a spravedlivé povstání ukrutnými prostředky udusiti se namáhá. A k tomu nelidskému počínání mají jiní národové, i my, potlačení Čechové, naše síly obětovat, k potlačení svobody krev naši vycedit a tak ha-

nebným prostředkem pro jednotlivé snažení zaslepeného dvoru rakouského býti.

Už muselo několik českých pluků našich do země Itálie táhnouti, aby byli jako cizozemci, jako Němci považováni. Nový rozkaz přišel, nové rekruty ve velikém počtu z české země postaviti a na italské popraviště poslati!

Bratři! Již je konec všeho obětování pro trůn, který nás za otroky považuje, nás utiskuje, ukrutnými daněmi souží. Italiáni jsou naši bratři, nebojme proti nim, neb jsou tak nešťastní jako my.

Sesilte se a netrpte nové verbování, povstaňte, spojte se, ozbrojte se a vysvobodte se sami od panského a královského utiskování a ustanovte si Constituci, která na rovnosti, svornosti a svobodě pozůstává.

20ho března 1848 je všeobecné povstání.“

Tak lapidárně, terminovanou výzvou k povstání, končí leták. Míří jasně na rakouskou reakční stavbu, je upřen ke koordinaci českého revolučního hnutí s hnutím italským a vyšel patrně z kruhů nevzdálených stolní společnosti „U zlaté váhy“, třebaže tato tři dny po tom vydává ke schůzi ve Svatováclavských lázních výzvu mnohem mírnější. Ale tato společnost radikálních a hodně nejasněných demokratů je pod tlakem dvou stran. Na jedné straně je tu utiskovaný lid, ve kterém repealisté nejasně postřehli motor nastávající revoluce; a z těchto dělnických kruhů bezpochybně pochází letáček z prvních dnů březnových, psaný chybným pravopisem, napsaný snad dokonce jedním z těch verbovaných rekrutů, kteří mají být posláni do Itálie anebo proti vlastnímu lidu. Je to vzácný dokument lidové nálady, mluví přímou a rozčilenou řečí, vidí jen to svoje utiskování bez politické perspektivy, ale vidí to důkladně:

„Jak stesy dost dlouho pletly provas, ale už ste sy ho upletly, ať je zlý a nebo dobrý, máte lidi dřit jako psema

zacházet, a nic se bratři nebojte vojska, mi do vás nebudeme třílet. A braňte se jak mužetel!"

Na druhé straně pak stojí měšťanstvo, které se chce zmocnit vedení hnutí ze strachu před proletariátem, třebaže tak neuvědomělým — a platí o něm v nejednom ohledu, co Marx zjistil o tehdejší buržoasii německé: „Únorová revoluce povalila ve Francii právě onu formu vlády, kterou pruská buržoasie chtěla zřítit ve vlastní zemi (t. j. konstituční monarchii). Únorová revoluce vystupovala jako revoluce dělnické třídy proti buržoasii; vyhlásila povalení buržoasního režimu a emancipaci dělníka. A pruská buržoasie v poslední době měla dělnických akcí ve vlastní zemi právě dost. Ovšem, když bylo po prvním leknutí ze slezských bouří, pokusila se dokonce výhodně pro sebe využít tohoto hnutí; avšak zůstal u ní dravý odpor k revolučnímu socialismu a komunismu, a když tedy v Paříži v čele vlády uviděla muže, kteří se jí zjevovali jako nejnebezpečnější protivníci majetku, pořádku, náboženství, rodiny a ostatních domácích bůžků moderního měšťáka, pocítovala okamžitě znatelné zchlazení vlastního revolučního žáru. Věděla, že bylo třeba chopit se okamžiku a že by nutně byla poražena bez dělnictva, ale neměla dosti odvahy.“

Platí-li toto pro pruskou buržoasii, která již měla první skutečné politické boje proti vládě za sebou, pak to platí tím více pro pražské měšťáctvo, opatrnické a loyální, třebaže české dělnictvo se ani zdaleka svou uvědomělostí nemohlo měřit s dělnictvem německým, které tehdy již mělo svého Marxe.

A tak se blížil den schůze ve Svatováclavských lázních.

Mezi studenty staroslavné university pražské byl roku 1848 mladý, sotva devatenáctiletý posluchač druhého roč-

níku filosofie *Josef Václav Frič*. Byl ohnivý radikál a jeho paměti jsou jedním z nejvzácnějších a literárně nejzajímavějších dokumentů o českém hnutí roku 1848. Co jinak dějepisci musí houževnatou prací fakt po faktu snášet z archivů zpřístupněných teprve po roku 1918 — to Frič vykládá temperamentně, bojovně a s neúprosnou kritičností vůči všem, kdož brzdili revoluční vůli a touhu lidu, kdož stále domlouvali, že nutno „z revoluční dráhy zabočiti do legálních kolejí“. Slyšme jeho vyličení předbřežnové nálady:

„... Zpozoroval jsem k svému překvapení, že kromě hloučku pouhou literou živořících, učeným prachem všechen zápal v sobě umožňujících vlastenců, probouzel se v samém jádře lidu, zvláště ve vrstvách drobného měšťanstva, mocný ruch národního sebevědomí, jemuž postačilo několik jen v masu vržených, jaderných hesel, aby jimi povzbuzen byl k rozjímání nad žalostným svým stavem a k úsilovné, občanské činnosti po vymaření se z tísně jsoucích poměrův. Ač bez odporu první popud k tomu dal svého času Amerling, rozšiřoval i prohluboval se tento proud přičiněním oněch z jeho žákův a nohsledů, kteří buď sami z lidu pocházejíce zůstávali mu blízcí a věrní, buď pamětliví, že písemnictví není samo o sobě cílem, nýbrž jen prostředkem k osvětlení a uvolnění národa, nepokládali za sebe nehodna, stýkati se a obcovati s tím zanedbaným, však bodrým, ač trochu hranatým lidem, bez jehož spolupůsobení nemohla nám do konce věků vzniknouti lepší budoucnost. Naše duševní aristokracie, ač sama též z chaloupek povyšlá, žila v úzkoprsosti a z části také domýšlivosti své v naprosté uzavřenosti na-proti našemu lidu; nanejvýše že ukázala se někdy za uherský měsíc v Měšťanské besedě nedávno založené, hrozíc se i tam všeho hluku, každého hromadného vystoupení a veřejného pronášení svých myšlenek, zasedajíc

nejraději, to vždy jen malou hodinku, za stolem s nejvybranějšími šosáky, to při tichém jen šepotu, úzkostlivě strážlivá, stále na každé slovo opatrná. Národ, pro který ti „veteráni“ psali, reprezentoval se jim nanejvýše členstvem České matice, nekonečné debaty a zdoluhavý zápas ve škole průmyslové byly jim surrogátem veřejného života, zavedení češtiny za obligátní předmět na gymnasiích nejvyšším, na ten čas ovšem nedostižitelným ideálem! A v praxi hleděli dokonce i na naše Tyly, Rubeše, Chocholoušky, vůbec na lidi, kteří se též o zábavu a snadnější probouzení širších vrstev starali, hrozně s vysoka. Těmi konečně, kteří bezprostředně s lidem obcovali, kteří besedy a výlety pořádali, popíjice, prozpěvující a lomozující s ním, na př. Kalinou, Krolmusem, Sabinou, Vávrou a podobnými, naprosto opovrhovali.“

Jaký div, že mladý J. V. Frič, který jako šestnáctiletý student utekl z domova, dostal se až do Anglie a mohl se již v osmnácti letech dívat na českou společnost poněkud světovějšími měřítky — jaký div, že poznal velmi bystře, v čem tkvěl neúspěch českého hnutí roku 1848:

„Nerozjeli jsme se ještě ani a již nás politický věhlas započal hemovat! V době, kdy bylo všech sil třeba, abychom povozelem svým poněkud hnuli kupředu, zavěšovali naši na naše kola závěsku ze samé opatrnosti, bychom s kopce neslétli, na jehož vrchol měli jsme se teprve dostat!... V tomto, mírně řečeno, nedorozumění, t. j. neporozumění době i situaci, leží klíč smutných našich neúspěchů v onom, nám tak osudném roce 1848...“

Politický věhlas, o němž tu ironicky hovoří J. V. Frič, není nikdo jiný než František Palacký, F. L. Rieger a do značné míry i Karel Havlíček — mužové, kteří v podání podobně „věhlasných“ dějepisců zastínili ty, kdož skutečně roku 1848 chtěli vést český lid k svobodě.

Tvrdí-li větší část dosavadní literatury o roku 1848, že

český radikalismus let 1848—1849 byl ve své podstatě spíše škodlivou složkou revolučního hnutí českého měšťanstva v té době a že hnutí umírněné ve svých požadavcích by určitě dosáhlo ústupku na Vídni — pak je zásluhou V. Čejchana, že ve znamenité a zmíněné již studii poukázal na neudržitelnost takového pojetí: jestliže vůbec revoluční hnutí něco vymohlo na Vídni, pak to bylo právě jen zásluhou radikální složky. Čejchan ukazuje velmi přesvědčivě, že existence radikální skupiny a jejich požadavků v hnutí roku 1848 a nepochybně i její sledy v ústavním životě let šedesátých, kdy zdánlivě fantastické požadavky se postupně splňovaly — že to vše svědčí pro životnost radikální složky mnohem větší než složky umírněné, která v dalším vývoji ztratila všechny své posice.

A právě v březnových událostech vystupuje velmi zřetelně „osudná“ souhra umírněných a radikálních „revolucionářů“ — souhra, která se záhy zvrátí v dosti ostré vzájemné potírání.

Popud k svolání schůze do Svatováclavských lázní vyšel od radikálního Repealu, stolní společnosti „U zlaté váhy“. Její členové Gauč a Ruppert dohodli se s Petrem Fastrem a jeho přívrženci, umírněnějším drobným měšťanstvem, které se scházelo ve Fastrově hostinci „U zlaté husy“. Již toto první veřejné provolání bylo tedy jakýmsi kompromisem — o čemž ostatně svědčí i jeho text. J. V. Frič to vystihl velmi pěkně:

„Provolání to, přizpůsobené tehdejšímu poměru, z části též názorům úzkostlivých šosáků a hlavně k tomu čelící, by přílišný strach jednotlivců před krokem v každém ohledu odvážným konejšilo, když poukázáním k jeho nutnosti nechávalo jaksi každému zadní dvířka zákonitosti,

ovšem jen ilusorně otevřená, v němž nezapomnělo se ani na pohnutky čisté sobecké, působilo sice dosti různě, když jednotliví adresáti běželi s ním ihned na policii, omlouvajíce se tam, že nepochopují, jak se jim takové cti vůbec dostalo! — ale účinku zamýšleného se proto přece neminulo.“

Kompromisem byl již čas i místo schůze. V sobotu večer — na to zajisté naléhali repealisté — měli dělníci, tovaryši, učňové volno; Svatováclavské lázně — asi v místech dnešní Trojanovy ulice — byly sice na svahu k Podskalí, obývaném ponejvíce nižšími třídami, ale v bezprostřední blízkosti dvou vojenských kasáren; kolem alespoň jedné z nich vedla cesta pražského lidu z města ke shromaždišti — to jistě bylo vhod umírněnější složce hnutí. Repealisté to byli, kteří vedli agitaci mezi pražským lidem — a poznali jsme, že tato agitace se nikterak nezastavovala u krotkých konstitučních požadavků; ale již v tomto stadiu ujalo se umírněné měšťanstvo vedení celé akce i veškerého hnutí. Mělo strach o svůj namnoze ještě drobný majetek; do popředí akce se takto dostali Brauner, Trojan a Fastr. Ponejvíce národně orientovaná drobná buržoasie se ujala vedení hnutí, rozpoutaného radikály, kteří věnovali značnou pozornost i otázkám sociálním: nelze je sice považovat za mluvčí dělnictva, tehdy ještě neprobuzeného k vlastním cílům, ale přece jen za mluvčí pražského lidu a většinu z nich za jakobíny. A o dvou z nich, Františku Havlíčkovi a Karlu Sabinovi, je jisto, že se zabývali velmi horlivě otázkou dělnickou.

Opatření, která úřady učinily proti schůzi ve Svatováclavských lázních, měla jen jeden účinek: dokonala úředně svým varováním mobilisaci pražského lidu, na kterou by nepatrné možnosti repealistů sotva byly postály. Ba více: na zprávu, že vojsko i policie se chystají schůzi zmařit, objevilo se heslo, aby lid přišel do Svato-

václavských lázní se zbrání. Někde dokonce bylo přikročeno k branným přípravám — Frič vykládá, že bratři Tylové zorganizovali jakýsi pořadatelský sbor z Podskaláků, kterému bylo uloženo obhájit svatováclavské shromaždění před zásahem policie.

Bohatí návštěvníci kupeckého kasina, ponejvíce Němci, dostali strach; a když purkmistr Müller svolal 10. března starší města a důstojnictvo občanských sborů k poradě o udržení pořádku, velmi polekaně vyslechl jejich požadavek, aby veškeré občanstvo bylo ozbrojeno. Ale „ozbrojení občanstva“, které tu žádali zástupci bohatých, nemělo nic společného s „ozbrojením národa“, které žádalo ještě provolání z 8. března: bylo tam sice odůvodněno nutností bránit majetek, ale dověděli jsme se od Friče, že toto odůvodnění bylo ryze taktické; a rozhodně požadavek bohatých občanů byl na hony vzdálen od „ozbrojení všeho lidu“, které žádaly ilegální výzvy v prvních dnech březnových. Zamožní občané vzpomněli si na bouřlivé první demonstrace proletariátu roku 1844, byli postrašeni zprávami o dělníku Albertovi, který se stal ministrem po únorové revoluci francouzské — a chtěli rozhodně zabránit schůzi ve Svatováclavských lázních. Pražské ozbrojené sbory měšťanské byly dosud složeny většinou ze živnostnictva — jejich rozšíření mělo chránit nikoliv český lid před útoky reakce, nýbrž majetek bohatých před útoky „vyděděné lůzy“.

Repealisté byli sami příliš málo vlivnou skupinou pro rozpoutání lidové revoluce: znali sami dobře tuto svou slabost, a nemohli se proto obejít bez drobného měšťáctva. Jeho umírněnější představitelé, Trojan, Brauner a Fastr, se ujali vedení akce, jejíž těžiště se již proto posunulo od sociálních k národním požadavkům. Trojan, sám úředník, již proto se úzkostlivě postaral o legalitu celé akce, kterou si také u úřadů jaksí vyprosil, prosazuje při tom

odvolání hesla, aby lid se dostavil na schůzi ozbrojen. Tímto přesunem přestala i agitace po pražských zdech, zato v posledních dvou dnech před schůzí dostalo množství občanů pozvánky poštou — jistě to nákladnější a méně ilegální způsob agitace. V dřívějších letácích na pražských nárožích se ještě volalo „spěšně k činu“, zvěstovala se „smrt světovládě“ a „naš okamžik přišel!“, v jednom z nich se vyzývalo k terminovanému povstání a vzletná slova volala po jednotném činu. Nyní, v písemných pozvánkách, se vedla jiná, mnohem mírnější řeč: „Převrat pořádku ve Francii, hnutí v Německu a Itálii, tak jako především broživý postoj nemajetné třídy nutí střední stav, aby žádal na našem monarchovi ony koncese, které jsou schopny zachránit království z jeho žalostného stavu a zabezpečiti život, svobodu i majetek. Tyto koncese jsou: zastupitelství lidu, tisková svoboda, národní konstituce a veřejnost.“

A zároveň s tímto přesunem těžiska i vedení revolučního hnutí oklešťoval dr. Brauner revolučně-demokratické požadavky radikálů a předělával je na státoprávní program buržoasie.

Březnové hnutí trpí od počátku vážným vnitřním rozporem: umírněné měšťáctvo, jehož mluvčí jsou Fastr, Trojan a dr. Brauner, se nemůže vzdát tlaku a pohybu lidových mas, chce-li vůbec něco prosadit ze svých — na metternichovská měřítká dalekosáhlých — požadavků; a radikálové, kteří se nemohli jako Louis Blanc a Blanqui v současné revoluci francouzské opřít o silné a samostatně vystupující hnutí dělnické, byli příliš slabí na postup samostatný. Pro mobilisaci lidu mluvila u Fastrový a Trojanovy skupiny ovšem i okolnost, že tu byla skupina buržoasie, která se rozhodně stavěla proti revoluci vůbec; skupina bez prozíravosti a jakobínství, ideologicky i sociálně v zajetí stavovské oposice šlechtické, myslila v oka-

mžiku revoluce jen na svůj majetek; v okamžiku udělení tiskové svobody má největší strach před jejím zneužitím a její požadavky se ničím téměř neliší od mírných oprav, požadovaných stavovskou oposicí šlechtickou. *František Palacký* a *F. L. Rieger* představují tuto skupinu — a *Karel Havlíček-Borovský* je jejím mluvčím, třebaže jeho radikální temperament jej v některých okamžicích hnutí staví po bok lidu. Palacký se vůbec nezúčastnil příprav schůze Svatováclavské, jehož v první řadě se týkají jízlivé poznámky Fričovy o „věhlasu“ — a způsob, jak Palacký posuzuje svržení Ludvíka Filipa revolučním lidem pařížským, plně potvrzuje odmítavé stanovisko Fričovo a jeho druhů.

„Zde v Praze raduje se lid celkem z pádu Ludvíka Filipa — píše František Palacký své choti Terezii 5. března — na další následky se ještě málo myslí, k politickým demonstracím proti vládě asi nedojde, a národní snahy nepustí, doufejme, legální cestu.“

Karel Havlíček, mluvčí Městanské besedy, psal — patrně v dohodě s Palackým — o převratu ve Francii s takovou rezervou, že mu to vyneslo vážné pokárání od jeho radikálnějších přátel: „Vaše zprávy — píše mu 12. března moravský literát Mikšíček — odporné republiky francouzské v ‚Pražských novinách‘ dokonce se nelíbily u nás. Menší odpor (t. j. odmítavost) projevuje i ta ‚Wiener Zeitung‘ (úřední list vídeňský).“ *F. L. Rieger*, který byl tehdy na cestách v Itálii a prodělal tam italskou revoluci, zejména v Neapoli, je rozhodně na straně těch, kdož — jak píše ve svém dopise Staňkovi z 18.-21. února — „se k tak řečeným vznešenějším nebo vzdělanějším stavům počítají“, t. j. na straně neapolské buržoasie; mluví velmi odmítavě o „filosofii proletariů neapolských, pověstných po celém světě pod jménem lazzaroni (t. j. raubířů)“, kteří se prý chtěli přidržet krále, ohroženého majetným měšťan-

stvem, těšíce se, že „všechny signory podle chuti plundrovati moci budou“.

Když pak konečně došlo ke schůzi ve Svatováclavských lázních, pouštěli pořadatelé do místnosti jen občany v „řádném oděvu“ a později i petice byla vyložena k podpisu jen „každému občanu a samostatnému obyvateli“. Ovšem, požadavky, které byly výsledkem shromáždění ve Svatováclavských lázních, byly ještě dosti radikální, aby způsobily starosti umírněnějším občanům; a dr. Pinkas, jemuž bylo svěřeno definitivní vypracování petice, okleštil ji tak nehorázným způsobem, že narazila na rozhodný odpor svatováclavského výboru (zvoleného na shromáždění); i usneseno, aby jeho královské milosti bylo zároveň s Pinkasovou peticí předložen i původní dalekosáhlejší a přece již zmírněný Braunerův elaborát svatováclavských požadavků. Příznačné pro celý průběh schůze — úzkostlivě udržované v legálním rámci — je její okamžité rozpuštění po tom, co Fastr a Trojan přednesli a dali schválit požadavky; byla rozpuštěna právě v okamžiku, kdy *Karel Sabina*, jeden z radikálů, se tlačenicí prodral k tribuně a chtěl mluvit podle některých údajů o socialismu; shasnutí světél a rozpuštění schůze dalo mu čas jen k jedné památné větě: „Přátelé a občané! Dnešním dnem smazal se sebe český národ onu hanbu, jež na něm lpěla od neblahé pohromy na Bílé hoře.“ Příznačné pak pro národnostně smířlivý ráz této první fáze hnutí, pro společný postup českého i německého měšťanstva, je výkřik, který padl z úst německého účastníka při rozchodu: „Hoch! Tschech und Nemeč jedno tělo!“

Bylo to podivné revoluční shromáždění. Vybočilo z meternichovské legality samou svou existencí, už tím, že odůvodnilo svou zákonitost nutností okamžiku. Ale prolamování legality, které znělo ještě dosti hrozivě a revolučně v svolání z 8. března, prošlo velmi důkladnou změnou

během následujících tří dnů: z nutnosti revoluce, byť i nejasně a neuvědoměle formulované, stala se nutnost utišit nemajetné vrstvy, otupit hrozivý sociální hrot a nepopustit uzdu hnutí lidových mas více, než bylo třeba k mírnému tlaku za mírné požadavky. I v Čechách tehdy již obcházelo strašidlo komunismu, třebaže jen v představách měšťáků a císařských úředníků. A tak si podnik, původně zamýšlený jako první revoluční shromáždění pražského lidu, velmi důkladně oblékl „řádný oděv“.

A tento „řádný oděv“ způsobil, že první petice, okleštěná a zbavená hrozby revolučního lidového hnutí, mohla býti vídeňským dvorem snadno odmítnuta.

Ale konstituce se Pražané přece jen dočkali...

Revoluce se dělají v hlavním městě; povalit vládu lze s konečnou platností jen tam, kde sedí. A platí to i pro Německo a Rakousko, jejichž hlavní města nedospěla tehdy ještě k tak vynikajícímu postavení hospodářskému i politickému jako na př. Londýn a Paříž.

Praha byla hlavním městem Čech, byla královským městem české koruny — ale tento historický pojem znamenal konkrétně hodně málo, už pro ten nedostatek komunikací, svazujících Prahu s venkovem. V rakouské monarchii je Praha jen provinciální město, třebaže je jakýmsi duchovním centrem českého obrození; ale politickým centrem ještě není. A právě počátek hnutí, který je *česko-německý*, nedává Praze, která vede v *českém* obrození, úlohu vedoucí. V březnu mají třídní a politické požadavky buržoasie ještě převahu nad požadavky národními. Česká řeč platí před březnem za řeč nižších společenských vrstev, *český je dělník a nezaměstnaný tovaryš, vyřazený strojovou výrobou, česká je ta lůza, které se bojí usedlí měšťané*. A umírněný březen je trochu také *proto* utrakvistický, *česko-německý*. Je zajímavé, že skupina, která klade největší a někdy výlučnou váhu na ná-

rodní požadavky, vstupuje do březnového hnutí teprve dodatečně: ve svatováclavském výboru se objeví Havlíček a Palacký teprve po 11. březnu.

Dne 24. února vyhnal pařížský lid Ludvíka Filipa z Paříže; 13. března vídeňský lid zahnal Metternicha a 18. března kapituloval pruský král před ozbrojeným lidem berlínským. Pražané svolali jen shromáždění, vypravili k císařově milosti jen loyální petici — a konstituce, nebo alespoň její slib, jim spadl do klína jako zralý plod březnové revoluce vídeňské. Ti, kdož se postarali, aby revoluční vření v Čechách nevybočilo z řečiště legálního, slabě konstitučního monarchismu, byli svým austroslavismem, svou oddaností k zachování rakouského státního svazku, Vídní věrnější než sám vídeňský lid. Ten po prvním svém vystoupení již počítal své mrtvé hrdiny.

Cesta ke krvavé mši 1848

Když vídeňská revoluce r. 1848 počítala již své první mrtvé a svým hrdinným bojem vynutila pro všechny národy mocnářství slib konstituce, české hnutí r. 1848 bylo ještě ve stadiu uctivých petic k Jeho císařské milosti. První byla šmahem odmítnuta, druhá pod tlakem pobouření pražského lidu doznala poněkud méně trapného osudu — přece však se ukázalo čím dále tím jasněji, že ani nejuctivější petice nešetří nositelům českého hnutí řešení nejzákladnějších otázek této revoluce: neboť *revoluce* to skutečně byla.

Času, který promarnila česká Praha methodou uctivých petic, použila reakce k tomu, aby Svatováclavský výbor, který svým vznikem nesl přece jen jakési Kainovo znamení zákonnosti revoluční, nahradila institucí, ve které by sama mohla vykonávat mnohem větší vliv. „Národní výbor“, který takto nastoupil dědictví výboru Svatová-

lavského, byl jedním z těch shnilých kompromisů, k nimž česká buržoasie z obavy před lidovým hnutím vždy znovu sáhla po celou dobu revoluce r. 1848 a které ji nakonec zatahly úplně do tábora rakousko-dynastické kontrarevoluce. Marxovi a Engelsovi, kteří ve jménu *evropské* revoluce nejostřeji pranýřovali tyto shnilé kompromisy, vynesl tento postoj nesmyslnou výtku „německých šovinistů“; ale německým šovinistou jistě nebyl Josef Václav Frič, který píše ve svých „Pamětech“:

„A právě že ti naši střízliví a přecopatrní politikové domnívali se v kritické oné chvíli společné nám věci lépe posloužiti, když zneváživše sobě pevné opory lidu odstraněním nejhrolivějších jeho tlumočnicků a zastánců, uzavrou přes jejich hlavy tajné smlouvy s živly národnímu ruchu nepřiznivými, a vyhledávali sobě spojence v kruzích vládních i mezi osobnostmi zřejmě zpátečnickými, tu poškodili dobrému našemu jménu, podávající společným nám protivníkům na ten čas nejostřejší zbraň do rukou. Vždyť ještě po letech mohli pak našincům *nikoli bez jakési oprávněnosti* vyčítati, jako by „staroslavné město nad Vltavou“ bylo se tehdy záhy proměnilo na „vyvolené rejdiště reakcionářského kuplířství“, jelikož Čechismus, velké tam slovo, vedoucí s otevřenou náručí vrhl prý se v objetí šlechty a kněžstva, přijmuv odvěké ty protivy občanské svobody a osvěty lidu v střed svého národního výboru!“

České měšťáctvo bylo příliš slabé, příliš tápavé byly první jeho kroky na historickém kolbišti, než aby bylo schopno provést svou měšťáckou revoluci samo. Historická konstelace r. 1848 dosti jasně vyznačovala cesty, kterými se mohla brát revoluce malého národa ve střední Evropě, který byl součástí rakousko-uherské monarchie. Pro české měšťáctvo byli dva možní spojenci: *revoluce* — nebo *strach z revoluce*. Bylo možné stát se bojovníkem

v šiku revolucí, které tehdy ohrožovaly reakční stavbu Německa a Rakouska-Uherska; to znamenalo nalézt spojení s revolucí německou, být zajedno s revolucí vídeňskou a maďarskou a vsadit vše na spolupráci bojujícího lidu všech ujařmených národů. To byla prozíravá, pokroková, revolučně-demokratická politika, kterou měli v evropském měřítku na mysli Marx a Engels a kterou v některých svých světlejších chvílích zastával také český radikalismus. To ovšem znamenalo důsledně provést to, k čemu i u českých radikálů najdeme v té době pouze nejprimitivnější náběhy: mobilisovat vší silou městský a venkovský lid. Anebo bylo možné hrát na strunu *strachu*, který rakouský císař a jeho byrokracie měli z revoluce; mobilisovat lid jen do té míry, aby to stačilo na mírné strašení, a tímto strašidlem prosadit nebo vydírat na císařském dvoru konstituční ústupky liberálně-demokratické. Jinými slovy: volit mezi *Frankfurtem a Vídní*.

Ovšem, Frankfurt byl dvojí a dvojí byla i Vídeň. Německá demokracie, která na jaře r. 1848 se začala vtělovat ve frankfurtském parlamentu, měla své křídlo revoluční i liberálně-konstituční. Pro revoluční demokracii německou nebylo rozporu mezi revolučním sjednocením německého národa a národní svobodou jiných, utlačených národů. Proto čteme v svolání revolučních demokratů *německých* z roku 1848:

„Zrušení despotismu v Polsku a v Rusku, osvobození ostatních slovanských národů, rozbití svazku feudálních sil ve střední Evropě je podmínkou osvobození ostatních německých zemí. Kdyby zvítězili naši vnitřní nepřátelé, kteří se spikli s vojenským despotismem ruským, pak by byla naše revoluce potlačena reakcí a její brutální silou. Proto si přejeme svatou alianci všech národů. Pochodujeme v jednom šiku s Francouzi, Italy a s demokratickými Slovany. Náš cíl, obnovení Německa, je svázán s tužbami

národního osvobození Itálie a Polska. Republika francouzská nám nabízí svou pomoc a my ji přijímáme s radostí. V boji za naše osvobození je zároveň i naším heslem: Čechy Čechům! Maďarsko Maďarům! A Itálii Italům!“

To jistě mohla být vhodná základna pro spojení s českou revolucí — ale Frankfurt *oficiální*, ten, který zvolil Františka Palackého do skupiny šesti rakouských zástupců, *nebyl* touto důsledně revoluční silou. To byla buržoasie, která měla již strach před vlastní kuráží a tím větší před dělnictvem; to byla buržoasie, pro kterou utvoření a sjednocení německého národa se již spojovalo s výbojným velkoněmeckým nacionalismem, který vylučoval svobodu jiných národů, které by se připojovaly k velké německé říši. O tomto Frankfurtu doslechla se tehdy Praha, o Dahlmannově výroku, že rakouským národům nemá a nesmí se vlastně žádná svoboda udílet, a nejinak se vyslovil přímo v Praze dr Schilling, jeden ze tří členů frankfurtského poselstva, které mělo přemluvit Čechy k účasti na frankfurtském shromáždění. Později, když Frankfurt neučiní nic proti masakrování pražského lidu o svatodušních bouřích, vysloví Marx jasně důvod, proč frankfurtský parlament svou neschopností a ústupností vůči reakci promarnil revoluční příležitost r. 1848: „Německo stane se tou měrou svobodným, v jaké míře dá svobodu sousedním národům.“ A dále praví:

„Revoluční Německo bylo by povinno, zejména v poměru k sousedním národům, zřici se celé své minulosti. Musilo by zároveň s vlastní svobodou proklamovat svobodu národů, které doposud utlačovalo. A co učinilo revoluční Německo? Ratifikovalo staré potlačení Itálie, Polska a nyní také Čech německou soldateskou. Kounic a Metternich jsou úplně ospravedlněni. A tu požadují Němci, aby jim Čechové důvěřovali? A vytýkají Čechům, že

se nechtějí připojit k národu, který sám sebe osvobodiv, jiné národy potlačuje a špatně s nimi zachází?“

František Palacký odmítl frankfurtské pozvání revolučního Německa — ale jeho důvody byly zcela jiné. Jemu nebyl Frankfurt málo revoluční, jemu byl *příliš* revoluční. Ve svém památném psaní do Frankfurtu ze dne 11. dubna 1848, v němž odmítá pozvání, poznává dosti prozíravě, že lze dát „německé říši nové zřízení na základě vůle národní“ jen provoláním německé republiky — a k té by se měly připojovat Čechy, ba i Rakousko? Ne, „ode hranic říše rakouské musím každou myšlenku o republice již napřed odhodlaně a důrazně zamítati“. A co Palacký tu odůvodňuje pružně jakýmsi vyšším posláním Rakouska, které kdyby nebylo již odedávna, „musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé, přičinili se co nejdříve, aby se utvořilo“ — to najdeme mnohem jasněji v provolání proti Frankfurtu těch, za které vlastně mluví František Palacký — v „osvědčení Městanské besedy pražské“: „Nechceme se připojit k Německu, protože se v zemích německých kvasí nejen živly republikánské, ale přemnohé socialistické, a protože by připojením pokojné držení majetnosti, jakož se to v Německu již děje, bylo v nebezpečí uvozováno.“

K národnostním obavám před rozpínavostí německého nacionalismu a k třídním obavám z přílišné pokrokovosti německé demokracie přistupuje však i ještě třetí složka, která tvoří vlastně základ všeho toho — a provolání Městanské besedy mluví i v tomto směru se žádoucí jasností:

„Nechceme přistoupiti k celní jednotě, protože by to byla záhuba našeho domácího průmyslu, jednak proto, že průmysl náš posud tak vysoko nedospěl, aby mohl závodit se Saskem a Pruskem, jednak že bychom se tím nyní i příště připravili o odbyt do jižních krajín.

Neboť do průmyslového a lidnatého Německa nebudeme

zajisté odbývat svých výrobků; kdyby ale Rakousko uzavřelo s Německem celní jednotu, pak nastanou mezi námi a uherskými a jihoslovanskými nepřipojenými zeměmi celní hranice, a my bychom své zboží do oněch zemí odbývali jen pod zvýšeným vývozním clem, a k tomu se ještě o odbyt s německými fabrikanty musili dělit.

Konečným odtržením oněch zemí od Rakouska, jehož se od spojení Rakouska s Německem báti jest, ztratili bychom předůležitý nyní našemu průmyslu trh na jejich laciné syrové plodiny a na naše fabriční výrobky, které jsme posud skoro výhradně měli, téměř dokonce vedle nesmírné konkurence anglické z jižních přístavů.“

Lidové vrstvy české měly všechny důvody pro to, aby šly společně s revoluční demokracií německou — ale novopečení čeští kapitalisté se zuby nehty bránili konkurenci německého průmyslu. A poněvadž v českém hnutí r. 1848 v dubnu již převládal vliv „umírněných“, zněla odpověď do Frankfurtu záporně z důvodů čistě reakčních.

Zbývala tedy Vídeň — ale i ta byla dvojí. Jedna byla revoluční: bojovala na barikádách, vybojovala i pro Čechy slib konstituce a dočkala se od radikálních pražských studentů nadšených projevů bojovné solidarity. Tato revoluční demokracie vídeňská sledovala se smíšenými pocity pražský vývoj. V květnu se setkáváme ve vídeňském demokratickém listě „Allgemeine österreichische Zeitung“ s úvahami o *nebezpečí*, kterým by se mohli Slovanské státy pro revoluci, Francie — praví se tam — dávat veškerému politickému hnutí v Evropě popud a podnět. Francie již uskutečnila republiku a stojí nyní před úkolem sociálního převratu státu; Německo nedospělo ještě k poslednímu bodu politického vývoje, k republice, a snaží se uskutečnit své sociální potřeby v rámci konstituční monarchie. Rakousko dostává podněty světových dějin od Německa, s nímž je blíže spřízněno, než Německo s Fran-

cií. A tím se Stifft, pisatel této úvahy, dostává k Slovanům:

„Slovan se jeví dynastii jako monarchicky věrnější než německé provincie; usiluje o uzavřenou rakouskou monarchii, ve které by mu číselná převaha zajišťovala panství konstituční. Slovan se nabízí dynastii, nabízí jí novou monarchii, žádá nebo bude žádati mnohem *menší* míru politických svobod než Němec. . .“

Ano, vídeňská demokracie viděla velmi jasně nutnost získat Slovany a zejména Čechy pro revoluční dobytí politických a hospodářských svobod, aby Češi nemohli podbízet a ohrozit boj rakouského lidu . . . Ale na druhé straně ani význačnější představitelé vídeňské demokracie nebyli dosti prozíraví, aby zabránili velkohubému nacionalismu, který hned svými prvními projevy musel odpudit Čechy, i ty radikální z nich, kdož provolávali slávu vídeňským barikádním bojovníkům. Omezení nacionalisté vídeňští si totiž, mluvíce o „velké německé vlasti“, nepředstavovali ani tolik veliké Německo, jako mnohem spíše veliké Rakousko — a tu se čeští „realisté“ obávali, že by přišli o číselnou převahu v rámci Rakouska-Uherska. V zajetí všech těchto rozporů vrhli se do náručí dynastie, stali se těmi nej-rakouštějšími Rakušany, kterým Palacký na několik desetiletí rýsuje program austroslavismu, program rakouského oportunismu:

„Pozvednu-li tedy zraku svého za hranice české, pudí mne přirozené i historické příčiny k tomu, abych neobracel jeho do Frankfurta, ale do Vídně, a tam abych hledal ono ústředí, ježto se k tomu hodí a povoláno jest, aby ujistilo i hájilo národu mého pokoj, svobodu a právo.“

Toto vídeňské ústředí je však reakčně-dynastické — a tu je třeba alespoň nalézt posilu, nechceme-li se zaprodát úplně: stojíme u kolébky *Slovanského sjezdu* v Praze, který byl neblaze přerušen svatodušními bouřemi.

(Cesta ke krvavé mši II.)

Rok 1848 postavil národy Evropy a Čechy s nimi před velkou dějinnou otázkou: buďto provést demokratickou revoluci do důsledků a *tím* dobyt národní svobody — anebo připojit se k táboru kontrarevoluce a *vzdát* se tím národní svobody a samostatnosti. Třetí cesty nebylo. Umírnění konservativní politikové čeští chtěli však jít právě touto nemožnou třetí cestou; chtěli dobyt národní svobody — v podobě uznání historického státního práva — bez demokratické revoluce, v rámci Rakouska. Subjektivně to byla utopie, objektivně však — kontrarevoluce. Historické podmínky roku 1848 nedopouštěly žádného kolísání: kdo se chtěl *vyhnout* revoluci, musel se nevyhnutelně stát oporou kontrarevoluce; jeho úsilí o svobodu národní se tím muselo dostat do rozporu s bojem o svobodu *politickou*, do rozporu s demokratickou revolucí. A pak byla ovšem i veta po národní svobodě. Takovou politiku, která chtěla dosíci národní nezávislosti *bez* revoluce, hnala neúprosná logika revolučních bojů *proti* revoluci. Austroslavismus Palackého, Riegra a Havlíčka, který chtěl zabezpečit svobodný rozvoj českého národa v rámci reakčního, kontrarevolučního Rakouska, musel se takto stát i mezinárodně — vůči vídeňské, německé, maďarské revoluci — tím, čím byl ve vlastním národě proti radikálům, studentům, dělníkům: *kontrarevolucí*. V tvrdé realitě politického boje neplatí sny ideologů; víme, že Palacký ve své ohnivé obhajobě Rakouska jakožto centra všeho českého snažení měl na mysli Rakousko demokraticky obrozené, ale Rakousko se málo staralo o tyto blouznivé sny — tím méně, že Palačtí se důkladně postarali o potlačení všech sil, které Rakousko

mohly v tomto směru obrodit, bylo-li to ovšem vůbec možné. Rakousko zůstalo jednou z opor evropské kontrarevoluce — a skupina, jejímž nejvýznačnějším představitelem byl právě František Palacký, se od tohoto *skutečného* Rakouska nikterak účinně neoddělila. A tak co zprvu bylo jen *utopií*, ve které se mísil neprozíravý nacionalismus s nedonošeným demokraticismem, stalo se otevřenou kontrarevolucí, když Čechové jménem Palacký, Šafařík, Tomek, Hanka, Havlíček — „líbali karabáč, který je ztrestal až do krve, přísahli nadšeně na prapor, pod kterým jejich bratři byli pobíjeni, jejich ženy zneuctěny... Za vyhlídkou na svou *bídou* národní samostatnost prodali demokracii, revoluci rakouské monarchii...“ Ne, tato Marx-Engelsova slova nejsou příliš silným pranýřováním toho „osvědčení“, které si vůdcové české buržoazie, otcové národa, vydali několik dnů po svatodušních bouřích, ve kterých výkvět a mládí českého národa krvácelo na barikádách — pro osvědčení, které si přeje „zasloužený trest pro ukryvané pikle a záměry několika přemrštěnců“ a které neváhá vyslovit, dokud ještě nezaschla krev pražských barikád, tyto cynické věty:

„Oni (vlastenci) se osvědčují posléze — ač je-li toho opětná potřeba — že nejen ani myšlenkou nezavadili od jakéhosi odtržení nebo vzdálení se císařského rakouského trůnu, nýbrž naopak, že pevně a ouzkle s ním spojení vždy prvním a základním článkem politické víry jejich bylo a zůstane, jakož i tak skutkové svědčili, a bohdá, svědčiti nepřestanou.“

Marx a Engels nebojovali v revoluci 1848 za *bídou* samostatnost národů: hlásali Evropě, že jen důsledná demokratická revoluce může zabezpečit *skutečnou* národní svobodu — a nikdo nebude pokládat výtku Marxe a Engelse za příliš přísnou, kdo zná ještě mnohem přísnější odsouzení, které česká básnířka *Božena Němcová* neuse-

třila podobně špatným českým vlastencům, když sama o svatodušních bouřích poznala jejich zradu:

„Když sezнала jsem ty podlé duše, které, vydávající se dříve na oko za vlastence, nyní nejenom že honem obrátili, ale i s ďábelskou tváří proti nám se postavili, tu zosklivila jsem si tak ten svět, že s radostí do země zahrabat bych se byla dala, abych nikoho již vidět nemusila. Ó, že Bůh trpí takovou čeládku, že země ji nosí a nesvrhne do propasti pekelné!“

Kdo z těch, kdož Marxovu a Engelsovu kritiku austroslavistické politiky Palackého odbývají argumentem, že Marx byl německý šovinista, má dosti odvahy označit za německou šovinstku Boženu Němcovou?

Česká oficiální politika se po svatodušních bouřích definitivně rozešla s demokratickou revolucí — neboť ve svatodušních bouřích byla poražena právě demokraticko-revoluční složka české politiky. Po svatodušních bouřích, po porážce *revolučních* Čechů, došlo k definitivní konstelaci sil, o které mluví Marx a Engels: „Bojující strany rozdělily se na dva velké vojenské tábory; na straně revoluce Němci, Poláci, Maďaři, na straně kontrarevoluce všichni ostatní Slované s výjimkou Poláků, Rumuni a sedmihradští Sasové.“ A že k tomuto táboru kontrarevoluce tehdy patřili Češi, to později strašlivě zaplatili — to nejjasněji již v lednu 1849 postřehli Marx a Engels, kteří píší o austroslavistech:

„Že byli kontrarevolucí nicméně napáleni, že nebylo pomýšlení ani na ‚slovanské Rakousko‘, ani na ‚federativní stát s rovnoprávnými národy‘ a ze všeho nejméně na demokratické instituce pro rakouské Slované, stalo se těmto zrádcům konečně jasným... Spolky Slovanská lípa stojí opět všude proti vládě a docházejí denně k novým bolestným zkušenostem, do jaké pasti se daly zlákat. Avšak nyní už je pozdě; ve své vlastní otčině bezmocní

proti rakouské soldatesce, jimi reorganisované, odstrčení Němci a Maďary, které zradili, odstrčení revoluční Evropou, budou musit snášet tyž vojenský despotismus, který pomáhali uvalit na Vídeňáky a Maďary . . .“

To jsou tedy perspektivy a důsledky květnových a červnových událostí českého roku 1848. Jak se dostala česká politika na tyto osudné cesty?

Pod tlakem revolučních březnových událostí vídeňských slíbil císař a jeho vládní kabinet *ústavu*. Radikální demokraté vídeňští si ji ovšem představovali jako plod ústavodárného shromáždění; v situaci však, kdy mocnářství sklízelo neúspěchy v severní Itálii a mělo plné ruce práce s potlačováním haličského povstání, uznal Pillersdorf, ministr vnitra Ficquelmontovy vlády, za vhodné, oktrojovat novou ústavu, samozřejmě zcela nedostatečnou. Oktroj ústavy vyvolal ve Vídni ohromné pobouření. Kočičinami a dvojím násilným vpádem do obydlí ministerského předsedy a ministra zahraničí hraběte Ficquelmonta, vynutili si vídeňští radikálové, studenti a dělníci jeho „dobrovolné odstoupení“; revoluční akce květnová šla dále, když vláda se pokoušela ošidit studenty a dělníky — došlo posléze k tomu, že vídeňská vláda musela v celé řadě bodů ustoupit revoluční akci vídeňské, že musela legalisovat jakýsi měšťanský výbor bezpečnosti, že císař s dvorem uprohl do Inšpruku a že vláda vídeňská se nedostávala z permanentní krise.

Vláda, tísněná revolučním tlakem Vídně, hledala oporu u loyálních Čechů a usnesla se 6. května vyzvat Františka Palackého, aby převzal ministerstvo vyučování: muž, který proti Frankfurtu, ohrožujícímu do jisté míry i vídeňskou vládu, se dovolával věčné podstaty Rakouska, zdál se jí vhodným, aby jí zajistil oporu Čech proti ví-

deňské revoluční ulici. Palacký probděl celou noc „v těžkých a zodpovědných úvahách“ — a *odmítl vstoupit do vlády*. Nikoliv ovšem proto, že pro demokratického Čecha nemohlo vůbec býti řeči o tom, aby pomohl vídeňské vládě proti vídeňské revoluci; ale proto, že se domníval lépe chápat věčné zájmy Rakouska: nechtěl, aby se vláda jeho vstupem do ministerstva dostala do ostrého konfliktu s Frankfurtem, který by si to vyložil „jako otevřené vyjádření ve prospěch Slovanstva“; soudil, že by jeho vstupem do ministerstva vládě její postavení a provádění „*politiky ryze rakouské*“ ještě více ztíženo. František Palacký se touto odpovědí Pillersdorfovi osvědčil jako mnohem rakouštější Rakušák, než byla sama vídeňská vláda. To byl *první* krok.

I na *druhém* rozcestí těchto týdnů šla česká politika bez váhání cestou reakcionářskou. Pražský guberniální prezident hrabě Lev Thun pozoroval s hrůzou, jak vídeňská vláda jedná pod tlakem revoluční ulice. Oznámil proto Národnímu výboru, že hodlá úřadovat jako zemský šéf bez ohledu na ministerstvo ve Vídni, odpovědný pouze mocnáři, který uprohl do Inšpruku. Když v diskusi padl návrh, aby byla utvořena *provisorní vláda*, dovedl Thun pro neujasněnost a kolísavost Národního výboru tuto myšlenku plně využítkovat pro reakci. Aby zabránil utvoření prozatímní vlády, odpovědné lidu, utvořil sám takovou „*provisorní vládní radu*“, která by ho podporovala při zemské správě, a dal si Národním výborem navrhnout její složení: Palackého, Riegra, Šafaříka, Braunera a dva Němce. Tato „*provisorní vládní rada*“ měla tak „*pokrokovou*“ funkci, že s ní mohl bez výhrad souhlasit muž, který i umírněnějším pražským občanům českým představoval hlavní ztělesnění reakce: kníže Albert Windischgrätz, který se tehdy vrátil do Prahy za pobouření všech radikálů. Národní výbor vyslal deputaci do

Tyrol, aby císaři osvědčil neochvějnou věrnost Čechů — a tato věrnost byla ovšem stvrzením spojenectví české politiky s reakčním mocnářstvím proti revoluční Vídni. Ovšem, nikoli celé české politiky, neboť právě v tomto okamžiku čeští radikálové stáli na svém historickém místě a zachránili politickou čest revoluční Prahy. Pěkně o tom píše Kazbunda:

„Myšlenka vypraviti za panovníkem deputaci, vyšla sice z večerní schůze studentstva a národní gardy dne 18. května v Karolinu, bylo by však omylem považovat tuto protivídeňskou demonstraci za výraz citů veškerého studentstva. Velká jeho část právě naopak sympatisovala s důrazným vystoupením svých vídeňských druhů a spatřovala v dosažení systému jedné komory pro ústavodárný říšský sněm vrchol politického úspěchu. Studentstvu imponoval vlastně příklad a metoda jejich vídeňských kolegů. Podobně bylo tomu i u radikálů, kteří učinili za vedení Em. Arnolda a mladého Sladkovského z tradiční již Svatováclavské lázně tribunu svých projevů pro demokracii a svobodu, *svobodu republikánskou*, a protestů proti reakčním pokusům, učinili ze země české *nějakou rakouskou Vendée*“ („České hnutí roku 1848“).

A právě toho — jak jsme již zjistili — se obávali radikální demokraté vídeňští: že by mohli v jejich týlu, tak jako se reakční Vendée za francouzské revoluce postavila proti Jakobínům, povstat i Češi na oporu reakčního panovníka. Pražští radikálové nebyli dosti silní, aby z panovníkové „provisorní vládní rady“ udělali prozatímní vládu revoluční demokracie pražské; ale měli dosti jasné myslí, aby se dostatečně oddělili od reakčního počínání vedoucích austroslavistických politiků českých. Ti pak museli projít ještě zkušeností Slovanského sjezdu a svatodušních bouří, aby se jejich politika stala *nekolisavě* kontrarevoluční. O tom napíšeme dále — zatím budiž ještě

konstatováno, že provisorní vládní rada, která vznikla s požehnáním knížete Windischgrätze, zůstala přirozeně na papíře. Havlíček se choval k této Thunově myšlence z počátku loyálně právě proto, že předpokládal, že vláda je „pod vlivem vídeňsko-německým“; jeho odpor proti vídeňskému *němectví* ho vedl takto k odporu proti vídeňské *revoluci*. Podobně i Palacký, který se nezdráhal přijmout členství ve vládní radě; oba však brzy vystrážlivěli, Havlíček začal mluvit o „komedii“ a Palacký se 11. června dokonce vzdal členství. Ale to je právě znak tehdejší politiky „otců národa“: instinktivně jdou vždycky cestou více méně reakční, a když reakce je z ilusí vyléčí, je pozdě. Den po resignaci Palackého vypukly svatodušní bouře a o čtrnáct dní později nezbylo ani Havlíčkovi, ani Palackému, než podepsat „osvědčení“ pražských občanů, jímž byl obrat české politiky ke kontrarevoluci definitivně dokonán.

Slovanské sny a slabé barikády

Nejrůznější snahy a tendence srážely se a splývaly na *Slovanském sjezdu*, který byl v prvních červnových dnech roku 1848 v Praze zahájen slavnostním průvodem v pestrých krojích. Prvním dojmem všech účastníků bylo radostné vzrušení. „Dojímavou byla podívaná na setkání Slovanů — píše o tom jeden z účastníků, ruský revolucionář Michail Bakunin — jejich dětské, avšak z hloubi srdce vycházející nadšení; člověk by řekl, že členové jedné a téže rodiny, rozptýlení hrozným osudem po celém světě, po prvé se uviděli po dlouhé a kruté rozluce; plakali, smáli se, objímali se — a v jejich slzách, v jejich radosti, v jejich dobrosrdečných pozdravech nebylo ani frází, ani lží, ani nabubřelé nafoukanosti; vše bylo prosté, upřímné, posvátné. V Paříži jsem byl okouzlen demokra-

tickým vytržením, hrdinstvím lidové vrstvy; zde jsem byl okouzlen upřímností a teplotou prostého, avšak hlubokého slovanského citu. Ve mně samotném se probudilo slovanské srdce, takže pro první okamžik téměř úplně jsem zapomněl na všechny demokratické sympatie, spojující mne se západní Evropou.“ Píše-li takto jeden z mála skutečně revolučních účastníků sjezdu, zapomněl-li i on vlivem slovanského nadšení na své demokratické sympatie — lze se pak divit ostatním, politicky mnohem méně zralým účastníkům, kteří byli oslněni pestrými barvami slovanských krojů a nedovedli rozlišit střízlivé, reální síly revoluce a kontrarevoluce? Toť právě tragika tohoto Slovanského sjezdu: co na něm se projevilo *reálně politických* tendencí, bylo vpravdě *kontrarevoluční*; a co v jeho lůně se pokoušelo o demokratický, *revoluční* panslavismus, bylo jen blouznivou utopií.

Windischgrätz, nejurputnější a nejcílevědomější reakcionář roku 1848, se panslavismu nebál; používalo-li reakcionářské Rusko tohoto strašáku, pak se ho nemuselo bát ono Rakousko, které od doby Svaté aliance bylo s Ruskem v nejsrdečnějším poměru. Velké obavy z panslavismu měla však německá a vídeňská revoluce: „Panslavistická jednota je... buďto čistým blouzněním, anebo — ruskou knutou,“ píše Marx a Engels, dobře rozeznávající, že demokratický panslavismus Bakuninův je silou nereální, je blouzněním — a že to, co z něho zbývá, jsou nálady, nebezpečně pomáhající reakci, ruské knutě. „Jak by bylo krásné, kdyby Chorvaté, Panduři a Kozáci tvořili předvoj evropské demokracie, kdyby vyslanec republiky sibiřské odevzdával své pověřovací listiny v Paříži! Zajisté, velmi potěšitelné výhledy; avšak ani nejnadšenější panslavista nebude přece žádati, aby evropská demokracie čekala na jejich uskutečnění — a pro tento okamžik jsou právě národy, jichž *speciální* nezávislost manifest (Baku-

ninův, z podzimu 1848) požaduje, speciálními nepřáteli demokracie.“ Marx a Engels v revoluci roku 1848 neustále zchlazovali horké hlavy, které své revoluční nadšení utápěly v hluchých slovech: jde o *skutečné* síly revoluce a ty jsou v Německu a v Maďarsku, třebaže Frankfurt není ani zdaleka výrazem skutečně revolučního programu a třebaže maďarská revoluce je falšována šlechtickým odbojem proti rakouské centralisaci! Skutečnou svobodu, národní i politickou, může všem národům Rakouska dát jen společný postup s těmito silami revoluce; kdo ve jménu své malicherné, bídné, nikoli *skutečné* národnostní svobody se staví proti revoluci, je odsouzen k nezdaru, k úplnému ztroskotání:

„... Proto jest ‚slovanské Rakousko‘... pouhým snem. Uskutečnění panslavismu bylo by se muselo podle toho omezit na ruský patronát nad Rakouskem. Otevřeně reakční panslavisté měli proto úplně pravdu, jestliže se drželi zachování celistvé monarchie; byl to jediný prostředek, jak něco zachránit. Byli však tak zvaní demokratičtí panslavisté v těžkém dilemmatu: buďto se zřící revoluce a zachránit alespoň částečně národnost pomocí celistvosti monarchie, anebo se zřící národnosti a zachránit revoluci rozpadem celistvé monarchie. Tehdy závisel osud východoevropské revoluce na postoji Čechů a jižních Slovanů; nezapomeneme jim toho nikdy, že v rozhodujícím okamžiku pro své *malicherné* nacionální naděje zradili revoluci Petrohradu a Olomouci!“

Malicherné nacionální naděje — to byl právě austroslavismus Palackého a jiných, který se projevoval na Slovanském sjezdu zrovna tak, jako později a ještě zhoubněji ve dnech svatodušních bouří.

Palacký a jeho skupina chtěli Slovanský sjezd úzkostlivě udržet v rámci austroslavismu; proti frankfurtským tendencím revoluční Vídně a části Němců v Čechách

chtěli postavit své spojenectví se všemi Slovany rakousko-uherského mocnářství. Třebaže tato austroslavistická koncepce, která snila o demokratickém Rakousku jakožto federativním státě s převahou slovanskou, byla v *blavách* Palackého, Šafaříka a jiných jakýmsi demokratickým snem, byla ve *skutečnosti* posílením reakce: neboť soustřeďovala právě ony síly, o něž se reakční rakouský režim opíral v okamžiku, kdy se jeho stavba hroutila pod úderý německé a maďarské revoluce. Ovšem: jak Pešť, tak i Frankfurt nepochopily, že jejich svoboda může být zajištěna jen tím, že budou přát svobody také všem ostatním národům střední Evropy. Bakunin právem vytyká frankfurtskému shromáždění, že „v něm většinou sedí takoví ubozí dětinští blázni, kteří proti vůli skutečného německého národa sní jen o rozšíření německého území a o ovládnání všech neněmeckých národů, žijících v německém prostoru“. Maďaři pak se nejinak chovali jak vůči Slovákům, tak i vůči Jihoslovanům; císařský dvůr se proto opíral do značné míry o Palackého a Jelačiče proti odstředivým tendencím vídeňsko-frankfurtským a maďarským. Tak bylo mocnářství tehdy hluboce rozryto: na jedné straně stála vídeňská a pešťská revoluce, která se spojovala s revolučními Poláky, právě potlačenými v *Halíči*; na druhé straně Češi, Slováci, Jihoslované, kteří proti špatné národnostní politice Maďarů a Němců nešli cestou revoluční, nýbrž pod vedením Palackého a Jelačiče cestou austroslavistickou. A poněvadž události nejdou tam, kam by měly jít podle představ tak zvaných „reálních politiků“, nýbrž tam, kam musí jít podle zákonů společenských, zůstala z austroslavismu jen první část tohoto slova — orientace na *vídeňský dvůr* proti revoluci. Poněvadž Rakousko bylo reakcionářské, musela být nutně reakcionářská jakákoliv orientace na jeho celistvost.

Na Slovanském sjezdu se záhy projeví tyto rozpory.

Radostná slovanská nálada brzy ustoupila do pozadí — slyšme Bakunina:

„Tak již v prvních dnech nastal nejúpornější zápas mezi Slovany a Čechy, mezi Poláky a Rusíny, zápas, který se neskončil ukončením sjezdu slovanského. Jižní Slované byli cizí všem sporům, zabývali se výlučně přípravami k uherské válce, přemlouvajíc ostatní Slovany, aby zanechali všech vnitřních otázek až do úplného zničení Maďarů a — jak jiní říkali — do úplného vyhnání jich z Uher. Poláci ani s tím, ani s oním nesouhlasili, nabízeli své prostřednictví, kterého ani jižní Slované a dokonce — jak jsem zaslechl — ani sami Maďaři nechtěli přijmouti. Zkrátka, všichni pracovali pro svou stranu a všichni si přáli, učiniti si z druhých podnož pro své vlastní povýšení; nejvíce Čechové, zhýčkaní inšpruckými komplimenty, a potom Poláci, zhýčkaní ne osudem, nýbrž komplimenty evropské demokracie.“

Původní austroslavistický směr na Slovanském sjezdu brzy ustoupil do pozadí a do popředí se dostala Polákem Libeltem navrhovaná a velmi mlhavá všeslovanská spolupráce; ale ani v tomto mlhavém programu nebylo nic skutečně revolučního. Jen Bakunin vystupoval na sjezdu s ostrou kritikou rakouského režimu: „Vím, mnozí z vás doufají v oporu rakouské dynastie. Nyní vám vše slibuje, lichotí vám, protože jste jí nezbytnými; avšak dodrží-li své sliby a bude-li mít možnost je dodržeti, až vaší pomocí obnoví svou podlou vládu? Pravíte, že dodrží, já však jsem přesvědčen, že nikoli. Uvidíte, rakouská dynastie nejen zapomene vašich úsluh, ale bude se vám také mstít za svou minulou hanebnou slabost, která ji přinutila, aby se před vámi ponížila a lichotila vašim buřičským požadavkům!“ Proto také žádá Bakunin spojenectví Slovanů se všemi revolučními silami: společný postup s Maďary přes jejich národnostní omezenost a s německým

lidem — „nikoliv s těmi německými pedanty a profesory ve Frankfurtu... těmi německými šosáky, kteří se těší z každého neštěstí Slovanů“, ale „s německým lidem, který vychází z revoluce, který se teprve stává svobodným německým národem, s Německem, které ještě není, a které se proto ještě nemohlo na vás provinít...“

Bakuninovo vystoupení na sjezdu vyvolalo nepochybně značný rozruch, píše Čejchan ve své knize o Bakuninovi v Čechách:

„Myšlenky jeho však byly příliš smělé, aby mohly dojít všeobecného souhlasu u většiny účastníků, ovládaných austroslavistickými ideami Palackého a Šafaříka. Neurčitý program Libeltův mohl být přijat, avšak přijetí programu Bakuninova značilo revoluci. Se svými myšlenkami na sjezdu neprorazil a proraziti nemohl.“

Obrat, způsobený zásahem Libeltovým proti původní austroslavistické linii, měl ovšem jako výsledek jen jakési mlhavé výzvy k slovanské solidaritě. Mimo něho, mezi pražským lidem a Windischgrätzem však se připravovaly události, které záhy přerušily tuto slovanskou idylu: „Slovanský sjezd — píše Bakunin — v poslední chvíli změnil poněkud svůj směr: zčásti ustupuje náporu Poláků, zčásti pak i mému působení a rovněž spolupůsobení se mnou souhlasících Slovanů, počal se pomalu pohybovat více v duchu všeslovanském, liberálním, neřku-li demokratickém, a přestal sloužiti zvláštním zřetelům rakouské vlády: to bylo jeho rozsudkem smrti.“

Ve středu, 14. června, měl být sjezd slavnostně ukončen — dva dny předtím přervaly krvavé srážky svatodušního pondělí všechny slovanské sny.

Nelze tu podat obšírný rozbor pražských bojů ve svatodušním týdnu po stránce společenské, politické i vojenské — tak, jak by si to zaslouhoval tento tragický vrchol české revoluce roku 1848. Nejsou k tomu ještě ani zdale-

ka vykonány všechny přípravné práce, není dosud úplně jasno o činnosti radikálů, kteří byli nositeli těchto bojů, a příliš málo je známo o hnutí pražského dělnictva. Snad se přece jen dočkáme v dohledné době marxistických dějin roku 1848; tu se prozatím omezíme jen na hlavní složky závěrečného akordu červnového.

V březnových událostech splynul proud české, státoprávní a demokratické politiky se spodním proudem sociální nespokojenosti pražského dělnictva a venkovských vrstev rolnických. Sledovali jsme v hrubých rysech cestu české politiky — ta ovšem zachvacovala jen vyšší vrstvy tehdejší pražské společnosti. Politicky svobodnější a rušnější časy však hluboce rozryly veškerou sociální nespokojenost; a lidové proudy, o které se již před březnem mohli opřít radikálové Repealu, nabývají v dubnu a květnu vždy více rázu vyložené dělnického. Je to zejména hnutí pražských tiskařů kartounů, ať již nezaměstnaných, ať již žádajících vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky. Podnikatelé se snaží odvést pozornost proletářů protizidovskými bouřemi — při jedné z nich navázal s pražskými proletáři spojení J. V. Frič, náruživý studentský radikál a velitel vojenské sekce studentského spolku Slavje, a toto spojení studentů a dělníků zůstalo i nadále pevné. Mezi dělníky agituje i Karel Sladkovský a tehdy vydává pro dělníky dr. Kampelík svůj „Hlasník“ — první dělnický list, který slouží mírné politice Svatováclavského a později Národního výboru. Na venkově pak Emanuel Arnold a radikálové jemu podobní, jako František Havlíček a j., agitují mezi rolnictvem, včas poznavše, že česká revoluce je odsouzena k porážce, nepodaří-li se jí zmobilisovat rolnictvo protirobotními požadavky.

V květnu stane se situace kritickou pro vídeňský dvůr: obtíže v Itálii a v Polsku, májové hnutí vídeňské, směřující k Frankfurtu, odstředivé tendence maďarské — je čas,

aby české ohniště bylo včas uhašeno, aby se i ono nestalo dalším zřídlem protirakouské revoluce. Ovšem, ani vídeňská vláda, ani inšprucký dvůr nejsou schopny tak jasných koncepcí na záchranu reakční stavby rakouské. Takovými myšlenkami se však obírá Alfred kníže Windischgrätz, který roku 1844 krví potlačil akci pražských tiskařů kartounu a který za každým svobodnějším hnutím věští proletářský komunismus a český separatismus. Windischgrätzovým úmyslem bylo zasadit revolučnímu hnutí, které se zmocnilo celé monarchie, smrtící ránu v Čechách. Vítězstvím nad vzbouřenou Prahou a jeho dokonalým využitím doufal učinit přítrž revolučním, demokratickým „rejdům“ v mocnářství vůbec. Netroufal si proti vídeňské ani proti maďarské revoluci: tam dosud byly revoluční síly příliš silné. Bylo tedy záhodno vyprovokovat krvavou srážku tam, kde skutečně revoluční síly byly nejslabší, kde rakouské vojsko mělo nejvíce vyhlídek, že zlomí vítězný mythus revoluce, která zdála se v tomto osmačtyřicátém roce v Evropě neporazitelnou. Praha byla bezpochybně tímto nejslabším článkem rakouské revoluce. Poznali jsme její kolísání i slabost jejích radikálů. Kdo by tedy v této Praze vyprovokoval srážku, měl by šanci na vítězství nad slabou revolucí a pak možnost táhnout do boje proti revolucím silnějším — proti Vídni i Pešti. Windischgrätz tedy začal v Praze provokovat zpupností vojenskou a aristokratičnou, vojenskými parádami, vyzývavě namířenými proti českému živlu, nočními hlídkami husarů, rozestavěním děl na výšinách pražských.

Pražský lid sledoval s obavami tyto přípravy reakce — a nejcitlivěji ze všech reagoval pracující lid: rozmáhá se radikální agitace protirakouská a protiaristokratičká, mnohem radikálnější než dosud, nechybějí ani nálady republikánské. Když pak studenti, nejbližší těmto radikálním

proudům, organisují lidovou manifestaci svatodušní mše, tvoří dělníci hlavní kádr účastníků. V napjaté situaci stačí sebemenší provokace nenáviděných granátníků, aby se ozvalo volání: „Na barikády!“

Jak končila revoluce 1848

Byly svatodušní bouře připraveny? Byla tehdy situace zralá pro povstání? Tyto otázky třeba zodpovědět zamítavě. Na venkově, mezi nejdůležitějšími spojenci pražské revoluce, bylo vše teprve v počátcích; třebaže svatodušní bouře vyvolaly mocné hnutí sympatie, stačila přece jen okolnost, že důstojníci venkovských národních gard byli skoro všude živly měšťanské nebo reakčně německé, aby armáda 114.000 mužů, kterou tehdy národní garda v Čechách představovala, nepřišla Pražanům na pomoc — anebo pomohla jim jen několika málo hloučky venkovanů. Ostatní, dosud málo politicky uvědomělí, se dali příliš snadno odradit od své skutečné vůle přispět pražské revoluci na pomoc. Pražští radikálové činili jakési přípravy na odpor proti vzrůstající se reakci; vojenská sekce studentské „Slavie“ pilně cvičila, opatrovaly se i sem tam nějaké zbraně — ale i mezi studenty bylo tak nízké politické uvědomění, že volný lístek do Vídně odlákal právě v rozhodujících svatodušních dnech největší část studentských radikálů. Snad v mysli Arnoldově i jiných radikálů existovaly jakési představy o pražské revoluci, provedené spolu s venkovem. Ale tato skupina byla příliš slabá a příliš málo jasná, než aby mohla být skutečným vůdcem veliké revoluční akce. A příliš nejasné dosud byly hranice mezi radikální a umírněnou reakční složkou české politiky.

Takto byl pražským studentům a dělníkům boj na barikádách *vnucen*. A když jednou vypukl, ukázaly se vše-

chny osudné slabiny tohoto hnutí. Revoluce se rychle učí, známe z dějin příklady, kdy revoluce za den prochází celou universitou bojového umění, taktiky a strategie. Ale touto cestou jdou jen široké, lidové revoluční proudy — nikoliv onen dosti zmatený hlouček, který vedl barikádní akce v Praze.

J. V. Frič, mladý a nezkušený velitel Klementina, ve svých pamětech velmi výstižně líčí tuto bezradnost pražských revolucionářů:

„Ovšem, kdyby bylo mezi námi, zvláště v oné noci ze středy na čtvrtek, alespoň na Novém městě, bývalo odhodlaného chlapíka, zkušeného vojáka, dovedného organizátora, ba třeba jen cílů svých vědomého řečníka, muže z lidu, jakým byl na př. Fastr, jenž dorozuměv se s venkovem, byl by město obcházejícímu vojsku cestu zalehl a vše, co se klamnému míru poddávalo, k zbrojnému odporu vyburácel, mohly věci jiný obrat vzítí, naše podmínky pro další klidný vývoj ústavního života bylo nám lze napotom diktovati. Ale našinci dali se dobrými slovy ukolébati...“

Pražští revolucionáři nebyli na výši ani politicky, ani vojensky. Jediným jejich požadavkem za celé revoluční akce — pokud nešlo o požadavky, jako amnestie pro bojovníky atd. — byl odchod Windischgrätzův. Revoluční akce si nedovedla dát jasnou politickou perspektivu ani tehdy, když už byla v plném proudu. A nedovedla se ani pevně opřít proti smířovačkám, které starosta Wanka prováděl z jakési nešťastné lítosti nad strašným osudem Prahy a František Palacký z urputně reakčního austroslavismu. Marně radil Bakunin radikálům, „aby svrhli radnici, která tajně vyjednávala s knížetem Windischgrätzem a dosadili na její místo vojenský komitét s mocí diktátorskou; chtěli mou radu následovati, ale pozdě“. Revoluční akce, roztříštěná na barikádách, ne-

měla ústřední politické vedení; marně posílá mladý Frič z Klementina jednoho posla za druhým do Repealu, aby mu přinesl nějaké instrukce...

Nedostatek politického vedení vedl také k vojenské porážce. Revolucionáři neměli dostatek zbraní, neměli vůbec dělostřelectvo. Už v březnu konaly se na pražském velitelství porady generálů o tom, jak by bylo možno v případě bouří vojensky ovládnout Prahu. Výsledkem těchto porad asi bylo: pravý břeh Vltavy se pro vojenské účely nehodí, poněvadž by velká rozloha města s jeho úzkými ulicemi vyžadovala příliš mnoho vojska; dominující posice na hradě a na Petříně úplně postačí udržet město na uzdě a čelit případnému útoku; na pravém břehu Vltavy měla význam jedině citadela vyšehradská: byla s to ovládnout palbou Vyšehrad, řeku i Podskalí, středisko proletariátu, a mohla v opačném případě poskytnout oporu povstalcům. Radikálové neměli ponětí o těchto zásadách; když měl Windischgrätz potíže s dobýváním jednotlivých barikád a obával se přílišných obětí, když pak nastával pro něho pronikavý nedostatek potravin v městě uzavřeném barikádami — rozhodl se opustit pravý břeh a bombardovat město s Hradčan, s Petřína, jakož i od celého malostranského nábřeží. Radikálové, kteří se v tuto noc ze středy na čtvrtek dali ukolébat jednou ze smířčích akcí, nezpozorovali, že vojsko se stáhlo na druhou stranu — a že i pro ně, kteří neměli děla, byl tím osud revoluce zpečetěn. Od prvního do posledního okamžiku zůstali v obraně za barikádami — a nebylo nikoho, kdo by je vedl do útoku. Žádná revoluce takto zvíťazit nemůže.

Pomoc z venkova se dostavila v tuze nedostatečné míře a odhodlanost studentů a dělníků byla podlamována zrádným chováním nejen německého, ale i českého měšťanstva. Tu třeba ještě zdůraznit, že odboj proti Windisch-

grätzovi znovu svedl dohromady české i německé radikály, rozdvojené předcházející agitací frankfurtskou. Ale proti dvěma frontám nemohla stát slabá a politicky málo vyspělá skupina revoluční. Pět set granátů bylo vypáleno proti Praze, staroměstské mlýny i vodárna hořely — byl konec boje. Hlouček revolučních obránců, zbaven pomoci z venkova, neustále brzděn smířlivostí, neustálým vyjednáváním, zradou otců národa, se rozprchnul. Windischgrätz vítězně vtáhl do města, které prošlo za stavu obležení strašným pokořením i persekucí.

Několik dnů po tom se i navenek otcové národa oddělili od „několika přemrštěnců“, od výkvětu svého národa, který neváhal dát život za svobodu. Palacký zůstal „klidným“ nad pohromou. Byl přesvědčen, že celé t. zv. spiknutí se zredukuje „na několik bláznivých kousků mladého Friče a soudruhů“, a v jeho dopisech, které napsal své ženě Teresii, čteme věty, které jsou i dnes ještě prudkou obžalobou jeho politického postoje: „Snad byly všechny tyto krise a zla nutny, aby více orientovaly náš lid v politických věcech... V celku doufám, že i tato krise se obrátí k dobrému. Lidé, jako Frič a Arnold, tím budou paralysováni... Pohlížíme na to vše více s úsměvem, než se zlobou a obavami“. Ne, Marx nekřivdil těmto vlastencům, když jim vytýkal, že líbají karabáč, který je ztrestal a který je mnohem hůře ještě ztrestá v budoucnosti.

Porážkou revoluční Prahy dostal Windischgrätz volnou ruku proti revoluci vídeňské. Pražský forpost padl, na řadě byla Vídeň. A na tu šel Windischgrätz již za souhlasu tak zvaných českých vlastenců, kteří se přidali úplně ke kontrarevoluci a milovali reakci více než pravé záruky své národní existence.

DÍLO NEDOPSANÉ

Editorův doslov má být věcný, má především vysvětlit způsob redakčního a technického zpracování rukopisného materiálu. Avšak není tak docela lehké zachovat suchou věcnost vydavatelských vysvětlivek, když ses vžil po opět-ném prolistování a čtení tisíců rukopisných stránek, po dlouhých měsících usilovného redigování do práce toho, jenž ji již nemohl dokončit — objeví-li se ti co chvíli postava přítele a učitele, mihne-li se před tvým zrakem tak blízký a živý, obrysů tak určitých a neztlumených, jako by pokračoval v rozpravě nedávno přerušené. A není to ani jinak možné. Neboť Kurt Konrad ve svém nedopsaném díle žije, každou řádkou jeho rukopisných i tištěných statí proudí život. Není to jen život osobnosti, plnokrevné a výrazné, ale je to i životnost obecnější: aktuálnost a z ní vyplývající objektivní nadčasovost.

Listuješ v tisících jeho rukopisných poznámek, výpisků i ucelených kapitol — a prožíváš velké dobrodružství, vlastní jen skutečné vědě a tak docela cizí antikvárnímu suchopáru „čisté“, faktografické a neživotné „vědy“ hnidopíšských pedantů. V živé vědě se důkladnost, věcnost, kázeň a trpělivost, tak nezbytná při badatelské práci, dialekticky pojí se sotva spontánním rozběhem k velkým závěrům, živým poučkám a smělým abstrakcím, s kypící netrpělivostí, jež si již rýsuje výhledy k vyšším poznatkům a konečnému zobecnění. Je to jako s náčrty výtvarníka: ač mnohdy náznakové a mistrem při zpracování koneč-

ného díla zavržené, okouzlují nás svou bezprostředností často více než uhlazené dílo dokonané. A tak nablížíš do pracovny, v níž se rodí vědecké poznání, cítíš bezprostřední tvůrčí proces, jenž přímo sálá z Konradových poznámek, osnov a úryvků. Sám by nikdy nebyl připustil, aby se v této formě objevily v tisku. Na to byl příliš důkladný, sebekritický a sám k sobě příliš přísný. Povinnost téže sebekritičnosti nás však vede k tomu, abychom zabývali vydávání Konradovy literární pozůstalosti. Neboť našel dosud mnoho pokračovatelů: a tak i ty nedopsané stati a mnohdy pouze heslovité náčrty nám mají dodnes co říci. Věříme proto, že Konradovo nedopsané dílo splní dnes svůj úkol v nejednom směru, že pomůže vychovat nové, mladé marxistické historiky, publicisty a vojenské theoretiky. Jim především, ale i širokým vrstvám našeho lidu patří bohaté dědictví Konradovo, patří všem těm, kdo již čerpají z dědictví jeho přítele Julia Fučíka.

Právě dnes, kdy se statisíce seznamují s vědeckým socialismem, s marxistickým způsobem myšlení, s novým pohledem na vývoj lidské společnosti, právě dnes je zapotřebí, aby poznávali vedle klasiků a příruček i příklady původní, skutečně samostatné a tvůrčí aplikace marxistické vědecké metody. A právě tento hutný příklad plodného uplatnění marxistické metody na konkrétním dějinném materiálu — přímé aplikace třeba na příkladě husitství, českého roku 1848, anglické, americké a francouzské revoluce — skvělým způsobem ukazuje, kolik může dát dějepisci historický materialismus. Ukazuje, že marxistická vědecká tvorba znamená mnohem více než pouhé opakování obecných pouček a jejich slovních formulací. To ovšem neznamená, že Konrad, který vždy proti vulgarisaci a neplodné, dogmatické schematisaci marxismu bojoval, sám nevycházel z děl klasiků. Celé jeho dílo a hojně citace, jichž neustále používá, jsou toho do-

kladem. Ale jde dále, tvůrčím způsobem dovede řešit otázky historickým materialismem dosud nezpracované nebo nedořešené. A právě proto pochopí všichni, kdo znají dnešní úkoly naší historiografie, kolik ještě musíme vykonat, abychom pokračovali v díle, jež Kurt Konrad nedopsal.

Konradovy dějepisné a historicko-politické studie lze rozdělit podle námětů — a částečně i podle časového sledu jejich zpracování — do tří velkých skupin:

Prvním historickým námětem jsou dějiny španělských revolucí, nejdříve publicisticky zpracované v článkovém seriálu *Tvorby* (1936), později přepracované a doplněné v knize *Španělské revoluce*, jejíž nové vydání se připravuje. Kapitola *Španělský odboj* na str. 213 až 220 této knihy je zřejmě prvním zněním příslušné části jmenované knihy a kryje se s ní místy doslovně.

V druhé thematické skupině se soustřeďují práce z dějin revolučních válek, zpracované živou a vytříbenou publicistickou formou v rukopise *Svoboda a zbraně* — trojí zkušenost z pěti staletí o lidu, který brání svobodu (z roku 1937), jenž měl vyjít roku 1938 v Prokopově nakladatelství a který je otištěn jako první část této knihy. Mnohem šířeji zabírá nedokončená práce *Kapitoly* z dějin revolučních válek, na níž Konrad pracoval s přestávkami od roku 1936 do svého zatčení. Tvoří hlavní a největší část naší publikace. Do této skupiny patří i Konradovo vojensko-theoretické studium, zračící se v některých článkách *Tvorby*, *Haló novin*, v kusém úvodu ke *Kapitolám* (str. 66—80), jakož i v četných výpiscích a poznámkách, zachovaných v oddílu rukopisné kartotéky, označeném *Válečné dějiny a obsahujícím asi 430 listků*.

Třetí námětovou skupinu tvoří Konradovy studie o hu-

sitské revoluci, ovšem mnohem rozsáhlejší než poměrně drobné kapitoly o husitství, obsažené v prvních dvou částech této knihy. Jsou nejdůležitější a také zdaleka nejobsáhlejší prací v Konradově rukopisné pozůstalosti, pohříchu však nejneúplnější, protože pocházejí z doby nejpozdější. Připravuji vydání aspoň těch částí studií o husitské revoluci, které — ač pouze nepatrný zlomek široce založeného díla — byly již formulovány jako dílčí stati. Ke Konradově studiu husitství se ještě pojí přípravné poznámky a osnovy o české historiografii, o rozpravě kolem „smyslu českých dějin“ a o základních historicko-filozofických otázkách vůbec. Náleží ke skupině husitských studií, stejně jako shora uvedené vojensko-theoretické stati patří ke skupině prací o dějinách revolučních válek.

Obsah této publikace tvoří tedy valná část druhé námetové skupiny Konradových historických spisů: skupina prací o revolučních válkách. První část knihy, studie Svoboda a zbraně, a část poslední, Rok 1848, nebyly pro vydavatele problémem. Avšak ústřední část, Kapitoly z dějin revolučních válek, jej postavila před řadu svízelných redakčních otázek: Připravit kritické vydání všeho rukopisného materiálu, jenž se zachoval, i zcela heslovitých poznámek a nerozvedených osnov — anebo otisknout jen souvislé a poměrně ucelené texty? Bylo jasné, že první řešení mohlo zajímat jen užší kruh odborných zájemců, kdežto řešení druhé bylo možné jen na úkor úplnosti a souvislosti. Doprovodit text poznámkami a doplňujícím komentářem — anebo nerušit souvislost a čtivost editorovými vložkami? Tyto a mnohé jiné otázky bylo nutno zásadně vyřešit, dříve než bylo možno přikročit k redakci a k vydání.

Rozhodl jsem se tedy pro tyto zásady: vytvořit knihu

souvislé četby, přístupnou širšímu okruhu čtenářů; nezatěžovat text poznámkami pod čarou nebo odkazy na vysvětlivky ke konci knihy, nýbrž pořídit důkladnější rejstřík i slovníček cizích výrazů; nezatěžovat text vsuvkami či komentáři a místo toho důkladně zredigovat nedokončené a někdy jen heslovitě načrtnuté kapitoly, tak aby byl vytvořen souvislý text ucelených vět. Splnění tohoto úkolu bylo umožněno ovšem pouze existencí bohatého výpiskového a poznámkového materiálu, který doplnil mezery tam, kde šlo o správný výklad smyslu, vyplývajícího z Konradových rukopisných osnov a náznaků.

Rukopis nedokončeného díla Kapitoly z dějin revolučních válek (které by byl autor asi též označil názvem Svoboda a zbraně, jak vyplývá z některých poznámek) vypadal asi takto: vedle téměř úplně dokončených a i stilisticky poměrně vybroušených kapitol byly tu kapitoly nedokončené, kusé, zřejmě holé myšlenkové kostry, jako na př. kapitola Války husitské revoluce. Byly tu však i kapitoly, jež byly dosud pouhými osnovami, jako kapitola Revoluce 1830 a Revoluce 1848 a z větší části Úvod. Tato stat a kapitola Války husitské revoluce si vyžádala nejvíce redakčních zásahů a pokusil jsem se doplnit heslovité části tak, aby vznikl souvislý text, aniž jsem obsahově přidal něco, co v osnově obsaženo nebylo. I tak pozná čtenář, že jde o části nehotové a nepropracované. Konečně tu chyběly některé kapitoly, zejména však poslední, které Kurt Konrad plánoval, jak vyplývá z této rukopisné osnovy, nalezené v lístkové kartotéce:

SVOBODA A ZBRANĚ

A.

- I. Úvod
- II. Selsko-plebejské války
 1. Husitská revoluce
 2. Německé selské války

- III. Krise feudálního válečnictví
- IV. Nizozemská revoluce
- V. Anglická revoluce
- VI. Od Švýcarů k Bedřichu Velikému (kapitalistické válečnictví protivníků francouzské revoluce)
- VII. Americká revoluce
- VIII. Francouzská revoluce
- IX. Národnostní revoluce 19. století
- X. Komuna

B.

- I. Světová válka
- II. Ruská revoluce
- III. Německá revoluce
- IV. Čínská revoluce
- V. Povstání poválečných let (Balt, Rakousko, Španělsko atd.)

Našly se však i methodické poznámky, které ukazují, jak důkladně se Konrad připravoval. Jako ukázkou jeho pracovní metody uvádím jednu z nich:

PODAT HISTORICKÝ PŘEHLED
O PRAMENECH VÁLEČNÉ SÍLY:

vždy pracovní a životní pospolitost

1. *prakomunismus a „Marka“*
(Engels)

Germánské kmeny odolávají Germanicovi (barbarská pospolitost); Sasové podlehnou Karlovi Velikému (feudální rozklad této pospolitosti)

Původní švýcarské kantony
Vendée 1792
Tyrolsko 1809
Španělsko 1809
Ruská armáda (Engels, Mehring)

houževnatá síla při obraně z ostatních, reakčních společenských formací

s výhradami na pozdějším stupni vývoje

2. *Konkrétní forma v hospodářství otrokářském*
(Athény, Sparta, Řím)

3. *Feudální třídní rozklad* znamená přechod od vojenské hotovosti celého lidu k malé armádě vasalské, která je armádou příležitostní a kterou doplňuje již u Karlovců tak zv. scara, stálá královská garda (podmínky a konkrétní formy u Delbrücka). S poklesem armádních počtů klesá i vojenská

síla; v centrifugálních podmínkách feudalismu není jeho armáda smelena žádnou životní a pracovní pospolitostí; jednotliví bojovníci této armády přicházejí ze vzdálených od sebe dvorů a hradů; proto je i způsob boje individualistický, je to souboj — bez taktického tělesa.

4. V podmínkách *krise feudalismu* představuje město akumulaci lidu i výrobních prostředků — novou pospolitost životních i pracovních podmínek. Z města, jehož trh i peněžní hospodářství podryvá základy feudálního řádu a vede k jeho smrtelné krisi — vyrůstá *nové měštanské vojenství masové* — v Anglii, ve Flandrech, v Čechách (husité). V téže době vyrostle v rolnických vzpourách a selských válkách lidové vojenství selské (Wat Tyler, něm. selské války). Měštanské i selské vojenství této doby se těsně prolíná — obé je výrazem vzpoury proti feudalismu — vzpoury celistvých, třídně dosud jednotlivých vrstev venkovských i městských, v jejichž lůně je teprve potenciálně skryta příští třídní diferenciacie města i venkova.

5. Krise feudalismu uvolní plebejce + peníze. Výsledek je *zoldněřství*, které se stane zbraní nejdříve města a pak centralisující *královské moci* proti odstředivým silám feudalismu. (Konkrétně! až k stálé armádě knížecího absolutismu.)

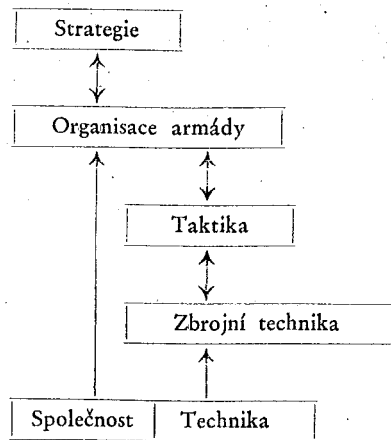
6. *Lidové vojsko francouzské revoluce*: Hospodářská moc a politické sebevědomí třetího stavu — rolník osvobozený od feudálních pout — nastávající čtvrtý stav, dosud jen ve formě důslednějšího hnutí měštáckého.

7. *Vojenství kapitalismu*: Třídní rozpor ve všeobecné branné povinnosti — boj proletářské solidarity proti kapitalistické atomisaci.

8. *Překonání v Komuně, v revolucích 1905, 1917, v Rudé armádě.*

9. *Žádný nový třídní rozklad, asymptotická cesta k milici* (Engels).

I z jiných poznámek vyplývá jasně, jak se Konrad neustále zabýval otázkou dialektiky válečných dějin, zejména souvislosti válečné síly a slabosti se sociálním obsahem armád, odpovídajícím společenské povaze té které doby. Kreslí si na příklad drobný diagram, znázorňující ve zkratce vnitřní souvztažnost společensko-vojenskou:

Anebo si heslovitě označuje schema dialektiky novodobého vojenského vývoje:

DĚJINY TRÍDNÍHO PROTIKLADU V ARMÁDĚ

Žoldněfská demokracie	—
Absolutistický důstojnický sbor — masa vojáků	+
Francouzská revoluce a Komuna	—
Měštácká armáda	+
Rudá armáda	—

Vzorná pracovní technika a důkladná příprava materiálu se projevovala u Konrada i v tom, že dodržoval určitý pracovní postup. Nejdříve bedlivě studoval prameny a literaturu, pořizoval si z ní tisíce výpisků, pak si narýsoval body, další studijní úkoly a rozvržení kapitol, dále přikročil k sestavování heslovitých osnov jednotlivých kapitol, po něm k sepsání základních myšlenek v souvislém textovém sledu a nakonec k formální stylisaci. Jako

příklad heslovité přípravy pro jednotlivé kapitoly uvádím část osnovy kapitoly Revoluce 1830:

NAPOLEON A MĚŠTÁCTVO

Code Napoleon ještě v noci puče 1799.
1800 Francouzská banka.
1804 císař.
200 km vodních cest — 13.000 mil silnic.
Vítězná cesta kapitálu — zlomení anglického monopolu.
1806 pevninová blokáda proti Anglii.
Po Waterloo byla buržoasie unavena.

RESTAURACE

Ludvík XVIII.

„Vládl-li Ludvík XIV. zbožněním vlastní osoby, Robespierre terorem, Napoleon obdivem, pak vládlí Bourboni evropskou reakcí proti císařskému dobyteltství.“

Bílý teror — při návratu emigrace.
Král byl starý stoupenec Voltairův.
Přes útlak lidu *kvetl měštácký blahobyt* — emigranti příliš slabí k restauraci feudalismu.

Volební právo: 300 frs přímých daní, pak 1820 zhoršeno.

Volební privilej peněžního žoku.
Tisk a parlament — buržoasie.
1 nákl. 15.000, drahý.

1824: Karel X. katolický reakcionář.
Volby 1824: 430 posl. — 13 lib.
Rejdy feudálů vyvolaly odpor i u umírněných.
Ministerstvo Polignac.
Nespokojenost armády, která poznala měštácký vzestup důstojnictva.

Pokus diverse válkou proti Alžírú 1830
5. VII. 1830 Alžírú dobytó.

Královský puč: sněmovna přijala adresu proti králi 221—181.

Rozpuštěna, nové volby: *oposice posílena.*

Pět ordonancí: zákaz tisku bez královského povolení, rozpuštění sněmovny, nové volby v září, změna volebního práva, která by učinila volební právo výsadou nejbohatších statkářů, monarchisté do státní rady.

v originálním jazyku, pořídil jsem překlad sám. V krátkém seznamu literatury uvádím jen nejdůležitější díla, s nimiž Konrad pracoval.

Ke konci bych rád ještě poděkoval těm, kdož se zasloužili o vydání této knihy: především Vlastě Beerové, která od návratu z koncentračního tábora všemožně pomáhala při opatřování materiálu a přípravě celé publikace; dr. V. M. Škorpilovi, který pomáhal zejména při redakci kapitol Armáda francouzské revoluce a Důsledky francouzské revoluce, dr. Janu Pachtovi za pomoc při redakci kapitoly Války husitské revoluce; pracovnímu kolektivu literární redakce nakladatelství a Vojenskému museu při Vojenském historickém ústavu. V neposlední řadě vděčíme za vydání i všem těm, kdo po dobu okupace skrývali Konradovu literární pozůstalost a jeho knihovnu. Všichni tak umožnili uveřejnit dílo a tím potvrdit Konradovu důvěru v budoucnost, o níž píše z vězení, že si ji dovede představit v obou pro sebe možných variantách: „se mnou nebo beze mne“. Není již s námi, ale jeho budoucnost — naše přítomnost — není již bez něho: jeho dílo začíná vycházet a stane se nedílnou součástí vývoje naší nové historiografie.

V dubnu 1949.

Rudolf Beck

Část knihovny K. Konrada, pokud se zachovala. Podobně jako Fučík neměl Konrad nic než knihovnu, ovšem jednu z nejlepších soukromých marxistických knihoven v předmnichovské Praze.

Chytrá role od Husovy smrti do revoluce

I. úloha Husova

II. Funkce Husovy smrti

dala popud k medecneim rozkreseni
postavila: { Husovy proti katolicke
Cedny proti ci'roustvi
Cedny vs vel proti ne' ucele' uva
mesto schubou } prot. { lutherickij
schubou } pred' u' m

Husovi ne' sluzci rad' u' l' u' j' si:

Jel' u' u' b' e' k z' e' s' t' i' l' u' a.
u' l' i' t' u' l' a' s' z' D' i' e' r' d' e' n.
P' e' t' r' P' a' y' n' e (E' n' g' l' i' s' i).

III. Boj o kalich Jel' u' u' b' e' k' r' a' d' i' j' i' p' r' o' t' i' u' l' i' t' e' Husove

Transsubstancie — u' l' i' t' u' a

Reincence — t' e' b' a' t

Popise' n' i' p' i' t' o' r' u' o' t' i' , p' o' u' l' j' n' y' u' k' a' l — p' i' t' u' a' l' i

l' e' s' t' e' s' t' u' d' i' e' r' o' v' n' y' s' t' e' m' u' s' t' e' m

P' o' z' n' a' m' e' k' r' o' v' n' o' s' t' i' j' — r' o' v' n' o' s' t' i' i' d' e' j' i' p' r' o' s' t' o' r' i' t' e' p' a' n' e' s' t' i'

IV. Sloitly resolu'ni sluy

1. Jizni Cedny

a) ideologickij: lidove' u' e' s' i' s' t' i' u' n' e' p' o' m' e' s' t' i' n' e' m' e' d' i' e' o' s' e' d' e' m' + p' a' r' t' i' k' u' l' a' r' n' i' s' t' o' b' i' t' e' l' i'

a) valdenstvi (1)

B) pikartstvi (2)

LITERATURA

Základní díla, jichž K. Konrad použil.

- K. Marx
 KAPITÁL
 PŘEDMLUVA KE KRITICE POLITICKE
 EKONOMIE, 1857
 ÚVOD KE KRITICE POLITICKÉ EKONO-
 MIE, 1859 (česky v M. E. „O historickém ma-
 terialismu“, 1949)
 ČLÁNKY V „NEUE RHEINISCHE ZEI-
 TUNG“, 1848-49
 DOPISY
- B. Engels
 NĚMECKÁ SELSKÁ VÁLKA, 1850
 (česky 1938)
 PANA EVŽENA DÜHRINGA PŘEVRA-
 T VĚDY („ANTIDÜHRING“), 1878 (česky
 1933, 1947 a 1949)
 DOPISY
 O TECHOWOVĚ BROŽUŘE „Obrysy budoucí
 války“, 1851
 VÁLKA NA VÝCHODĚ (články o Krymské
 válce v New York Daily Tribune, 1853-56,
 rusky v Izbrannyje vojennyje proizvedenije,
 II)
 PÁD A RÝN, 1859 (rusky v Sočinenija, sv. 11,
 II)
 SAVOJSKO, NIZZA A RÝN, 1860 (rusky
 v Sočinenija, sv. 12, I)
 O VÁLCE 1870—1871 (angl. v čas. Pall Mall
 Gazette 1923, něm. 1931)
 ÚVOD K BORCKHEIMOVĚ BROŽUŘE „Na
 památku hurá-vlastenců v letech 1806/7“,
 1887 (rusky v Sočinenija, sv. 16, I)
 SOCIALISMUS V NĚMECKU, 1891
 ÚVOD K ANGL. VYDÁNÍ „VÝVOJE SO-
 CIALISMU OD UTOPIE K VĚDĚ“, 1892
 (česky v M. E. „O hist. materialismu“, 1949)
- V. I. Lenin
 SOČINENIJA
- J. V. Stalin
 SOČINENIJA
- F. Mehring
 O MILITARISMU A VÁLEČNICTVÍ, výbor
 z děl, 1930 (něm.)
- O. Rühle
 DĚJINY EVROPSKÝCH REVOLUCÍ (něm.)
- K. v. Clausewitz
 O VÁLCE, 1833 (něm.)
- S. K. Neumann
 FRANCOUZSKÁ REVOLUCE, I—III, 1929

H. Delbrück	DĚJINY VÁLEČNÉHO UMĚNÍ, 1907 (něm.)
A. Caspary	HOSPODÁŘSKÁ STRATEGIE A VÁLEČNICTVÍ, 1932 (něm.)
S. R. Gardiner	DĚJINY VELKÉ OBČANSKÉ VÁLKY, 1893 (angl.)
H. Bauer	OLIVER CROMWELL, 1932 (něm.)
J. Jaurès	NOVÁ ARMÁDA, 1915 (franc.)
A. Mathiez	VÍTĚZSTVÍ ROKU II (franc.)
Washington Irving	ŽIVOT JIŘÍHO WASHINGTONA (angl.)
R. Urbánek	LIPANY A KONEC POLNÍCH VOJSK, 1934
K. Kazbunda	ČESKÉ HNUTÍ ROKU 1848, 1929
V. Čejchan	ČESKÝ RADIKALISMUS V LETECH 1848/49 (v „Dějiny a přítomnost“, roč. 1937)

SLOVNÍČEK CIZÍCH SLOV

(Některá cizí slova jsou vysvětlena v rejstříku.)

ABSOLUTNÍ = úplný, dokonalý, svrchovaný, pouhý	ANTIUVARNÍ = starožitný, upotřebený, starý, zatuchlý
ABSOLVENT = žák dokončivší školu	ANTIPATIE = nechut, odpor
ABSTRAKCE = pomysl, odmyšlení znaků od pojmu, zobecnění, odtažitost	APARÁT = zařízení, přístroj
ADMINISTRATIVA = správa veřejná nebo soukromá	APLIKACE = uplatnění, užití, přizpůsobení, přenesení
ADRESA = (pozdramé) posláni, oslovení, vzkaz, prohlášení	APRIORNÍ = předem stanovený, před zkušeností daný
AGITACE = podněcování, získávání pro svůj názor	ARCHIV = sbírka písemností
AGRESIVNÍ = útočný	ARGUMENT = důvod, odůvodnění
AKADEMICKÝ = učený, příliš chladný, theoretický	ARGUMENTACE = dokazování, přesvědčování, zdůvodnění
AKCIE = podílň list (v obchodním a peněžním podnikání)	ARISTOKRAT = šlechtic
AKT = zákon (zejména zákon aglického parlamentu)	ARTIKUL = článek (věroučný), bod, odstavec
AKTIVNÍ = činný, činnorodý, nezadlužený	ASKESE = odříkání, střídmost, odříkavý život
AKTUÁLNÍ = dobový, včasň, právě zajímající, nyní významný	ASYMPTOTICKÝ = (bod), jemuž se křivka neomezeně blíží; stále více se přibližující
AKUTNÍ = prudký, naléhavý	ATAKA = útok, úder
ALGEBRA = počítání s čísly obecnými	ATAMAN = kozácký náčelník
ALTERNATIVA = možnost volby mezi dvěma věcmi	ATAŠÉ = přidělenec (zejména v zahraniční službě)
AMALGAM = splnutí, sloučení	ATHEISMUS = bezvěrectví
AMBICE = ctižádost, touha po povýšení	ATMOSFÉRA = ovzduší
ANACHRONISMUS = nesrovnalost v době	ATOMISACE = rozkládání v nepatrné částčky, roztržštění
ANALYSA = rozbor	AUTARKNÍ = soběstačný
ANARCHIE = bezvláď, rozvrat	AUTOMAT = samočinný stroj
ANONYMNÍ = nepodepsaný, bezjmenný, neosobní, neznámý	AUTONOMNÍ = samostatný, samo-správný, svéprávný
ANTICKÝ = starověký (zejména řecký a římský)	AUTORITA = moc, vážnost, rozhodující vliv
	AVANTGARDA = předvoj
	BANKROT = úpadek
	BARIÉRA = překážka

BIBLIOGRAFIE = knihovnědná nauka; seznam knih
BRUTÁLNÍ = surový, násilný, bezohledný
BURSIAN = hráč na burse, finančník, obchodník s peněžními hodnotami
BYROKRACIE = úřednictvo, úřadování, vláda úřednictva
CAPUT REGNI = hlava království (hlavní město)
CENSURA = zkoumání nezavadnosti, dohled nad tiskem
CENTRALISACE = soustředění
CENTRIFUGÁLNÍ = odstředivý
CENTRUM = střed, středisko
CIVILISAČNÍ = působící vyšší stupeň blahobytu a organizace
DATOVÁNÍ = časové určení
DEBATÉR = kdo umí rokovat, rozpravět
DECENTRALISACE = odsoustředování, rozvinutí místní samosprávy
DEFENSIVNÍ = obranný
DEFINITIVNÍ = konečný, trvalý
DEFLACE = splasknutí, znehodnocení
DEKLAMACE = přednes (slavnostní)
DEKLARACE = prohlášení
DEKRET = výnos
DELEGÁT = zástupce, zvolený představitel
DELIKŤ = provinění, přečin, zločin
DEMISE = zřeknutí se úřadu, vzdání se místa
DEMOKRACIE = lidovláda (má různý obsah v různých dobách!)
DEMONSTRACE = okázalý, veřejný projev (zejména masové vůle)
DEPARTEMENT = oddělení; správní kraj (ve Francii)
DESERCE = útek z armády
DESOLÁTNÍ = v ubohém stavu, zničený, bezútěšný, pustý
DESORGANISACE = rozvrat, nepořádek
DESPOTA = násilný vládce, samovládce
DEVISA = heslo, směrnice
DIAGRAM = náskres (schematický), znázornění
DIALEKTIK = kdo ovládá dialektiku

DIAMETRÁLNĚ = naprosto protichůdně, opačně
DIFAMACE = pomlouvání, nactiutrhání
DIFERENCIACE = členění, rozložení, rozvoj částí
DIFERENCOVAT = odlišit, rozrůznit
DILEMMA = nesnadná volba mezi dvěma protikladnými možnostmi
DISCIPLINA = kázeň; obor
DISKUSE = rozprava
DISPONOVAL = zařídil, určoval
DIVERSE = vojenská operace na odvrácení pozornosti od hlavního útoku; zneklidnění, rozvrácení
DOGMA = poučka, článek víry, ustrnulá zásada
DOMÉNA = panství, velkostatek
DOMINUJÍCÍ = převládající, vůdčí
DYNAMIKA = síla, živelnost, hybná síla
DYNASTIE = vladařský rod, královská rodina
EDITOR = vydavatel (pramene, rukopisu atd.)
EGOCENTRICKÝ = směřující v sebe, samolibý
EKONOMICKÝ = hospodářský; úsporný
ELABORÁT = vypracování, vypracovaný spis
EMANCIPACE = zrovnoprávnění, osamostatnění, vyproštění
EMIGRACE = vystěhování, vystěhovanci
EPISKOPÁLNÍ = biskupský
EPISODA = událost (menšího významu), kratší trvání
EPISTOLA = dopis
EPOLETY = náramentky (na stejno-kroji)
ÉRA = období; doba, v níž něco trvá
ESKÁDRA = vyšší jednotka válečného loďstva neb letectva
ESKADRONA = jezdecká jednotka
ESSAYISTA = spisovatel vybroušených pojednání
ESTETIKA = krasověda
EVOLUČNÍ = vývojový
EXCERPCE = výňatek, výpisek

EXISTENCE = bytí
EXPEDICE = výprava
EXPLOATACE = vykořisťování
EXPROPRIACE = vyvlastnění
EXTREMNÍ = krajný, přemrštěný, výstřední
FAKT = skutečnost, událost
FAKTOGRAFIE = popis skutečnosti, pouhé uvádění jednotlivostí
FANATIK = nadšenec (přehnaný)
FANTASIE = představa, představivost, přelud, neskutečnost
FASCINOVAL = upoutat, okouzlit, očarovat
FATALISMUS = víra v moc osudu, odevzdanost v nevyhnutelné určení
FÁZE = vývojové období, časový úsek dění
FIGUROVAL = představovat, hrátí úlohu
FILOSOF = mudřec, myslitel o obecné zákonitosti světa
FINANČNÍ = peněžní, bankovní
FLUKTUACE = kolísání, pohyb
FORMA = tvar, zevní podoba
FORMULACE = přesné slovní vyjádření
FRAKCE = skupina, dílčí jednotka
FRAZE = omšelá věta, krásné prohlášení bez hlubšího smyslu
FUNDAMENT = podklad
FUNKCE = činnost, platnost, význam
FYSICKÝ = tělesný, přírodní
FYSIOLOGIE = nauka o normálních životních projevech a úkonech
GALANTNÍ = uhlazený, dvorný
GALVANISOVAL = léčit elektrickým proudem; oživovat, vzpružit
GARDA = stráž, vybraná jednotka
GENIÁLNÍ = viz GENIUS
GENIUS = tvůrčí duch, velká osobnost
GLOSOVAL = opatřovat výpisky a doprovodit poznámkami
GUVERNÉR = správce
HEGEMONIE = nadvláda, vedoucí úloha
HEURISTICKÝ = v duchu nauky o vědeckých pramenech; sbírající poznatky z pramenů

HISTORICKÝ = dějinný
HYMNA = chvalozpěv; náboženská píseň; oficiální píseň národní nebo státní
CHAOS = zmatek
IDEA = myšlenka, představa, výtvor ducha
IDEÁL = dokonalost, představa dokonalosti
IDENTICKÝ = totožný, souhlasný, jeden a tentýž
IDEOLOGIE = myšlení, představy, názorový obzor určité doby nebo třídy
IDYLLICKÝ = prostý, venkovský, tichý, milý
ILLEGALITA = nezákonnost, tajné hnoutí
ILUSE = přelud, zdání
IMPONUJÍCÍ = vzbuzující úctu
IMPROVISACE = tvoření bez přípravy, mluvení s patra, nepromyšlené jednání, duchapřítomnost
INDIVIDUALISMUS = zdůraznění jednotlivce, osobnosti; opak kolektivismu
INFORMATIVNÍ = poučný, bohatý na zprávy a údaje
INICIATIVA = podnět, první krok, samostatné rozhodování
INSTINKT = pud, vnuknutí
INSTITUTE = zařízení
INSTRUKCE = poučení, pokyn
INTELEKT = rozum
INTELLIGENCE = rozumová zdatnost, vzdělanost, soudnost; vrstva vzdělanců
INTENSIVNĚ = působivě, silně, usilovně, důrazně
INTEGRACE = zcelení, ucelení
INTERNACE = uvěznění, omezení svobody
INTERPRETACE = výklad, tlumočení
INTERVENCE = zakročení, zásah zvenčí
INTRIKA = zápletky
IRONIE = skrytý posměšek; řeč opačného smyslu, výsměch, jemný vtíp
ISOLACE = osamocení, oddělení, odloučení, odříznutí
KABINET = užší výbor (vlády nebo úřadu)

KAMARILLA = dvorská strana ovlivňující vládu
 KANTON = spolkový stát ve Švýcarsku, původně kraj či okres
 KAPACITA = vnímavost, výkonnost, schopnost
 KAPITULACE = podrobení se, vzdání se
 KARIKATURA = výsměšný obraz skreslená podoba, přehnané napodobení
 KARTOTÉKA = sbírka uspořádaných listků
 KASTA = skupina obyvatelstva, určená zvykovými či umělými meze
 KAVALÍR = rytíř, šlechtic, dvorný člověk
 KLASICKÝ = antický, starověký; dokonalý, příkladný
 KLERIKALISMUS = politické uplatňování církevního náboženství
 KOALICE = spojení, sdružení (různých tříd, stran, států, směrů atd.)
 KOALIČNÍ PRÁVO = spolčovací právo
 KOKARDA = rúžice ze stuh, odznak
 KONCERN = velké podnikatelské sdružení
 KOLONIE = zámožská osada; jinonárodní přistěhovalecké osídlení
 KOMBINACE = spojování daných prvků v složitější celky; dohad
 KOMENTÁŘ = poznámky, výklad, vysvětlující doprovod
 KOMITÉT = výbor
 KOMPANIE = setnina, rota; společenství, společnost (obchodní)
 KOMPILACE = sestavení nového spisu z cizích poznatků, nepůvodní práce
 KOMPLIKOVANÝ = složitý
 KOMPROMIS = dohoda se vzájemnými ústupky
 KOMUNIKACE = spojení, doprava, cesta
 KONCENTROVANÝ = soustředěný
 KONCEPCE = pojetí, chápání; počet
 KONCESE = ústupek, povolení
 KONCIL = církevní sněm

KONFERENCE = porada
 KONFLIKT = utkání, spor, srážka
 KONFRONTACE = postavení tváří v tvář, srovnání
 KONKRETNÍ = určitý, vnímatelný smysly, skutečný, jednotlivý
 KONKURENCE = soutěž
 KONSKRIPCE = soupis; branná povinnost
 KONSOLIDOVAT = upevnit, ustálit
 KONSTELACE = seskupení
 KONSTRUKCE = sestavení, složení, spojení, stavba
 KONTINENTÁLNÍ = pevninský, vnitrozemský
 KONTINGENT = stanovení, počet, úhrn; určené množství
 KONTRIBUCE = příspěvek, daň, dávka (válečná)
 KONTROLA = dozor, přezkoumání, dohled
 KOORDINACE = přiřazení, souřadnost, sladění
 KORESPONDENCE = dopisování; soulad
 KORUPCE = úplatnost, zkaženost, prodejnost
 KRIZE = otřes, nebezpečný okamžik či údobí
 KRUCIÁTA = křížová výprava, křížácké tažení
 KULTURA = vzdělanost, zušlechťování, pěstování
 KURS = směr; okamžitá peněžní hodnota
 KVALIFIKACE = způsobilost, schopnost
 KVALITA = jakost
 LAPIDÁRNÍ = stručný, jadrný
 LATENTNÍ = skrytý, utajený
 LEGÁLNÍ = zákonný
 LEGÁT = vyslanec (zejména papežský)
 LEGISLATIVA = zákonodárná moc
 LEGITIMNÍ = zákonný, oprávněný
 LIKVIDACE = zrušení, vymýcení; vyúčtování, vyřízení
 LOGIKA = věda o správném myšlení
 MAGNÁT = velmož
 MAJESTÁT = vznešenost, veličenstvo

MAJORÁT = nástupnický řád podle zásady prvorozenství; nadřazenost
 MANIFEST = veřejný projev, okázalé prohlášení (zejména písemné)
 MASAKR = hromadné vraždění
 MATERIÁLNÍ = hmotný, věcný, podstatný
 MATERIE = hmota, látka, podstata
 MAXIMUM = nejvyšší množství (hodnota, rozměr, míra)
 MECHANISMUS (společenský) = ústrojí, zřízení, soustava
 MEMORANDUM = pamětní spis
 MERKANTILISMUS = národohospodářský směr zdůrazňující hmotný blahobyt získáním drahých kovů; hospodářská politika absolutistických států (17.—18. stol.)
 METHODODA = postup podle určitých zásad k dosažení určitého cíle, způsob práce
 METHODOLOGIE = nauka o jednání, řízením určitými zásadami k dosažení určitého cíle; způsob vědecké práce
 MOMENT = okamžik, činitel
 MONARCHIE = mocnářství
 MONOPOL = soustředění výroby, nákupu a prodeje s vyloučením volné soutěže; výsada
 MORÁLKA = duch, uvědomění (vojška, hnutí atd.); mravouka, mravnost
 MOTTO = heslo
 NACIONALISACE = znárodnění
 NATURÁLNÍ = přírodní; protiklad k „peněžní“
 NAVIGAČNÍ = plavební, námořní
 NOMENKLATURA = názvosloví
 OBJEKTIVITA = věcnost, nestrannost
 OFICIÁLNÍ = úřední
 OKTROJ = nucené nařízení (z franc. octroi); pro nucenou ústavu se vžil název „oktrojírka“
 OPORTUNISTA = prospěcháč, bezzásadový člověk
 OPOSICE = protiklad, odpor, protivládní smýšlení
 OPTIMISMUS = důvěra v budoucnost, důvěřivost
 ORDONANCE = rozkaz, předpis, výnos
 ORGÁN = ústrojí, řád; hlas, časopis; úřad, osoba oprávněně jednající ve veřejném životě
 ORGIE = hýření, řádění
 PACIFISTICKÝ = mírumilovný
 PAMFLET = hanopis, leták
 PANIKA = náhlý, hromadný strach, zmatek
 PARAFRÁZE = volné zpracování
 PARALELA = obdoba, podobný zjev, souběžnost
 PARALYZOVAT = ochromit, zbavit účinku
 PARK (dělostřelecký, vozový) = soubor, šik vozů, stanice dělová; uzavřený háj, rozsáhlý sad, ohrada
 PARTIKULARISMUS = snaha o zdůraznění části proti celku; omezenost, roztržitost
 PATENT (generálský) = jmenovací výnos
 PATHOS = silné pohnutí mysli a jeho slovní vyjádření; nabubřelost, okázalost
 PATRIARCHÁLNÍ = zřízení, kde vládne otec; starobylý, důstojný
 PATRIOTISMUS = vlastenectví
 PERSEKUCE = pronásledování
 PETICE = prosba, písemná žádost
 PLASMA = bezbarvá část krve; základní živá hmota; zárodek
 PLATFORMA = základna
 POLARISACE = vytvoření protikladů, napětí mezi opačnými póly
 POLEMKA = spor, hádka, bojovné potírání vědeckého či politického odporu
 POLITICKÁ EKONOMIE = národohospodářská nauka
 POSICE = postavení
 POSITIVISTA = přívrženec filosofie, omezující se jen na zjištěné jednotlivosti
 POTENCIÁLNĚ = jako možnost
 PRAKTICKÝ = výkonný, činný, obratný, zblhlý
 PRAKTICISMUS = omezení se na pouhou praxi
 PRAXE = vykonávání; protiklad k „theorie“

- PREGNANTNÍ = výstižný, jadrný, výrazný, přesný
- PRETORIÁNSKÝ, PRETORIÁNI = pův. člen císařské tělesné stráže římské; garda, nohosi
- PRESTÍŽ = zakládání si na vážnosti, důstojnosti
- PREMIÉR = ministerský předseda
- PRINCIP = základ, zásada
- PRIVILEGIA = výsady (privileje)
- PROBLÉM = otázka, úloha, předmět, řešení
- PROCES = postup, pochod, dění; řízení, spor
- PRODUKCE = výroba, tvoření, těžba, dobývání
- PROKLAMACE = svolání
- PROSAICKÝ = všední
- PROTEKTOR = ochránce, příznivec; vladař
- PROVINCIALISMUS = oblastní omezenost
- PROVINCIE = země, kraj, oblast
- PROVOKACE = vyzývavé chování, vydráždění, výzva
- PSYCHOLOGICKÝ = duševní, duševní
- PUBLICISTA = politický spisovatel, novinář, spisovatel o věcech veřejného zájmu
- RADIKÁLNÍ = důsledně zásadní, důkladný, pronikavý, rázný; velmi účinný; přehnaný
- RAFINOVANÝ = zchytralý, listivý, vyumělkovaný, vypočítavý
- RATIFIKACE = potvrzení, vstoupení v platnost
- REAKCE = zpětné působení, odezva; zpátečnictví, zpátečnické hnutí
- REALISOVAT = uskutečnit, provést
- REBELIE = vzpoura, odboj
- REFORMA = změna, náprava, zlepšení
- REGULACE = řízení, úprava, uspořádání
- REGULÉRNÍ = pravidelný, podle pravidel
- REKVIROVÁNÍ = vymáhání, zabírání
- REPRODUKOVAT = opětně vyrobit, opakovat
- RESERVOÁR = nádržka, vodojem; zásoba, zdroj
- RESIDENCE = sídlo
- RESPEKTOVAT = mít ohled, ctít
- RESTAURACE = obnova; znovunastolení svržené vlády
- REVIDOVAT = přehlížet, znovu prozkoumat
- REŽIM = vláda, vládnoucí moc, zřízení
- RITUÁL = obřadní předpis, posvátný a zvykový postup
- ROMANTIKA = subjektivní směr 19. stol., citové vzrušení, nespokojenost se všední přítomností, snivost, dobrodružnost
- ROYALISTA = přívrženec královského rodu
- RUINOVÁN = zničen
- SALVA = současná rána z několika zbraní
- SANKCE = schválení, potvrzení; trestná opatření
- SATIRA = vtipná, výsměšná kritika soukromého i veřejného života; se-směšnění
- SCHEMA = obrazec, náčrt, nástin, ná-kres, zjednodušené znázornění
- SEKTÁŘSTVÍ = odštěpenectví, zakládání malých odlišných hnutí (zejména náboženských)
- SEKULARISACE = zesvětštění, postátnění (církevního majetku)
- SERIÁL = vychází v řadách, na pokračování, řada článků v časopise
- SITUACE = poloha, postavení
- SOCIÁLNÍ = společenský
- SOLDATESKA = vojsko bez kázně, sebranka
- SOLIDARITA = soudržnost, jednota
- SPEKULANT = kdo provádí vypočítavý obchod (zejména na burse)
- SPONTÁNNÍ = živelný, samočinný, samovolný, dobrovolný, z vlastního popudu, bezděčný
- STADIUM = údobí, období, vývojový stupeň
- STILISTIKA = nauka o slohu
- STRUKTURA = stavba, vnitřní členění
- SUBORDINACE = podřízení (vojenské)
- SURREALISMUS = umělecký směr čerpající ze snu a podvědomí (zejména mezi oběma svět. válkami)
- SURROGÁT = náhražka, polotovár
- SUSPENDOVAT = sesadit, odročit
- SYMBOL = znak, znamení, podobnost
- SYNODA = církevní sněm
- SYNTHEZA = soustava, shrnutí v celek
- ŠANCE = naděje, možnost
- TEMPERAMENT = povaha, osobní citové založení
- TENDENCE = sklon, směr, účel, úmysl
- TERMINOVANÝ = ohraničený, určený, skončený
- THEMA = námět
- THEOLOG = bohoslovec
- THEORIE = soustava poznatků, učení, myšlenkové zvládnutí; vědecká domněnka
- THESAUROVAT = hromadit, uschovat, uskladnit
- TOLERANCE = snášlivost
- TRADICE = trvalé působení minulosti; ústní, lidové podání, zvyklost
- TRAKTÁT = pojednání
- TRANSCENDENTÁLNÍ = jsoucí před veškerou zkušeností
- TRANSSUBSTANCIACE = víra v přepodstatnění chleba a vína v tělo a krev Kristovu
- TRIBUNÁLNÍ = soudní
- TYPICKÝ = rázovitý, příkladný, příznačný
- ULTIMATUM = poslední prohlášení nebo návrh před přerušením diplomatických styků; neodvolatelná výzva
- USURPÁTOR = násilník, uchvatitel, samozvane
- VARIANTA = obměna, odchylka, odlišná možnost
- VETO = právo zakazovací, námitka, zabraňující zásah
- VULGARISACE = přílišné zjednodušení, zhrubění, zploštění

REJSTŘÍK

- ABBAYE — vězení, používané ve Francii v 18. stol. 192.
- ABSOLUTISMUS (ABSOLUTNÍ MONARCHIE, ABSOLUTISTICKÉ KRÁLOVSTVÍ) — státní zřízení, v němž rozhoduje neomezená moc monarchova; vzniká v době přechodu od feudalismu ke kapitalismu za určité mocenské rovnováhy mezi starou vládnoucí šlechtou a mladou měšťáckou třídou. Svou centralisující státní politikou vytváří a výhodné podmínky pro kapitalismus, zejména pro vznik státní hospodářské jednoty, společného trhu a vlastního průmyslu. Později se a. stává reakční a je svržen měšťáckou demokratickou revolucí. 38, 98, 101, 102, 107, 111, 126, 133, 146, 152, 155, 157, 159, 166, 168, 170, 187. KNÍŽECÍ A. 154-156, 299-300. -TICKÁ FRANCIE 168, 176, 187, 200, 206, 212-213, 221, 246-247. -TICKÉ ŽOLDNĚŘSTVÍ 87. ŠPANĚLSKÁ -TICKÁ ŘÍŠE 146.
- ADAMS, Samuel (1722-1803) — amer. státník. 173.
- ADUA (bitva 5. 10. 1935) v Habeši; Italoové zvítězili za velkých ztrát. 78.
- AFRIKA 105, 165. SEVERNÍ A. 43. -ICKÁ KOMPANIE — britská obchodní společnost, věnující se hlavně obchodu s černošskými otroky. 165.
- AGITÁTORI (angl. AGITATORS), AGITÁTORSKÝ SBOR — zvolení zástupci vojáků Cromwellovy revoluční armády Nového vzoru. Pravidelně zasedávali a vedle pobožností se radili o politických otázkách a svých požadavcích bez rozdílu hodností. 33, 127-132.
- AGREEMENT OF THE PEOPLE (viz LIDOVÁ SMLOUVA).
- AIX — bývalé hlavní město jihofrancouzské Provence. 194.
- AKUMULACE (kapitálu) — převod části nadhodnoty v kapitál, určený pro další výrobu. 169. PŮVODNÍ (PRVOTNÍ) A. — vytvoření prvních velkých kapitálů za současného uvolnění svobodných pracovních sil, nevlastnících výrobní prostředky a proto nucených k námezdní práci. Problhala nejdříve v Anglii (zejména v 16. a 17. stol.), všude však za krutých podmínek pro vznikající proletariát. 104-106, 168.
- AKTIVNÍ OBČANÉ — měli ve franc. revoluci volební právo. 40, 46, 193, 195, 199.
- AKT SEBEZAPŘENÍ (1645) — odstoupení členů angl. parlamentu z velitelských míst v parlamentní armádě. 118.
- ALBA, Ferdinand Alvarez, vévoda z Toleda (1508-1582) — španělský vojevůdce, místopředseda španěl. krále Filipa II. v Nizozemí (1567-1573), kde bezohledně pronásledoval národně-osvobozenecké, protestantské protiabsolutistické hnutí. 147.
- ALBANY — město v státu New York. 185.
- ALBERT, vl. Alexandre Martin (1815-1895) — mechanik, člen revoluční Prozatímní vlády francouzské r. 1848, zastupující dělníky. 240.
- ALEXANDER I. (1777, 1801-1825) — ruský car, syn Petra I. 227.
- ALEXEJEV, Michail Vasiljevič (1857-1918) — kontrarevoluční gen., náčelník štábu Kerenského, po Kornilovově smrti „Vrchní velitel dobrovolnické armády“ Bílých. 54, 62.
- ALLEGHANSKÉ HORY — pohorí v Sev. Americe, rovnoběžné s vých. pobřežím a oddělující státy Kentucky a Ohio od Karoliny a Virginie. 167, 184.
- ALLGEMEINE ÖSTERREICHISCHE ZEITUNG 271.
- ALKALDOVÉ — představení španělské provinční správy a zároveň smřelí soudci. 217.
- ALŽBĚTA (1533, 1558-1603) — anglická královna z rodu Tudorů. Za její vlády položeny základy britské koloniální moci, předpoklady angl. revoluce a vzniku kapitalismu. 112, 120.
- ALŽÍR 301.
- AMALGAM — splynutí francouz. národních gard s předrevoluční armádou. 196.

- AMBROŽ, z Hradce († 1439), husitský kněz — kázal lidu na Kunětické hoře ve východních Čechách. Jeden z vůdců Orebířů. 96.
- AMERIKA 73, 101, 105, 162, 164, 166-173, 177-179, 187, 206. -CKÁ REVOLUCE (-CKÁ REVOLUCNÍ VÁLKA) 14, 67, 162-163, 170, 172, 174, 177-179, 181, 183, 185, 187, 238. -CKÝ KONGRES 176. AMERICÁNE 73, 174, 176-177, 183-184, 186. -ČTI DĚLNÍCI 162, 175-176, -ČTI STŘELCI 73.
- AMERLING, Karel Slavomil (1807-1884) — vynikající pedagog Herbartovské školy, theoretik a vědecký spisovatel doby předběžnové v Čechách. 257.
- AMSTERODAM 103, 147, 170.
- ANARCHIE 77, 119.
- ANARCHISMUS 61, 68, 242.
- ANGLIE 26, 43, 71, 99-103, 105-106, 108-109, 111, 118, 122, 124, 129, 133-135, 137, 151, 157, 163-165, 167, 169-177, 181-187, 190, 206-211, 226-227, 247, 251, 299, 301. -CKÁ REFORMACE 101. -CKÁ REPUBLIKA 133, 135, 164. -CKÁ REVOLUCE 14, 67, 89, 98-99, 102-104, 106-107, 115-116, 126, 128, 134-137, 163, 298, 302. -CKÉ LODSTVO 112, 186-187. -CKÝ CÍRKEVNÍ ŘÁD 102. -CKÝ PARLAMENT 108, 120, 163, 171. -GLO-FRANCOUZSKÁ VÁLKA 167.
- ANTIJAKOBIŇSKÁ VÁLKA (viz PROTIJAKOBIŇSKÁ V.).
- APOKALYPSA — označení některých kapitol Zjevení sv. Jana. 133.
- ARABOVÉ 214.
- ARAGON — španělská provincie, ve středověku království. 217-218.
- ARAGO, Dominique-François (1786-1853) — franc. matematik a astronom. Jako oblíbený liberál se stal ministrem války a námořnictva v revoluční Prozat. vládě 1848. 240.
- ARANJUEZ — středošpanělské město, na jih od Madridu. 219.
- ARGONNY — pohoří v severovýchodní Francii. 199.
- ARCHIV NÁRODNÍHO MUSEA 10.
- ARKEBUZA — (viz MUŠKETA) 85.
- ARNOLD, Emanuel (1801-1869) — š. publicista a pol. agitátor, patřil v r. 1848 ke skupině radikálně demokratické. 247-8, 285, 287, 290.
- ARTIKUL 90. A. PRAŽSKÝ 36, 90. A. TABORSKÝ 90.
- ASSEMBLY OF DIVINES — (tčž Westminsterský sněm); duchovní shromáždění, svolané Dlouhým parlamentem v l. 1643-1649. 103.
- ASSIGNÁTY — papírové peníze, jejich hodnota byla zaručena státním majetkem. Vznikly 1789, byly zrušeny 1797. Zavedlo je Ústavodárné shromáždění, aby posílilo hospodářství. Nucený oběh. 49, 197.
- ASTURIE — severošpanělská provincie. 215, 219.
- ATHÉNY — hl. město Řecka. 190, 298.
- AUGŠPURK — jihočechské město. 222.
- AURANGZEB (1618-1707) — posl. z velkých mogulských (mongolských, mohamedánských) vládců Indie. V mládí se zúčastnil mnoha bojů v Persii, Afghánistanu a Indii. 1658 se násilně zmocnil trůnu a prohlásil se „podmanitelem všehomíra“. Za jeho vlády nabyla mogul. říše největšího rozsahu. 167.
- AUSTRALIE 209.
- AUSTROSLAVISMUS, AUSTROSLAVISTÉ — politický směr českých a jiných slovan. měšťáckých politikův habsburské monarchie v pol. 19. stol., doufajících neprávem v možnost reformy habs. státu, jež by dala jeho slovanským národům rozhodující vliv. 247, 266, 273, 275, 278, 281-3.
- BABEUF, Gracchus (François Noël) (1760-1797) — jeden z nejdůležitějších bojovníků franc. revoluce, dospěl až k některým kom. požadavkům. 126. BABOUVISTÉ 126.
- BACON (BACO), Francis, lord Verulamský (1561-1626) — anglický státník a filosof, pokrok. myslitel; má zásluhu o rozvoj moderní vědy, pokusnictví a induktivního postupu. 139, 151.
- BADAJOZ — španělské město, poblíž portug. hranic. 215.
- BAKUNIN, Michail Alexandrovič (1814-1876) — anarchistický revolucionář, vyšel z hegelianství, v emigraci se přimkl k rev. hnutí, účastnil se evropské revoluce 1848, poté uvězněn a vydán rakouskou vládou
- Nikolaji I. Aby si vykoupil svobodu, napsal v pevnosti zpověď, v níž nedůstojně předstíral pokání. Uprchl a 1863 se účastnil polského povstání. V Itálii se pak stává definitivně anarchistou a vede boj proti Marxovi, zakládaje uvnitř prvé internacionály anarchistické hnutí, jež žádá úplné a okamžité odstranění státu a zákonodárství. B. se hlavně opíral o rolnictvo a lumpenproletariát, zejména zaostalejších románských zemí, Itálie a Španělska. 237, 279-80, 282-4, 288.
- BALKÁN 78.
- BALL, John — angl. kazatel, popravený za Richarda II. (15. 7. 1381) pro vedoucí účast na vzpouře kentských sedláků, jež vedl Wat Tyler. 88.
- BALTICKÉ MORE, BALT 151, 298.
- BALZAC, Honoré de (1799-1850) — autor Lidské komedie a četných románů. Skvěle zachycuje franc. společnost (Otec Goriot, Sestřenice Běta, Evženie Grandetová). 7, 24.
- BANYULS-sur-Mer — městečko a přístav ve Středozemním moři u Pyrenejí. 204.
- BARÈRE, de Vieux, Bertrand (1775-1841) — jeden z „královrahů“, t. j. soudců Ludvíka XVI. 51, 203.
- BARIKÁDA — přehrada silnice, nebo ulice, která má být překážkou postupujícímu nepříteli; zpravidla hájená. 52, 218, 237, 239-40, 271-2, 274, 279, 284, 287-9, 302.
- BARNAVE, Antoine Pierre Joseph Marie (1761-1793) — slavný řečník, v Ústavodárném shromáždění, zprvu jakobín, přešel záhy k reakci, obviněn ze zrady na revoluci a popraven. 43, 194.
- BASILEJ 94. -SKÝ KONCIL (1433) 32, 90, 94.
- BASTILLA — pařížská pevnost, postavená 1382, státní vězení; jako symbol absolutismu byla lidem dobytá a zničena 14. července 1789. Dnes je tento den franc. národním svátkem. 38-40, 95, 172, 189, 191, 193-4.
- BAS OFFICERS, (sous-officiers) — poddůstojníci. První termín má význam opovrhlivý — jako kdysi výraz: sprostý „voják“. Za revoluce byl vystřídán výrazem druhým. 195.
- BATAGLIE, (BATTAILON) — název pro taktickou jednotku, kombinovanou z mušketýrů a pikovníků; užíváno od 16. stol. 145, 147.
- BAUER, Wilhelm (nar. 1877) — vídeňský historik, autor metodologické dějepisné příručky. 13.
- BAVORSKO 222.
- B.-FRANCOUZSKÉ VOJSKO 223.
- BAYLEN — španělské městečko u Cordovy. 22. 7. 1808 zde kapituloval franc. Dupont. 218-9.
- BEAUHARNAIS, Alexander Vicomte de (1760-1794) — gen. rýnské armády 1792, muž Josephiny Tascherové de La Pagerie, která se po jeho popravě stala Napoleonovou ženou. 40.
- BEDŘICH II. (Veliký, Fridrich) (1712, 1740-1786) — pruský král hohenzollernské dynastie, hlavní představitel pruského absolutismu a militarismu. 72, 156-8, 160-1, 167, 298. -OVA (lineární) TAKTIKA. 72, 159, 182, 228.
- BEDŘICH VILÉM I. (1688-1740) — pruský král. 157.
- BELGIE 48, 78, 137, 201-2, 227.
- BERGIUS, Bedřich (nar. 1884) — něm. chemik, objevitel výroby tekutého uhlovlodíku z uhlí. 69.
- BERLÍN 75, 230-1, 266.
- BERN — hlavní město Švýcarska. 141.
- BERNÉ — královské daně. 82.
- BERNHARD z Výmaru (1604-1639) — vévoda, vojevůdce z třicetileté války, velel na straně švédské, v bitvě u Lützenau. 149.
- BERNHEIM, Ernst (nar. 1850) — něm. historik, autor známých metodologických dějepisných příruček. 13.
- BIBLE 89, 109. -ICKÉ CITÁTY 103.
- BICÈTRE — věznice pro tuláky a lehké ženštiny v jižním obvodu Paříže. 192.
- BICOCCA (bitva 27. 4. 1522) — ital. ves u Milána, kde Colonna porazil franc.-švýc. vojska. 145.
- BÍLÁ HORA (bitva 6. 11. 1620) — porážka protestantských českých stavů, t. j. šlechty, a definitivní zabezpečení nadvlády habsburské katolické monarchie v českých zemích. 93, 245, 263.
- BÍLÍ, BÍLÉ GARDY — původně milice ve Finsku, založ. r. 1906 pro boj proti revoluci (podle bílých odznaků na rukávech). V občanské

- válce se pak užívalo názvu pro označení protirevolučních živlů vůbec. 30-31, 170. B. TEROR 242, 301.
- BISKUPEC** († asi 1459) — příjmení kněze Mikuláše z Pelhřimova, zvoleného r. 1420 tábořskou str. za biskupa. 32, 34, 90, 94.
- BISMARCK**, Otto, kníže (1815-1897) — něm. státník, který provedl sjednocení Německa pod panstvím pruské hohenzollernské dynastie v r. z v. I. říši. 32, 67.
- BITVA** 71, 77-8, 96, 110, 115, 117, 132, 138, 142-4, 148-9, 153, 159-61, 184, 186, 200, 203. -EVNÍ ÚSPĚCH 152.
- BLAKE**, Robert (1599-1657) — angl. politik a admirál; jeden ze spoluvytvůrců brit. námořní hegemonie. 112-3.
- BLANC**, Louis (1811-1882) — franc. publicista, historik a politik. 1848 člen Prozatímní vlády. Odešel však do vyhnanství a vrátil se až 1870. O vládě Ludvíka Filipa vykládá v knize Dějiny deseti let. 238-41, 263.
- BLANQUI**, Louis Auguste (1805-1881) — franc. socialista a revolucionář, autor slavného hesla: Ani Bůh, ani pán. Člen Komuny; byl dlouho vězněn 262.
- BLOKÁDA** 69, 301.
- BLÜCHER**, Gebhard Leberecht, kníže Wallstadský (1742-1819) — pruský vojevůdce v protinapoleonských válkách. 138.
- BODÁK** 72, 158, 191, 205.
- BOHUSLAV** ze Svamberka († 1425) — původně na straně Zikmundově, potom přešel k husitům a stal se jejich předním hejtmanem. 95.
- BOK** (jednotky) — hloubka její bojové soustavy za křídlem. 51, 57, 158-9, 161, 183.
- BOLŠEVICI** 51-3, 55-62, -KÁ TAKTIKA 60. VI. SJEZD B. STRANY 53.
- BOLZANO**, Bernard (1781-1848) - pražský filozof, matematik a soc. myslitel. Jako univerzitní kazatel hlásal osvícené humanistické názory (Reči vzdělávací akademické mládeži), pro něž byl odstraněn z profesorského místa. Jeho dílo Knížka o nejlepším státě neboli myšlenky přitele lidí
- o nejučelnějším zařízení občanské společnosti, patří k nejpozoruhodnějším dílům obrozenecké doby. 248.
- BONAPARTE**, Joseph (1768-1844) — starší bratr Napoleonův, 1806 králem Neapolským, 1808-13 králem španělským. 214-9.
- BOURBONI** — rod franc. králů, založený Robertem de Clermond, šestým synem sv. Ludvíka. Na trůn se dostali Jindřichem IV. 1579 a vládli až do r. 1830 (Karel X.). Mladší větev Bourbonů (Orleánská) se dostali na trůn 1830 (Ludvík Filip) a 1848 byli vypuzeni. 215, 301.
- BOURGOYNE** (Burgoyne), John (1722-1792) — brit. generál, za americké revoluce velitel brit. vojsk v Kanadě. Poražen gen. Gatesem u Stillwater a u Freeman's Farm. 17. 10. 1777 se vzdal u Saratogy. 185.
- BOSTON** — město ve státě Massachusetts (USA), dějiště prvních srážek v am. revoluci. 162, 170, 172, 185.
- BRADDOCK**, Edward (1695-1755) — velitel britských vojsk v Americe. Velel brit. výpravě 1755 proti Indiánům a Francii, kdy pod ním sloužil Jiří Washington. 181-2.
- BRANNÁ POVINNOST'** 74, 151, 220, 231, 299.
- BRATISLAVSKÝ MÍR** — 26. 12. 1805 mezi Rakouskem a Napoleonem. 222.
- BRAUNER**, František August (1810-1880) — přední představitel české trůnu věrné „Národní strany“ r. 1848. Advokát, znám svým návrhem na výkupné za zrušení roboty. Po Bachově reakci stoupenec staročeské strany. 260-2, 264, 277.
- BREITENFELD** (bitva 17. 10. 1631) — vesnice asi 6 km na sever od Lipska, kde Tilly porazil armádu Gustava Adolfa. 152.
- BRENNERSKÝ PRŮSMYK** 222.
- BRESTLITEVSKÝ MÍR** (1918) — mezi mladou Sovětskou republikou a Německem. 226.
- BRISOTOVCI** — přívrženci BRISOTA, Jacques-Pierre (1754-1793), zprvu jakobína, později jednoho z vůdců girondinů, obviněného ze zrady na revoluci a popraveného. 196.
- BRISTOL** — důležité přístavní město na záp. pobřeží anglickém. 131.
- BRITANNIE** 164, 166, 168, 172, 176, 179. -SKÁ ARMÁDA 168, 182, 184, 186. -SKÁ (koloniální) POLITIKA 167, 171. -SKÁ RÍSE 112, 163, 173, 182. -SKÉ LOĎSTVO 168, 185.6. -ŠTÍ IMPERIALISTVÉ 167.
- BRIXEN** — městečko s pevností v Tyrolsku. 222.
- BRNO** 249.
- BROUMOV** 96.
- BREZNOVÉ UDÁLOSTI** (1848 v Praze) 259, 285. B. HNUTÍ 262, 266. B. REVOLUCE VIDĚNSKÁ 266, 276.
- BUBLIKOV**, Alexander Alexandrovič — průmyslový magnát, člen 4. Státní dumy a Prozatímní vlády. 54.
- BULSTRADE WHITELOCKE** (viz WHITELOCKE).
- BUNKER HILL** (bitva 17. 7. 1775) — vrch u Bostonu, kde zažili Britové největší porážku v am. revoluci. Útočili v sevřených formacích jako na cvičišti proti opevněným posicím. Po dvou nezdařilých útocích ztratili skoro polovinu lidí (1054), zatím co Američané ze svých 1050 obránců pouze 220. 185.
- BURKE**, Edmund (1729-1797) — angl. státník a spisovatel, odpůrce franc. revoluce. 207.
- BURŽOASIE** 32, 40, 46, 52-3, 58, 62, 70, 73, 98-9, 113, 135-6, 163-5, 175-6, 188-9, 193, 196, 198, 204, 211, 224, 227, 234, 244, 246-7, 256, 263, 265, 269, 301. B. ANGLICKÁ 113, 163-5, 171, 211. B. ČESKÁ 267, 274. B. FRANCOUZSKÁ 212. B. IMPERIALISTICKÁ 55. B. NĚMECKÁ 256. B. OBCHODNÍ 165, 188. B. PRŮMYSLOVÁ 165, 188, 238-9. B. STŘEDNÍ 195. B. VELKÁ (Velkoburžoasie) 43, 99, 100, 104, 188, 194-5. -NÍ MAJETEK 43. -NÍ REVOLUCE 100, 188.
- BUSCA** — franc. generál. 223.
- BUSTAMANTE**, y Guerra, José (1759-1825) — španělský důst. v době nap. válek. 217.
- BYROKRACIE** 156, 222, 268.
- CABOT**, John (Caboto) (1425-1524) — ital. mořeplavec objevil v angl. službách 1497 severoamerickou pevninu. 162.
- CALVO**, Baltasar — španělský důstojník, popraven 3. 7. 1808 ve Valencii. 217.
- CADIZ** — jihošpanělské přístavní město. 220.
- CAMBRIDGE** — východoanglické univerzitní město. 124, 129.
- CAMDEN** (bitva 16. srpna 1780) — město v Již. Karolině (USA), kde byla třítisícová nevyevičená amer. armáda poražena brit. generálem Cornwallisem. 186.
- CAPEL**, lord — angl. tribunální soudce Cromwellův. 111.
- CARLETON** — (1724-1808) brit. generál. 185.
- CARLYLE**, Thomas (1795-1881) — angl. historik a publicista. Hlasatel idealistické teorie o výlučném významu „velkých osobností“ v dějinách. 130.
- CARNOT**, Lazare (1753-1823) — matematik a voj. organizátor, člen Výboru pro veřejné blaho, iniciátor vítězných bojů za republiku. Zemřel ve vyhnanství, kam byl poslán po restauraci Bourbonů. 205.
- CARSKÁ RÍSE**, CAR, CARSTVÍ 51-2, 55, 71-6, 227, 231, 234.
- CARTAGENA** — španěl. město. 215.
- CARTOUCHES JAUNES** 194-5.
- CARTWRIGHT**, John (1740-1824) — angl. politik, spisovatel a reformátor parlamentu. Za amer. revoluce podporoval požadavky Američanů. 206.
- CASSEL** (bitva 1328) — město v severofranc. flanderské nížině. 87, 204.
- CECHY** — jednoty mistrů městského řemesla, vytvořeny za feudalismu k vzájemné ochraně členů. Cechovní řád přísne omezoval výrobu i obchod. Stanovil malý povolený počet tovaryšů a učňů, omezoval rozsah výroby, počet mistrů ve městě a diktoval ceny. Monopolisticky chránil výsady mistrů a omezoval soutěž mezi nimi. Stal se reakční brzdou dalšího výrobního pokroku. 84, 86, 90, 99, 105, 107, 120, 139-40, 159.
- CELNÍ UNIE**, CELNÍ JEDNOTA 247, 270-1.
- CENSURA** 72, 244, 246, 252-3.
- CENTRALISMUS** 68, 147, 213. C. VOJENSKÝ 179.
- CERETĚLI**, Irchlij Georgijevič (nar. 1882) — menševik, člen druhého Stát-

ní dumy, po Říjnu člen menševické vlády gruzínské, emigrant, 54, 58.

CINTRA — portug. město v Lisabonském okrese. 218.

CÍRKEV 32, 38, 82, 90, 98, 101-2, 104, 133, 170, 215, 244. C. EPISKOPÁLNÍ 101-3. C. KATOLICKÁ 102. C. STÁTNÍ 101. REFORMA CÍRKEVE 32. -NÍ STATKY 90, 165. -NÍ VRCHNOST 32, 90. -NÍ ÚSTAVA 101-103. ANGLICKÝ -NÍ ŘÁD 102. SEKULARISACE -NÍ PŮDY 83, 90.

CIRKULAČNÍ PROCES — koloběh kapitálu. 154.

CITY — angl. samostatná městská obec, zvláště pak londýnské svobodné město, privilegovaná městská obec obchodníků, finančníků a výrobců. Sféricko velké angl. buržoazie již před angl. revolucí. Dnešní střední a východní část Londýna, dodnes jeho obchodní čtvrt. 102, 107-8, 114-5, 120-1, 124, 127-30, 136, 163, 165, 173, 208, 210, 265.

CLARENDON, lord. 164.

CLAUSEWITZ, Karl von (1780-1831) — pruský gen., voj. theoretik a spisovatel, jako ředitel berlínské válečné školy napsal první vědeckou teorii O válce v duchu Heglova idealismu a řadu dosud zajímavých studií voj. hist., v nichž věnoval pozornost též voj. historii polské a ruské v období od sklonku 17. do 18. stol. Voj. theoretik manufakturního období vojenství. 12, 68-72, 80, 229.

CLINTON, Henry (1738-1795) — brit. generál v době amer. revoluce. 187.

CLIVE, Robert (1725-1774) — brit. státník a gen., zakladatel brit. panství v Indii. 167.

CLOOTS, Jean Baptiste du Bal de Gráce, baron z (1755-1794) — nazývaný obvykle Anacharsis Cloots, vynikající postava franc. revoluce. 206.

COLBERT, Jean Baptiste (1619-1683) — franc. státník, klasický představitel staršího protekcionismu, merkantilistického „Colbertismu“. 156.

COLONNA, Prosper (1452-1523) — ital. kondotiér, vojevůdce Karla V. 144.

CONSTITUTIONAL SOCIETY (viz KONSTITUČNÍ SPOLEČNOST).

COVENANT — angl. smlouva, dohoda, usnesení; r. 1642 t. zv. velký covenant mezi Angličany a Skoty o přijetí presbyteriánské církev. organizace angl. puritánu. 102.

CORKBUSH FIELDS (u Ware v Anglii). 131.

CORNWALL — angl. hrabství. 102.

CORNWALLIS, Charles (1738-1805) — brit. gen., 1780 velitel brit. sil v Již. Karolině (USA). Po vítězství nad gen. Greenem (1780) byl spojenými armádami franc.-americkými (1781) donucen u města Yorktown ke kapitulaci = konec války za nezávislost. 186-7.

CORUNA — španěl. město. 215.

COSTER (viz DE COSTER).

COURTRAI (bitva 1302) — flanderští povstalci porazili francouzské rytíře. 87-8.

CRAWFORD, Robert (1764-1812) — skotský generál. 124.

CROMWELL, Oliver (1579-1658) — vedoucí postava angl. revoluce, původem drobný šlechtic, zemanský pán (squire) z vých. Anglie. Zároveň však obchodující farmář, nikoli již feudální pán. Puritán spojující fanatismus přísného protestantismu s praktickým obchodním politickým a vojenským duchem. Nejdříve mluvil východoangl. yeomanů a tkalců; 1628 zvolen do parlamentu. V „Dlouhém parlamentu“ vůdce independentů. V revoluci mluvil armády v parlamentu a mluvil parlamentu v armádě. Kolísaje mezi presbyteriánskou pravicí a armádní independentskou levicí, stává se nakonec diktátorem, který přechodně ustavuje rovnováhu mezi oběma silami v období své lordprotektorské vlády (1653-1658). Politicky podporoval zájmy obchodní a rodící se průmyslové buržoazie, zejména na poli zahraničního obchodu, námořní strategie a koloniálních válek proti všem konkurentům angl. kapitalismu. Korunu odmítl, ale jeho postavení lord-protektora bylo téměř absolutistické. Získal právo jmenovat své nástupce. Úspěchy a sláva Cromwellova byly podmněny historickou rolí buržoazie, jejíž zájmy vyjadřoval, jakož i jeho mimořádným vojenským nadáním. 86, 89,

106, 108-13, 116-21, 123-37, 164. -OVSKÁ DIKTATURA 113.

CVIKOV 8, 19.

CYKLUS MĚŠTÁCKÝCH REVOLUCÍ 66-7.

ČAPAJEV, Vasilij Ivanovič († 1919) — organizátor a velitel partyzánských oddílů, proslavil se v bojích proti Kolčakovi na Uralské frontě. 31.

ČČH (Český časopis historický) 17, 246.

ČECHOV, Anton Pavlovič (1860-1904) — vynikající ruský prosaik a dramatik. 7, 24.

ČECHY 33, 37, 81, 87, 137, 161, 244, 249-50, 252-4, 265-6, 269-70, 272-8, 281-4, 286, 299.

ČERNOŠI 105, 162. -ŠTÍ OTROCI (viz OTROK).

ČERVENCOVÁ REVOLUCE (1830) — v Paříži od 27. do 29. 7. 1830 odstranila Bourbony a nastolila měštácké království Ludvíka Filipa Orleánského — začátek vlády finanční buržoazie, korupce a politické nesvobody ve Francii. 236-8.

ČERVENCOVÉ POVSTÁNÍ (1789) 40.

ČERVENCOVÉ DEMONSTRACE (v Petrohradě) — 3.-5. 7. 1917 proti policii Prozatímní vlády ukázaly bezprostředně před Říjnem sílu bolševiků v masách a otráslы postavením buržoasních stran v sovětech. 53.

ČERVNOVÁ DEMONSTRACE (v Petrohradě) — 18. 6. 1917 proti Prozat. vládě vedené bolševickými dělníky a vojáky. 53.

ČERVNOVÉ POVSTÁNÍ (Pražské 1848). 15.

ČESKÁ LIPA — vlastenecký spolek. 250.

ČESKÉ DĚJINY 6, 10, 17. Č. DĚJEPISECTVÍ 7, 15-18.

ČESKÉ DĚLNICKÉ HNUTÍ (viz DĚLNICTVO).

ČESKÉ KRÁLOVSTVÍ 82, 93.

ČESKÝ NÁROD 15, 17-19, 26-7.

ČESKÁ NÁRODNÍ OTÁZKA 6.

ČCHEJDZE, Nikolaj Semjonovič (1864-1926) — menševik, člen 3. a 4. Státní dumy. Po únorové revoluci první předseda Petrohradského sovětu. Emigroval a skončil sebevraždou. 58.

ČINA 6, 11. OPIOVÉ VÁLKY PROTÍ Č. (viz OPIOVÁ VÁLKA). -SKÁ REVOLUCE 67, 298. -SKÁ VÁLKA 11.

DAHLMANN, Friedrich Christoph (1785-1860) — něm historik a politik; 1848 se zasazoval o sjednocení Německa pod vedením Pruska. 269.

DANTON, Georges-Jacques (1759-1794) — za revoluce ministr spravedlnosti, člen Výboru pro veřejné blaho, obhájce obrany státu proti cizí intervenci. Popraven na Robespierrovo přání. 50, 202-3.

D'AVAINÉ — franc. generál. 204.

DEANE, Silas (1737-1789) — amer. diplomat, delegát kongresu, tajný vyslanec do Francie, kde později s Benjaminem Franklínem tvořil americkou delegaci. Má vynikající zásluhy o vyzbrojení amer. vojsk. 176-7.

DE COSTER, Charles (1827-1879) — vlámský spisovatel, píšíci svá skvělá díla (Ulenspiegel, Legendy, Svatební cesta) francouzsky, žil v bídě; zakladatel moderní belg. literatury. 7, 24.

DEFENSIVA — činnost strateg. významu, kdy má iniciativu útočnicka a kdy se bráníme proti jeho snaze nás zničit. 115. -NÍ TAKTIKA 22, 96.

DĚJINY A PRÍTOMNOST — sborník Historické skupiny redigovaný V. Čejchanem, V. Husou, J. Charvátem a J. Pachtou, vydávaný 1937-38. 18.

DEKLARACE NEZÁVISLOSTI — 6. července 1776 vyhlášena ve Filadelfii amer. kongresem, jejíž tvůrcem byl Jefferson. Dnes je tento den amer. státním svátkem. 187.

DĚLNICTVO, -KÁ TRÍDA, DĚLNÍCI 5-7, 11, 15, 38, 46, 51-5, 57, 60-3, 69, 72, 74-5, 104, 120, 175-6, 178, 194, 196, 198, 207-8, 210, 236-242, 244, 248-51, 253, 255-6, 260, 265, 269, 273, 276, 285, 287, 289.

MOSKEVSKÉ DĚLNICTVO 56. RAKOUSKÉ D. 67. AMERIČTÍ D. 162. NĚMEČTÍ D. 71, 256. PETROHRADŠTÍ D. 60. -KÉ HNUTÍ 72, 178, 206, 210, 244. ČESKÉ -KÉ HNUTÍ 11.

DĚLO — palná zbraň ráže větší než 30 mm pro střelbu na živé i ne-

živé cíle. Druhy děl podle konstrukce: k a n o n y, s dlouhou hlavní, velkou počáteční rychlostí a plochou drahou střely; h o u f n i c e s kratší hlavní, menší počáteční rychlostí a zakřivenou drahou střely; m o Ź d i f e s krátkou hlavní, menší počát. rychlostí a strmou drahou střely; m i n o m e t y s krátkou jednoduchou hlavní bez zákluzu s malou počát. rychlostí, strišlejší zpravidla náměrem 30-80°. 36, 72-4, 151-2, 193, 225.

DĚLOSTŘELCTVO 56, 73, 85, 152, 159, 181, 192, 200, 284. DĚLOSTŘELCE 85, 192, 225. -KÁ PALBA 85, 97, 145. -KÁ PŘEVAHA 143. -KÝ PARK 89.

DE SALMON — saský vyslanec ve Francii. 192.

DESBOROUGH (Desborow), John (1608-1680) — angl. voják a politik. Za revoluce bojoval pod Cromwellem. Za restaurace uprchl do Holandska, byl chycen a uvězněn. 132.

DESERCE — zběhnout se dopouští, kdo v úmyslu vymknout se trvale své služební povinnosti opustí svůj útvar anebo stanovické anebo v témž úmyslu zůstává od nich vzdálen. 42, 92, 156, 160, 194, 196, 204, 227.

DESPOTISMUS, DESPOCIE 44-5, 190, 213, 221, 268. D. ASIJSKÝ (orientální). 213. VOJENSKÝ D. 126, 132, 276.

DEUTSCH-FRANZOSISCHE JAHR-BÜCHER — revue, kterou v letech 1843-4 redigoval Marx spolu s Arnoldem Rugem. 250.

DIALEKTIKA — věda o obecných zákonitostech vývoje v přírodě, společnosti a myšlení, metoda správného a všestranného vědeckého myšlení, revoluční jádro marxismuleninismu. 23-4, 70, 74, 89, 248, 299-300. -CKÁ SOUVISLOST' 18, 21, 66. -CKÝ IDEALISTA 69.

DIALEKTICKÝ MATERIALISMUS — základní světový názor marxismuleninismu, spojující v jeden nerozlučný celek dialektickou metodu s materialistickým názorem na přírodu, společnost a myšlení. 13.

DIAMAND — rumunský vyslanec v Rusku. 57.

DIGGEROVÉ (Diggers) (viz LEVELEROVÉ). Vůdce Diggerů byl Gerrard Winstanley. 131, 136.

DIKTATURA 201-2, 204, 211. CROMWELLOVSKÁ D. 113. REVOLUCNÍ D. 47, 63, 189. VOJENSKÁ D. 54-6, 58, 100, 188.

DIREKTORIUM (Franc. revoluce) — pětičlenná vláda, organizovaná podle Ústavy III. r. (27. 10. 1795-9. 11. 1799) svržená Napoleonem, který založil Konsulát. 188, 210-11.

DIREKTORIUM (Kerenského) — po Kornilovově povstání (26. 8. 1917) strhl K. na sebe všechnu moc a stal se modlou maloměstské inteligence. 62.

DISCIPLINA 47, 55, 57, 84, 158, 191, 205. -ARNÍ PRAVOMOC 55.

DITFURT — bavorský generál. 223.

DOBYVAČNÁ VÁLKA 62.

DOHODA, DOHODOVÉ MOCNOSTI 52. -Y IMPERIALISMUS 55.

DOMAŽLICE (bitva 1431) 36.

DOMORODCI, DOMORODÉ OBYVATELSTVO 105, 179. INDIÁNSTÍ D. 178.

DOPRAVA 186, 302. OBCHODNÍ D. 163. -NÍ PROSTŘEDKY 68, 156.

DRAŽDANY 19.

DROBNÁ VÁLKA (viz též GUERILLA) 78-9, 97, 218, 225, 231.

DRUŽINA 82, 85, 149.

DUBNOVÉ DEMONSTRACE (Petrohrad) 52.

DUBOIS de CRANCÉ, Edmund (1747-1814) — původně důstojník král. mušketyérů (jakobín). Jeden z předních bojovníků za rev. reformu a reorganizaci armády. 196.

DUMA 60.

DUMOURIEZ, Charles François (1739-1823) — gen., typický nepolitický voják a dobrodruh revoluce. Na počátku rev. se hlásil k jakobínům, ale udržoval zároveň styk s hrabětem Mirabeauem a jeho prostřednictvím s královským dvorem. Po prohlášení republiky se snažil krále zachránit. Tehdy došlo k roztržce mezi ním a reprezentanty následné revoluce. Po králově popravě se dal D. porazit Rakušany u Neerwindenu, a když se poté snažil převést armádu k nepříteli, obrátili se re-

voluční vojáci proti němu a D. spolu s vévodou de Chartres (pozdějším králem Ludvíkem Filipem) desertoval k Rakušanům. 47-8, 199, 200-1.

DUNAJ 223.

DUPONT, de l'Étang, Pierre Antoine (1765-1838) — franc. generál. 218.

DŮSTOJNÍK, DŮSTOJNICTVO, DŮSTOJNICKÝ SBOR 30-1, 42, 45, 54, 120, 127-9, 131, 133, 140, 148, 155, 157-60, 178, 181, 191, 193-8, 205, 217-8, 228, 261, 287, 301.

DVOJVĚLADÍ — po únorové revoluci: moc částečně v rukou buržoasní vlády a částečně v rukou Výkonného výboru dělnických vojenských sovětů. 52.

DVORNÍ VÁLEČNÁ RADA (videňská) 153.

DYNASTIE 167, 222-3, 283.

EBRO — největší řeka ve Španělsku, dlouhá 750 km, hlavní spoj vnitrozemí s mořem, dějiště mnohých bojů v poslední špan. válce. 218.

EDGEHILL (bitva 23. 10. 1642) — vrch ve střední Anglii, první srážka angl. revoluce. Parlamentním vojskům velel hrabě Essex. 114.

EDINBURGH — hlavní město Skotska. 209-210.

EGYPT 103, 175, 211.

EKONOMIKA (viz též HOSPODÁŘSTVÍ) 138-9, 206. -CKÁ SÍLA 105, 142, 146, 148. -CKÁ VÍRA 101. -CKÁ ZÁKLADNA 23. -CKÉ ZŘÍZENÍ 144. -CKÝ ROZBOR 83.

ELIE — důstojník franc. král. vojska; vedl lid u Bastilly. 193.

EMIGRACE 42, 44, 46, 170, 196, 199, 206, 301.

ENCYKLOPEDISTE — tvůrci velkého naučného slovníku v 18. stol. Patří sem d'Alambert, Diderot, Voltaire a jiní. Bojovníci za pokrok a vědu proti náboženským pověrám své doby. 163.

ENEAS SILVIUS PICCOLOMINI (1405-1564) — pozdější papež Pius II. 96.

ENGELS, Bedřich (1820-1895) 11, 13-5, 23, 27, 67-8, 71-9, 89, 93, 98, 101, 126, 135, 137, 165, 167, 189, 202, 232, 267, 274-5, 280-1, 298-299.

EPISKOPALNÍ CÍRKEV 101-3. E. KRÁLOVSTVÍ 109. EPISKOPÁT 103, 108.

ERITREA — východoafrické území, do druhé světové války italská kolonie. 78.

ESERÍ (sociální revolucionáři) — ruská maloburžoasně-socialistická (národnická) strana, postupně se stala protirevoluční buržoasní stranou. 52, 58-9.

ESPRIT DE CORPS 195.

ESSEX, Robert Devereux (1591-1646) — angl. šlechtic za revoluce na straně parlamentu. U Edgehillu velitel parl. vojsk; po nařízení z r. 1645, že zároveň člen parlamentu nemůže zastávat veř. úřad, vzdal se voj. dráhy. 114-5, 118, 123.

ESSEX — hrabství ve vých. Anglii a angl. hraběcí rod. 88, 119.

EVERARD — jeden z vůdců diggerů. 136.

EVROPA — 70, 74-6, 98, 105, 108, 143, 148, 155, 162-3, 167, 170, 190, 197, 206, 212, 11, 227, 234, 243-4, 249, 267-8, 270, 273-4, 276, 280, 282, 285. -SKÁ KOALICE 48. -SKÁ REVOLUCE 14-5, 243, 267.

FAIRFAX, Thomas (1612-1671) — angl. generál, velitel rev. parlamentních vojsk. 1646 dobyl důležitého vítězství obsazením Oxfordu, 1650 nahrazen Cromwellem. Za restaurace nadále člen parlamentu. 128.

FASTER, Petr (1801-1868) — hostinský „U zlaté husy“, 1848 představil drobné umírněné české buržoasie. 247, 259-62, 264, 288.

FASISMUS 6, 19, 77. —TICKÝ PRESTITIŽ 78.

FEDER A. — německý historik, autor známé metodologické dějepisné příručky. 13.

FERDINAND VII. (1789-1833) — král španělský. 214-6.

FERDINAND BRUNŠVICKÝ (1721-1892) — pruský polní maršál, v sedmileté válce velel vojskům, jež obsadila 1757 Prahu. 158.

FEUDALISMUS, FEUDÁLNÍ ŘÁD, FEUDÁLNÍ SPOLEČNOST, FEUDÁLNÍ ZŘÍZENÍ — evrop. společenské zřízení; od počátku středověku do 15. století, v některých zemích až do 19. stol. Převažuje v něm

- naturální hospodářství v téměř soběstačných a poměrně izolovaných oblastech. Majitelé půdy, feudálové, vykořisťují závislé zemědělce (a řemeslníky), žijící ve stavu poddanství, nevolnictví, nebo polovolyby. Mezi sebou jsou feudálové v lenní závislosti, později zatlačuje velká šlechta šlechtu drobnou. Duchovní šlechta se stává velkou feudální organizací, vlastníci velké pozemky. V lůně feudalismu vznikají řemeslnická a obchodní tržní střediska, města, jež se v třídních zápasech postupně osvobodí z moci šlechty a vytváří předpoklady raného kapitalismu, vytlačuje naturální hospodářství peněžním. Rozklad f. je provázen řadou revolucí, vyvrcholující revolucemi buržoasními, jež na konec nastolují kapitalistickou společnost. 38, 63, 67, 73, 81, 83, 86-9, 93, 98-102, 105-6, 120, 122-3, 127, 135, 138-9, 154, 162, 188, 210, 213, 216, 226, 229-30, 234, 247, 250, 268, 299, 301. -NÍ PRAVA 46, 199. -NÍ REAKCE 40, 44, 91. -NÍ ROZTRÁSTĚNOST 67-8. -NÍ ŠLECHTA 38, 72, 98, 102, 114, 121, 188. -NÍ VÁLEČNICTVÍ 83. KRIZE F. 83, 91, 120, 138, 299.
- FEUILLANTI — strana umírněných v Nár. shromáždění r. 1792, jejichž klub sídlil v klášteře f. blízko Tuileríí. Patřil k nim Mirabeau, La Fayette, André Chénier. Zanikl po 10. srpnu. 48, 201.
- FICQUELMONT, Karel Ludvík, hrabě (1777-1857) — rakouský státník a generál. 276.
- FILADELIE — město ve státě Pennsylvanie (USA). Za amer. revoluce sídlo kongresu. R. 1776 zde vyhlášena slavná Deklarace nezávislosti a r. 1787 přijata ústava. Pak po deset let sídlo vlády a presidenta. 170, 172.
- FILIP II. (1527-1598) — král španělský. 146.
- FINANCOVÁNÍ 76-7, 84, 148, 156.
- FINANČNÍ KAPITÁL 54. F. KRIZE 197, 211. P. ZHROUCENÍ 74, 149. FINANČNÍK 107.
- FLANDRY — provincie, zahrnující část dnešní sev. Francie a přímořskou Belgii. 88, 194, 299. -ERSKÁ LIDOVÁ ARMÁDA 87.
- FLAUBERT, Gustave (1821-1880) — franc. realistický romanopisec, vyniká přesností popisu a péčí o sloh. 236.
- FLEETWOOD, Charles (†1692) — anglický voják a politik; Cromwellův zeť. Po Cromwellově smrti vrchní velitel parl. vojsk. Za restaurace omilostněn. 128, 132.
- FLEURUS (bitva 26. 6. 1794) — město v Belgii, kde Jourdan porazil Rakušany a Holanďany. 202.
- FLORIDA — jeden z jižních států USA, ležící na stejnojmenném poloostrově. 162.
- FONTAINEBLEAU — zámek, postavený za vlády Františka I. s velkým parkem a oborou.
- FORMACE 145, 148, 150.
- FORT EDWARD — vesnice a pevnost ve státě New York (USA). Za amer. revoluce dějiště několika válečných operací v l. 1777-8. 184.
- FORT TICONDEROGA — vesnice a pevnost ve státě New York (USA). Za amer. revoluce dějiště několika operací. R. 1775 lstí dobytá Američany a 1777 obsazena brit. generálem Burgoynem. 184.
- FOX, George (1624-1691) — angl. radikální náboženský mystik. Za revoluce zprvu ministrem, později pro nábož. neshody několikrát uvězněn. Jeden z vůdců kvakerské sekty. 133.
- FRANCIE — 22-3, 26-7, 32, 38-9, 40, 42-4, 46-9, 51, 63, 71, 75-7, 98, 100, 105, 110, 126, 139, 144, 149, 152, 156-7, 167, 171, 174, 176-8, 181, 184, 186-8, 193, 197, 204, 206-8, 210, 212-4, 218, 224, 226-8, 231-2, 234, 236-8, 242, 248, 252, 256, 262-3, 268-9, 271. -OUZSKÁ BURŽOASIE 51. -OUZSKÉ GARDY 40, 137, 191-3. -OUZSKO-ANGLICKÝ BOJ 44. -OUZSKO-NĚMECKÁ VÁLKA 67, 73. -OUZSKÝ LID 39, 44-5, 50-1. -OUZSKÝ TERORISMUS 98.
- FRANCOUZI — 26, 50, 62, 159, 167, 171, 176, 181-3, 190-1, 200, 203, 209-214, 216-18.
- FRANCOUZSKÁ REVOLUCE 1789 — velká měšťácká revoluce, která svrhla absolutistickou monarchii, odstranila feudální povinnosti, robotu, církevní desátky, dala rolníkům církevní a šlechtickou půdu,
- odstranila cechovní řády, vnitřní celní přehrády v zemi, vytvořila jednotné zákonodárství. Byla první otevřeně politickou revolucí, nezahalenou náboženskou ideologií. Velká buržoasie záhy se zalekla lidu, uzavřela kompromis se šlechtou, takže revoluci dokončila drobná buržoasie jakobínská v čele s Robespierrem, která musela bojovat proti girondinské velkoburžoasii, proti reakčnímu povstání zůstalého rolnictva ve Vendée a proti zahr. kontrarevoluci. K zvládnutí těchto úkolů sáhla k rev. teroru a zachránila revoluci. Další třídní rozklad přivodil pád jakobínské vlády, vládu velkoburžoasie v direktoriu a nakonec v napoleonském konsulátu a císařství. 14, 21, 41-3, 48, 67, 69, 73, 79, 86-7, 98, 103, 126, 129, 135, 137-8, 154, 161, 163, 174, 178, 187-9, 195-6, 206-7, 210-2, 214, 216, 228, 236, 239, 246, 278, 298-300, 302.
- FRANKFURT — město v Německu, kde v l. 1848-9 sídlil ústavodárny sněm německý, který pro celé Německo i se zeměmi rakouskými přijal společnou ústavu. 268-72, 276-7, 281-2, 284-5, 290.
- FRANKOVÉ — germánský kmen, který v době stěhování národů založil na půdě nynější Francie stát, o nějž se opírala tehdejší římská církev. 149.
- FRANKLIN, Benjamin (1706-1790) — amer. státník a publicista. Člen kongresu. Vedl politickou misi do Francie. 173, 177.
- FRANTISEK I. (1768-1835) — císař rakouský. 144, 245, 249.
- FREEHOLDERS — (svobodníci) — angl. svobodní držitelé statků na rozdíl od „Copyholders“ — držitelů lenních statků. Měli volební právo, dělili se na dvě třídy podle výše odváděných daní. 121.
- FRÍČ, Josef Václav (1829-1891) — český politik a spisovatel, patřil v r. 1848 ke skupině radikálně demokratické. 248, 258-9, 261, 263, 267, 285, 288-90.
- FRIDRICH (viz Bedřich II.). —OVSKÝ SYSTÉM 87.
- FRONDA (Fronde) — strana vysoké šlechty ve Francii, která bojovala proti politice absolutního státu a
- byla po povstání let 1648-1654 poražena. 57.
- FRONTA — 41, 47, 49, 53, 55-6, 59, 61-3, 77-8, 200, 202.
- FUČÍK, Julius (1903-1943) — vynikající český komunistický novinář; představitel národního odboje za okupace. 5, 11, 292.
- FUGGEROVÉ — proslulá středověká obchodnická a finančnícká rodina Augšpurská v 16. stol. 84.
- FULLER J. F. C. — britský generál, reakční vojenský theoretik. 70.
- GAGE, Thomas (1721-1787) — britský gen. a guvernér státu Massachusetts (USA). Jeho akcí byla 19. 4. 1775 zahájena amer. válka za nezávislost. Po bitvě u Bunker Hillu byl nahrazen gen. Howem. 173, 184.
- GALICIE — někdejší špan. království, hraničící na západě a na severu s Atl. oceánem, na východě s Asturií a Leonem, na jihu s Portugalskem. 219.
- GATES, Horatio (1728-1806) — amer. generál, původem angl. důstojník, za revoluce velitel amer. armády. V bitvě u Saratogy zvítězil nad brit. gen. Burgoynem. V Již. Karolině porazen Coriwallisem u Camdena a nahrazen gen. Greenem. 186.
- GAUČ, Vilém († 1866) — český spisovatel a právník. Patřil r. 1848 ke skupině radikálně politické. 247, 259.
- GAULLE, Charles de — francouzský generál. 70.
- GEMEINWEIBEL, 140.
- GENERÁLNÍ ŠTÁB, 61, 205.
- GEORGIE — stát na jihu USA, jeden z původních 13 států. Za amer. revoluce dějiště několika tvrdých bitev. 186.
- GERALD, 209.
- GERMANICUS 298.
- GEUSI (žebrační) — za nizozemské revoluce spolek holandských šlechticů proti španělské nadvládě. 147.
- GIRONDE neb GIRONDA — strana franc. buržoasie za revoluce. Většinou poslanci z jižní Francie (Gironde = ústí řeky Garonny u Bordeaux). Byli zprvu proti králi, ale potom většinou hlasovali proti králově popravě. Jejich vliv byl zlomen povstáním 31. května 1793. 41, 43, 48, 49, 126, 197. GIRONDINI.

- 196, 198, 201, 202, 211. -SKÉ VALKY. 211.
- GLORIOUS REVOLUTION (viz SLAVNÁ REVOLUCE).
- GNEISENAU, August, hrabě Nejtchardt z (1760-1831) — pruský generál, náčelník Blücherova štábu, jeden z reformátorů pruské armády. 160, 229-33.
- GODOY, Manuel Alvarez de Faria, vévoda alcuudský (1767-1851) — známý španělský státník. 215.
- GOETHE, Johann Wolfgang (1740-1832) — jeden z největších německých básníků. 47, 161, 162, 200.
- GOLL, Jaroslav (1846-1929) — český historik, zakladatel positivistického českého dějepisu. 27.
- GOGOL, Nikolaj Vasiljevič (1809-1852) — prosaik a dramatik, průkopník ruského realismu. 724.
- GOLTZ, August Bedřich, Ferdinand, hrabě (1765-1832) — pruský státník, generální pobočník Bedřicha II. 161, 230.
- GONČAROV, Ivan Alexandrovič (1812-1891) — představitel rus. realismu. 7.
- GORING, George (1608-1657) — angl. royalista, za revoluce velitel královské armády. Porazil Fairfaxe 1643 u Seacroft Mooru, ale 1645 byl poražen u Lanportu. Zemřel ve španěl. službách. 116, 117.
- GORKIJ, Maxim (vl. Alexej Maximovič Peškov) (1868-1936) — zakladatel socialistického realismu, velký ruský prosaik. 7, 24.
- GRANADA — hlavní město někdejšího španěl. království, později jméno provincie na úpatí Sierry Nevady. 215.
- GRANÁT — ruční — duté kovové těleso, naplněné trhavinou a obyčejně svým tvarem přizpůsobené k vrhání rukou. Trhavina, záněcná zvláštním zapalovacím zařízením, vybuchne, roztrhává granát na množství střepin a rozmetá je na všechny strany. G. DELOSTRELECKÝ — explozivní stěla se silnou ocelovou stěnou; celý vnitřní obsah je vyplněn trhavinou. Používá se proti pevným krytům, překážkám a živým cílům. Vybuchuje při nárazu. 290. -NÍCI 287.
- GRANSON (bitva 1476) — švýc. město na záp. břehu Neuchátského jezera, kde byl poražen Švýcary burgundský vévoda Karel Smělý. 143-144.
- GREENE, Nathaniel (1742-1786) — amer. gen. 186.
- GRIBEAUVAL, Jean Baptiste Vaquette de (1715-1789) — franc. generál dělostřelectva. Sloužil též v rakouské armádě. Reorganizoval franc. dělostřelectvo a zdokonalil dělovou lafetu tak, že za Revoluce bylo fr. dělostřelectvo první v Evropě. 73.
- GUERRILLA — partyzánská, drobná válka, v níž malé oddíly operují v týlu nepřítelů, hlavně proti komunikačním spojům a zásobovacím oddílům. Využívají překvapení, jsou ve spojení a podporovány lidem, bojující ze zálohy. 216, 220.
- GUILD-HALL — radnice Londýnské City = síň cechů. 108.
- GUILFORD-COURT-HOUSE (bitva 15. 3. 1771) — v Sev. Karolině, kde am. gen. Greene podlehl brit. gen. Cornwallisovi. 186-187.
- GUIZOT, François Pierre Guillaume (1787-1874) — historik a franc. ministr zahraničí. Napsal „Histoire de la civilisation en France, depuis la chute de l'Empire romain jusqu'en 1789“, Brusel 1839. Obdivoval angl. ústavu. Jako historik již před Marxem poukázal na význam hospodářských a třídních vztahů. 135, 165, 238, 239.
- GUSTAV ADOLF (1594, vládl 1611-1632) — švédský král, významný vojevůdce a organizátor v třicetileté válce. 150-152.
- GUSTAV I. WASA (1523-1560) — král švédský, obnovitel švédské samostatnosti a vojenské moci. 151.
- HABES 6, 11, 224. VÁLKA ITALSKO-HABESKÁ (1935-1936) 78.
- HABSBURKOVÉ, HABSBURSKÁ DYNASTIE 142, 213, 222-224.
- HALAPARTNA — zbraň Švýcarů. Vznikla kombinací širočiny a kopí. 158.
- HALIČ — někdejší korunní země rakouského mocnářství, leží na severovýchod od ČSR na území SSSR a Polska, rozsah asi 79.000 km². 282. -SKÉ POVSTÁNÍ 276.
- HALO-NOVINY — Pokrokový deník, který vycházel v Praze před 2. svět. válkou. 6, 11, 293.
- HAMPTON-COURT — sídlo angl. králů (Jindřicha VIII.). 130.
- HANKA, Václav (1791-1861) — jazykozpytec, padělatel rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. 274.
- HANOVERSKÁ DYNASTIE — Britský královský rod něm. původu (1714-1837/1901). 167.
- HANSOVNÍ MĚSTA — obchodní svaz severoněmeckých měst, ovládající námořní obchod kromě Štédomoří až do počátku novověku. Vedl Lübeck. 233.
- HARDENBERG, Karl August, kníže z (1750-1822) — pruský státník. 230.
- HARDY, Thomas — Skot, zakladatel London Corresponding Society 208, 210.
- HARRISON, Thomas (1606-1660) — angl. voják a státník v době revoluce. Uvězněn za Cromwella, popraven za restaurace. 132, 133.
- HASTINGS, Warren (1732-1780) — první generál-governér Britské Indie. 173.
- HAUPTMANN, Gerhardt (1862-1943) — německý dramatik. 249.
- HAVERSHAM, lord 165.
- HAVLÍČEK-BOROVSKÝ, Karel (1821-1856) — čes. politický buditel, básník a novinář, publicista liberálně-demokratického směru. 247, 248, 253, 258, 260, 263, 266, 273, 279.
- HAVLÍČEK, František (1817-1871) — český politik, 1848 radikální demokrat. 285.
- HEBBEL, Friedrich (1813-1863) — německý básník. 221.
- HÉBERT, Jacques-René (1757-1794) — založil za Revoluce se Chaumettem a Clootsem kult Rozumu. R. 1794 popraven. 49. -ISTÉ 126.
- HEGEL, Georg Friedrich Wilhelm (1770-1831) — německý filosof idealistického směru. Vypracoval dialektiku, kterou — ovšem v nově materialistické podobě — vtělili Marx a Engels do svého vědeckého světového názoru. Tak se z geniální fantasie stala d. vědeckou naukou o všeobecných zákonech vývoje přírody, společnosti a myšlení. 69, 248.
- HEGEMONIE 35, 92, 111, 113, 226.
- HELSINGFORS 60.
- HITLER, Adolf. 234.
- HEJTMAN(Ě) 34, 85-86, 93-95, 119, 123-125, 140, 144-147, 153, 155.
- HESENKO — středoněmecká země, hl. město Frankfurt n. M. 85.
- HERDEROVSTVÍ — učení něm. romantika Johanna Gottfrieda Herdera (1744-1803). Psal o holubičí povaze Slovanů a jejich skvělé budoucnosti. Zastánci u nás: Dobrovský, Kollár, Palacký. 27.
- HISTORICKÁ SKUPINA — volné sdružení mladých marxistických historiků ustavená r. 1936. 12, 14, 26.
- HISTORICKÝ MATERIALISMUS — uplatnění dialektického materialismu na oblast dějin lidské společnosti (viz dial. mat.). 7, 13, 15, 24.
- HLASNIK — časopis dr. Kampařka. 285.
- HLASOVACÍ PRÁVO 238.
- HOFER, Ondřej (1767-1810) — tyrolský lidový vůdce, popravený na Napoleontův rozkaz v Mantově. 222-224.
- HOHENFRIEDBERG (bitva 4. 7. 1745) — Bedřich Veliký porazil Karla Lotrinského. 161.
- HOLANDSKO — severní část Nizozemí. Převzalo od jižních (flanderských) provincií od 16. stol. vedoucí úlohu ve vývoji raného kapitalismu. V 17. stol. ovládalo indický, amer. a baltský obchod. Holandská manufaktura v té době vedla. Konc. 17. stol. se hegemonie zmocnila Anglie. 102, 105, 110-113, 122, 146, 164-165, 170, 176, 184, 227.
- HOLLAND, Henry Richard (1590-1649) — angl. hrabě, za revoluce několikrát vystřídal obě strany. R. 1647 popraven spolu s Hamiltonem a Capelem. 111.
- HOLD — uvítní dar feudálnímu pánovi. 92.
- HOLLES, Denziel (1599-1680) — angl. státník, filosof a spisovatel. Za revoluce na straně parlamentu. 129.
- HOLMBY — angl. zámek. 128.
- HOMBRES ESFORZADOS 218.
- HORA (Montagne) — strana ve Shromáždění franc. revoluce, která zaujala nejvyšší lavice. Hlasovala pro nejostřejší opatření. Hlavní členové Marat, Danton, Robespierre. Zničila girondiny, zavedla revoluční

teror a ubránila Francii proti útokům zvenčí. Zanikla Robespierrovým pádem 1794. 198.

HORNE TOOKE (viz TOOKE).

HOSPODÁŘSTVÍ 7, 63, 68, 88, 99, 100, 106, 138, 141, 150, 154-156, 162, 172, 180, 221, 227, 247, 250, 253, 265. MĚSTSKÉ H. 67, 81, 83. NATURALNÍ H. 102, 120. PENĚŽNÍ H. 85, 102, 138, 143, 149, 299. PLANOVITĚ H. 69. -SKÉ A SOCIÁLNÍ DĚJINY 12; 16. -SKÉ OBNOVENÍ 63. -SKO-TECHNICKÝ VÝVOJ 76.

HOUF 84, 86, 116, 148, 182. ČTVERCOVÝ H. 141, 143.

HOUFNICE (viz DÉLO) 85.

HOWE, William (1729-1814) — brit. gen. Za amer. revoluce dobyl Long Islandu a New Yorku. R. 1778 odvolán a nahrazen gen. Clintonem. 185.

HRADČANY 289.

HRADNÍ MÍR 34.

HRDINSTVÍ, HRDINSKOST 23, 63, 221, 280.

HUDSON — řeka ve státě New York, na jejímž ústí leží město N. Y. Za amer. revoluce byla přehrazena řetězem, aby byl angl. lodím zabráněn vjezd. 170, 183-186.

HULIN, Pierre (1758-1841) — seržant franc. gard; později generál. Proslavil se při dobývání Bastilly. 193.

HUS, Jan. 32.

HUSITĚ, HUSITSTVÍ, -SKÉ Hnutí, SKÁ REVOLUCE 6, 7, 10, 12, 14, 16, 17, 21-22, 25-27, 31, 33, 35-37, 67, 81-83, 87, 90, 92-97, 114, 147, 216, 295, 297, 299. -SKÁ LEVICE 90. -SKÁ PRAVICE 91. -SKÉ VOJSKO, ARMÁDA 14, 36, 97.

HYNEK KRUŠINA z Lichtenburka — 1419 vůdce Orebitů; později přešel na Zikmundovu stranu. 96.

CHAMPLAIN, Samuel de (1567-1635) — franc. kolonizátor v Kanadě, který se stal vojenským velitelem země. Založil Quebec. Podle něho pojmenováno jedno z kanadských jezer. 184-185.

CHARLESTON — důležitý přístav na jihových. pobřeží Sev. Ameriky. 185-186.

CHARTISMUS — dělnické hnutí v Anglii za politická práva proletariátu v třicátých letech 19. stol.

R. 1839 krvavě potlačeno za bouří v Birminghamu a Newportu. 207. -ISTĚ 12.

CHASTELER, Jan Gabriel, markýz z (1763-1825) — rak. generál. 223.

CHAUVELIN, François Bernard (1766-1832) — za revoluce franc. vyslanec v Londýně (1792). 208.

CHELICKÝ, Petr (asi 1390-1460) — náboženský myslitel hlásající návrat k prvotnímu křesťanství. Díla: Postilla, Siet viery pravé. 91.

CHESAPEAKE — záliv na vých. pobřeží Sev. Ameriky. 184, 187.

CHESTERFIELD, Philip Dormer Stanhope, hrabě z (1694-1773) — angl. státník, cestovatel a spisovatel. 38.

CHILIASMUS — učení o tisíciletém božím království na zemi, plebejsko-selská protifeudální ideologie. 93.

CHODOVÉ 95.

CHOCHOLOUSEK, Prokop (1819-1864) — spisovatel historických povídek a novinář žijící dlouho na Balkáně. 258.

CHORVATĚ 280.

CHOTEK, Karel, hrabě (1787-1868) — nejvyšší purkrabí v Čechách (1826-1843). 249.

CHOTUSICE (bitva 17. 5. 1742) — obec na Čáslavsku, kde Bedřich II. porazil rakouské vojsko vedené Karlem Lotrinským. 160.

CHUDINA MĚSTSKÁ 90, 251.

I. G. FARBEN — jeden z největších něm. koncernů. 69.

ILLEGALITA 53, 59, 61, 254, 261.

IMPERIALISMUS 18, 66, 79, 113, 167, 174, 175, 226-228. DOHODOVÝ I. 55. -STICKÉ BURŽOASIE 55. -STICKÉ VÁLEČNICTVÍ 76, 79. -STICKÝ MILITARISMUS 76. -STICKÝ RÁZ VÁLEK 18.

IMPERIALISTICKÁ VÁLKA — nutný zjev imperialistického stadia kapitalismu, vyplývající z konkurenčního boje imp. velmocí o světové trhy, surovinové základny, koloniální pracovní síly a strategická postavení. 52, 62, 66, 70, 174, 226.

INDEPENDENTI — levé křídlo anglické revoluce. Na státní ústavě i církvi „nezávislí“ protestanti, představitelé malé, zejména venkovské buržoasie zemanů (yeomanry) a menších obchodníků a řemeslníků

venkov. měst, kteří chtěli po první fázi revoluce a po uklidnění presbyteriánů pokračovat důsledněji v revolučních reformách. 102-103, 107, 108, 110, 112, 117-119, 121, 125-127, 129, 132. -SKÁ FRAKCE 109. -SKÁ REPUBLIKA 134. -SKÁ STÁTNÍ RADA 131.

INDIÁNI — domorodé obyvatelstvo Severní a Jižní Ameriky, vytlačované a téměř vyhubené evropskými kolonizátory. 169-170, 178-179, 181-182, 184. -SKÁ PŮDA 162. -SKÁ TAKTIKA 182.

INDIE — (Východní nebo Přední) tvoří ohromný asijský poloostrov. Jedna z nejstarších oblastí civilizace (asijského typu společenského zřízení). R. 1498 objevil Portugalec Vasco de Gama námořní cestu do Indie. Po Portugalcích, Holanďanech a Francouzích získali vedení Angličané, kteří ovládají Indii podnes. 101, 105, 164, 167, 173, 175, 186, 211.

INDIVIDUALISMUS 179.

INKVISICE — církevní soud, zavedený k očistění od kacířů, jímž však katolická církev udržovala svůj vliv a vládu, zejména ve Španělsku. 213.

INŠPRUK — hlavní město Tyrolska. 223, 276, 277, 283.

INTERVENCE 207, 253.

IRETON, Henry (1611-1651) — angl. gen. Za revoluce na straně parlamentu. Bojoval u Edgehillu, Naseby a Oxfordu. 28.

IRONSIDES — Cromwellovi „železní“ jezdci. 110, 120-122.

IRSKO, IRSKÁ OTÁZKA 112, 131, 134-135, 247. VZPŮRA 134.

ISEL — hora v Tyrolsku. 223.

ITALIE, ITALOVÉ 71, 77, 139, 223-224, 245, 252-255, 262-263, 268-269, 276, 285. ITALSKO-HABESKÁ VÁLKA 78.

JAKOBÍNI — radikální klub za Velké franc. revoluce v býv. klášteře Sv. Jakuba v Paříži. Podporoval do poslední chvíle Výbor pro veřejné blaho a Robespiera. Rozpuštěn 1794. 21, 32, 38, 43, 45-49, 51, 62, 190, 196, 224, 234, 236, 239, 260, 263, 278. LEVÍ J. 44, 49, 196. -SKÁ ČAPKA (frygická) — rudá, dopředu převislá čapka, kterou nosili frygičtí pastýři. Za revoluce symbol

jakobinství, potom svobody vůbec. 236. -SKÉ KLUBY 40, 41, 44, 195. -ŠTI SANSULOTTES 47.

JAKUB I. (1566, 1603-1625) — skotský, později anglický král. Zavaděl znovu absolutistický režim. R. 1605 pokus o atentát na něho, t. zv. „Prachové spiknutí“. 111, 139.

JAKUB II. (1685-1688) — poslední Stuartovec, uprchl po „Slavné rev.“ do Francie. 165.

JAN ZE ŽELIVA (viz ŽELIVSKÝ).

JACQUERIE — povstání franc. selského lidu r. 1358. 26.

JAURES, Jean (1859-1914) — jeden z vůdců franc. socialistů před první světovou válkou. Zavražděn šovinistou na počátku války. 188, 195, 199.

JEDNOTA KU POVZBUZENÍ PRŮMYSLU 246, 249.

JEFFERSON, Thomas (1743-1826) — třetí prezident USA. Tvůrce Deklarace nezávislosti a jeden z tvůrců ústavy. 173, 180.

JELACIC, Josef (1801-1859) — chorvatský bán, rakouský generál, účastnil se potlačení maďar. revoluce 1848-1849. 282.

JENSKÁ PORÁŽKA Prusů (14. 10. 1806) 229.

JESUITĚ — katolický řád založený Ignácem z Loyoly r. 1534. Provedli přizbůsobení římské církve novým kapitalistickým potřebám. Nositelé protireformace a opora absolutismu. 145-146, 170, 214.

JEZDECTVO, JÍZDA 72, 88, 110, 114, 117, 123-125, 128, 139, 158-160, 181, 225. PARLAMENTNÍ J. 115-117.

JEZDEC 116, 118-119, 121. -KÝ ODDÍL 123.

JIH (americký) 171, 179, 183, 186.

JIHOSLOVANĚ 282. -SKÉ ZEMĚ 271.

JINDŘICH VII. (1457, vládl 1485-1509) — angl. král, zakladatel dynastie Tudorovců. Energetický, praktický, pro svou hospodářskou politiku nazývaný „měšťácký král“. 139, 162.

JINDŘICH VIII. (1491, vládl 1509-1547) — angl. král. Provedl první angl. reformaci vytvořením státní anglikánské církve, nezávislé na papeži. (1533). Sekularisoval církevní statky. 101, 134.

JOHN, Oliver St. (přibl. 1598-1673) angl. politik a soudce. 124.

- JOSEFINSKÁ DOBA 245. -SKÉ DEKRETY 249.
- JUNGHANS VON DER OELNITZ, Adam — něm. žoldněř. 150.
- JUNKER — původně mladší němec. princ, později aspirant na důstojnickou hodnost, také v Rusku. Obecný význam: šlecht. statkář. 67, 104, 150-151, 157, 212, 229-231, 234.
- JUNOT, Andoche, vévoda d'Arantès (1771-1813) — Napoleonův generál, dobyl 1807 Lisabonu. Pro neschopnost poslán jako guvernér do Illyrie. Skončil sebevraždou. 218.
- JOURDAN, Jean Baptiste (1762-1833) — franc. maršál, vítěz u Fleurusu 1794, ministr zahraničí. 202, 204.
- JUNTA — spolek, městský, krajský výbor; ve Španělsku se tak nazývají politická sdružení. 215, 216, 218-220.
- JUSTE MILIEU — režim, který se drží uprostřed mezi levicí a pravicí; vláda Ludvíka Filipa. 126.
- KABINET 167, 212.
- KABINETNÍ VÁLKY 69-70.
- KACÍRI, KACÍRSTVÍ 146-147.
- KADETSKÁ PRAVICE — Konstitučně-Demokratická strana (liberálně-buržoasní), za carismu v opozici, po únorové revoluci rozhodovala v Prozat. vládě, skončila na straně kontrarevoluce. 59.
- KAIZL, Josef (1854-1901) — český politik a národohospodář, univ. prof., poslanec za mladočeskou stranu. 27.
- KALEDIN 54, 55.
- KALICH 35, 89.
- KALINA, Josef Jaroslav (1816-1847) — čes. básník. 258.
- KALISNÍCI — původně všichni husité přijímající z kalicha, pak označení nejmnější strany husitské, smířliví se s církví římskou. 32.
- KALVIN, Jan (1509-1564) — protestantský reformátor v Ženevě. 101-102, 146. -ISMUS — reformované náboženství, rozšířené zejména ve Francii, jihozápadním Německu, Nizozemí a ve Skotsku, kde je přijato 1560 parlamentem. 99, 101-102, 120, 170.
- KAMPÉLÍK, František Cyril, MUDr (1805-1872) — první propagátor zemědělského družstevnictví, málech spojitelných a záložních spolků (kampeliček). 285.
- KANADA 162, 166, 170, 171, 185.
- KANON (viz DELO).
- KANTONY 141-143, 298.
- KAPITÁL — hodnota, určená k nákupu výrobních prostředků, surovin a pracovní síly, za účelem kapitalistické výroby. Jeho předpokladem byla akumulace, poměrně vyvinutá obecná výroba zboží a existence „svobodného“ dělníka, který nevládní výrobní prostředky, může volně (a musí!) prodávat svou pracovní sílu. 81, 141, 198, 301. OBCHODNÍ K. 83. PRŮMYSLOVÝ K. 107, 166.
- KAPITALISMUS, KAPITALISTICKÝ RÁD, KAP. SPOLEČNOST 18, 38, 44, 62, 66, 69, 76, 77, 79, 86, 100, 104-107, 140, 148, 154, 164, 166, 168-169, 174, 188, 226, 236, 246, 249. STÁTNI K. 77. -ISTÉ 62, 168, 174-175, 219, 271. -ICKÁ ANARCHIE 77. KONKURENCE 212. -ICKÉ PACHTYRSTVÍ 106. VOJENSTVÍ 141, 298-299. -CKÝ STÁT 146, 154. VÝVOJ 162.
- KAPITULACE 35, 37, 58, 155, 217, 219. -ANTSKÁ POLITIKA 60.
- KARABINA 221, 222, 224.
- KAREL, Ludvík Jan (1771-1847) — arcivévoda rakouský, vévoda teschenský, vynikající rakouský vojevůdce. 223.
- KAREL I. (1600, 1625-1649) — Stuartovec, anglický král, pokoušel se o upevnění anglikánské církve a vytvoření absolutismu. Byl však nucen r. 1640 svolat parlament (Dlouhý parlament), který na sebe strhl politickou moc za podpory většiny národa — buržoasie, moderní šlechty, rolníků a dělníků. Král uprchl do Skotska, jež ho však vydalo. Popraven 30. 1. 1649. 99, 109-111, 114-116, 123, 128, 130, 135. KARLŮV PUČ 108.
- KAREL II. (1630, 1660-1685) — angl. král, syn popraveného Karla I. Jím nastoupili po angl. revoluci opět Stuartovci. 134, 164, 165.
- KAREL IV. (1346-1378) 82.
- KAREL IV. (1788-1808) — španěl. král. 215.
- KAREL V. (1500, 1519-1555, 1558) — španěl. král, a němec. císař. 144.
- KAREL X. (1757, 1824-1830, 1836) — král franc 301.
- KAREL XII. (1862, 1697-1718) — švédský král. Po dlouhých válkách proti ruskému Petru Velikému poražen. 160.
- KAREL Lotrinský (1712-1770) — generál, velitel rak. armády, později holand. guvernér. 161.
- KAREL VELIKÝ (742, 768-814) — král franský, první římský císař. 298.
- KAREL, vévoda Burgundský (1467-1477) 143.
- KAROLINA — americký stát. 164, 169, 186, 187, 278.
- KARTÁČ 217.
- KARTHAGINSKÉ NÁRODY 190.
- KATOLICISMUS 101, 135, 165, 170, 224. -CKÁ SLECHTA 37. -CKÉ KRÁLOVSTVÍ 109. -CKÉ IRSKO 134, 135. -CKÉ POVSTÁNÍ 134. KATOLÍCI 101-102.
- KAVKAZSKÉ ODDÍLY 61.
- KAZATELÉ 97.
- KÁZEN 36, 41-42, 54, 56, 102, 121, 123, 140-141, 143-144, 148, 155, 157, 159, 178, 196, 200, 217, 220.
- KELLERMANN, François Christophe (1735-1620) — franc. maršál, účastník sedmileté války. R. 1892 zvířel s Dumouriezem nad Průšáky u Valmy, 47, 200.
- KERENSKIJ, Alexander Fedorovič (nar. 1881) — v rus. únorové revoluci min. předseda, Typický představitel maloburžoasie, řečník, nemohoucí politik. Emigroval. 52, 54, 55, 57-61.
- KET, Robert (popraven 1549) — vůdce angl. selské vzpoury. 107.
- KISKIN, Nikolaj Michajlovič (nar. 1884) — člen ruské Prozatímní vlády. 59.
- KLADSKO 249.
- KLEMENTINUM 288, 289.
- KNEDLHANS-LIBLINSKÝ, Jan (1823-1889) — čes. spisovatel, r. 1848 patřil ke skupině radikálně demokratické. 247-248.
- KNĚZ 33, 93, 94, 215. TÁBORSTÍ KNĚŽÍ 92.
- KNÍŽE 32-34, 89-90, 151, 167, 229. -CÍ ABSOLUTISMUS 153, 155, 156, 299. -CÍ KABINET 167. -CÍ VOJSKO 74, 88. NĚMECKÁ KNÍŽATA 152-154.
- KOALICE 55, 189, 199, 201, 210. EVROPSKÁ K. 48.
- KOBLENC — město na Rýně, středisko franc. kontrarevoluční emigrace. 44.
- KOLIN 160.
- KOLONIE — trvalá součást kapitalistického světa od 17. stol. 71, 105, 106, 108, 111, 134, 146, 149, 154, 162-183, 206. K. AMERICKÉ 164, 168, 172, 173, 179, 183, 209, 213. K. BRITSKÉ 164, 168, 173, 185. K. FRANCOUZSKÉ 166, 168. K. NOVOANGLICKÉ 166, 168-171. KOLONIÁLNÍ OBCHOD 164. -NÍ ŘÍŠE 163. -NÍ SPORY 43. NÍ VÁLKY 162. KOLONISACE 134, 162. AFRICKÁ 165. KOLONISAČNÍ CESTA 167. KOLONISTÉ 167-171, 178, 179, 181, 187. MASSACHUSETTSTÍ K. 173.
- KOLONA — bojová formace. Napoleonská kolona — doba starověké falangy. Prapor zformovaný v útočnou kolonu měl čelo o třiceti mužích a hloubku rovněž třicet. Jen první dvě řady mohly použít pušek. Tento úderný beran se nemohl spoléhat na svou palebnou sílu, nýbrž na účinek vlastního úderu. Palebnou přípravu pro údernou akci provádělo jednk dělostřelectvo, jednak harcovnická rota praporu — jedna desetina jeho síly. — Pochodová kolona — seřazení útvaru do pěšího proudu. 51, 73, 86, 159, 222, 225.
- KOMISARI 31, 97, 201, 204, 219. PARLAMENTNÍ K. 124. REVO-LUČNÍ K. 34, 48.
- KOMUNA (48 sekcí pařížské komuny) 39, 48-49, 129, 189, 198, 201-203.
- KOMUNA (pařížská, 1871) 32, 298-300.
- KOMUNIKACE 72, 265. VODNÍ K. 167.
- KOMUNISMUS 61, 93, 96, 100, 141, 252, 256, 265, 286. PŮVODNÍ K. 141. -TICKÁ STRANA 7, 20, 96.
- KONDOTIERSTVÍ — válečné podnikatelství v údobí rozvoje raného kapitalismu. Condottiere (značí „náčelník zbrojní tlupy“) zverboval, vyzbrojil a vycvičil vojenský sbor na vlastní útraty a pronajímал ho výhodnou smlouvou tomu, kdo žoldněře potřeboval. 153.
- KONGRES (americký) 176, 180, 186.

KONSKRIPCE — soupis branců, branná povinnost. 222.
 KONSTITUANTA — Ústavodárné shromáždění francouzské revoluce od 17. 6. 1789 do 30. 9. 1791. 189, 195.
 KONSTITUCE 202, 254-255, 265-266, 268.
 KONSTITUČNÍ MONARCHIE 126, 256, 266, 271. K. MONARCHISTÉ 48.
 KONSTITUČNÍ SPOLEČNOST (Constitutional society) 206-7, 209.
 KONSULÁT — ustavený Napoleonem po pádu Direktoria (1799); tříčlenná vláda, nejdříve Bonaparte, Sieyès, Roger-Ducos (prozatímní konsulové), potom Bonaparte, Cambacères, Lebrun (konsulové na deset let). Bonaparte se však stal doživotním konsulem, r. 1804 císařem. 226.
 KONSELÉ — volení členové městské rady, vykonávající správní a soudní moc nad městským obyvatelstvem. 33, 94.
 KONTRAREVOLUCE 31-32, 45-46, 50, 53, 57, 61, 63, 91, 93-94, 135, 197, 202, 220, 234, 267, 273, 275, 279-80, 290. ZAHRANIČNÍ K. 34, 94. -ČNÍ EVROPA 46, 199. -ČNÍ POVSTÁNÍ 49, 53. -ČNÍ VÁLKA 44.
 KONTRAREVOLUCIONÁŘI 53, 61.
 KONTRIBUCE — daň, vybraná k účelům válečným, nebo poplatek placený dobyvateli, výkupné z plenu. 152.
 KONVENT — revoluční národní shromáždění ve Francii, které nastoupilo po Zákonodárném shromáždění 20. září 1792. Prohlásilo republiku, dalo popravit krále, porazilo royalistické povstání ve Vendée i koalici Evropu. 26. 10. 1795 se rozešlo a ustoupilo Direktoriu. 48-50, 126, 197, 201, 203, 206-9, 220, 229.
 KORNILOV, Alexander Lavr Georgijevič (1870-1918) — rus. gen., vůdce kontrarevoluce za občanské války. V proz. vládě vůdce pravé opozice. 26. srpna 1917 se pokusil o diktaturu důstojnictva (kornilovština), po neúspěchu uvězněn. Po říjnu utekl, organizoval jižní bílou armádu, padl. Jeho nástupcem byl Děnikin. 53-62.
 KORNILOVCI, KORNILOVŠTINA 58.
 KORUPCE, -ČNOST 132, 147, 238.

KOUNIC, Václav Antonín (1711-1794) — říšský kníže z Kounic-Rietbergu, rakouský diplomat a politik. 269.
 KOZACI — druh ruského vojska, které vzniklo v 15. stol. na svobodné půdě ukrajinské, mezi Ruskem, Polskem a turkotatarským územím. V 18. stol. bylo úplně podřízeno centrální ruské vládě. Vynikli jako jezdcí na koni. 54, 234, 280. -CKÉ PLUKY 57.
 KREJČÍ, Jan — komunistický novinář popravený Němci. 7.
 KRIEGSWIRTSCHAFT (= válečné hospodářství) 68.
 KRIZE 67, 83, 162, 220, 238, 241, 247-248, 250-251, 276. K. FEUDALISMU 17, 21, 81, 84, 91, 120, 138. K. FINANČNÍ 44, 211. K. POVÁLEČNÁ 69. K. VLADNÍ 53. VŠEOBECNÁ K. KAPITALISTICKÉHO ŘÁDU 11, 18, 66.
 KROLMUS, Václav (1787-1861) — český vlastenecký kaplan, konal církevní obřady českým jazykem. 258.
 KRONŠTAT — zal. r. 1710 jako pevnost na ochranu Petrohradu z moře. Pak petrohradský přístav. Kronštatské povstání námořníků r. 1906 potlačeno. K. sehrál velkou úlohu v říjnu, zahájil revoluci. 60. -SKÁ POSÁDKA 56.
 KRUCIATA (viz KŘIŽÁCI).
 KRÜMPERSYSTEM — znamená skrytý způsob doplňování pruské armády, zavedený Scharnhorstem po porážce Pruska v bitvě u Jeny (1806). Podle Tyllského míru nesměla mít pruská armáda více než 42.000 mužů. S obešel toto ustanovení obratně tím, že po krátkém výcviku propouštěl vojáky domů a ihned je nahrazoval novými rekruty. 231.
 KRYMOV, Alexander Michajlovič (1871-1917) — carský gen., velitel 3. jízdní divise, kterou Kornilov poslal proti revolučnímu Petrohradu. Když vojáci odmítli poslušnost, spáchal sebevraždu. 56, 59.
 KRYMSKÁ VÁLKA — hlavní část tzv. Východní války (1853-1856). Boj o rozšíření zahraničních trhů mezi Ruskem a Anglii (Francií, Tureckem a Sardinii). Po 11měsíčním obléhání se Sevastopol vzdal a Pařížským mírem byla moc Ruska v Černém moři značně oslabena. 78.

KŘIŽÁCI 31, 33-36, 84, 94-95.
 KŘIŽOVÉ TAŽENÍ — (viz KŘIŽÁCI)
 KULOMET 30, 31, 54, 76.
 KUNĚTICKÁ HORA u Pardubic — kde se konal roku 1420 tábor lidu, který dal popud k dobytí Hradce Králové. 95-96.
 KUTNÁ HORA 82, 95.
 KVINTOMONARCHISTÉ — radikální chiliastická sekta v angl. revoluci, krvavě pronásledovaná. 110, 132, 133.
 KVAKERŮ (quakers) — pacifistická a kvietistická protestantská sekta — „společnost přátel“ — oddaná míru a prostému životu, založena Jiřím Foxem 1648. Hnutí navazuje na novokřtěnce, radikální křídlo německé reformace. Odmítá lpění na bibli, organizovanou církev, zvláštní kněze. Obrací se do nitra a dává každému, kdo se cítí uchvácen, „vnitřní světlo“. Odmítají všechny svátosti, válku a násilí. Výraz nesplnitelných nadějí plebejských složek angl. revoluce. 110, 133, 170.
 LAFAYETTE, Marie Joseph, markýz (1757-1834) účastník americké a franc. revoluce. 45, 48, 137, 174, 177. „LAFAYETTE, WE ARE HERE“ 174.
 LAFETA — část děla, na níž spočívá hlaveň. 159.
 LAFFITTE, Jacques (1767-1844) — finančník, účastnil se revoluce 1830. 237.
 LAMARTINE, Alphonse (1790-1869) — franc. romantický básník, diplomat a politik. Proslavil se lyrickými básněmi a získal si oblibu nezávislým vystupováním ve sněmovně. Vedouc osobnost Prozatímní vlády 1848. Od roku 1851 žil v soukromí. 240.
 LANCKNECHT — název žoldnéřů, verbovaných v Německu. 84-85, 115, 140, 145, 150, 159.
 LANDSTURM, LANDSTURMORDNUNG — zvýšená vojenská pohotovost, podle níž v Německu byli povolováni do zbraně v případě nebezpečí všichni muži ve stáří od 17 do 45 let, kteří dosud nebyli zařazeni k nějaké zbraně. 232.
 LAUTREC, Odet de Foix, hrabě z (1485-1528) — franc. maršál. 144.

LAZZARONI — název neapolských proletářů. 263.
 LEDEČ 95.
 LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807-1874) — franc. politik. Člen Prozatímní vlády 1848; zastánce všeobecného hlasovacího práva. 240.
 LEE, Arthur (1740-1792) — amer. diplomat, člen Franklinovy mise do Francie 1776. Později pověřen diplomatem jednáním ve Španělsku a Německu. 177.
 LEFEBVRE, François-Joseph, vévoda Gdanský (1755-1820) — francouzský maršál, syn mlynářův. 217-218, 223.
 LEGISLATIVA — Zákonodárné shromáždění franc. revoluce. 45-46, 126, 196-199.
 LEGITIMISMUS, hnutí za nastolení království. 211.
 LEGITIMNÍ KRÁLOVSTVÍ 100, 109.
 LEITENBERGROVA TOVÁRNA 249.
 LENIN, Vladimír Iljič (Uljanov) (1870-1924). 13, 23, 27, 51-52, 59-60, 62, 70-72, 96, 174, 176, 225.
 LÉNO — za feudálního zřízení cizí věc (nejčastěji pozemek), k níž držitel, vasalovi, náleželo právo dědičného užívání podle zásad lenního práva. 83.
 LEROUX, Pierre (1797-1871) — přívrženec Saint-Simonistů, zakladatel listu Globe, spolupracovník Revue des deux Mondes. Demokrat, později socialista. 241.
 LETECTVO 79.
 LEVÉE EN MASSE — pozdvih, mobilisace celého národa. 78, 137-138, 202-203, 230.
 LEVELLÉRI (Levellers) — doslova „srovnávači“, „rovnostáři“. Hnutí představitelů plebejských živlů měst a venkova, zejména chudší části yeomenů, třídy, hledající spolenectví s řemeslníky měst (hlavně Londýna), ale odsouzené vývojem kapitalismu k zániku. Představují levé křídlo anglické revoluce, radikálně demokratickou levice Cromwellovy armády, později londýnský řemeslnický a pracující lid. Jejich politický program byl formulován ve Smlouvě lidu (Agreement of the People) z r. 1648. Pro I. byla likvidace monarchie a poprava krále Karla I. jen předehrou k široké sociální revoluci. Cromwell se proti nim obrací a pronásleduje je,

vytlačuje je z armády. Jejich vůdce John Lilburne je odsouzen do vyhnanství. Doba nebyla ještě zralá pro uskutečnění l. požadavků a toto rev. hnutí se mění v pasivnější a kvietistické hnutí duchovního demokraticismu a nábožensko-utopistického komunismu. Mnozí levelleři se stávají kvakery. Utopistický pokus nejdůležitější skupiny I., t. z. v. diggerů („kopáčů“), založit vzorovou komunistickou obec zemědělců, ztroskotat již r. 1649. Přes to však splnili l. svůj historický úkol: hnát — jako později jakobíni francouzské revoluce — revoluci kupředu až k nejzazším, tehdy ještě neudržitelným posicím, aby byl zabezpečen hlavní proud společenského pokroku. 107, 109-110, 125-128, 130-132, 136.

LEX AGRARIA 103.

LEXINGTON — město ve státě Massachusetts, kde 19. 4. 1775 došlo k prvé srážce mezi Angličany a konfederalisty. 173, 184.

LIBELT, Karel (1808-1875) — polský politik a spisovatel. 283.

LIBEREC 249-250.

LIBERÁLOVÉ, LIBERALISMUS — původně pokrok. burž. ideologie, vzniknuvší již koncem 17. stol. v rámci hnutí angl. whigů a ovládnutí všechno měšťácké myšlení první poloviny 19. stol. „Liberálové představují zájmy buržoasie, která potřebuje pokrok a do jisté míry spořádané právní poměry, dodržování zákonnosti, ústavy a zabezpečení určitých politických svobod. Avšak tato pokroková buržoasie se více bojí demokracie a hnutí mas než reakce... To všechno vede k úplné bezmocnosti liberalismu, k jeho zbabělosti, polovícatosti, kolskosti.“ (Lenin.) 207, 284.

LIDOVA ARMÁDA (lidové vojsko) 42, 74, 87, 299.

LIDOVA VÁLKA 67, 78, 233.

LIDOVA SMLOUVA (Agreement of the people) 132.

LIDSKÁ PRÁVA 47, 207-208.

LIEBKNECHT, Karel (1879-1919) — za imperialistické války ohnivý protimilitarista, několikrát vězněn, Usiloval o diktaturu proletariátu v Německu. Při lednových demon-

stracích 1919 zákeřně zavražděn natjatými vrahy. 209.

LIEBKNECHT, Vilém (1826-1900) — vůdce něm. sociální demokracie; spolu s Bebelem zakladatel něm. sociálně-demokratické strany. Stál na levém křídle strany. Otec Karla Liebknechta. 74.

LILBURNE, John (1614-1657) — vůdce levelerů v anglické revoluci. Skvělý agitátor, autor strhujících letáček a provolání. Nebojácný mluvčí levice, několikrát uvězněn. Jako vůdce diggerů se stal i Lilburne po porážce hnutí kvakerem a pacifistou. 109, 127-128, 130-131.

LICHVA 49.

LICHVÁŘ 49. ŽIDOVSKÝ L. 84.

LINIE 159.

LINEÁRNÍ TAKTIKA 159, 187, 228.

LIPANY (bitva 1434) — obec u Kouřimě, kde bylo poraženo polní vojsko a zabit Prokop Holý. 22, 37, 38, 90, 93-94, 138.

LIPSKO 250.

LOCKYER, Robert († 1645) — jeden z vůdců levelerů. 132.

LODSTVO 72, 74, 76, 112-113, 166, 172, 183, 185-186, 187. ANGLICKÉ L. 112, 168.

LOMBARDIE 144. -SKÉ POVSTÁNÍ — 17.—21. 3. 1848 potlačeno Radeckým. 78.

LOMBARDSKO-BENÁTSKO 252-253.

LONDYN 102, 106, 108, 114-115, 120-121, 124, 127, 129-130, 136, 163, 165, 173, 208, 210, 265. -SKÁ CITY (viz CITY). -SKÁ MILICE — 129. „LONDON CORRESPONDING SOCIETY“ 208-210.

LONG ISLAND — amer. poloostrov, na němž leží část N. Yorku. R. 1776 se zde vylodil angl. gen. Howe a s velkou přesilou zatlačil Washingtona. 185.

LONGWY — franc. město a pevnost, která se dlouho bránila Spojencům r. 1815. 199.

LORDMAYOR — titul starostů londýnské City a největších britských měst. 129.

LORDPROTEKTOR — Cromwellova funkce od r. 1653 do r. 1658. Vedle něho byla rada a parlament. 109, 120, 133, 164.

LOTYŠŠTÍ STŘELCI 56-57.

LOUIS FILIP (viz LUDVÍK FILIP).

LOUIS NAPOLEON (viz NAPOLEON).

LOUVOIS, François Michel Je Tellier, markýz de (1641-1691) — ministr války Ludvíka XIV. Vlastní zakladatel a organizátor stálé královské franc. armády. Bezohledný imperiálista, původce vypalení a zpusošení Falce 1689. 156.

LUDVÍK XIV. (1638, 1643-1715) — francouzský král, za jehož dlouhé vlády nesmírně vzrostla hosp. a vojenská moc franc. absolutistického státu. 72, 156, 159, 165-166, 301.

LUDVÍK XVIII. (1814-1824) — franc. král za burbonské restaurace. 301. LUDVÍK FILIP, Orleánský (1830-1848) — „měšťácký král“, nastolený franc. revolucí r. 1830, za jehož vlády pochodovala velká buržoasie. 236-237, 239, 242, 254, 263, 266.

LUKOMSKIJ — gen., pobočník Kornilovův. 59.

LÜNEBURG — město v Hannoveru. 233.

LUTERÁNSTVÍ — protestantský náboženský směr, založen v německé reformaci Martinem Lutherem (1483-1546). 101.

LÜTZEN (bitva 16. 11. 1632) — hlavní bitva 30leté války. 153.

LUXEMBURGOVÁ, Rosa (1871-1919) — německo-polská revolucionářka, spoluzakladatelka něm. kom. strany. Velký význam mají také její theoretické marx. práce. 174.

LUZERN 141.

LVOV, Georgij Jevgeněvič (1861-1925) — kněz, ruský konstituční demokrat, hlavní organizátor únorové revoluce, v čele Proz. vlády, postoupil v červenci své místo Kerenskému. 58.

MACCHIAVELLI, Niccolò (1469-1527) — florentinský politik a spisovatel politických a vojenských pojednání v duchu renesančně-absolutistickém. Hlavní dílo „Il Principe“ (Kníže). 141-142, 160.

MADRID 6, 215, 220.

MAĎARI, MAĎARSKO 185, 245, 269, 275-276, 281-283, 285. -SKÁ REVOLUCE 268, 273, 281-282, 286.

MAGNA CHARTA — vlastně Magna carta libertatum z roku 1215 je slavnostní prohlášení, jež omezuje moc anglického krále ve prospěch feudálních pánů. Základ pozdějších

parlamentních a demokratických práv. 108.

MAKABEJCI — vedli v l. 167-147 př. Kr. židovské povstání proti římské nadvládě. 232.

MALA STRANA 34, 289.

MALOMĚŠTÁCI 56, 61, 99, 127, 188, 238, 241-242. -ČKÁ DEMOKRACIE 54, 58.

MALÝ RYNEK 251.

MANÉVR — způsob, jak velitel použije svých boj. prostředků, aby provedl svůj úmysl. Záležel v uspořádání přesunů a zasazení vojsk s cílem vytvořit nejvýhodnější uskupení prostředků a postavit je do výhodné situace, která umožní buď provést v pravý čas na rozhodujícím směru zničující úder proti nepříteli nebo udržet prostor, po případě získat čas. 97, 159-160, 184, 196.

MANCHESTER (lord) 114-115, 117-118, 127.

MANSKÁ ZÁVISLOST 83. M. ARMÁDA 149.

MANTOVA — severoitalské město. 224.

MANUFAKTURA — původně rukodílna (hlavně textilní). V Anglii vznikl manufakturní způsob výroby v 15. stol. a převládal v Evropě do konce 18. stol. M. je přechod od řemesla k továrnímu průmyslu: trvá ještě ruční práce, ale dělba práce je již organizována na poměrně vyspělém stupni společné práce (kooperační) námezdních dělníků v budově, na surovinách a s nástroji kapitalistického podnikatele. 166, 208.

MARAT, Jean-Paul (1743-1793) — lékař, revolucionář, redaktor časopisu Ami du Peuple. Zavražděn Charlotou Cordayovou. 234.

MARCEL, Etienne († 1338) — pařížský starosta a vůdce vzpoury pařížského měšťanstva. 26.

MARGAROT — předseda London Corresponding Society 208-9.

MARCHE — pařížský dělník (1848) 240.

MARIE ANTOINETTE (1755-1793) — dcera Marie Teresie; 1770 se provdala za Ludvíka XVI. Pro rozmarňilost a pýchu nenáviděna. Obviněna z piklů proti Francii a popravena. 197.

MARKRABSTVÍ MORAVSKÉ 93.
 MARKA (Die Mark, Markgenossenschaft). 141, 298.
 MARMONT, Auguste-Frédéric-Louis Viesses de, vévoda z Ragusy (1774-1852) — napoleonský maršál. Těsně před N.-ým pádem vyzradil jeho plány. R. 1830 měl potíže revoluci, ale musel uprchnout s králem. 302.
 MARSEILLE 198, 237, 239.
 MARSEILLAISE — revoluční píseň, kterou roku 1792 složil Rouget de l'Isle; francouzská národní hymna. 198, 237, 239.
 MARSTON MOOR (bitva 2. 7. 1644) — místo blíže Yorku v sev. Anglii, kde zvítězila Cromwellova a skotská armáda (lord Manchester, Fairfax a Leven) nad královskou (prince Rupert). 114-118, 121.
 MARTHOU POLE (Champ de Mars) — voj. cvičiště v západní části Paříže, kde byla za Revoluce větší lidová shromáždění a slavnosti. Dne 17. července 1791 lid, který se zde shromáždil, aby důrazně žádal sesazení krále, byl tu postřílen Lafayetteovou Národní gardou. 40, 194.
 MARX, Karel (1818-1883) 13, 15, 23, 27, 66-68, 71, 81, 98, 104-105, 135, 154, 165, 167-169, 178, 213-214, 216, 219-220, 238, 241, 250, 256, 267-269, 274-275, 280-281, 290.
 MARXISMUS, MARXISTÉ 10-19, 68, 292.
 MASARYK, Tomáš Garrigue (1850-1937) 25, 27.
 MASOVÁ VÝZVA (viz LEVÉE EN MASSE).
 MASSACHUSETTS — jeden z původ. 13 států USA s hlav. městem Bostonem. Důležitá četných srážek v počátečních fázích amer. revoluce. 162, 170. -ŠTÍ KOLONISTÉ 173.
 MATICE ČESKÁ — vznikla po vzoru Šafaříkovy Matice srbské, měla působit a podporovat písemnictví pro povzbuzení národního vědomí lidu. 258.
 MAYFLOWER — britská loď, jež 1620 přivezla do Ameriky kolonisty, kteří založili osadu na půdě Nové Anglie (viz též BOSTON). 162, 169-170.
 MEHRING, Franz (1846-1919) — něm. levý sociální demokrat, publicista, historik, voj. teoretik. Jeden z vůd-

ců Spartakova Svazu, postavil se ještě před svou smrtí plně na stranu mladé sovětské moci. 27, 71-72, 141, 147, 149, 157, 211, 230, 298.
 MENDEL, Bedřich (1892-1940) — český historik, profesor hosp. a soc. dějin na Karlově universitě. 12, 15.
 MENHART z Hradce (ř. 1449) — typický představitel reakční panské ultrakvističké šlechty. 38.
 MENŠEVICI — frakce rus. soc. demokratické strany, vznikla na 2. sjezdu strany v Londýně r. 1903 jako opozice proti Leninově programu strany. V revoluci přešli ke kontra-revoluci. 52, 58.
 MERAN — město (lázně) v italském Tyrolsku. 222.
 MERKANTILISMUS, MERKANTILISTÉ 154, 162-163.
 MĚSTO, MĚSTSKÝ 72, 81-84, 86, 88-91, 93-94, 96-97, 101, 106-107, 115, 120, 121, 138, 141-142, 147-148, 157, 171, 206, 213, 233, 244, 299. -SKÁ BURŽOASIE 38, 188. -SKÁ CHUDINA 10, 251. -SKÉ PENĚŽNÍ HOSPODÁŘSTVÍ 84, 179. -SKÉ VOJENSTVÍ 93. -SKO-PLIBEJSKÁ REVOLUCE 14. -SKÝ LID 32, 37-38, 268. -SKÝ PATRICIÁT 88, 106.
 MĚŠTÁCI, MĚŠTÁCTVO, MĚŠTANSTVO 49, 52, 54, 70, 72, 87-89, 98-104, 106, 108-112, 119, 125, 127, 133, 137, 139, 141, 154, 163, 165, 172, 189, 191-192, 212, 213, 216.
 ANGLIČTÍ M. 109, 111, 164, 169.
 NIZOZEMSKÉ M. 111. -ČKÁ ARMÁDA 80, 119, 300-301. -ČKÁ DEMOKRACIE 74. -ČKÁ IDEOLOGIE 198. -ČKÁ PĚCHOTA 72, 123, 137-138. -ČKÁ PRAVICE 43-44. -ČKÁ REPUBLIKA (franc.) 188. -ČKÁ REVOLUCE 14, 27, 38, 40, 50-52, 67, 98-100, 104, 117, 122, 131, 136-137, 163, 211-212, 236, 246, 267. -ČKÉ DELOSTRĚLECTVO 72. -ČKÝ MILITARISMUS 74.
 MĚŠTANSKÁ BESEDA — založena 1845 v Praze, měšťácké středisko národního života. 247, 257, 263, 270.
 METTERNICH, Kliment Lothar (1773-1859) — kníže, rakouský státník, ztělesňující reakci. 42, 243-244, 249-250, 252-254, 264, 266, 269.
 MICHIGANSKÉ JEZERO — druhé největší jezero v USA, ležící na severu států Michigan, Illinois, Indiana, Wisconsin. 167.

MIKŠÍČEK, Matěj (1815-1892) — český spisovatel činný v politickém životě brněnském r. 1848, člen slov. sjezdu v Praze. 263.
 MILICE 110, 114-115, 121, 129, 131, 133, 147, 167-8, 180-2, 185, 232, 299. M. KOLONISTŮ 167-8.
 MILITARISMUS 74. IMPERIALISTICKÝ M. 76.
 MILJUKOV, Pavel Nikolajevič (nar. 1859) — vůdce rus. liberalismu, člen Konst. demokrátů, ministr zahranič. věcí v Prozat. vládě; organizátor Kornilovského puče a později intervenčních armád. Emigroval. 60.
 MINCMISTR 91.
 MISSISSIPPI — největší řeka severoamerické pevniny. 167.
 MISSOURI — amer. řeka, ve stejnojmenném státě USA, největší přítok Mississippi. 167.
 MÍSTR (viz CECY) 83, 121.
 MNICHOV 19, 254.
 MOBILISACE 32, 47, 93-4, 199, 222, 230, 238-41, 260.
 MODERNÍ VÁLKA 77, 79.
 MOGUL AURANGZEB (viz AURANGZEB).
 MOLTKE, Helmuth, Karel, Bernhard, kníže z (1800-1891) — pruský gen., vrchní velitel pruské armády. 160.
 MONARCHIE 42, 47, 49, 72, 104, 126, 132, 147, 150, 152, 156-7, 208, 213-4, 216, 236, 250, 256, 265, 267, 271-2, 281. OSVICENSKÁ M. 69. -ŠTICKÁ TRADICE 100.
 MONOPOL 82, 99, 153, 165, 301. STÁTNÍ M. 155. VOJENSKÝ M. 144.
 MONTREAL — město v Kanadě, vnitrozemský přístav, ležící na řece sv. Vavřince. Za amer. revoluce jedna ze základů armád brit. generála Burgoyne. 183, 185.
 MORGARTEN (bitva 15. 11. 1315) — ve švýc. kantonu Zug, kde Švýcaři zvítězili nad císařskými. 23, 114, 137, 142-3.
 MORTARA (bitva 21. 3. 1849) — v ital. provincii Pavia, kde Rakusané porazili Piemontské. 77.
 MORIC, Nasavský (1567-1625) — holand. místodržitel a vojevůdce, reorganisoval hol. armádu. 112.
 MOSKVA 53-6, 61, 227. -EVSKÁ (STÁTNÍ) KONFERENCE 53, 55-6. -EVSKÉ DĚLNICTVO 56.
 MOTOR 79.

MOTORISACE 78.
 MUNICE (= střelivo) 217, 225, 232.
 MÜNZER, Tomáš (1499-1525) — přední postava něm. reformace, důsledný revolucionář. 26, 126.
 MURAT, Joachim (1767-1815) — Napoleonův generál, později Neapolský král. 215.
 MURCIA — španěl. město na levém břehu Segury 215.
 MURTEN (bitva 22. 7. 1476) — ve švýc. kantonu Freiburg, kde byl poražen Karel Burgundský. 143-4.
 MUSSOLINI, Benito (1883-1945) 78.
 MUSKETA — nerýhovaná ruční palčebná zbraň, větší ráže, asi 20 mm (na rozdíl od arkebuzy, 16 mm), užívaná od konce 16. stol. do konce 17. stol. 151, 153, 158.
 MUŠKETÝR — střelec, bojující v sevrých šicích. 145, 148.
 NABIJAK — silný kovový prut na zasouvání střely do hlavně. Pro rýhované pušky musely být nabíjaky silnější, protože se při nabíjení užívalo dřevěných kladívek. 158.
 NÁBOŽENSTVÍ 16, 32, 39, 89, 126, 214, 222, 256. -KÁ IDEOLOGIE 98, 123. -KÝ FANATISMUS 214, 224.
 NACIONALNÍ VÁLKA 174, 210, 212.
 NACIONALISMUS 269-70.
 NADŠENÍ 47, 51, 63, 86, 92, 97, 110, 115, 120, 125, 184, 195-6, 217, 231, 233.
 NÁMEZDNÍ POMĚR 68. N. DĚLNÍK 168, 178, 198. N. MOTORISOVANE ARMÁDY 68, 70.
 NÁMĚSTÍ SVORNOSTI (Place de la Concorde) — velké pařížské náměstí na konci třídy Champs-Élysées, ozdobené velkým obeliskem. 239.
 NÁMORNÍ LUPICŤVÍ 108. N. MOC 108, 110, 164.
 NAPOLEON I. BONAPARTE (1769-1821) — vyšel z řad důstojnictva franc. armády. Podporoval nejděvlejší jakobíny, pak režim Thermidoru i direktorium, ale po návratu z egyptské výpravy provedl 1799 (18. brumairu) převrat a stal se prvním konsulem republiky. 1802 si prodloužil konsulat doživotně a 1804 prohlášen císařem. Dověřil válečné umění franc. revoluce a vytvořil evrop. imperium, přinášející do do-

byřtých zemí některé pokrokové vymoženosti buržoasní revoluce zároveň s imperialistickým útlakem. Nakonec poražen národními odboji i reakční koalicí evropsk. států pod vedením Anglie. 23, 51, 73, 126, 133, 138, 160, 188, 204, 211-15, 221-9, 231, 233-4, 301.

NAPOLÉON, Joseph (viz **JOSEF BONAPARTE**).

NAPOLÉON III. (Louis Bonaparte) (1808-1873) — synovec Napoleona I., prezident druhé franc. republiky (1848-1851). Provedl 1851 státní převrat a prohlásil se za franc. císaře. R. 1870 kapituloval před Němci s celou armádou. 78.

NAPOLÉONSKÁ STRATEGIE 78, 86.

N. REAKCE 87. **N. VÁLKA** 69, 212.

NÁROD 47, 105, 172, 174, 190, 226, 229, 269, 273. **-NĚ OSVOBOZOVACÍ VÁLKA** 21, 174, 210, 212. **-NÍ NEZÁVISLOST** 47.

NÁRODNÍ DÍLNY 241.

NÁRODNÍ GARDA (v Čechách 1848) 287.

NÁRODNÍ GARDY, **NÁRODNÍ GARDISTÉ** (ve Francii) — branná organizace franc. buržoasie namířená jednak proti řádové kráľ. armádě, jednak proti hnutí lidových mas. N. garda pařížská, zárodek dalších gard provinciálních, byla založena v předvečer útoku na Bastillu 13. července 1789. Za vrchního velitele si zvolila Lafayette. N. garda zůstala dlouho brannou organizací třídní (buržoasní). Organizací vsuktu národní se stala až pod tlakem války r. 1793. 40, 45-6, 191, 193-8.

NÁRODNÍ VÝBOR (1848) — vzniklý v Praze sloučením Svatováclavského výboru a Stadionovy opravné komise, měl ve dvanácti sekcích vypracovat návrh volebního řádu pro český sněm. 266-7, 277, 285.

NÁSILÍ 72, 105-6, 155, 191.

NÁŠE DOBA — revue zal. 1893 T. G. Masarykem. 25.

NATURALNÍ HOSPODÁŘSTVÍ — primitivnější způsob výroby zemědělské a rukodělné, v níž peníze ještě nehrají valnou úlohu. Pokud existuje směna, je přímá. 81, 83, 88, 102, 120. **N. DÁVKA** 81-2. **N. HOSPODÁŘSKÁ ZÁKLADNA** 149.

NA KRÍŽKÁCH — shromáždění Na křížkách 33-4, 94-5.

NAVARRO, Pedro — španěl. polní hejtman 146.

NAVIGACNÍ AKTY (Navigation Act) — independentistický parlament odhlasoval zákony o monopólu angl. lodí na dovoz do Anglie. Byla to rána skvělému holand. obchod. námořnictvu. Navigacním aktem a dalšími provokacemi docílili lond. obchodníci, co chtěli: obchodní válku proti Holandsku. 111-2, 163, 166.

NEAPOL 253, 263.

NEERWINDEN (bitva 1793) — obec v Belgii, kde princ de Cobourg zvítězil nad Dumouriezem 48, 201.

NĚMCOVÁ, Božena (1820-1862) 274-5.

NĚMECKO — 22, 26, 36, 67, 69, 71, 75, 93, 99, 126, 145-6, 149, 152, 214, 229-31, 233-4, 243, 252, 255, 262, 268-71, 273, 279, 281, 284.

NĚMCI 57, 59, 261, 272, 275-7, 281-2, 284. **-ČKÁ ARMÁDA** 47, 57. **-ČKÁ DEMOKRACIE** 268, 270-1. **-ČKÁ KNÍZATA** 101-2, 151-3. **-ČKÁ REVOLUCE** 247, 268, 280, 282. **-ČKÝ CÍSAŘ** 45, 153. **-ČKÝ NACIONALISMUS** 269-70.

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG — jediný důsledně revoluční list r. 1848 v Německu. Vycházel v Kolíně nad Rýnem od r. VI. 1848 do 19. V. 1849. Šéfredaktorem byl K. Marx. 98.

NEUE ZEIT — theoretický časopis německé Sociální demokracie před 1. svět. válkou. 99.

NEUMANN, S. K. (1875-1947) 43, 196.

NEVOLNÍK 82, 249.

NEWBURY — město ve střed. Anglii, nedaleko Readingu. Za revoluce 1643-44 dějiště srážek kráľ. a parlam. vojsk. 115.

NEWMARKET HEATH — rovina ve středových. Anglii. 129.

NEW MODEL ARMY (Armáda nového vzoru) — armáda anglické revoluce, jež vznikla z Cromwellova pluku, yeomenských zemanů a sedláků z východoanglických hrabství. Jezdci na těžkých koních, vycvičení v ukázných pohybech a obrazech celých šiků, dobře placení, nábožensko-politicky uvědomělí. Svou vysokou morálkou ovlivnili i péchotu, takže záhy vznikla nebyvale

výkonná, uvědomělá, vycvičená a vysloveně politická armáda. Stala se vlastně politickou stranou revoluční drobné buržoasie, independentů. Její vellerovská levice byla představitelkou zájmů drobných sedláků a plebejského živlu městského. V „agitátorech“ vytvořila jakousi instituci kazatelů, politických komisařů a osvětových důstojníků v jednom. 116, 119.

NEW YORK 179, 183, 185, 187.

NEY, Michel (1769-1815) — Napoleův maršál, po Waterloo odsouzen k smrti a zastřelen. 219.

NIZOZEMÍ 105, 106, 111, 115, 126, 146-148, 151, 156. **NIZOZEMCI** 112, 122, 147, 151. **-SKÁ REVOLUCE** (povstání) 14, 98, 106, 111, 146, 203. **-SKÉ GENERÁLNÍ STÁTY** 114. **-SKÉ LOĐSTVO** 111. **-SKÉ TKALCOVNY** 106.

NORFOLK — hrabství ve východní Anglii. 107, 119.

NOVÁ ANGLIE 162, 164, 170, 185.

NOVARA (bitva 1849) 77, 78.

NOVÉ MĚSTO PRAŽSKÉ 33, 35, 37, 38, 92, 288. **NOVOMĚSTSKÝ LID** 35.

NOVOKŘTĚNCI — anabaptisté, radikální reformací lidové hnutí, usilující o návrat k prvokřesťanskému způsobu pokřtívání (dobrovolnému rozhodnutí dospělých věřících). V podstatě plebejské revoluční hnutí protifeudální, zejména německé a nizozemské za něm. selské války. 124, 125.

NOVÝ AMSTERODAM — Založen Holanďany 1626, r. 1664 připadl Angličanům a přejmenován na New York. 170.

NYMBURK 160.

OBČANSKÝ KRÁĽ (viz **LUDVIK FILIP**).

OBČANSKÁ VÁLKA 12, 32, 63, 67, 78, 96, 112, 114, 115, 122-123, 176, 197. **O. V. V RUSKU** 30.

OBCHOD 68, 85, 101, 102, 107, 111, 120, 146, 153, 163-166, 171-173, 177, 188, 238. **O. S ŽOLDNĚRI** 85.

PENĚŽNÍ O. 106. **ZAMORSKÝ O.** 108. **-NÍ CESTY** 101. **-NÍ KAPITÁL** 82, 84, 90, 106, 154, 166, 237-238. **-NÍ SMLOUVA** 165. **-NÍ TECHNIKA** 111. **-NÍ VÁLKA** 105.

-NIK, **-NICI** 102, 107, 146, 163, 164, 170.

OBCHVAT — manévř proti křídlu nebo do boku nepříteli; může být jednostranný nebo oboustranný. 217.

OBRAŇA 20, 70, 71, 77, 137, 138, 180, 186, 195, 217, 219, 221, 289, 290. **O. REVOLUCE** 41, 42, 52, 55, 57, 61, 196, 203, 211. **O. ZEMĚ** 40, 42, 45, 196, 203, 219. **LIDOVÁ O.** 46. **NÁRODNÍ O.** 220. **OBRAŇNÁ VÁLKA** 70.

OBRANCI 63, 185, 205. **O. DEMOKRACIE** 61.

OBROZENÍ, **OBROZENĚCKÁ DOBA** 244, 246, 265.

ODVODY 48, 49.

OFENSIVA — činnost strategického významu, v níž máme iniciativu a napadáme nepříteli, abychom ho zničili. 86, 152, 205. **-NÍ STRATEGIE** 94, 96. **-NÍ TAKTIKA** 96.

OHIO — severoamerická řeka, druhý největší přítok Mississippi. 167.

OLOMOUC 281.

OMPTEDA — angl. agent v Prusku. 231.

OPERACE — časový a prostorový výsek bitvy; má se v ní dosáhnout operačního cíle. 11, 59, 84, 148, 160, 180, 181, 184.

OPIOVÉ VÁLKY — byly vedeny 1840-1842 Anglii proti Číně, která angl. Východoindické monopolní společnosti zakázala dovoz opia do Číny. Mírem z r. 1842 dostala Britannie peněžitou náhradu a přístav Honkong. 1857-1860 vedla o. v. i Francie. 105.

OPORTUNISTA — prospěchář, bezzásadový člověk. **OPORTUNISMUS** 59, 61, 272.

ORANIENBAUM — přístav na břehu Finského zálivu, proti Kronštatu. 56.

ORANŽSKÝ DŮM — dynastie holandská a anglická. V Anglii 1688-1714. 115, 133. **O. ROD** 147.

OREB, **OREBSTÍ** bratři — vojenská husitské bratrstvo utvořené po vzoru tábořského bratrstva, jehož shromážděním byl vrch nad Třebouchovicemi, nazvaný starozákonním jménem Oreb. 95.

ORGANISACE 61, 62, 72, 84, 86, 90, 93, 97, 113, 119, 137, 140, 178, 181, 238, 247, 299. **O. CECHOVNÍ** 90.

ORGANISACE PRÁCE — heslo lidu v pařížské revoluci 1848. 238, 241.
ORMOND, James Butler (1610-1688) — irský státník a voják, za revoluce na straně králově, jehož si pro své irské vlastenectví zneprátelel. 135.
OSTRAŽITOST 42, 205.
OSVICENÝ ABSOLUTISMUS, OSVICENOSTI — protifeudální měšťácká ideologie, zejména 18. stol., hlásající právo rozumu nad vírou. S hlediska zásad rozumu a přirozenosti podrobila kritice starou společnost. Francouzská osvícenská literatura byla racionalistická, pokroková, zatím co o. a. některých evropských králů a knížat spojoval pokrokové politické prvky s reakčními. 69.
OTIS, James (1725-1787) — amer. politik, autor mnoha váleč. proklamací k národu; spoluvůrce amer. odpovědi na kolkový zákon, účastník bitvy u Bunker Hillu. 172.
OTROK — 174, 175, 180, 208. CER-
NOSTI OTROCI 164, 169, 186.
OBCHOD S O. 165. OTROKÁR-
STVÍ — v Sev. Americe vzniklo při první kolonizaci bohatých, ale málo obydlených oblastí potřebou pracovních sil. Dovozen z prodejem afrických černochů do Am. se obohacovali Portugalci, pak Holanďané, Angličané, Francouzi a Dánové. Koncem 18. století rostl odpor proti otroctví, jež začalo brzdit rozvoj kapitalistické výroby. V sev. státech bylo zrušeno r. 1807; tabákové, cukrové a bavlnářské plantážnictví je však udrželo v státech jižních. Ve válce Severu proti Jihu (1861-1865) zvítězil Sever a nastal rychlý rozmach amer. kapitalismu. Černoši se stali nejvykořisťovanější částí proletariátu. 179, 298.
OVIEDO — město v španělské Asturii. 215, 219.
OXENSTIERNA, Axel, hrabě (1583-1654) — švédský státník. 152.
OXFORD — univerzitní město v střední Anglii. 127, 131.
PAINE, Thomas (1737-1809) — publicista a angl. politik. Přivrželec amer. neovislosti, za níž i bojoval jako voják. Vydal mimo jiné spis r. 1790 proslulou knihu „The

rights of Man“ (Lidská práva), v níž hájil revoluční zásady. Od 1792, jsa jmenován čestným občanem franc. republiky, zasedal ve franc. Nár. shromáždění. 1802 vrátil se do Ameriky, kde byl přijat nevládně. 207-8.
PALACKÝ, František (1798-1876) — český historik a liberálně-demokratický politik. 26-27, 245, 258, 263, 266, 269-70, 272-4, 276-7, 279, 281-2, 284, 288, 290.
PALAFOX, y Melzi, José, vévoda ze Saragosity (1780-1847) — guvernér Saragosity. 217-8.
PALAIS ROYAL — slavný pařížský palác, postavený 1629 pro Richelieua. Sloužil dlouho jako sídlo princů Orleánských. 192.
PALBA 159, 182, 193, 200, 223, 289.
-EBNÍ SÍLA 78, 223. -NĚ ZBRANĚ 72, 147.
PALE — území se zvláštním statutem, oddělené od svého okolí jiným vládním systémem neb určitými hranicemi. Anglická Pale v Irsku: anglické panství v okolí Dublinu vzniklo výbojem Jindřicha II. a trvalo do podrobení celého Irsku za Cromwella. 135.
PANCER 72, 79.
PANDURI — pův. krojovaní sloužící maďarské šlechtě, r. 1741 pojmenoval tak svob. pán von Trenck svůj osobní prapor, který se stal známý jednak statečností svých příslušníků, jednak příkladnou nekázní. 280.
PANSLAVISMUS 280-1.
PÁN, PÁNĚ, PÁNSTVO 82, 88, 92, 101, 127, 139, 190.
PARCELA 87, 199. -CE 135. -OVĚ ROLNICTVO 73.
PARLAMENT 103, 109, 114-115, 117-118, 126-129, 132, 134-135, 164-165, 208-209, 268-269, 301. P. SVATÝCH 132-133. ANGLICKÝ P. 108, 120, 163, 171. DLOUHÝ P. (Long Parliament) — od listopadu 1640 do 1653, zahajuje první fázi anglické revoluce jako p. puritánských obchodníků a držitelů půdy (burž. šlechtě a zemanů) 113, 126, 132. PRESBYTERIÁNSKÝ P. 129. PARLAMENTNÍ ARMÁDA 107, 113-125, 137, 139. -NÍ KOMISÁŘI 124. -NÍ VOLBY 109.
PARNÍ STROJ 249.

PARTIKULÁRNÍ 216. -ISMUS 170, 179-181, 212. -ISMUS SELSKÝ 178-179.
PARTYZÁN (viz též GUERRILLA) 31, 78-79, 96, 218, 225, 230-233.
PAŘÍŽ 39, 44-46, 49, 75, 176-177, 189, 191-194, 197-202, 237-240, 243, 254, 256, 265-266, 279-280, 302. JAKO-
BINSKÁ P. 20, 64. -SKÁ KOMUNA — 48 sekcí P. komuny 39, 48-49, 129, 189, 198, 201-203. -SKÝ LID 32, 38, 42, 46, 48-49, 189, 193-194, 197, 266. -ŠTI MĚŠTANĚ 191.
PAŘÍŽSKÁ KOMUNA (1871) — první velké povstání proletariátu, vítězné aspoň na krátkou dobu; bylo po heroickém odporu krvavě potlačeno spojenou francouzskou a německou reakcí. 21, 32, 67.
PAŘÍŽSKÝ MÍR (1763) 168, 171.
PAŘÍŽSKÝ MÍR (1783) 187.
PASIVNÍ OBCANĚ 40, 193, 195, 199.
PASSEI — jihotyrolské městečko. 222.
PATRICIOVÉ, PATRICIÁT — vládnoucí obchodněkapitalistická vrstva středověkých měst. 34-35, 45, 82-83, 88-93, 106, 109, 147, 162, 170, 233.
PATRIOTISMUS 39, 62, 189-190, 203, 216, 231, 243. PATRIOTI VE ZBRANĚ 41.
PATRIARCHÁLNÍ HOSPODÁŘSTVÍ předfeudální primitivní rodinné hospodaření, jež se zachovalo v odlehklých zemědělských oblastech i za feudalismu. 141, 143, 162. P. POSPOLITOST 221.
PAZOURKOVÝ ZÁMEK (viz PUŠKA S KAMENNÝM ZÁMKEM) 158.
PECHOTA 72-73, 85, 89, 114-116, 123, 137, 139, 141, 144-145, 149, 153, 158-160, 228. P. FLANDERSKÁ 87. P. HUSITSKÁ 114. P. MĚŠTAN-
SKÁ, -ACKÁ 72, 88, 123, 137-138. P. PARLAMENTNÍ 116. P. SVY-
CARSKÁ 114, 141-143. -NÍ TAK-
TIKA 73, 114. PEŠÍ PRÁPOR 139.
PEKAŘ, Josef (1870-1937) — český historik konservativně-reakčního zaměření, který se pokusil o protihusitský výklad čes. dějin. 25, 27.
PENÍZE, 43, 49, 73, 81, 84-85, 93, 102, 104, 106-107, 115, 138, 180, 186, 299.
PENEŽNÍ DÁVKY 81-82. P. HOSPO-
DÁŘSTVÍ 81-83, 86, 88, 102, 138, 143, 149, 153, 299.
PENN, William (1644-1718) — angl. kvaker, zakladatel státu Pennsylvanie. 170.

PENNSYLVANIE — jeden z původ. 13 států USA, ležící mezi východním pobřežím a jezerem Erie. Města: Filadelfie, Pittsburg. 170.
PERROTINY — tiskací stroje na kartouny, vynalezené Perrotem, závažně do čes. textilního průmyslu v třicátých letech 19. stol. 249-250.
PEST — hlavní město Maďarska. 282, 286. -SKÁ REVOLUCE (1848) 282.
PETR, farář ledečský — husitský lidový kazatel. 95.
PETŘÍN 289.
PETROHRAD (nyní Leningrad) 20-21, 51-64, 75, 281. ČERVENCOVÉ DEMONSTRACE V P. 53. DUBNOVÉ 52. PETROHRADSTÍ DELNÍCI 60.
PEVNOST 56, 155, 200.
PIEMONT — někdy knížectví v hor. Itálii (provincie Cuneo, Alexandrie, Novarra a Turin). 77-78.
PIKA — bodací zbraň se železným hrotem na dlouhém ratišti. 72, 116, 145, 148, 153, 158. PÍKOVNÍK 145, 153.
PILLERSDORF, František z (1786-1862) — rakouský státník, účastnil se vypracování ústavy z 25. dubna 1848. V březnu a dubnu téhož roku odpověděl kabinetními listy na 1. a 2. pražskou petici. 276-277.
PINKAS, Adolf Maria (1800-1865) — český politik, r. 1848 stál na pravém křídle liberálně-demokratické strany. 264.
PISEK 93.
PITT, William st. (1708-1778) — angl. politik, min. předseda za Jiřího II. 168.
PLÁNOVITOST 77. PLÁNOVITÉ HOSPODÁŘSTVÍ — socialistická výroba, která odstraňuje kapitalistickou anarchii; řídí se podle plánu, vyplývajícího z potřeb společnosti nikoli podle kolísání trhu. 69.
PLEBEJCI — měšťská chudina, předchůdci moderního proletariátu, přítěžnostní námezdní nemajetní pracovníci. 35, 37-38, 83-84, 90, 98-99, 102, 107, 108, 110, 112-113, 120, 125, 127, 128, 131-132, 137, 169, 189, 211, 214, 228, 299.
PLENĚNÍ 105, 108, 114, 121, 143, 150-151, 156.
PLUKOVNÍK 86, 112, 119, 192-193.
PLYMOUTH — jihoanglické přístavní město. 162.
PLZEŇ 95.

PODDANÝ 90, 93, 105, 129, 150, 192, 249. -SKÁ DRUŽINA 85.
PODDŮSTOJNÍCI 128, 140.
PODEBRADY 160.
PODKOMORÍ 91.
PODLIPSKÝ, Josef (1816-1867) — český lékař na vídeňské universitě, zakladatel studentských vzdělávacích spolků; po roce 1845 se horlivě účastnil spolkového života v Praze. 248.
PODSKALÍ, PODSKALÁCI 260, 289.
POHOTOVOST 85.
POLIGNAC, Auguste Jules Armand Marie, princ de (1780-1847) — ministerský předseda a ministr zahraničí u konci vlády Karla X. Podpsal v červenci 1830 taková nařízení, že vznikla revoluce. Odsouzen na doživotí, ale 1836 amnestován. 301.
POLICIE 244, 246, 251-252, 254, 260. -EJNÍ VOJSKO 84.
POLITIKA 10, 12-13, 25, 54, 60, 113, 127, 163, 178, 268, 276-278, 287. P. VNITŘNÍ 71. P. ZAHRANIČNÍ 11, 71, 142. P. BRITSKÁ 163, 166, 171. ČESKÁ P. R. 1848 15; 275-276. P. KOLONIÁLNÍ 108, 163, 166, 171. STATOPRAVNÍ P. 26, 285. POLITICKÁ REFORMA 208. -CKÝ SYMBOL 172.
POLNÍ VOJSKO 37, 97.
POLSKO, POLÁCI 268, 269, 275; 282-285.
PORTLAND (bitva 1653) — námořní vítězství Angličanů nad Holanďany. 113.
PORTUGALSKO 105, 215, 218.
POSÁZAVÍ 95.
POVSTÁNÍ 34, 60, 88, 94-95, 100, 133-134, 183, 191, 193, 201-202, 216, 223-225, 229-232, 243, 289. P. NIZO-ZEMCŮ 98. LIDOVÉ P. 41, 46-47, 61, 77-78, 199. MĚŠTANSKO-SEL-SKÉ P. 87.
POZEMNÍ ARMÁDA 76, 101, 108, 186. P. VÁLKA 115.
PRAHA 23, 33-37, 83, 91, 93-95, 244, 246, 249, 254, 256, 260, 263, 265-266, 269, 271, 272, 277-278, 285-289. P. HUSITSKÁ 85. P. LIDOVÁ 34-38. P. ZELIVSKÉHO 20, 33-35, 64, 90. PRAŽSKÁ PLEBEJSKÁ REVOLUCE 92. P. SYNODA (1421) 91. P. ARTIKULE 36, 90. P. HRAD 34. P. SYSTÉM 91. P. THERMI-

DOR 92. P. BOHAČI 35, 37, 247-249. P. KONSELE 33, 35, 94. „VELKÁ OBEC“ PRAŽSKÁ 91.
PRAPOR 159, 192-193, 206, 221, 223, 225, 239. P. PĚŠÍ 139. P. ŽOLD-NĚRSKÝ 155.
PRÁVO 47, 82, 130, 207, 208, 273.
PRÁVO MÍLE — výsada středověkých měst, podle níž v obvodu jedné míle od města nesměl nikdo provozovat řemeslo a obchod. 82.
PRÁVO PŘIROZENÉ — podle revoluční teorie měšťácké revoluce má své kořeny v lidském rozumu a může být proto objeveno bez jakékoli znalosti právních norem, 163, 172.
PRAŽANÉ — označení konservativní husitské pravice, vedené universitními mistry. 31, 35, 265, 266, 287.
PRAŽSKÉ NOVINY — vznikly z Krameriusových C. k. vlasteneckých novin a Pražských postovských novin, když oboje přešly r. 1845 do majetku tiskaře B. Haase, který tak získal výhradní právo k vydávání novin v Čechách. 247, 253.
PRESBYTERIÁNI, PRESBYTERIÁNSTVÍ — původně hnutí pro demokratickou reformu církevní organizace po prvé uskutečněné Kalvinem v Ženevě r. 1541. Tazá zásada církevní reformace, odmítání biskupů a závislosti na státu, uplatňována ve Skotsku reformátorem Johnem Knoxem, který vyhláší r. 1561 skotskou církevní organizaci presbyteriánskou. Od r. 1592 se presbyteriánská nábož. organizace ve Skotsku ustavuje definitivně. Později je přijato p. i v Anglii na Westminsterském sněmování (Assembly of Westminster). Angličtí p. se pak stávají stranou velké buržoazie, zejména londýnské City a po odstranění monarchie pravým křídlem angl. revoluce. 102, 107-9, 112, 117, 121, 126-127, 129, 133-134, 165. P. SKOTŠTÍ 102, 116. -SKÝ PARLAMENT 112, 129. -ŠTÍ BOHOSLOVCI 103.
PRICE, Richard (1723-1791) — angl. moralista a ekonom. 207.
PRIESTLEY, Joseph (1773-1804) — chemik, objevitel kyslíku. 207.
PROHLÁŠENÍ NEZÁVISLOSTI SPOJENÝCH STÁTŮ SEVEROAMERICKÝCH 173, 187.

PROKOP HOLÝ († 1434) — kněz, hejtmán a pak vůdce táborských vojsk. 37, 90.
PROKOP Z PLZNE (zemřel před r. 1645) — mistr, husitský theolog, zastánce smírného vyrovnání s církví římskou. 24, 94-95.
PROLETARIÁT 19, 38, 51, 53-55, 58-59, 62-63, 69, 75, 80, 98, 100, 107, 126, 137, 176, 178, 189, 209, 211, 238, 240-242, 256, 261, 263, 285. -ŘSKÁ REVOLUCE 21, 52, 62, 67, 211.
PROTEKCIONISMUS 105.
PROTEKTORÁT (Cromwellův) 110.
PROTESTANTI, PROTESTANTISMUS 134.
PROTIFEUDÁLNÍ REVOLUCE 67.
PROTIJAKOBINSKÁ VÁLKA — války Anglie proti franc. revoluci, pokračující ve válkách proti Napoleonovi (viz JAKOBINI).
PROTINAPOLEONSKÝ ODBOJ 213, 226, 231.
PROTIZIDOVSKÉ BOUŘE 285.
PROVISORNÍ (prozatímní) VLÁDA (březen-říjen 1917) — vláda, jež vznikla v ruské únorové revoluci. Vedoucí úlohu v ní hrála buržoazie. 52-53, 57-61.
PROZATÍMNÍ VLÁDA (Francie 1848) 240-241.
PRŮMYSL 81, 99, 107, 127, 165, 171, 178, 225, 227, 238, 249, 251-252 270-271. P. TĚŽKÝ 85. P. VÁLEČNÝ 84, 149. -OVÁ BURŽOASIE 83, 165, 188, 238-239, 241. -OVÁ MALOVÝROBA 82-83. -OVÁ REVOLUCE 249. -OVÁ VELKOVÝROBA 178. -OVÝ KAPITÁL 107, 166. -OVÝ PROLETARIÁT 83.
PRUSKO 156-158, 212, 226-230, 256, 270. P. NĚMECKO 74. -Á ARMÁDA 47-48, 51, 59, 229, 232. -Ů OSVOBOZENÉCKÉ VÁLKY 225-266. -Ě SLEZSKO 249.
PRUSOVÉ 157, 159, 198-200. PRUSÁCI 47.
PREDBŘEZNOVÁ DOBA 250.
PŘÍBRAM († 1448) — vlastně mistr Jan z Příbramě, husitský theolog, představitel nejmírnější hus. frakce. 38.
PUČ — násilný pokus nebo povstání malé skupiny bez podpory mas. 57-58, 60-61, 301. KARLŮV P. 108.
KONTRAREVOLUČNÍ P. 53, 58.
VOJENSKÝ P. 54. PUČISTÉ 54.

PŮDA 39, 52-53, 60, 62-63, 81-82, 85, 104, 106, 120, 135-136, 139, 151, 162, 165, 169-170, 178, 199.
CIRKEVNÍ P. 83.
PURITÁNÍ — anglická protestantská sekta v 16. a 17. stol. hlásající mravní čistotu, prostotu a přísné dodržování biblických příkazů, vyvolenost božskou milostí, nezávislost na Římu a na státní církví anglikánské. Bojovná ideologie revolučního měšťáctva v náboženském vyjádření. V době angl. revoluce se rozštěpilo puritánství na dvě křídla, pravé - presbyteriánci, levé - independenty. 103, 108, 111, 115-116, 119, 122-123, 162, 169-170. -ISMUS. -STVÍ 102, 121. -SKÁ SPOŘIVOST 107.
PUSTERTAL — alpské údolí. 222.
PUŠKA — původně každá palná zbraň, těžká i ruční; od poč. 15. století ujmá se název puška pro lehčí ruční palnou zbraň. 31, 85, 94, 151, 158, 178, 192, 216, 223. P. S KAMENNÝM ZÁMKEM — vlastně správně puška se zámkem na křesací kámen. Starší forma: kolečkový zámek (rozšířený od 2. pol. 16. stol.). Po straně náložní pánevky bylo umístěno kovové kolečko, k němuž byl přitlačen kousek železného kyzu. Spuštěmlem se kolečko uvolní a je uvedeno do pohybu perem. Prudce se otáčející kolečko pak z kyzu vykřesalo jiskry: Novější forma (od pol. 17. stol.): zapaluje náboj pazourkem, upevněným v kohoutku, který při výstřelu dopadá na ocílku, umístěnou nad pánevčkou. 72. -ŘI 85. -ŘSKÁ FAKTORIE 151.
PYRENEJE 204, 213.
PYRRHOVO VÍTEZSTVÍ — vítězství s velkými ztrátami. Podle hist. vítězství epirského krále Pyrrha nad Římany („Ještě jedno takové vítězství a je po nás vetatí“). 185.
RABOCIJ — orgán bolševické strany v Petrohradě (12 člů od srpna do října 1917). 60.
RADA ARMÁDY 148.
RADECKÝ (Radetzky), Jan, hrabě (1766-1858) — rakouský vojevůdce ve válkách proti franc. revoluci, Napoleonovi a italské revoluci

- 1848-9. Hlavní velitel ve válce proti Sardinii. 77.
- RADIKÁLNÍ HNUTÍ, RADIKÁLNÍ DEMOKRATÉ** — 244-247, 253, 255, 257, 259-60, 262, 264, 268, 271, 273, 276-8, 285, 287, 289-90.
- RADIO** 76.
- RAINSBOROW** (-orough), Thomas — jeden z hlavních mluvčích agitátorského sboru Cromwellovy armády. 109, 132.
- RAKOUSKO** 23, 71, 77, 144, 152, 160, 212, 222, 228, 230, 244, 250, 265, 269-74, 276-7, 280-2, 298. -**SKÁ ARMÁDA** 78, 223, 286. -**SKÁ DYNASTIE** 283. -**SKÉ DĚLNICTVO** 67. -**SKO-PRUSKÁ VOJSKA** 46, 199.
- RAKOUSKO-UHERSKÁ MONARCHIE, RAKOUSKO-UHERSKO** — vznikla 1867 rakousko-uherským vyrovnáním ze zemí koruny rakouské, kam patřily také Čechy s Moravou, a zemí koruny uherské, kam patřilo Slovensko. 267-8, 272, 282.
- RASPAIL, François - Vincent** (1794-1878) — chemik a lékař, v politice zastáncé všeobecného hlas. práva. R. 1858 se stal poslancem, byl však pro rev. myšlenky poslán do vyhnanství. 240.
- RATHENAU, Walther** (1867-1922) — něm. měšť. státník a národohospodář. Po svět. válce jako ministr pro obnovu a později ministr zahr. věcí usiloval o polit. a hosp. spolupráci všech národů (sjednal jako jeden z prvních smlouvu s SSSR). Německými nacionalisty a antisemity by nenáviděn a nakonec zavražděn. 68.
- REAKCE** 33-5, 37-42, 46, 48-49, 51, 54-5, 57-9, 77, 104, 109, 117, 120, 130, 137, 169, 193, 204, 206, 211-14, 219, 231, 234, 236, 266, 269, 271, 273, 277, 279-80, 282. **ČESKÁ R.** 33. **DOMÁCÍ R.** 34, 37, 67, 95. **EVROPSKÁ R.** 34-6, 51, 227, 301. **FEUDÁLNÍ R.** 40, 44, 91. **NAPOLEONSKÁ R.** 87. **PRÁZSKÁ R.** (bohátá) 37. **PRESBYTERIÁNSKÁ R.** 120. **RÍMSKÁ R.** 38. **SVĚTOVÁ R.** 12, 18, 63. **ZAHŘANICNÍ R.** 33, 39, 42, 67. **REAKCIONÁŘ** 42, 45, 280. -**ČNÍ EMIGRANTI** 44, 46. -**ČNÍ JEDNOTA** 33. -**ČNÍ KOALICE** 47, 199, 211. -**ČNÍ PROTEKTORÁT** 110. -**ČNÍ VÁLKA** 18,
66. -**ČNÍ VOJENSTÍ ČINITELE** 54, 77.
- REFORMA** 209, 212, 220, 222, 230-1. **R. CÍRKVE** 32. **POLITICKÁ R.** 208. -**NÍ SOCIALISMUS** 238.
- REFORMACE** — přeměna feudální středověké Evropy v moderní kapitalistickou v oblasti nábož. ideologie. Jsou to snahy nábož. reformátorů a jejich přívrženců od angl. Wiklifa, přes Husa a německého Luthera, k švýcarskému Zwinglimu a Kalvínovi. Odpor všech tří s výjimkou části feudální šlechty proti představitelce feudálního řádu a nejbohatší feudální moci — římské církvi, musel všude nabyt forem náboženského odporu. V mnohých zemích využila královská nebo knížecí státní moc této příležitosti k odpoutání se od Říma. 126, 165. **ANGLICKÁ R.** 134.
- REFORMÁTOR** 101, 230.
- REGULÉRNÍ ARMÁDA** (vojsko) 77, 182, 218.
- REISLAUFEN, REISLAUFEREI** — žoldněřský výraz pro shánění služby za dobrý žold bez zřetele na politický směr toho, komu služba nabízena. 142.
- RESTAURACE** — znovuzřízení starých poměrů před tím revolucí svržených. Angl. restaurace Stuartovců po angl. republice a protektorátu Cromwellově byla opět povolena t. zv. „slavnou revolucí“ r. 1688. — Francouzská restaurace (1814-1830) je doba návratu Bourbonů na franc. trůn po franc. revoluci a Napoleonově císařství. Buržoasie byla přechodně zbavena moci. 126. **R. STUARTOVŮ** 164.
- REPEAL** (v Čechách 1848) — se jmenovala politisující stolní společnost pražských radikálů z hostince „U zlaté váhy“. Odtud vzešel podnět k březnovému hnutí. Nejznámějšími členy byli Havlíček a Sabina. 247, 259, 285, 289. -**ISTĚ** 255, 259, 261.
- REPUBLIKA** 40, 50, 78, 131-2, 134, 173, 188, 194, 204, 210, 236-8, 240-2, 270-1. **ANGLICKÁ R.** 133, 135, 164. **FRANCOUZSKÁ R.** 210, 263, 269. **REPUBLIKÁN** 46, 190, 199, 239. -**SKÁ ÚSTAVA** 132. -**SKÉ STRANY** 102.
- REVOLUCE** (1848) 21, 239, 253-4, 256, 261, 266, 287.
- REVOLUCNÍ VÁLKA** 12, 14, 16, 18, 21-3, 60, 65-7, 77-8, 80, 117, 176, 196, 206, 210.
- RIEGER, František, Ladislav JUDr** (1818-1903) — český politik, liberální demokrat, pak vůdce strany staročeské. 245, 258, 263, 273, 277.
- RIGA** — hlavní město lotyšské SSR. Za imperialistické války jím několikrát prošla fronta. 56-7, 59.
- RICHÉLIEU, Armand-Jean du Plessis, vévoda z (1585-1642)** — kardinál, minister. předseda Ludvíka XIII. Obratný politik, tvůrce absolutistické moci franc. králů a franc. koloniál. imperia. 149, 152.
- RICHÉLIEU** — řeka v Sev. Americe, jeden z přítoků řeky sv. Vavřince, pojmenovaná po franc. kardinálu. 184.
- RJABUŠINSKIJ, Pavel Pavlovič** (nar. 1871) — moskevský kapitalista, finanční poradce Wrangelův, emigroval. 53.
- ROBESPIERRE, Maximilian François Isidor** (1758-1794) — poslanec, nejvýznamnější člen Výboru pro veřejné blaho. Popraven. 43-4, 50-1, 126, 188, 202-3, 234, 301.
- ROBOTA** — bezplatná práce všeho druhu, k níž bývaly za feudalismu zavázáni poddaní vůči svým vrchnostem a původně i vůči státu. 250.
- RODSJANKO, Michail Vladimirovič** (1859-1924) — rus. protirevoluční politik. 60.
- ROCHAMBEAU** 187.
- ROHÁČ Z DUBĚ** a ze Sionu, Jan († 1437) — proslulý tábořský válečník, nesmiřitelný odpůrce panské reakce a císaře Zikmunda. 93.
- ROK** 1848 15, 22, 27, 234, 236, 281, 286. — **V ČECHÁCH** 12, 15, 243, 248, 276, 284. — **VE FRANCII** 27, 236. — **V NĚMECKU** 99, 234.
- ROLLAND, Romain** (1866) — významný pokrokový franc. spisovatel. Hlavní díla „Jan Kryštof“, „Okouzlená duše“, 7, 8, 24.
- ROLNICTVO, ROLNÍCI** 37-8, 52, 55, 60, 62-3, 73-4, 81, 91, 96, 99, 136, 139, 150-1, 188, 199, 216, 238, 244, 250, 285, 299. **PARCELOVÉ R.** 73. -**ČKÉ SPOLEČENSTVÍ** 141. -**ČKÝ SPOJENEC** 37, 92.
- ROMANA** (1770-1811) — špan. gen., v boji proti Napoleonovi velitel špan. vojsk, jež bojovala po boku Britů. 219.
- ROSEBEKE** (bitva 1382) 88.
- ROUX, Jakob** († 1794) — vůdce radikálního křídla jakobínů. 49.
- ROYAL — LA MARINE** (pluk) 194.
- ROYSTON** — město v Anglii, asi 75 km na sever od Londýna. 129.
- RUBEŠ, František Jaromír** (1814-1853) — český básník a humor. spisovatel. 258.
- RUDÁ ARMÁDA** — vznikla jako pravidelná armáda Sov. svazu z Rudých gard po říjnové revoluci. 63, 80, 299-300.
- RUDA KOKARDA** 240.
- RUDÉ PRAVO** — ústřední deník KŠČ od r. 1920. 111.
- RUDI, RUDÉ GARDY** — první ozbrojené jednotky proletariátu v ruské rev. 31, 61.
- RUGGLES** — předseda amer. Stamp-Act-kongresu. 172.
- RUKOPIS KRÁLOVDVORSKÝ a ZELENOHORSKÝ** 25.
- RULE, BRITANNIA, BRITANNIA, RULE THE WAVES** 111.
- RUMUNI** 275.
- RUPERT** (1619-1682) — angl. jezdn. generál, syn Fridricha V., čes. „zimního“ krále. V angl. revoluci na straně kontrarevoluce, velitel král. vojsk. 112, 115-16.
- RUPPERT** (člen „Repealu“) — něm. člen strany radikálně-demokratické v r. 1848. 259.
- RUSINI** 283.
- RUSKO** 63, 67, 71, 75, 160, 204, 212, 226-8, 268, 280. -**Á ARMÁDA** 57, 298. -**Á REVOLUCE** (1917) 27, 78, 206, 298. -**Y NÁROD** 26, 58.
- RYHOVANÁ ZADOVKA** — rýhování se šifilo od poč. 16. stol. Střela vypálená z r. hlavně leť mnohem přesněji, protože se otáčí kolem vlastní osy, totožně s osou střelby. Zadovka je puška nebo pistole, nabíjená odzadu hotovým nábojem. Komora pušky se otevírá a zamyká zvláštním závěrem. 73.
- RYCHTÁŘ** 94.
- RYNSKÉ PROVINCE** 227.
- RYTÍŘ** 33, 36, 84, 85, 87, 88, 96, 114, 116, 122, 123, 138. -**SKÁ ARMÁDA** 84-87, 114, 141, 143, 150. -**SKÁ**

JIZDA 83, 123. RYTÍRSKO-ARISTOKRATICKÁ TRADICE 145.-SKÝ SOUBOJ 122.

ŘADOVÁ ARMÁDA 42, 45, 194, 195, 197.

ŘEKA SV. VAVŘINCE — kanadská řeka spojující jezero Ontario s mořem. Leží na ní Quebec a Montreal, dějiště válečného tažení v letech 1775-1778. 167, 183.

ŘEMESLO 35, 47, 83, 106, 120, 140. -NÉ CECHY (cechovní ř.) 107, 120. -NÉ VÝROBKY 82. ŘEMESLNÍK 15, 85, 102, 107, 130, 152, 169, 196, 198, 208, 238, 249.

ŘÍJEN, ŘÍJNOVÁ REVOLUCE 21, 32, 53, 62, 63.

ŘÍM, ŘÍMANÉ 101, 135, 156, 190, 215, 298. -SKÁ ŘÍŠE 149.

SABINA, Karel (1811-1877) — český spisovatel a publicista, r. 1848 patřil ke skupině radikálně demokratické. 247, 248, 258, 260, 264.

SAFFRON WALDEN — město v angl. hrabství Essex, 60 km severových. od Londýna 128, 129.

SAINT-GERMAIN, Claude-Louis, hrabě de (1707-1778) — ministr války za vlády Ludvíka XVI.; reorganizoval franc. armádu, ale byl propuštěn, když chtěl zavést tělesné tresty. 191.

SALIS-SAMADE (pluk) 192.

SALCBURK 223.

SALMON, de — viz DE SALMON.

SANDOVÁ, George (1804-1876) — slavná franc. spisovatelka romantických a sociálních románů 237, 242.

SANTANDER — přístavní město v baskické části Španělska. 215.

SANSULOTTE — přezdívka, kterou dali r. 1789 aristokrati revolucionářům (culotte = krátké flechtické kalhoty, sans = bez; měšťané zavědli dlouhé kalhoty, pantalony). Revoluční měšťané přezdívku přijali a užívali ji jako názvu pro vlastence. 38, 47, 95, 161, 200.

SARAGOSA (šp. Zaragoza) — hlav. město šp. provincie téhož jména, bývalé hl. m. království aragonského. 215, 217, 218.

SARATOGA (bitva 17. 10. 1777) — město ve státě New York, kde se vzdala angl. armáda gen. Burgoyna oddílům gen. Gatese. Francie pak

vstoupila do války po boku USA. 177, 183, 185, 186.

SÁRSKO — důležitá průmyslová oblast mezi Německem a Francií. 85.

SASOVÉ 298.

SAVANNAH — město v již. státě Georgia (USA). Za amer. revoluce v letech 1778-1782 obsazeno brit. gen. Cornwallisem. 186.

SAVINKOV, Boris Viktorovič (pseud. Ropšin, 1879-1925) — spisovatel a revolucionář, později trockista, účastník čtyř eserských atentátů. Po Říjnu bojoval proti Sovětům. 57.

SBOR 73, 109, 121, 130, 131, 148, 191, 195, 233.

SBRÁTROVÁNÍ 54, 61.

SCARA — stáhl vojenská jednotka Karla Velikého. 298.

SEDLÁK 81-83, 88, 92, 95, 99, 106, 130, 150, 151, 178-180, 212, 218, 221, 223-225. SVOBODNÝ S. (svobodník) 82, 121, 139, 150, 151, -CKÝ. INDIVIDUALISMUS 179.

SEDLNICKÝ, Josef (1778-1855) — prezident c. k. dvorského policejního úřadu. 244, 252.

SEDMIHRADSTÍ SASOVÉ — tvoří německý jazykový ostrov v Sedmihradsku. Hlavní přístěhovalecký proud přišel koncem 12. a poč. 13. stol. z Durynska a Saska. Měli vys. životní úroveň, hlavně v cechovních organizacích řemeslníků. 275.

SEDMILETÁ VÁLKA (1756-1763) — mezi Pruskem, Rakouskem a Francií. Zároveň probíhala koloniální válka mezi Anglií a Francií. 79, 158, 167, 174.

SEKTY, SEKTAŘI, SEKTAŘSTVÍ — drobné kacířské skupiny křesťanské, většinou plebejského a selského rázu, církevní a státní mocí vždy krvavě pronásledované. 124, 125, 132, 133.

SEECKT, Hans von (1866-1936) — německý generál, 1919-1926 vrch. velitel německých vojsk, propagátor silné armády (základ: vojska z povolání). 70.

SEKULARISACE 83, 90.

SELSKÝ LID 84, 89, 92, 93, 95, 100, 142, 151, 169, 221, 223-225. S. PAR-TIKULARISMUS 178, 179. S. ZAO-STALOST 23. S. MILICE 114. S. REVOLTY 107. S. VÁLKY 26, 81, 93, 126, 297, 299. S. VOZY 96. S. RÁZ HUSITSKÉHO VOJSKA 14.

SELSKO-PLEBEJKE REVOLUCE 67, 81, 86, 87, 297.

SEMKNUTÝ ÚTVAR 160.

SEMPACH (bitva 9. 7. 1386) — švýcarské město, kde Švýcaři porazili vojsko rakouského vévody Leopolda a tím si trvale zabezpečili nezávislost na Habsburcích. 143.

SERIOVÁ VÝROBA — moderní masová výroba továrni, hospodárná pro pravidelné zpracování stejných výrobků. 77.

SEVASTOPOL — přístav na již. pobřeží Krymu. 78.

SEVER (Americký) 168, 171, 179, 183, 186.

SEVERNÍ MOŘE 149.

SEVILLA — velké jihošpaněl. město. 215, 218, 220.

SEXBY, Edward — angl. voják, le-veller. Zatčen, uvřazen do vězení. Zemřel 1688, 109, 132.

SHROMAŽDĚNÍ NA KRÍŽKÁCH — viz NA KRÍŽKÁCH.

SCHABS (v Tyrolsku) 223.

SCHARNHORST, Gerhardt Johan David (1755-1813) — pruský generál, vojenský reformátor a vojen. spisovatel. Po jenské porážce provedl pruskou vojenskou reformu. 228, 230-232.

SCHPELER, Bartoloměj — něm. důst. ve Španělsku. Napsal dílo Historie revoluce ve Španělsku a Portugalsku. 216-218.

SCHILL, Ferdinand z (1776-1809) — prus. důst., popravený Francouzi za podněcení ozbrojeného boje proti Napoleonovi. 230.

SCHILLER, Johann Christoph Friedrich (1759-1805) — básník a dramatik z největších postav něm. klas. literatury. 147, 207.

SCHILLING, dr. — člen frankfurtského poselstva v Praze r. 1848. 269.

SCHLEICHER, Helmuth von — něm. gen. Sehrál důležitou úlohu v intrikách kolem povolání Hitlera na místo říš. kancléře r. 1933. Zavražděn nacisty. 77.

SCHWYZ — jeden z prvotních švýc. kantonů. 141.

SICILIÁNI 253.

SIGERUS 87, 88.

SILAS DEANE (viz DEANE).

SIROTCI — válečné bratrstvo, odtrhnuvši se po smrti Žižkově od tá-

borského bratrstva a představující theologicky střed mezi tábořským radikálem a pražským konservatismem. 90, 92, 93, 95.

SKIPPON, Philip — angl. voják a politik, za revoluce na straně parlamentu, jeden z velitelů armády „Nového vzoru“. 128.

SKOTSKO — severní část britského ostrova, ve středověku samostatný stát. 102, 112, 116, 133, 134, 208. SKOTI 11, 118, 128, 132, 207. -SKÁ SLECHTA 133, 134. -ŠTÍ PRES-BYTERIÁNI 102, 116.

SLADKOVSKÝ, Karel (1823-1880) — český radikálně demokratický politik; proslul hlavně činností v r. 1848. 248, 278, 285.

SLAVIA — čes. studentský spolek. 248, 285, 287.

SLAVNÁ REVOLUCE (Glorious Revolution 1688) — t. zv. druhá anglická revoluce, jež definitivně odstranila Stuartovce a nastolila konstituční monarchii Viléma Oranžského. 133, 165, 166.

SLEZSKÉ BOJŮRE 256.

SLOVANÉ 268, 271, 272, 275, 277, 279, 281-284. -SKÝ SJEZD 272, 278, 279, 281-284.

SLOVANSKÁ LÍPA — první politický, výhradně český veřejný spolek, vzniklý v r. 1848. Jeho úkolem bylo hájit konstituční princip v rámci habsburské monarchie. Za absolutismu brzy zanikla. 275.

SLOVÁCI 282.

SMETANA, Augustin (1814-1851) — český filosof, přívrženec hegelovské filosofie. 248.

SMÍCHOV 244, 249.

SMYSL ČESKÝCH DĚJIN 6, 16, 25, 27, 296.

SNĚMOVNA 108, 118. DOLNÍ S. 166. - S. LORDŮ 118, 130.

SOCIALISMUS 61, 70, 72, 74-76, 175, 206, 238, 240, 241, 248, 250, 252, 256, 264. -TICKÁ REVOLUCE 52.

SOCIALISTICKÁ AKADEMIE 6, 14. -TICKÝ REALISMUS — je umělecký výraz socialistické společnosti. 6, 12, 16. -TICKÁ SYNAGOGA 241.

SOCIÁLNÍ DÍLNÝ — požadavek pařížského lidu v revoluci 1848, uskutečněný v neúspěšných „národních dílnách“. 238.

SOCIÁLNÍ REPUBLIKA — heslo pařížského lidu v revoluci 1848. 238, 241.
SOCIÁLNÍ REVOLUCIONÁŘI — viz ESERÍ.
SOCIALPATRIOTI — socialisté, kteří pod heslem obrany země podporovali vlastní buržoazii. V Rusku chtěli po únorové revoluci pokračovat v imperialistické válce. 55.
SOCIETY FOR THE COMMEMORATION OF THE REVOLUTION IN GREAT BRITAIN. 207.
SOLIDARITA 210, 250, 271.
SOUBOJ 36, 84, 122, 138, 299.
SOUHRZNOST 42, 123, 141, 221, 225. TAKTICKÁ S. 141, 223.
SOUS OFFICIERS (viz BAS OFFICERS) 195.
SOVĚTY — vznikly jako demokratické orgány rus. revoluce (již r. 1905). Po Říjnové revoluci se staly jedinými orgány státní moci. 6, 52, 54, 56, 138. „VŠECHNA MOC SOVĚTŮM“. 56. VOJENSKÉ S. 128.
SOVĚTSKÝ SVAZ 7, 10, 12, 27, 76.
SPARTAKOVCI — název německých komunistů v letech 1918-19 podle časopisu vedoucího něm. komunistů K. Liebknechta Spartakus (zal. 1916). 71.
SPARTA 190.
SPEKULACE 49. BURSOVNÍ S. 106.
SPEKULANT 49.
SPOJENÉ STÁTY SEVEROAMERICKÉ 162, 173, 175-6. PROHLÁŠENÍ NEZÁVISLOSTI SPOJ. ST. S. 173, 187.
SPOLEČNOST PRÁTEL ÚSTAVY 41.
SPRAVEDLIVÁ VÁLKA 62-3, 94-5, 97.
SPRINGER, Anton, Heinrich (1825-1891) — dějepisec a publicista; r. 1848 se jako liberalistický novinář hlásil k českému národu. 248.
SRPNOVÝ SNĚM (1843) 245.
STÁLÁ ARMÁDA (stálé vojsko) 85, 87, 97, 120-1, 137, 146, 154-7, 180, 184, 232.
STALIN, Josef Visarionovič (vl. jménem Džugašvili) (1879). 12, 23.
STAMP-ACT 171. ST. A. CONGRESS 172.
STANEK, Václav (1804-1871) — český lékař a spis. R. 1848 zvolen zem. poslancem. 263.
STARÉ MĚSTO PRAŽSKÉ 35, 92-3, 251.

STATNÍ RADA 131, 301.
STATOPRÁVNÍ POLITIK 26, 285.
STÁVKA 53.
STAV, STAVY — v pozdním středověku skupiny společností, vymezené s hlediska právního: „duchovenstvo, šlechta a města (později „třetí stav“). Byly tedy rámcem skutečných společenských tříd. 155, 244. TŘETÍ S. znamenal ve Francii od konce středověku do r. 1798 vlastně celý národ bez šlechty a duchovenstva, zahrnoval v sobě buržoazii, maloměšťáctvo, rolnictvo a dělnictvo, tedy pozdější dvě hlavní třídy kapitalistické společnosti. Revoluce odstranila dělení na stavy a proklamovala rovnost všech občanů před zákonem. Teprve poté se mohly vhranit společenské třídy v nezáhadné formě. 157, 236, 299. -OVSKÁ OPO-SICE 244-5, 252, 262-3, -OVSKÝ SNĚM. 245.
STEIN, Heinrich Friedrich Karl, svobodný pán (1757-1831) — pruský státník; jako ministr vnitra přepracoval tajnou smlouvu s Ruskem a Anglií proti Napoleonovi, pak vstoupil do služeb Ruska, a jako poradce ruského cara se účastnil 1814 Vídeňského kongresu. 230.
STENDHAL, vl. Henri Beyle (1783-1842) — franc. spisovatel, vynikající jasným stylem a pronikavým psychologickým rozbořen svých postav. 7, 24.
STERZING — městečko 13 km jižně od Brenneru 1809, kde Hofer vítězně bojoval proti Bavorům a franc. vojsku. 222.
STEUBEN, Friedrich Wilhelm, z (1730-1794) — důst. Bedřicha II.; přijel r. 1778 do Ameriky a přihlásil se do rev. armády. Jako generální inspektor reorganizoval amer. vojsko. 180-182.
STIFFT — rakouský novinář. 272.
STOCKHOLM 151.
STRAFFORD, Thomas Wentworth, hrabě z (1593-1641) — angl. státník, zastánce král. absolutismu, rádce Karla I.; popraven. 134.
STRATEGIE — věda o způsobu použití prostředků všeho druhu k dosažení v á l e č n ý c h cílů. 20, 72, 77, 79-80, 110, 152, 180, 183-185, 193, 228-229, 288, 299. OFEN-

SIVNÍ ST. 22, 94, 96. VYSILOVA-CÍ ST. 142, 160-161, 183, 228.
STŘEDNÍ ROLNÍCI (viz též YEO-MANNRY) 99, 121, 139. -NÍ VRST-VY 43.
STŘEDOMORÍ 112, 149.
STŘEDOVĚK 20, 85, 87, 89, 102, 216, 222. -Á MĚSTA 88. -Ě CECHOVNÍ ZŘÍZENÍ 140. -Ů FEUDALISMUS 14.
STŘELEČ 73, 85, 181, 185, 222-225, 228. AMERICKÝ ST. 73, 185. -CKÁ VÝZBROJ 181. -CKÝ BOJ 51, 159, 182, 228.
STŘELNÉ ZBRANĚ 80, 84-5, 96, 145. -Ů PRACH 83.
STRÍBRNÝ 33, 82, 101, 105, 145, 163, 213, 253.
STRÍBRNÝ, Jiří (nar. 1880) 25.
STUARTOVCI, STUARTI, STUARTOVŠTI KRÁLOVÉ — králové a příslušníci anglického (původně skotského) rodu. Jakub I. (1603-1625), Karel I. (1625-1649), Karel II. (1660-1685), Jakub II. (1685-1688), Marie (1689-1694), Anna (1702-1714). 103, 108, 133, 155, 164-5, 169.
STUDENTI 15, 239, 244, 247-8, 256, 271, 273, 276, 278, 286-7, 289, 302.
STURMSOLD — zvláštní značný příspěvek k žoldu za provedení útoku. Příplatek býval již vymíněný ve smlouvě uzavřené mezi tím, kdo válku vedl (Kriegsherr), a žoldněři. 143.
SUFFOLK — východoanglické hrabství. 119.
SURREALISMUS — franc. umělecký směr, rozkládající myšlenky na představy vznikající v podvědomí. Zhusta ztroskotává v pouhé hře slov a tvarů. 12, 16.
SURREY — jihoanglické hrabství. 131, 136.
SVATÁ ALIANCE — vznikla r. 1815 po Napoleonově porážce jako svazek reakčního Ruska, Rakouska a Pruska. Později rozšířena o reakční Francii a podporována Anglií. Chtěla udržet územní poměry mezi velmocemi a potlačit všechna revoluční hnutí v Evropě. Vedle rus. cara a anglické hospodářské podpory rozhodoval ve Sv. al. rakouský kancléř, ultrareakcionář Metternich. Její rozklad nastal r. 1827 a úplné ji likvidovaly revoluce r. 1830 a 1848. 234, 244, 268, 280.

SVATODUŠNÍ BOURE — boje pražských studentů a dělníků na bariádách vyprovokované Windischgrätzem po svatodušním mši r. 1848. 269, 272, 274-5, 278, 281, 284, 287.
SVATOVÁCLAVSKÉ LAZNE 243-4, 247, 255-6, 259-261, 264, 278. -Á SCHŮZE v Praze — svolána na popud skupiny radikálně demokratické na 11. březen 1848 do lázní Svatováclavských. 263. -Ů VÝBOR v Praze — 27 členů zvolených na Svatováclavské schůzi, splnul později se Stadionovou komisí v Národním výboru. 264, 266-7, 285.
SVATOZÁŘ 15.
SVĚTOVÁ VÁLKA (1914-1918) — imperialistická válka mezi dohodovou skupinou (Britannie, Francie, Rusko, Srbsko, později Itálie, USA, Rumunsko) a Ústředními mocnostmi (Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko, Bulharsko). 70-71, 74-76, 298.
SYNDIKALISACE 62.
SYNDIKÁT — monopolistické sdružení podnikatelů k vyloučení nebo omezení volné soutěže úpravou výroby nebo odbytu. 62.
SYNODA PRAŽSKÁ (1421) 91.
SAFÁŘÍK, Pavel Josef (1795-1861) — český buditel a vynikající slavista. 274, 277, 282, 284.
SIMON, kovář — tábořský konšel. 93.
ŠLECHTA — 38, 46, 72, 82-84, 93, 98, 106, 114, 115, 121, 133, 136, 139, 140, 151, 157, 162, 165, 169, 170, 188, 193, 212, 213, 216-219, 229, 244-246, 262, 263. Š. ANGLICKÁ 133. Š. KATOLICKÁ 37. Š. MODERNÍ 98, 107, 114, 121, 169. Š. NIŽŠÍ 83, 92, 93, 101, 139. Š. PODOBOJÍ 37, 90, 93, 95. Š. PRESBYTERIÁNSKÁ 114. Š. SKOTSKÁ 133, 134. Š. SVĚTSKÁ 90. Š. VYSOKÁ 83. Š. ZEMANSKÁ (vlastycká) 37, 91.
SOVINISMUS 51.
ŠPANĚLSKO 6, 11, 43, 67, 98, 105, 110, 111, 115, 122, 144-147, 152, 174, 176, 177, 184, 212-218, 220, 221, 225, 229, 233, 234. -SKÁ ARMÁDA 145, 147, 216, 220. -SKÁ ABSOLUTISTICKÁ ŘÍŠE 146. -SKÁ MONARCHIE 147, 214, 216. -SKÁ REVOLUCE 6, 12, 14, 23, 24, 213, 219. -SKÁ ŘÍŠE 145, 213.

SULTHEIS 140.
SVÉDSKO 110, 150, 151.
SVÝCARSKO 70, 122, 138, 141-144, 193. -SKÁ LIDOVÁ ARMÁDA 87. -SKÁ PĚCHOTA 141-143. -SKÉ GARDY 191. -SKÉ KANTONY 141. -ŠTÍ HEJTMANI 85. -ŠTÍ ZOLDNĚŘI 142, 143, 221.

TABERG 151.
TABOR 20, 33-35, 37, 64, 90, 92-96. -SKÁ VOJSKA 86, 92. -SKÉ ARTIKULE 90. -SKÝ SYSTÉM 91. TABORÍ, TABORŠTÍ 31, 32, 97. -ŠTÍ KNEŽI 92.

TAKTIKA — nauka o způsobu použití boj. prostředků k dosažení úspěchu v bitvě. 10, 20, 22, 72, 73, 76, 84, 85, 87, 89, 96, 115, 123, 144, 145, 149, 152, 176, 179, 181-183, 187, 193, 204, 223, 228, 288. BOLŠEVICKÁ T. 60. INDIÁNSKÁ T. 182. LINEÁRNÍ T. 73, 159, 182, 187, 228. PĚCHOTNÍ T. 73, 114. -ČKÁ SOUDRNOST 141, 223. -ČKÉ TELESO 36, 73, 84, 97, 123, 148, 159. -ČKÝ OBRAT 115. -ČKÝ VÝCVIK 112, 138, 145.

TANK 76.

TAUNTON — město v hrabství Somerset v jihozáp. Anglii. 112.

TECHNIKA 88, 96, 151, 153, 180, 300, 302. OBCHODNÍ T. 111. VÁLEČNÁ T. (vojenská t.) 76, 79, 85, 97, 152. -ČKÉ ZBRANĚ 77.

TERÉN — voj. označení zemského povrchu se všemi členitostmi. Terén má podstatný vliv na všechnu bojovou činnost. 30, 88, 224, 225. -NÍ PODMÍNKY 88. -NÍ PŘEKÁŽKA 87, 88.

TEROR 188, 202, 211, 242. FRANCOUZSKÝ TERORISMUS 98. REVOLUČNÍ TEROR 39, 78, 137, 189.

TETTENBORN, Friedrich Karl von (1778-1845) — něm. voják a diplomat, bojující úspěšně proti Napoleonovi, nejprve v rakouském vojsku, později v ruském. 233.

THEOLOG, THEOLOGIE — 101, 103, 104, 164. -ČKÉ NÁZVOSLOVÍ 172. -ČKÉ ROUCHO 163, 164.

THE RIGHTS OF MAN (Lidská práva) 207, 208.

THERMIDOR — devátý měsíc republikánského roku ve Francii, 20. července — 18. srpen. Označuje se tak devátý thermidor (27. července

1794), kdy byl Robespierre sesazen a druhého dne popraven. 51, 92, 137, 188, 204, 210, 302.

THIERS, Louis Adolphe (1797-1877) — franc. politik a historik. Zuřivý odpůrce socialismu, kat Komuny. 240.

THUN, František hr. (1809-1870) — obhájce čes. státního práva; r. 1848 odmítnul volbu do Svatováclavského výboru. 245, 252.

THUN, Lev Leopold hr. (1811-1888) — rakouský státník a politik, smutně proslulý účastí na Svatodušních bouřích, kdy jako místopředseda souhlasil s Windischgrätzovým bombardováním Prahy. 277, 279.

TILLY, Johann (1559-1632) — katolický vojevůdce, v říčtilé válce vrchní velitel ligistických vojsk, vítěz na Bílé hoře. 150, 152.

TIRAILLĚR — harcovník, střelec, který bojuje individuálně v rojnicích a kryje se v terénu. 73, 86, 182.

TOCQUEVILLE, Alexis de (1805-1859) — franc. publicista a politik royalistického smýšlení. 242.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič (1828-1910) — spisovatel, v jehož díle vyvrcholil ruský realismus 19. stol. Hlavní dílo Vojna a mír. 7, 24.

TOMEK, Václav Vladivoj (1818-1905) — český historik, hlavn. dílo: Dějepis města Prahy (12 svazků, do r. 1609). 274.

TOOKE, John Hoorne (1736-1812) — angl. politik; za své sympatie k americkým vlastencům obžalován a odsouzen do vězení, ze kterého se později vykoupil. 207.

TORPEDO — střela k zničení nepřátelské lodi. Má podobu doutníku; v přední části je náboj, v zadní je motor poháněný stlačeným vzduchem z nádrže uprostřed torpeda. Vypaluje se z vrhačích rour, obvykle stlačeným vzduchem. 76.

TOTALNOST VÁLKY 77.

TOUL-ARTILLERIE (pluk) 192.

TRADICE — působení minulosti, může být brzdou pokroku anebo tradicí pokrokovou, bojovnou. 15, 162.

MONARCHISTICKÁ T. 100. REVOLUČNÍ T. 25, 27, 174, 176.

RYTÍRSKO-ARISTOKRATICKÁ T. 145.

TRANSSUBSTANCIACE 89.

TRAUN, Otto Ferdinand, hrabě z A-bensbergu (1677-1748) — rakouský maršál. 161.

TRH — vnitřní trh vzniká výrobou zboží, uskutečňuje obchodní směnu. Vnější, evropský a světový trh vzniká růstem kapitalismu na základě nutně se rozšiřující výroby (reprodukce). 44, 81, 82, 104, 211, 251, 252, 271, 299. MĚSTSKÝ T. 82, 138, 251. TRŽNÍ FUNKCE MĚSTA 81.

TRIBUNE DES NATIONS (revue) 77.

TRIKOLORA — francouzský prapor, zavedený 1789, kdy k barvě králově (bílé) byly připojeny barvy města Paříže (modrá a červená). 240.

TRIPLOE HEATH 129.

TRISTANOVÁ, Flora — francouzská utopistická socialistka. 238.

TROJAN, Alois Pravoslav (1815-1893) — čes. právník a politik, R. 1848 četl resoluci Svatováclavské schůze. 260-262.

TROMP, Maarten Harpertzoon (1597-1653) — holandský admirál; jako vrch. velitel zvítězil nad španěl. loďstvem 1639 u Gravelines, později u Doveru. 112.

TŘEBECHOVICE — město v okr. Královéhradeckém. Nedaleko je vrch Oreb, shromaždiště husitů po Zikově smrti. 95.

TŘEBÍČ na Moravě 11.

TRICITILETÁ VÁLKA (1618-1648) — odehrávala se hlavně na něm. půdě mezi měnicmi se mocenskými skupinami pod ideologickými hesly katolicismu proti protestantismu. Vedle německých knížat a habsburského císaře se zúčastňovali švédové, Francouzi a Španělé. Výsledkem války bylo definitivní rozříznutí Německa na množství absolutistických knížectví, upevnění habsburské říše rakouské, upevnění francouzského absolutismu. Zpusťosená střední Evropa a stoupající význam atlantického námořního obchodu znamenaly definitivní přesun hospodářského pokroku do západní Evropy. 108, 148, 149, 153-155.

TUILERIE — býv. státní palác v Paříži, založený Kateřinou Medicejskou r. 1564. Od doby Ludvíka XIV. splýnul palác se stavbou Louvru. Zvláště proslul jako centrum

dvora Napoleona III. Za hrdinné obrany pařížských komundů proti vládním vojskům dne 24. 5. 1871 vyhofely. Trojsky zmizely pak v r. 1883. 45, 189, 197-199.

TURENNE, Henri de la Tour d'Auvergne, vicomte de (1611-1675) — franc. maršál, bojoval u Sommershausenu (1647), v Holandsku (1672), v Alsbasku (1675) a tam padl. Vítězil tím, že si dovedl získat vojáky a pečlivě předem propočítal poměr sil. 72.

TVORBA — pokrokový časopis, založený F. X. Šaldou, vedený před druhou svět. válkou Juliem Fučíkem a Kurtem Konradem. 5, 11, 12, 21-23.

TYL (ve smyslu materiálním) — souhrnný název pro všechny orgány a jednotky, pečující o mater. zabezpečení boj. jednotek. — (ve smyslu prostorovém) — prostor určité hloubky, začínající zádi boj. jednotek, v němž jsou umístěny tyč. orgány a jednotky. 51, 160, 206.

TYL, Josef Kajetán (1808-1856) — český národní buditel, básník, dramatik a herec. 258, 261.

TYLER, Wat († 1381) — jeden z vůdců povstání anglických sedláků a řemeslníků proti feudálním pánům. 26, 88, 138, 299.

TYLŽSKÁ SMLOUVA (mír) — mezi Ruskem a Napoleonem 8. července 1807. Rusko ztratilo velkovévodství varšavské a Napoleon tak získal vojenskou základnu pro výboj proti Rusku, Prusku a Rakousku. 227.

TYROLY, TYROLSKO 212, 223-225, 278, 298. -SKÉ POVSTÁNÍ 23, 221, 223. -ŠTÍ STŘELCI 223.

ŮDER 57, 78, 111, 114, 141, 148, 153, 182, 204, 225.

UHRY 245, 271, 282-3, UHERSKÉ PLUKY 253.

ULSTER — severní část irského ostrova. Obývána většinou protestantskými obyvatelstvem, dnes součást brit. království na rozdíl od samostatné irské republiky Eire. 134-5.

UNAVOVACÍ STRATEGIE — způsob vedení války (bojů), kdy se snažíme vyhýbat se rozhodujícímu boji, napadáme jen slabší nepř. síly a prodlužujeme konflikt do té doby,

až budou příznivé podmínky pro rozhodující úder anebo do změny polit. situace. 110, 152, 180. U. VÁLKA 153.

ONOROVÁ REVOLUCE (ruská) — svrhla 27. 2. 1917 carskou vládu. Buržoazie získala rozhodující vliv v nové Prozatímní vládě. 51-3, 55.

ONOROVÁ REVOLUCE — 24. 2. 1848, kdy Ludvík Filip převzal trůn a byla prohlášena druhá franc. republika. 236, 239, 253-4, 256, 261.

ÚROČNÍK 92.

ÚSTAVA — 49, 100, 229, 253, 276.

ANGLICKO-SKOTSKÁ CÍRKA. Ú. 103. **CÍRKEVNÍ** Ú. 101, 103. **REPUBLIKÁNSKÁ** Ú. 132.

ÚSTAVODÁRNÉ SHROMÁŽDĚNÍ (Konstituanta) 40-5, 53, 126, 193-4, 196-9, 276.

ÚSTUP — manévr, jehož účelem je odvést hlav. síly z boje, aby nebyly zničeny a získat tak volnost jednání a příznivé podmínky pro další boj. 161, 218. -OVÁ CESTA 77.

ÚTOK — rozhodující údobí útočného boje, v němž napadáme bráncůho se nepřítel, abychom zlomili jeho odpor, zničili ho a zmocnili se jeho postavení. 31, 39, 70, 89, 96, 115, 152-3, 172, 217-8, 233, 240, 289. **FRONTÁLNÍ** Ú. 185.

UTRAKVIŠTĚ (husité) — totéž co podobojí, kališníci. Na rozdíl od katolíků přijímají tělo i krev Kristova (hostie i víno). 90.

UTRAKVIŠTICKÝ (česko-německý) — 246, 265.

VALDSTEJN, Albrecht z V., vévoda Frýdlantský (1583-1634) — organizátor císařských armád v třicetileté válce. Jeden z největších kondotierů na sklonku žoldnéřského válečnictví. Zavražděn na rozkaz habsb. dvora v Chebu. 148, 150, 152-3.

VALEČNÁ VĚDA 12, 16. -Ě **UMĚNÍ** 141, 193, 218. -Ě **ZISKY** 77, 93.

VALENCIA — španěl. město na vých. pobřeží. 215, 218.

VALMY (bitva 20. 9. 1792) — franc. vesnice v departementu Marne, kde fr. revoluční vojsko zvítězilo nad pruským, které bylo pod velením vévody Brunšvického. 23, 47, 95, 137, 161, 199-200.

VANE, Henry (1589-1654) — angl. politik a státník. Za Karla I. stát. sekretář a oponent Straffordův. Za revoluce na str. parlamentu. 132.

VARENNES en Argonne — malé město v okrese Verdunském ve Francii. Zde byl dopaden 22. 6. 1791 král Ludvík XVI. prchající z Paříže pod ochranu Spojenců. 193, 196.

VARNSDORF 250.

VÁVRA-HAŠTALSKÝ, Vincenc (1824-1877) — český spisovatel a žurnalista; 1848 patřil ke skupině radikálně demokratické. 247-8, 258.

VAVŘINEC z Březové (1370-1434) — nejvýznačnější dějepisec hus. revoluce. 92-3, 95-6.

VELIKÁ REMONSTRACE — 163.

VELKÁ OBEC PRAŽSKÁ 91.

VELKOKAPITALISTÉ 53, 170.

VELKOSTATKÁŘI 53, 62, 165, 169, 175, 218.

VELKÝ RYNEK 251.

VENDĚE — franc. kraj. na atlant. pobřeží. Za revoluce tamní selský lid, žijící na nízké hosp. a kult. úrovni a podléhající vlivu krajině šlechticů a fanatického kněžstva, stal se hlavním oporou kontrarevoluce. 1793 zde vypuklo velké, Anglii podporované povstání proti revoluční vládě v Paříži. Bylo utištěno teprve 1795 obrátním postupem lidového gen. Hoche. 49, 201, 278, 298.

VENKOV 32, 81, 90, 106, 120, 198, 249, 287, 289, 299. -SKÁ **MĚSTA** 32, 91, 93. -SKÉ **AUTARKNÍ SNAHY** 91. -SKÝ **LID** 38, 46-7, 199, 230.

VERBOVAT, **VERBOVÁNÍ**, **VERBÍŠTVO** 92, 155, 180, 255.

VERDUN — franc. město a pevnost na řece Meuse. R. 1792 se město vzdalo intervencím pruským vojskům a velitel (Beaurepaire) spáchal sebevraždu. Za prusko-franc. války r. 1870 se pevnost hájila velmi dobře. Za první svět. války trvaly boje o Verdun několik let. 199.

VERGENNES, Charles Gravier, hrabě z (1717-1787) — obrátní ministr zahraničí za Ludvíka XVI. Dovedl Francii uchovat neutralitu Ameriky a Ruska. Předseda jednání ve Versailles r. 1783, kde byla mezi An-

glí a Francií ujednána smlouva o ukončení války v Americe. 177.

VERNŠTADT 249.

VERSAILLES — sídlo franc. králů u Paříže. 39, 189, 194. **VERSAILLOVCI** — reakční vláda, bojující proti Kómuně r. 1871. 32.

VESTFALSKO 230.

VĚVODA z Brunšviku 45, 197, 200.

VĚVODA z Chatelet 192.

VĚVODA z Výmaru (viz **BERNHARD**).

VĚVODA z Yorku — vévodský titul druhorozeného syna angl. krále. 165.

VIBORG — město na rusko-finských hranicích. 69.

VIDAL — franc. generál. 218.

VIDĚN 150, 152, 231, 244-5, 247, 250, 259, 266, 268, 271-2, 276-82, 285-7, 290. -ŠTÍ **RADIKÁLOVÉ** 273, 276.

VILÉM II. (1859, 1888-1914, 1941) — hohenzollernský císař t. zv. druhé něm. říše. Hříška v rukou útočných něm. imperialistů a junckerů. 226.

VILÉM III. (viz **VILÉM ORANŽSKÝ**).

VILÉM ORANŽSKÝ (1650-1702) — povolán druhou anglickou, t. zv. „slavnou“ revolucí r. 1688 na angl. trůn. První představitel angl. konstituční monarchie, kde ve skutečnosti vládla buržoazie, organizovaná ve straně whigů. 165.

VIRGINIE — jeden z jižních států USA; 30% obyvatel jsou černochi. 164, 169-70, 181, 186.

VISCONTI — italský šlechtický rod, který vládl v Miláně v l. 1277-1447. Předáci strany ghibellinské. 142.

VITKOV (bitva 1420) 31, 35-6, 95.

VIVE LE TIERS! — „At žije třetí“, rozuměj třetí stav, t. j. buržoazie jako vedoucí representant rev. hnutí ve Francii. 192.

VLAST 39, 46-8, 190-1, 199, 219, 229.

OBRANA V. 70. **OBRÁNCI** V. 63.

VLASTNĚCTVÍ 39, 189.

VLASTNICTVÍ 43, 104, 134, 169.

MĚŠTÁCKÉ V. 99, 103. -KĚ **POMĚRY** 66. **VLASTNÍK** 104.

VLÁŠI 245.

VLTAVA 267, 289.

VODNANY 93.

VOJENSTVÍ 72-3; 79, 83-4, 86-8, 90, 93, 100, 111, 138, 145-6, 178, 188, 225. **KAPITALISTICKÉ V. 141, 299.** **ZOLDNĚŘSKÉ V. 148.** -KA **TECH-**

NIKA (vojensko-technická základna) 152, 158. -KĚ **DĚJINY** (historie) 16, 27. -KĚ **PODNIKATELSTVÍ** (velkopodnikatelství, velkopodnik) 140, 148, 152-3.

VOJEVŮDCE 72, 77, 144, 150, 167. -STVÍ 115.

VOLBY 132, 242. **PARLAMENTNÍ V. 109, 301.** -EBNÍ **PŘÁVO** 46, 130, 301.

VOLTAIRE, vl. François Marie Aroket (1694-1778) — jeden z největších franc. publicistů a filosofů 18. stol.; představitel osvícenského racionalismu. 190, 301.

VOZY 94, 95, 222. **KRAJNÍ V. 96.** **PLACNÍ V. 96.** -OVÁ **HRADBA** 36-7, 88, 96-7, 138. -OVÝ **ŠIK** 96. -ATAJSTVO 150.

VRATISLAV 35, 231.

VŠEOBECNÁ BRANNÁ POVINNOST 231, 299.

VÝBOR VEŘEJNÉHO BLAHA 48, 201, 204, 205, 229.

VÝCVIK 73, 84, 96, 121, 123, 143, 148, 159, 204, 231. **TAKTICKÝ V. 112, 138, 145.**

VÝCHODNÍ INDIE 105, 167. **VÝCHODOINDICKÁ SPOLEČNOST** (East India Company) založena r. 1600, nejvýznamnější zárodek britského imperialistického panství v Indii, v Asii a po celé zeměkouli. Obchodní korporace kupců a kapitalistů londýnské City s monopolem, zaručeným korunou (královnou Alžbětou). V době stuartovské zakládala obchodní stanice ve Madrasu u Bombaye a v Bengálsku. Po vytlačení portugalských konkurentů soutěžila a bojovala s Holanďany. Společnost měla občas větší loďstvo než stát a spravovala své kolonie samostatně. Cromwell všemi silami podporoval společnost, která vydělávala pak stále nesmírnější zisky pro anglické obchodní kapitalisty. 167. -OINDICKÁ **SPOLEČNOST** (holandská) 106, 111.

VYNÁLEZ 72, 76, 83.

VÝROBNÍ POMĚRY — vztahy mezi výrobci a jejich poměr k výrobním prostředkům. 66-7.

VÝROBNÍ PROSTŘEDKY 104-5, 168, 178, 246.

VÝROBNÍ SÍLY — souhrn všeho, co slouží k výrobě (pracující člověk a jeho síla i schopnosti, pracovní pro-

středky, t. j. nástroje, stroje, použité přírodní energie, a pracovní předmět, t. j. suroviny, polotovary atd.). 38, 66, 68-9, 83, 134, 145, 171, 210, 213, 227, 244, 249.

VÝSTROJ 30.

VYŠEHRAĐ 36-7, 289.

VYVLASTNĚNÍ 77, 136.

VÝZBROJ (vyzbrojení) 72-3, 84, 193.
NÁMORNÍ V. 76. STŘELECKÁ V. 181.

WAGRAM (bitva 1809) — městečko v Dol. Rakousích, kde zvítězil Napoleon nad arciknížetem Karlem. 223.

WALLER, Edmund (1606-1637) — angl. elegantní básník a politik, člen parlamentu. 1643 obžalován z úkladů proti parlamentu, odsouzen, ale omilostněn. 103, 109, 118.

WANKA, Václav — zemský advokát, pražský starosta zvolený 31. 5. 1848. 288.

WARWICK, sir Robert Richard (1787-1858) — admirál, bratr lorda Holanda, hlava puritánů. 118.

WASA, Gustav (viz GUSTAV W.).

WASHINGTON, Jifí (George) (1732-1799) — generál, státník, první prezident USA. Za amer. revoluce vedl několika armádám konfederace a proslavil se v taženích 1776-1777 a 1781. Za své zásluhy zvolen prezidentem. Nebyl politik, ale obklopil se vynikajícími lidmi, jako byl Jefferson, Hamilton a j. 173, 180-187.

WAT TYLER (viz TYLER).

WATERLOO (bitva 18. 6. 1815) — město v Belgii, kde byl Napoleon poražen Angličany pod Wellingtonem a Prusy pod Blücherem a Bülowem. 138, 301.

WELLINGTON, Arthur Wellesley, vévoda z (1769-1852) — angl. vojevůdce v protinapoleonských válkách (ve Španělsku a u Waterloo). Konservativní ministerský předseda 1827-1829 a 1834. 138, 216, 220.

WENTWORTH, Thomas (viz STRAFORD).

WESTMINSTER — londýnská čtvrť (dř. samostatná obec), kde se nachází parlament a hlavní chrám (-ské opatství). 103, 108. -SKÝ PARLAMENT 111.

WESTPOINT 186.

WELLESLEY, Arthur (viz WELLINGTON).

WHALLEY, Edward (1615-1675) — angl. důstojník, jeden z velitelů parlament. vojsk v revoluci. Předsedl soudu nad Karlem I., později vojenský představitel několika hrabství ve střední Anglii. Za restaurace prchl do Ameriky. 132.

WHIGOVÉ (whigs) — stará politická strana v Anglii z doby Karla II. Proti „toryům“, stoupencům absolutního království, představovali whigové stranu konstitučních monarchistů. V 19. stol. to jsou liberály v protikladu ke konservativním „tory“, 207.

WHITELOCKE, Bulstrade (Bulstrode) (1605-1675) — angl. právník a politik, přívrženec Cromwellův, vyslanec ve Švédsku.

WIENER ZEITUNG 263.

WINDISCHGRÄTZ, Alfred Ferdinand (1787-1862) — ultrareakční rakouský generál; v krvi utopil pražské Svatodušní povstání r. 1848. 277, 279, 280, 284, 286, 288-290.

WINSTANLEY, Gerrard — vůdce diggerského hnutí v angl. revoluci. R. 1649 zabral s d. volnou půdu (commons) na vrchu sv. Jiří v hrabství Surrey, kde zřídil komunistickou obec, jež byla pak násilně likvidována. 136.

WOLF G. — něm. historik, autor známé metodologické dějepisné příručky. 12.

WORCESTER (bitva 1651) — město v Anglii, kde byl Karel I. poražen Cromwellem. 111, 132.

WÖRGL (v Tyrolsku) 223.

YEOMEN, YEOMENI, YEOMANRY — původně příslušníci stavu svobodných zemědělců, později větší nájemci a statkáři. Vojensky tvoří dobrovolnické jezdecké útvary, vyzbrojují se na vlastní útraty a jsou určeni k obraně země. Svobodný selský stav, zemanstvo. Někdy též freeholders, t. j. svobodní držitelé půdy. 99, 121, 139.

YORK — staré město v sev. Anglii, sídlo vévodů z Yorku. 131, 165.

YORK — feka v amer. státě Virginie. 184.

YORKTOWN — město v amer. státě Virginia, R. 1781 se zde vzdal brit.

gen. Cornwallis Washingtonovi a Lincolnovi a tím byla skončena amer. revoluce. 187.

ZADOVKA (viz RÝHOVANÁ ZADOVKA).

ZANNEKIN — vůdce vlámských povstalců. 87, 138.

ZAKLADNA 63, 149-151, 153, 180, 183, 221, 229.

ZAKONODÁRNĚ SHROMÁŽDĚNÍ (viz LEGISLATIVA)

ZASOBY 160, 161. ZASOBOVÁNÍ 148-149, 152, 155-156, 161, 180-181, 220, 232. Z. SKLADIŠTNÍ — metodické zásobování armády ze zvláštních, předem připravených skladů, vzdálených normálně na 5 denních pochodů. 155, 156, 228. -OVACÍ ZÁKLADNA 151, 153.

ZÁZEMÍ (správněji zápolí) — území za polem. 49, 54, 55.

ZBROJNÍ TECHNIKA 50, 151, 153, 300.

ZBOŽÍ 81-2, 85, 104, 111, 138, 164, 227.

ZDOLÁVACÍ STRATEGIE, ZDOLÁVÁNÍ — způsob vedení války (bojů), v němž se snažíme vnútit nepříteli rozhodující boj a skončit tak válku v krátké době. 142, 144, 160, 228, 229.

ZELENÝ OSTROV (viz IRSKO).

ZEMANĚ — představitelé nižší české šlechty vládecké, rytířské. 82, 90-92. -SKÁ ŠLECHTA 37, 91.

ZEMĚDĚLSTVÍ 38, 81, 82, 139, 251.

ZEMSKÝ SNĚM 245.

ZESTATNĚNÍ 77.

ZIKMUND I., Lucemburský (1361-1437) — německý císař, uherský a český král, syn Karla IV. a bratr českého krále Václava IV. Ve službách římské církve, feudální Evropy a německého patriciátu. 31, 33-37, 94.

ZLATO 33, 101, 105, 146, 163, 213.

ZOUCH-TATE, Richard (1590-1661) — člen parlamentu, přívrženec Cromwellův. 118.

ZURIVCI — radikální křídlo jakobínů. 49.

ZELIVSKÝ, Jan († 1422) — bývalý mnich z Želiva, revoluční vůdce husitské Prahy. 32-37, 92, 94-95. ZELIVSKÉHO PRAHA 20, 33-35, 64, 90.

ZELEZNICE 148, 129.

ZĚNY 50, 93, 150, 203, 217.

ZIDĚ 146, 232, 252. ZID SÜSS 84. ZIDOVŠTÍ LICHVÁŘI 84.

ZIŽKA, Jan z Trocnova a z Kalichu (1374-1424) — největší válečník českých dějin, bojoval jako chudý jihočeský zeman v mládí proti mocné rožmberské šlechtě, pak s Poláky proti německému rytířskému řádu, v husitské revoluci přívrženec Husovým a Želivského, zorganizoval tábořská a pak ořebská polní vojska; geniálně využil vozových hradeb a střelných zbraní, vítězil neustále nad křižáky, zemřel neporažen. 36, 37, 90, 93, 96, 138. ZIŽKOVY LISTY 90, 95. ZIŽKŮV VOJENSKÝ ŘÁD 95.

ZOFIE, královna († 1425) — manželka Václava IV., po jeho smrti česká královna, přívrženkyně Husova (byl jejím zpovědníkem). 33.

ZOLD 86, 141, 143, 147-150, 167, 180, 186, 195, 225.

ZOLDNĚŘI 40, 84, 87, 88, 121, 122, 129, 138-140, 142-43, 147, 150, 155, 191, 300. OBCHOD S Ž. 85. ŠVÝCARŠTÍ Ž. 142, 143. -SKÁ PĚCHOTA 122, 139, 143, 145, 146. -SKÝ PRAPOR 155, 221. -STVÍ 84, 122, 123, 140, 149, 155.

OBSAH

PŘEDMLUVA	5
O KURTU KONRADOVI	9
MÍSTO ÚVODU	25
SVOBODA A ZBRANĚ	29
PRŮVODCE DĚJINAMI	30
ZBRANĚ HUSITŮ	32
Praha Želivského	33
Kdo povede odboj?	35
ZBRANĚ JAKOBÍNŮ	38
Nová vlast	39
Jakou válku?	41
Lidová obrana	46
ZBRANĚ RUDÉHO PETROHRADU	51
Moskevská konference	53
Provokace na frontě	56
Kornilovština	58
Rudá obrana	59
KAPITOLY Z DĚJIN REVOLUČNÍCH VÁLEK	65
ÚVOD	66
Svoboda a zbraně	66
Engelsova theorie násilí	72
Rozpory imperialistického militarismu	76
VÁLKY HUSITSKÉ REVOLUCE	81
A. HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY	81
Vznik měst a krise feudalismu	81
Přelom vojenství	83

B. <i>SÍLY HUSITSKÉ REVOLUCE</i>	89
Svatozář	89
Síly revoluce a reakce	90
Otázka hegemonie	91
Otázka spojení	92
Vojenský komunismus Tábora	93
C. <i>HUSITSKÉ VALEČNICTVÍ</i>	94
Spravedlivá válka	94
Složení husitských vojsk	95
Ofensivní strategie — defenzivní taktika	96
VOJÁCI ANGLICKÉ REVOLUCE	98
A. <i>POVAHA REVOLUCE</i>	98
Marx a Engels o anglické revoluci	98
Theologické formy	101
Hospodářské základy	104
Síly revoluce	107
Parlament	108
Cromwell	108
Protectorát a námořní moc	110
B. <i>VLADA ARMÁDY V REVOLUCI</i>	113
Od Edgehillu do Marston Mooru	114
Armáda nového vzoru	117
Dvě složky armády	120
Ironsides	122
Vznik levellerů	125
Agitátoři	127
C. <i>ZAVĚR</i>	133
Skotská otázka	133
Irská otázka	134
Konservativnost anglické revoluce	135
OD MORGARTENU K VALMY (1322—1792)	137
A. <i>DVA PROUDY VÝVOJE</i>	137
B. <i>ŽOLDNĚŘSKÉ ZBOŽÍ</i>	138
Předpoklady	138
Švýcarská pěchota	141

Španělská a německá pěchota	145
Nizozemská pěchota	146
C. <i>ŽOLDNĚŘSKÉ VELKOPODNIKATELSTVÍ</i>	148
Gustav Adolf	151
Valdštejn	152
D. <i>STALÉ VOJSKO KNÍŽECÍHO ABSOLUTISMU</i>	154
Merkantilismus	154
Přechod k stálé armádě	155
Skladištní zásobování	155
Bedřichův absolutismus	157
Důstojnictvo a kázeň	157
Vojensko-technická základna	158
Lineární taktika	159
Vysilovací strategie	160
AMERICKÁ REVOLUCE	162
Britská koloniální politika	163
Vývoj amerických kolonií	168
Vznik konfliktu	171
„We are here“	174
Vojenské tažení	178
Taktika	181
Strategie americko-britské války	183
ARMÁDA FRANCOUZSKÉ REVOLUCE	188
A. <i>REVOLUCE</i>	188
Tři údobí revoluce	188
Lid ve francouzské revoluci	189
Revoluční patriotismus	189
B. <i>ARMÁDA V REVOLUCI</i>	191
Rozklad staré armády	191
Národní garda	193
Obrana revoluce a obrana země	195
Vznik války	196
Vlast v nebezpečí — občanská válka	197
Valmy	199
Odvodý 300.000 mužů	201
Levée en masse	202

C. NASAZENÍ MAS DO BOJE	204
DŮSLEDKY FRANCOUZSKÉ REVOLUCE	206
A. SPOJENCI V TYLU	206
B. EPOCHA NÁRODNĚ OSVOBOZOVACÍCH VÁLEK	210
Španělský odboj	213
Tyrolské povstání	221
Osvobozenecké války pruské	225
ROK 1848	235
ÚNOR 1848	236
ČESKÝ ROK 1848	243
Pražský březen 1848	243
Pražský lid v březnu 1848	249
Cesta ke krvavé mši 1848	266
Osudná otázka roku 1848 (Cesta ke krvavé mši II.)	273
Slovanské sny a slabé barikády	279
Jak končila revoluce 1848	287
DÍLO NEDOPSANÉ	291
LITERATURA	305
SLOVNÍČEK CIZÍCH SLOV	307
REJSTŘÍK	315
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	361

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Podobizna K. Konrada	(frontispice)
Dopis R. Rollanda K. Konradovi	u str. 16
K. Konrad jako československý delegát na protiválečném kongresu v Amsterdamě roku 1932	u str. 16
Stránka Halo-novin, jichž byl K. Konrad šéfredaktorem	u str. 17
Přátel G. Péri a K. Konrad v Praze	u str. 17
Část knihovny K. Konrada	u str. 304
Záběr z knihovny K. Konrada	u str. 304
Ukázka rukopisu K. Konrada	u str. 305
Jediná zpráva o popravě K. Konrada	u str. 305

KURT KONRAD

SVOBODA A ZBRANĚ

KAPITOLY Z DĚJIN REVOLUČNÍCH VÁLEK
Z LITERÁRNÍ POZŮSTALOSTI POPRAVENÉHO HISTORIKA
A PUBLICISTY

REDIGOVAL RUDOLF BECK. PŘEDMLUVU NAPSAL LADISLAV
ŠTOLL, BIOGRAFICKOU STUDII JAROSLAV CHARVÁT. JAKO
ŠESTÝ SVAZEK KNIŽNICE ŽIVÁ MINULOST, KTEROU ŘÍDÍ
V. M. ŠKORPIL, VYDALO R. 1949 VE SPOLUPRÁCI S VOJENSKÝM
MUSEEM (VHŮ) NAKLADATELSTVÍ NAŠE VOJSKO V PRAZE II,
SOKOLSKÁ 33. OBÁLKU A VAZBU NAVRHL R. BECK, GRAFICKOU
ÚPRAVU O. KARLAS. VÝTISK 1-5000, VYDÁNÍ I. VYTISKLA TISK.
E. BEAUFORT N. S. V PRAZE. CENA BROŽ. 90 KČS, VÁZ. 117 KČS.

PUBLIKACE Č. 165

